

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรม
และค่านิยมสุจริตในสังคมไทย

The Potential Development of Social Institutions for
Instill Moral and Honesty Values in Thailand

โดย

พระครูสังฆรักษ์ทรงพรพรณ ขยทตโต, ผศ.ดร. และคณะ
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760257

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรม
และค่านิยมสุจริตในสังคมไทย

The Potential Development of Social Institutions for
Instill Moral and Honesty Values in Thailand

โดย

พระครูสังฆรักษ์ทรงพรพรณ ขยทตฺโต, ผศ.ดร. และคณะ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760257

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Research Program

The Potential Development of Social Institutions for
Instill Moral and Honesty Values in Thailand

By

Phrakhrusangharak Songphan Jayadatto, Asst.Prof., Dr. and Other
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Ratchaburi Buddhist College
B.E. 2560

Research Project Founded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760257

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อแผนงานวิจัย:	การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย
ผู้วิจัย:	พระครูสังฆรักษ์ทรงพรพรณ ชยทตฺโต, ผศ.ดร. และคณะ
หน่วยงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) ศึกษารูปแบบของการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา (๒) ศึกษารูปแบบของกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน (๓) ศึกษารูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (๔) วิเคราะห์แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน (๕) นำเสนอต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย

การวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงปฏิบัติการ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ วิเคราะห์เนื้อหาจากกรณีศึกษาของโครงการย่อยทั้ง ๓ โครงการ และการสนทนากลุ่มเฉพาะร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิจากสถาบันครอบครัว สถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันการศึกษา/การปกครอง ด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจงจำนวน ๙ รูป/คน ซึ่งวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา และการประเมินผลปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) จากอาสาสมัครผู้เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน ๕๐ คน ซึ่งวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติ คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า

๑. รูปแบบของการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา พบว่า มีลักษณะเป็นรูปแบบของเครือข่ายสัมพันธ์ทางสังคม ที่มุ่งขับเคลื่อนการทำงานระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องระดับพื้นที่ โดยอาศัยโครงการสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา “หมู่บ้านรักษาศีล ๕” เป็นฐาน

๒. รูปแบบของกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน พบว่า มีลักษณะเป็นรูปแบบของการกระตุ้นให้เยาวชนเกิดความสนใจเรื่องความซื่อสัตย์สุจริต โดยมีโรงเรียน/สถานศึกษาเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ให้การศึกษาอบรม สร้างนิสัย ให้ความรู้ ควบคู่กับการพัฒนาทักษะทางด้านปัญญา และเมืองครทางศาสนาต่าง ๆ ทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนการสร้างลักษณะนิสัยความซื่อสัตย์สุจริต บนพื้นฐานของความศรัทธาเชื่อในสิ่งที่ดีจนปฏิบัติเป็นกิจนิสัย

๓. รูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพบว่า มีลักษณะเป็นรูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามแผนปฏิบัติการป้องกันการทุจริต ตามกระบวนการ คือ การสร้างอุดมการณ์ การก่อรูปเครือข่าย การพัฒนาศักยภาพ การวางแผน การส่งเสริมและดำเนินการ และการสรุปบทเรียน ประเมินผล ตามลำดับ

๔. แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน พบว่า มีลักษณะเป็นการขับเคลื่อนกิจกรรมทางสังคมโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสถาบันทางสังคมที่บูรณาการการทำงานในลักษณะเครือข่าย และมุ่งเป้าไปที่กลุ่มคนรุ่นใหม่

๕. ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย พบว่า มีลักษณะเป็น “กิจกรรมเครือข่ายคนรุ่นใหม่ต้านทุจริต” ในรูปแบบของกิจกรรมจิตอาสาที่แสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมเชิงวิชาการเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตแก่สมาชิกเครือข่ายคนรุ่นใหม่ต้านทุจริต และกิจกรรมเชิงปฏิบัติการเพื่อเผยแพร่สำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตหรือต่อต้านทุจริตไปสู่ชุมชนและสังคม ซึ่งจากผลการประเมินรายตัวชี้วัด พบว่า ด้านบริบท อยู่ในระดับมาก (๔.๒๘) ด้านปัจจัยนำเข้า อยู่ในระดับมาก (๓.๘๘) ด้านกระบวนการ อยู่ในระดับมาก (๓.๘๓) และด้านผลผลิต อยู่ในระดับมาก (๔.๐๕)

Research Program: The Potential Development of Social Institutions for Instill Moral and Honesty Values in Thailand

Researcher: Phrakhrusangharak Songphan Jayadatto, Asst.Prof., Dr. and Other

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Ratchaburi Buddhist College

Fiscal Year: 2017

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The purposes of this research are (1) to study the forms of building up the honesty values of the family institution in accordance with the Buddhist principles, (2) to study the forms of the process of building honesty values of temples and communities, (3) to study the form of strengthening the anti-corruption network of local administrative organizations, (4) to analyze the guidelines for the development of the social institution's potential in instilling moral and honesty values in Thai society according to current conditions and (5) to present the model of activities for the development of the potential of social institutions in instilling moral and honesty values in Thai society.

This research is an action research using the research instruments such as content analysis from case studies of all 3 subprojects and specific group discussions with 9 experts from family institutions, Buddhist institutions, educational institutions / governing institutions with specific random sampling then the data was analyzed by using descriptive content analysis techniques and the operating evaluation (KPI) from 50 volunteers then analyzed the data by using statistics such as frequency, percentage, average and standard deviation.

The findings of this research as follow:

1. The form of promoting the honest values of the family institution according to the Buddhist principles found that it was a form of social relations network that aimed to work between the stakeholders at the local level by using the reconciliatory project under the Buddhist principles, "Observing the Five Buddhist Precepts Village" as a base.

2. The form of building process of honesty values in temples and communities found that it was a form of encouraging youth to be interested in honesty. There were schools / educational institutions as institutions that provided education training, creating good habits, providing knowledge, along with the development of intellectual skills. And there were various religious organizations to promote and support the creation of honesty based on the belief in good things until being practiced as a natural habit.

3. The form of strengthening the anti-corruption network of the local government organization was found to be the form of strengthening the network of anti-corruption of the local government organization according to the action plan to prevent corruption based on the process which were the creation of ideology, network formation, capacity development, planning, promotion and implementation, and summary of evaluation lessons respectively.

4. The guidelines for the development of the potential of social institutions in instilling awareness of morality and honest values in current situation in Thai society, found that there was a characteristic of carrying out social activities by the process of participation of the social institution that integrates work as a network and aimed at a new generation of people.

5. The model of the social development potential in instilling the morality and honest values in Thai society found that it was an "anti-corruption activities of new generation network" in the form of volunteer activities that demonstrate social responsibility which consisted of academic activities to instill moral and honest values for the new generation network members to anti-corruption, and operational activities to disseminate virtues and values in honesty or against corruption to communities and society. In addition, from the evaluation of each indicator, it was found that the context aspect was at a high level (4.28), the input factor was at a high level (3.88), the process aspect was at a high level (3.83) and the production was at a high level (4.05).

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นทุนสนับสนุนการวิจัยประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๐ ภายใต้แผนงานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

ขอขอบคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคณะผู้เชี่ยวชาญของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อนุเคราะห์คำปรึกษา แนะนำ ในการปรับปรุง แก้ไข การวิจัยครั้งนี้ให้สำเร็จได้ด้วยดี

ทั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า การวิจัยครั้งนี้จะก่อประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษางานวิจัยทางด้านพระพุทธศาสนา สืบไป

พระครูสังฆรักษ์ทรงพรณ ชยทตฺโต, ผศ.ดร. และคณะ

๒๗ มกราคม ๒๕๖๓

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๖
๑.๓ เป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ของแผนงานวิจัย	๗
๑.๔ เป้าหมายของการศึกษาวิจัย	๗
๑.๕ เป้าหมายของผลลัพธ์และตัวชี้วัด	๘
๑.๖ ปัญหาการวิจัย	๙
๑.๗ ขอบเขตการวิจัยและกรอบแนวคิด	๑๐
๑.๘ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๑๒
๑.๙ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๓
๑.๑๐ ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย	๑๘
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๙
๒.๑ การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคม	๑๙
๒.๒ สำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริต	๘๒
๒.๓ หลักการแนวคิดการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึก คุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย	๑๒๙
๒.๓.๑ หลักการและแนวคิดการสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัว	๑๒๙
๒.๓.๒ หลักการและแนวคิดการสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันศาสนา	๑๓๕

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๒.๓.๓ หลักการและแนวคิดการสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันการปกครอง/ สถาบันการศึกษา	๑๔๑
๒.๔ ข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย	๑๔๕
๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๕๐
บทที่ ๓ รูปแบบการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัว	
สถาบันศาสนา และสถาบันการปกครอง	๑๕๘
๓.๑ รูปแบบของการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลัก พระพุทธศาสนา	๑๕๙
๓.๒ รูปแบบของกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน	๑๖๔
๓.๓ รูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น	๑๗๓
บทที่ ๔ การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและ ค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน	๑๘๐
๔.๑ แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรม และค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน	๑๘๑
๔.๒ ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝัง จิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย	๑๘๔
๔.๓ องค์ความรู้จากการวิจัย	๑๙๕
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๙๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๙๗
๕.๒ อภิปรายผล	๑๙๙
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๒๐๒
บรรณานุกรม	๒๐๓

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
ภาคผนวก	๒๑๗
ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัย	๒๑๘
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ, รายชื่อผู้ให้ข้อมูลวิจัย และอื่น ๆ	๒๒๑
ภาคผนวก ค ภาพถ่ายกิจกรรมวิจัยต่าง ๆ	๒๒๓
ภาคผนวก ง การรับรองการนำวิจัยไปใช้ประโยชน์	๒๒๕
ภาคผนวก จ ผลลัพธ์ ผลผลิต และผลกระทบจากงานวิจัย	๒๒๗
ภาคผนวก ฉ แบบสรุปโครงการวิจัย	๒๓๑
ประวัติคณะผู้วิจัย	๒๔๐

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๑.๑	เป้าหมายของการศึกษาวิจัย ๗
๑.๒	เป้าหมายของผลลัพธ์ (Outcome) และตัวชี้วัด ๘
๑.๓	จำนวนผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เกี่ยวกับแนว ทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและ ค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน ๑๔
๔.๑	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการ พัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยม สุจริตในสังคมไทย ด้านบริบท ๑๘๘
๔.๒	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการ พัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยม สุจริตในสังคมไทย ด้านปัจจัยนำเข้า ๑๘๙
๔.๓	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการ พัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยม สุจริตในสังคมไทย ด้านกระบวนการ ๑๙๑
๔.๔	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการ พัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยม สุจริตในสังคมไทย ด้านผลผลิต ๑๙๓
๔.๕	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการ พัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยม สุจริตในสังคมไทย โดยภาพรวม ๑๙๔

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
๑.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย	๑๒
๒.๑ ทฤษฎีภูเขาน้ำแข็ง	๗๒
๒.๒ ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ของมาสโลว์ (Maslow)	๗๔
๒.๓ การเปรียบเทียบทฤษฎีสองปัจจัยของเฮิร์ชเบิร์ก ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ และทฤษฎี อี อาร์ จี ของอัลเดอร์เฟอร์	๗๘
๒.๔ ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม	๘๙
๓.๑ รูปแบบของการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา	๑๖๒
๓.๒ รูปแบบของกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน	๑๗๒
๓.๓ รูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	๑๗๘
๔.๑ กิจกรรม “เครือข่ายคนรุ่นใหม่ต้านทุจริต” ภาควิชาการ	๑๘๕
๔.๒ กิจกรรม “เครือข่ายคนรุ่นใหม่ต้านทุจริต” ภาคปฏิบัติการ	๑๘๖
๔.๓ องค์ความรู้จากการวิจัย	๑๙๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

งานวิจัยฉบับนี้ ได้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นหลักในการอ้างอิง ซึ่งจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๐๔/ ๒๖๘-๒๖๙. หมายความว่า ระบุถึง พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต ฉบับภาษาไทย เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๐๔ หน้าที่ ๒๖๘-๒๖๙ เป็นต้น ทั้งนี้ โดยใช้ระบบคำย่อ ดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.ม.	(ไทย) = วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จุ.	(ไทย) = วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปรปณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.เปต.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เปตวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ	(ภาษาไทย)

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ (ต่อ)

พระสุตตันตปิฎก (ต่อ)

ขุ.จู.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จุฬินเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏีสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี		(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์		(ภาษาไทย)
วิสุทฺธิ.	(ไทย) =	วิสุทฺธิมรรคปกรณ์			(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

สํ.ส.อ.	(ไทย) =	สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	สคาถวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอกก.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย	เอกกนิบาตชาดก	อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ปญจก.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย	ปัญจกนิบาตชาดก	อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย	สัทธัมมปัชโชติกา	มหานิเทศอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.อ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	ธัมมสังคณี	อัญญาสาลินีอรรถกถา	(ภาษาไทย)
-----------	---------	-------------	------------	--------------------	-----------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัญหาการทุจริตไม่ได้มีอยู่เฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนาเท่านั้น แต่ยังเป็นปัญหาสากลของนานาประเทศทั่วโลกด้วย แม้ว่าปัญหาการทุจริตของแต่ละประเทศจะมาจากพื้นฐานความคิดและบริบทที่แตกต่างกัน แต่ต่างยอมรับกันว่าการทุจริตเป็นภัยร้ายแรงและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศเนื่องจากการทุจริตทำลายระบบโครงสร้างโดยรวมและส่งผลกระทบต่อในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การบริหารจัดการ วัฒนธรรมทัศนคติความมั่นคงของประเทศ ตลอดจนการแข่งขันทางธุรกิจและการศึกษา ผลเสียหายที่เกิดจากการทุจริตก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาหลายประการ ทั้งความขัดแย้งและเพิ่มปัญหาทางสังคมมากยิ่งขึ้น อาทิ ระบบบริการและสวัสดิการของรัฐเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ เกิดช่องว่างระหว่างประชาชนในชาติ เกิดความไม่เสมอภาคในการได้รับการบริการอย่างเท่าเทียมกัน เกิดการเอื้อประโยชน์ให้แก่ญาติหรือพวกพ้องของตน การพัฒนาการเมืองไม่บรรลุผล การบริหารจัดการของรัฐก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรม บิดเบือนกระบวนการทำงานของราชการ ทำให้การใช้จ่ายเงินของทางราชการเป็นไปอย่างฟุ่มเฟือย ขัดขวางการเจริญเติบโตหรือการลงทุนของประเทศ กลไกการลงทุนทางการตลาดบิดเบือนไปเพราะเป็นระบบผูกขาด เกิดการแข่งขันทางธุรกิจที่ไม่เป็นธรรม สูญเสียรายได้ของประเทศจากการที่บริษัทหลักหรือหลักเลียงภาษี เกิดการทับซ้อนของผลประโยชน์ทางธุรกิจของรัฐ การกระจายสินค้าและการบริการต่าง ๆ ทั้งของภาครัฐด้วยคุณภาพ เศรษฐกิจของประเทศโดยรวมเจริญเติบโตช้าลงและพัฒนาไปอย่างไม่น่าเชื่อถือและยั่งยืนเนื่องจากทิศทางการพัฒนาประเทศไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ตามความเป็นจริง^๑ ปัญหาทางศีลธรรมเกิดจากเปลี่ยนแปลงการรับรู้ของสังคมไปจากความดี ความมีคุณธรรม นึกถึงแต่ความก้าวหน้าของสังคม ไล่ตามความร่ำรวย ความมั่งคั่ง ไม่ซาบซึ้งต่อจริยธรรม คุณธรรมและการทำความดี^๒

^๑Hu Angang, “Public Exposure of Economic Losses Resulting from Corruption”, *China & World Economy Journal*, Vol. 10 No. 4 (2002): p. 44.

^๒Lawal Gbenga, “Corruption and Development in Africa: Challenges for Political and Economic Change”, *Humanity & Social Sciences Journal*, Vol. 2 No. 1 (2007): p. 112.

นานาอารยประเทศต่างเห็นพ้องกันว่า การทุจริตเป็นปัญหาที่นำไปสู่ความยากจน และเป็นอุปสรรคที่ขัดขวางการพัฒนาอย่างแท้จริง ปัญหาการทุจริตมีความซับซ้อน และมีรูปแบบที่หลากหลาย ซึ่งสามารถเรียนรู้และทำความเข้าใจได้โดยอาศัยมุมมองทางประวัติศาสตร์และปัจจัยทางการเมืองประกอบกัน แต่สาเหตุหลักนั้นย่อมมาจากความไม่ซื่อสัตย์สุจริตของตัวบุคคล และความอ่อนแอของสังคมเป็นสำคัญ ทั้งนี้ รูปแบบของการทุจริตในสังคม โดยสรุป มี ๑๕ ลักษณะ ดังนี้ (๑) การแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ เช่น การผูกขาด การให้สัมปทาน และการเรียกเก็บส่วนแบ่งอย่างผิดกฎหมายโดยการสร้างความขาดแคลนเทียม (๒) โจราธิปไตย (Kleptocracy) เป็นการฉกฉวยทรัพยากรของรัฐมาเป็นของครอบครัวและอาจกระทำโดยการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ (๓) การมีผลประโยชน์ทับซ้อน เป็นสถานการณ์ที่เจ้าหน้าที่ของรัฐมีผลได้รับผลประโยชน์ส่วนตัว และผลดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ หรือการกระทำหน้าที่โดยขาดความเที่ยงธรรม (๔) การใช้อิทธิพลทางการเมืองหาผลประโยชน์จากตลาดหลักทรัพย์ (ปั่นราคาหุ้นของตัวเอง) (๕) ปกปิดการบริหารงานที่ไม่ถูกต้อง การปิดบังและให้การเท็จ (๖) การใช้นโยบาย กฎหมาย กฎเกณฑ์ ขอบบังคับต่าง ๆ อย่างมีอคติและลำเอียง (๗) การใช้อิทธิพลทางการค้า แสดงบทบาทเป็นนายหน้าหรือมีผลประโยชน์ทับซ้อน จากการค้าต่างตอบแทน การแลก เปลี่ยนสินค้าเกษตรกับประเทศคู่ค้า (๘) การใช้ทรัพยากรของรัฐไปในทางมิชอบ การปลอมแปลงเอกสาร การฉ้อฉล การใช้กองทุนของรัฐ เพื่อไปหาผลประโยชน์ทางการเมือง (๙) ไม่กระทำการตามหน้าที่ แต่ใช้ลัทธิพรรคพวกแทน (๑๐) การให้และการรับสินบน การขู่ เชื้อบบังคับและการให้สิ่งล่อใจ (๑๑) การยอมรับของขวัญที่ไม่ถูกต้อง (๑๒) ผู้บริหารประเทศทำตัวเป็นผู้อุปถัมภ์รายใหญ่ของประเทศโดยการใช้นโยบายประชานิยม (๑๓)ใช้อำนาจของตำรวจ ทหาร ข้าราชการ ในทางที่ผิด (๑๔) ทุจริตการเลือกตั้ง ทั้งการซื้อเสียง และการทุจริตด้วยวิธีต่าง ๆ และ (๑๕) การบริจจาคเพื่อช่วยเหลือการณรงค์ที่ผิดกฎหมาย^๓

ในส่วนของประเทศไทยนั้น เป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า ปัญหาเรื่องการทุจริตเป็นปัญหาสำคัญลำดับต้น ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก ปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นมาช้านานจนฝังรากลึกและพบเกือบทุกกลุ่มอาชีพในสังคมไทย เกี่ยวพันกับวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน^๔

^๓จรรูธรรม สุขุมาลพงษ์, “แนวโน้มของคอร์รัปชันในประเทศไทย”, รายงานการวิจัย, (สำนักงานกฎหมาย สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร), ๒๕๕๖, หน้า ๘-๙.

^๔สัมฤทธิ์ ยศสมศักดิ์, รัฐประศาสนศาสตร์: แนวคิดและทฤษฎี, (กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์เปอร์เน็ท, ๒๕๔๙), หน้า ๙.

หากพิจารณาโดยละเอียดถึงสาเหตุแท้จริงที่ทำให้เกิดการทุจริตในประเทศไทยแล้ว อาจพบสาเหตุหลายประการ อาทิเช่น สาเหตุทางด้านบุคคล ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมส่วนตัวของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีความโลภเห็นแก่ได้ไม่รู้จักพอรวมถึงเป็นความเคยชินที่ได้รับค่าน้ำร้อนน้ำชาจากผู้ที่มาติดต่อราชการโดยขาดจิตสำนึก สาเหตุทางด้านเศรษฐกิจ คือ เจ้าหน้าที่ของรัฐมีรายได้ไม่พอใช้จ่ายและจำเป็นต้องรักษาสถานภาพทางสังคมของตนไว้จึงทำให้ต้องหาทางทุจริต สาเหตุทางด้านสังคม คือ ค่านิยมที่ยกย่องคนร่ำรวยและมีแรงจูงใจจากวัตถุนิยม รวมทั้งการสร้างระบบอุปถัมภ์ สาเหตุทางด้านวัฒนธรรม คือ แบบอย่างที่ไม่เป็นในการใช้อำนาจและเวลาไปหาผลประโยชน์หรือรายได้เพิ่มเติมได้ รวมถึงมีการจ่ายเงินเพื่อแลกเปลี่ยนกับความสะดวก รวดเร็ว หรือบริการที่ดี เมื่อมาติดต่อกับทางราชการ และสาเหตุทางด้านการเมืองที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับนักการเมืองที่ขาดจิตสำนึก ตัดสินใจพิจารณาโครงการต่าง ๆ โดยจัดสรรประโยชน์ในทางมิชอบระหว่างคนสองกลุ่มนี้

การทุจริตที่เป็นมະเร็งร้ายของระบบสังคมไทย ส่วนใหญ่เกิดจากพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่ของรัฐ หากเจ้าหน้าที่ของรัฐได้ให้ความสำคัญและตระหนักในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม เพิ่มมากขึ้น ก็จะเป็นการเพิ่มภูมิคุ้มกันให้เจ้าหน้าที่ของรัฐได้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม เริ่มจากการสร้างจิตสำนึกคุณธรรม จริยธรรม ที่ตัวเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยนำหลักธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานเข้ามาเป็นเครื่องมือในการสร้างจิตสำนึกที่จะนำไปสู่การมี คุณธรรม จริยธรรม เพื่อร่วมกันป้องกันและแก้ไขปัญหาการทุจริตให้มีประสิทธิภาพและเกิดผลสัมฤทธิ์^๕

ปัจจุบัน ประเทศไทยจึงให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการประเทศโดยมุ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน ในทุกกลุ่มทุกภาคส่วนของสังคมไทย ให้มีพื้นฐานทางจิตใจที่ยึดมั่นใน “คุณธรรม” “จริยธรรม” “ความซื่อสัตย์สุจริต” และ “ความรอบรู้” อันเป็นเงื่อนไขที่จะทำให้เกิดการประพฤติปฏิบัติตนได้อย่าง “มีเหตุผล” “รู้จักสิทธิ หน้าที่” และ “ความรับผิดชอบในฐานะพลเมืองไทย” ตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข เพื่อสร้างความมั่นคงให้ประเทศและสังคมอยู่รอดปลอดภัย อันจะเป็นการสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” และส่งเสริม ให้เกิดการบริหารจัดการและการพัฒนาประเทศให้เกิดดุลยภาพ ทั้งในมิติของเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความมั่นคง ซึ่งจะนำไปสู่สันติสุขและยั่งยืน^๖

^๕กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, **คุณธรรมและจริยธรรมหัวใจของข้าราชการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑-๑๒.

^๖บงกช สุทัศน์ ณ อยุธยา, “แนวทางเสริมสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทยด้วยการสร้างจิตสำนึก ค่านิยม ผ่านสุภาชิต คำพังเพย”, **วารสารสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน**, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๗): หน้า ๓๐.

ด้วยเหตุนี้ คำว่า “จิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริต” จึงได้รับความสำคัญอันดับต้น ๆ จากนโยบายของรัฐบาล ที่ต้องการป้องกันและแก้ไขปัญหาคอร์รัปชันที่ทุจริตประพฤติมิชอบในส่วนงานราชการและหน่วยงานของรัฐ ตามยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ ยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต ระยะที่ ๓ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ไปสู่การปฏิบัติในทุกภาคส่วนของสังคมไทย^๗

อย่างไรก็ดี สังคมไทยโชคดีที่มีพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันศาสนาที่ยึดเหนี่ยวจิตใจในการทำดี พระพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนที่มุ่งให้ผู้ปฏิบัติ “ไม่กระทำความชั่วทุกชนิดทั้งทางกาย วาจาและใจ ให้กระทำความดีทุกอย่างทั้งทางกายวาจาและใจ และชำระจิตให้บริสุทธิ์เพราะจิตบริสุทธิ์จะทำให้กายและวาจาบริสุทธิ์ด้วย”^๘ ประการสำคัญ คือ การพัฒนาสังคมไทยหรือพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องมีการพัฒนาคนก่อน เพื่อสร้างคนให้มีความเข้มแข็ง ๓ ประการ คือ ความเข้มแข็งทางพฤติกรรม ความเข้มแข็งทางจิตใจ และความเข้มแข็งทางปัญญา เมื่อสร้างคนให้มีความเข้มแข็งแล้วก็จะสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมได้^๙

ในทางพระพุทธศาสนานั้นมีสุจริตธรรมซึ่งเป็นธรรมะที่สามารถเอาชนะความประพฤติทุจริตได้ในระดับรากเหง้า โดยคำว่า สุจริต หมายถึง ความประพฤติดี ประพฤติชอบ ประพฤติถูกต้องตามคลองธรรม^{๑๐} ซึ่งสอดคล้องกันกับความหมายในทางกฎหมาย เพราะในทางกฎหมาย คำว่า “สุจริต” หมายถึง สภาวะทางจิตใจอันประกอบด้วย (๑) ความซื่อสัตย์ในความเชื่อหรือวัตถุประสงค์ (๒) ความซื่อตรงต่อหน้าที่หรือหนี้ของตน (๓) ความสอดคล้องกับมาตรฐานทางการค้าหรือธุรกิจใด ๆ อันชอบด้วยเหตุผลในการต่อรองกันอย่างเป็นธรรม และ (๔) การไร้ซึ่งเจตนาแสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบ^{๑๑}

^๗คณะทำงานส่งเสริมธรรมาภิบาลของ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, “ธรรมาภิบาล สลค.”, <www.socgs.soc.go.th/corruptoon.htm>, มกราคม ๒๕๖๐.

^๘กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **ความรู้ศาสนาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕.

^๙พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมกับสังคมไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๑), หน้า ๒๙-๓๑.

^{๑๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนอักษรการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๔๕๔.

^{๑๑}ประสิทธิ์ โหมวี่โลกุล, **กฎหมายแพ่งหลักทั่วไป: คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๔-๑๔**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๖๕.

อย่างไรก็ตาม แม้สังคมไทยจะมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่ แต่โดยความเป็นจริงนั้น สังคมย่อมมีกลไกทางสังคมที่ประกอบด้วยกลุ่มสังคมต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่สนับสนุนให้การกระทำระหว่างสมาชิกบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันและดำเนินไปสู่วัตถุประสงค์ของกลุ่มสังคมนั้นร่วมกัน ดังนั้น การแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคม จึงจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนช่วยขับเคลื่อนให้บุคคลรู้จักการปรับตัวและปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสมตามระเบียบประเพณีและกฎเกณฑ์ทางสังคม ดังที่ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานพระราชดำริหลักการ “บวร” ให้น่าบ้าน วัด ราชการ/โรงเรียน ซึ่งเป็นสถาบันหลักของสังคมไทยที่เป็นสายใยยึดเหนี่ยวชุมชนมาแต่อดีต ที่ก่อให้เกิดการเกื้อกูลสนับสนุนซึ่งกันและกัน ช่วยให้สังคมไทยดำรงอยู่อย่างสันติสุขมาช้านาน มาใช้ในการพัฒนาและแก้ปัญหาในระดับชุมชน ลักษณะ ๓ ประสาน เพื่อร่วมมือบำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชนอย่างเกื้อกูลกัน ดังนี้

สถาบันครอบครัว (บ้าน) ซึ่งประกอบด้วย ชาวบ้าน และกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในชุมชน

สถาบันศาสนา (วัด) ประกอบด้วยเจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และกลุ่มหรือชมรมทางศาสนา ซึ่งในความหมายในเชิงกว้าง อาจจะหมายรวมถึงองค์กร หรือสถาบันทางศาสนาต่าง ๆ ในชุมชนนั้น ๆ ด้วย

สถาบันการปกครองหรือราชการ/การศึกษา (ราชการ/โรงเรียน) ประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐในชุมชน อาทิ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน อบต. สาธารณสุขตำบล เกษตรตำบล รวมทั้งระบบกลไกในการบริหารที่มาจากรัฐในรูปอื่น ๆ รวมถึง องค์กรทางการศึกษา ประกอบด้วย บุคลากรทางการศึกษาทั้งในโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย และองค์กรทางการศึกษาอื่น ๆ ด้วย

หลัก “บวร” จึงหมายถึงการนำสถาบันหลักในชุมชนมาเป็นกลไกในการพัฒนาและสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนา ตัดสินใจ แก้ปัญหาตนเอง และชุมชน กำหนดแผนแม่บทชุมชนด้วยการร่วมกันคิด สร้าง และบริหารจัดการชุมชนของคนในท้องถิ่นที่ร่วมกัน^{๑๒}

จากความเป็นมาและความสำคัญดังกล่าวข้างต้น การศึกษาวิจัยเพื่อ “พัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย” จึงเป็นความจำเป็นเร่งด่วน และควรมุ่งเป้าไปที่สถาบันทางสังคมสำคัญทั้ง ๓ สถาบัน ตามหลักการ “บวร” คือ

๑. สถาบันครอบครัว อันเป็นสถาบันพื้นฐานแรกที่บุคคล ต้องผ่านตั้งแต่แรกเกิด เป็นสิ่งที่บุคคลเลือกไม่ได้เป็นสิ่งที่ได้มาโดยกำเนิด

^{๑๒}ทศพนธ์ นรทัศน์, “วัดกับการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่ประชาชนและชุมชน”, <<https://www.gotoknow.org/posts/>>, มกราคม ๒๕๖๐.

๒. สถาบันศาสนา อันเป็นสถาบันที่ผลิตคนดี มีความรู้ โดยความเป็นคนดี คือ การรู้ศีล วัตรธรรมซึ่งเป็นบรรทัดฐานของสังคมมนุษย์ที่มุ่งสันติสุข

๓. สถาบันการปกครอง อันเป็นสถาบันที่มีหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อย ควบคุม ป้องกัน การขัดแย้งผลประโยชน์ของสมาชิกในสังคม^{๑๓}

ดังกล่าวนี้ เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลุกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย จึงมุ่งเน้นการวิเคราะห์แนวทางการปลุกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริต จากโครงการวิจัยย่อย ๓ โครงการ ประกอบด้วย โครงการวิจัยย่อยที่ ๑ การเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา โครงการวิจัยย่อยที่ ๒ กระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน และโครงการวิจัยย่อยที่ ๓ การเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นข้อมูลประจักษ์จากกรณีศึกษาเกี่ยวกับการปลุกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตโดยสถาบันทางสังคมทั้ง ๓ เพื่อเป็นฐานคิดสำคัญที่นำไปสู่การสังเคราะห์รูปแบบการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลุกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบันได้อย่างชัดเจน

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษารูปแบบของการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษารูปแบบของกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน

๑.๒.๓ เพื่อศึกษารูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๑.๒.๔ เพื่อวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลุกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน

๑.๒.๕ เพื่อนำเสนอต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลุกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย

^{๑๓}โดยปกติชีวิตของบุคคลธรรมดาตั้งแต่เริ่มต้นชีวิตไปสู่วัยชราต้องผ่านสถาบันทางสังคมที่สำคัญของชีวิต ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันเพื่อนฝูงและสมาคม สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการปกครอง สถาบันนันทนาการ และสถาบันศาสนา กระจายละเอียดใน พัทยา สายหู, *กลไกของสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑-๓๖.

๑.๓ เป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ของแผนงานวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย นี้ นำไปสู่การพัฒนาคนและสังคมโดยอาศัยศักยภาพทุนมนุษย์ ที่เริ่มจากการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานที่มีระบบจัดเก็บข้อมูลและระบบบูรณาการข้อมูลจากหลายเรื่องเข้าด้วยกัน เพื่อให้ได้ภาพรวมข้อมูลที่ผสมผสานกัน (Integrated Data for Holistic Information)

๑.๓.๑ วิเคราะห์การปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย จากกรณีศึกษาของโครงการย่อยทั้ง ๓ โครงการ ซึ่งเป็นตัวแทนของการศึกษาสถาบันทางสังคมในสังคมไทยจากหลากหลายพื้นที่ ได้แก่ (๑) การเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนาในบริบทพื้นที่จังหวัดราชบุรี (๒) กระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชนในบริบทพื้นที่จังหวัดเพชรบุรี และ (๓) การเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในบริบทพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี

๑.๓.๒ สังเคราะห์แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน พร้อมทั้งต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยในลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research)

๑.๔ เป้าหมายของการศึกษาวิจัย

ตารางที่ ๑.๑

เป้าหมายของการศึกษาวิจัย

ชื่อผลผลิต	ตัวชี้วัด			
	เชิงปริมาณ	เชิงคุณภาพ	เชิงเวลา	เชิงต้นทุน (บาท)
แผนงานวิจัย	งานวิจัย ๑ เรื่อง ที่บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย	คุณภาพของงานวิจัยที่มีประโยชน์และคุณค่าในเชิงวิชาการ และในเชิงสาธารณะ	๑ ปี (๑๒ เดือน) หรือตามเงื่อนไขของการวิจัย	๑๒๐,๐๐๐

ตารางที่ ๑.๑ (ต่อ)

ชื่อผลผลิต	ตัวชี้วัด			
	เชิงปริมาณ	เชิงคุณภาพ	เวลา	ต้นทุน (บาท)
โครงการวิจัย ย่อยที่ ๑	งานวิจัย ๑ เรื่อง ที่บรรลุ วัตถุประสงค์ของการ วิจัย	คุณภาพของงานวิจัยที่ มีประโยชน์และคุณค่า ในเชิงวิชาการ และใน เชิงสาธารณะ	๑ ปี (๑๒ เดือน) หรือตามเงื่อนไข ของการวิจัย	๑๒๐,๐๐๐
โครงการวิจัย ย่อยที่ ๒	งานวิจัย ๑ เรื่อง ที่บรรลุ วัตถุประสงค์ของการ วิจัย	คุณภาพของงานวิจัยที่ มีประโยชน์และคุณค่า ในเชิงวิชาการ และใน เชิงสาธารณะ	๑ ปี (๑๒ เดือน) หรือตามเงื่อนไข ของการวิจัย	๑๒๐,๐๐๐
โครงการวิจัย ย่อยที่ ๓	งานวิจัย ๑ เรื่อง ที่บรรลุ วัตถุประสงค์ของการ วิจัย	คุณภาพของงานวิจัยที่ มีประโยชน์และคุณค่า ในเชิงวิชาการ และใน เชิงสาธารณะ	๑ ปี (๑๒ เดือน) หรือตามเงื่อนไข ของการวิจัย	๑๒๐,๐๐๐
รวมทั้งสิ้น (ทุกโครงการ)				๔๘๐,๐๐๐

๑.๕ เป้าหมายของผลลัพธ์ (Outcome) และตัวชี้วัด

ตารางที่ ๑.๒

เป้าหมายของผลลัพธ์ (Outcome) และตัวชี้วัด

ชื่อผลผลิต	ตัวชี้วัด			
	เชิงปริมาณ	เชิงคุณภาพ	เชิงเวลา	เชิงต้นทุน (บาท)
แผนงานวิจัย	ผลลัพธ์ในเชิงปริมาณ ๑ ชิ้นงานที่สำเร็จตาม วัตถุประสงค์การวิจัย	ผลลัพธ์ในเชิงคุณภาพ ที่ใช้ในเชิงวิชาการและ ในเชิงสาธารณะ	๑ ปี (๑๒ เดือน)	๑๒๐,๐๐๐

ตารางที่ ๑.๒ (ต่อ)

ชื่อผลผลิต	ตัวชี้วัด			
	เชิงปริมาณ	เชิงคุณภาพ	เวลา	ต้นทุน (บาท)
โครงการวิจัย ย่อยที่ ๑	ผลลัพธ์ในเชิงปริมาณ ๑ ชิ้นงานที่สำเร็จตาม วัตถุประสงค์ของการ วิจัย	ผลลัพธ์ในเชิงคุณภาพ ที่ใช้ในเชิงวิชาการและ ในเชิงสาธารณะ	๑ ปี (๑๒ เดือน)	๑๒๐,๐๐๐
โครงการวิจัย ย่อยที่ ๒	ผลลัพธ์ในเชิงปริมาณ ๑ ชิ้นงานที่สำเร็จตาม วัตถุประสงค์ของการ วิจัย	ผลลัพธ์ในเชิงคุณภาพ ที่ใช้ในเชิงวิชาการและ ในเชิงสาธารณะ	๑ ปี (๑๒ เดือน)	๑๒๐,๐๐๐
โครงการวิจัย ย่อยที่ ๓	ผลลัพธ์ในเชิงปริมาณ ๑ ชิ้นงานที่สำเร็จตาม วัตถุประสงค์ของการ วิจัย	ผลลัพธ์ในเชิงคุณภาพ ที่ใช้ในเชิงวิชาการและ ในเชิงสาธารณะ	๑ ปี (๑๒ เดือน)	๑๒๐,๐๐๐
รวมทั้งสิ้น (ทุกโครงการ)				๔๘๐,๐๐๐

๑.๖ ปัญหาการวิจัย

๑.๖.๑ รูปแบบของการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นอย่างไร

๑.๖.๒ รูปแบบของกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน เป็นอย่างไร

๑.๖.๒ รูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นอย่างไร

๑.๖.๔. แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน เป็นอย่างไร

๑.๖.๕ ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย ควรเป็นอย่างไร

๑.๗ ขอบเขตการวิจัยและกรอบแนวคิด

๑.๗.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ มีเนื้อหาครอบคลุมการถอดบทเรียนจากกรณีศึกษาการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการปกครอง จากโครงการย่อยทั้ง ๓ โครงการ เป็นฐานคิดสำคัญในการสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน พร้อมทั้งต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสถาบันทางสังคม

๑.๗.๒ ขอบเขตด้านประชากร/กลุ่มตัวอย่าง

ประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ปรากฏในการวิจัยครั้งนี้ มีขอบเขตครอบคลุมประชากร/กลุ่มตัวอย่างในเชิงพื้นที่ทั้งทางอ้อมและทางตรง ดังนี้

๑. ประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยโดยทางอ้อม

โดยทางอ้อม จากการศึกษาวิจัยของโครงการย่อย ๓ โครงการ ซึ่งเป็นกรณีศึกษาการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการปกครอง ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย

๑.๑ โครงการวิจัยย่อยที่ ๑ การเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา ได้แก่ (๑) เชิงปริมาณ คือ ผู้แทนครัวเรือนในพื้นที่จังหวัดราชบุรี จำนวน ๔๐๐ คน/ครัวเรือน และ (๒) เชิงคุณภาพ คือ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๘ รูป/คน และผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน ๘ รูป/คน

๑.๒ โครงการวิจัยย่อยที่ ๒ กระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน ได้แก่ สังฆาธิการ ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน และตัวแทนประชาชนผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๓๐ รูป/คน

๑.๓ โครงการวิจัยย่อยที่ ๓ การเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ ผู้นำองค์กรภาครัฐ ผู้นำองค์กรคณะสงฆ์ และตัวแทนประชาชนผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๘ รูป/คน และผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน ๑๐ รูป/คน

๒. ประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยโดยทางตรง

โดยทางตรง จากการศึกษาวิจัยในระดับแผนงานวิจัย ได้แก่ ตัวแทนจากสถาบันครอบครัว ตัวแทนจากสถาบันพระพุทธศาสนา และตัวแทนจากสถาบันการศึกษา/การปกครอง ที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน ๙ รูป/คน

๑.๗.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ มีขอบเขตครอบคลุมพื้นที่ทั้งทางอ้อมและทางตรง ดังนี้

๑. ขอบเขตด้านพื้นที่โดยทางอ้อม

โดยทางอ้อม จากการศึกษาวิจัยของโครงการย่อย ๓ โครงการ ซึ่งเป็นกรณีศึกษาการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการปกครอง มีขอบเขตด้านพื้นที่ ประกอบด้วย

๑.๑ โครงการวิจัยย่อยที่ ๑ การเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งมีพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย คือ จังหวัดราชบุรี

๑.๒ โครงการวิจัยย่อยที่ ๒ กระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน ซึ่งมีพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย คือ จังหวัดเพชรบุรี

๑.๓ โครงการวิจัยย่อยที่ ๓ การเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย คือ จังหวัดกาญจนบุรี

๒. ขอบเขตด้านพื้นที่โดยทางตรง

โดยทางตรง จากการศึกษาวิจัยในระดับแผนงานวิจัย ได้แก่ พื้นที่ภาคตะวันตกของประเทศไทย โดยเน้นพื้นที่จังหวัดราชบุรี จังหวัดเพชรบุรี และจังหวัดกาญจนบุรี

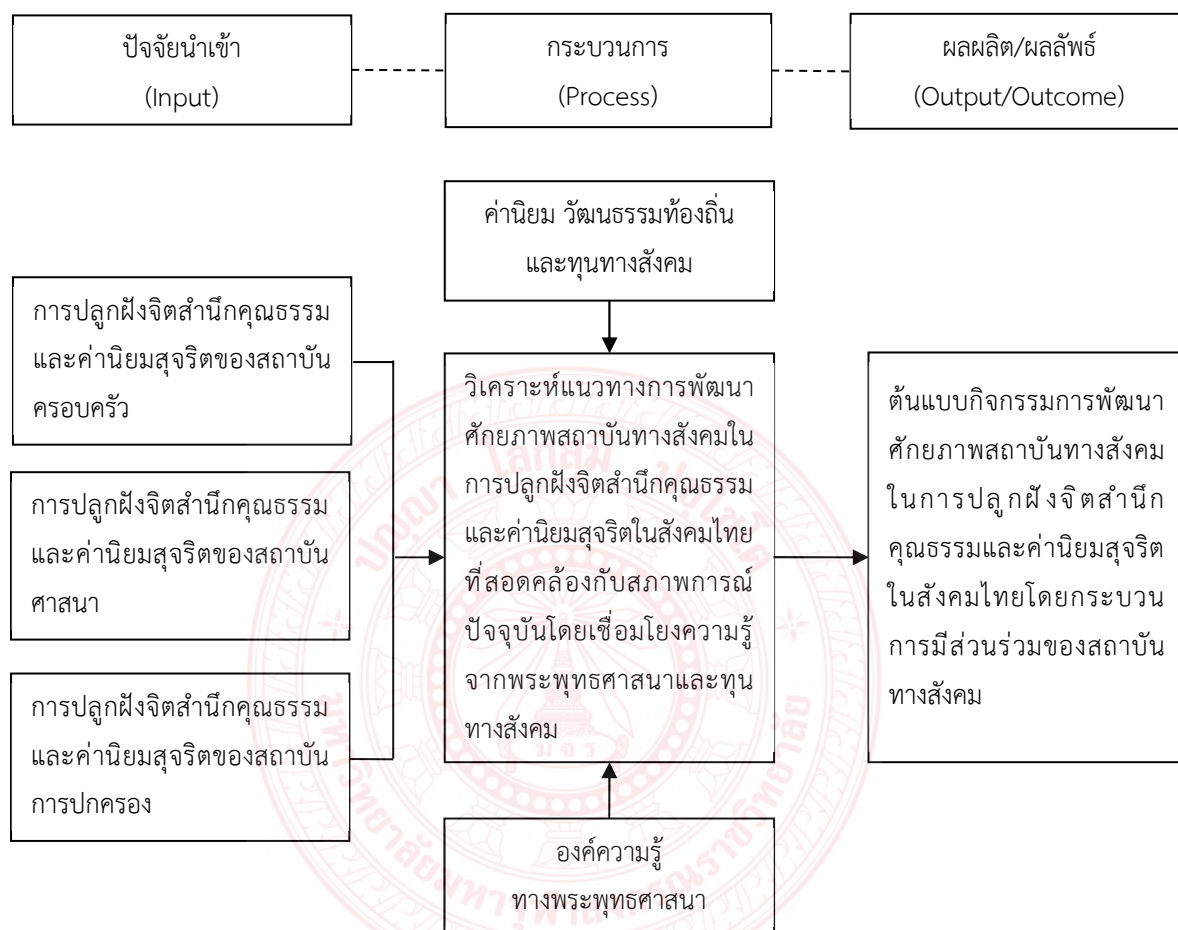
๑.๗.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยทั้งสิ้น จำนวน ๑ ปี หรือ ๑๒ เดือน

๑.๗.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีกรอบแนวคิดสำคัญในลักษณะของกระบวนการที่ประกอบด้วยปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการ (Process) และผลผลิต/ผลลัพธ์ (Output/Outcome) ดังนี้

ภาพที่ ๑.๑
กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๘ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

๑.๘.๑ การพัฒนา หมายถึง การทำให้เจริญกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งเป็นผลผลิต (Output) โดยใช้ปัจจัยนำเข้า (Input) และมีกระบวนการ (Process) ที่ก่อให้เกิดผลผลิตนั้น

๑.๘.๒ ศักยภาพ หมายถึง ความสามารถหรือความพร้อมที่จะเอื้ออำนวยต่อการปรับปรุงการจัดการหรือการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น

๑.๘.๓ สถาบันทางสังคม หมายถึง กระบวนการรวมกลุ่มอย่างเป็นระเบียบ มีระบบ สร้างขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน และมีบทบาทหน้าที่ในการขัดเกลาทางสังคมให้กับสมาชิกในสังคมตามกระบวนการหรือวิธีการจัดระเบียบนั้น ๆ โดยในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่

สถาบันครอบครัว หมายถึง สถาบันทางสังคมขั้นมูลฐานที่ประกอบด้วยสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน เป็นหน่วยที่เล็กที่สุดแต่สำคัญที่สุด โดยมีแบบแผนทางพฤติกรรมและกฎเกณฑ์การปฏิบัติที่ครอบคลุมโดยระบบเครือญาติ ซึ่งการทำหน้าที่ให้การศึกษาและอบรมคุณลักษณะของสมาชิกในสังคม

สถาบันศาสนา หมายถึง สถาบันพระพุทธศาสนาที่ประกอบด้วยบุคลากรทางพระพุทธศาสนา หรือพุทธบริษัท หรือภิกษุ สามเณร อุบาสก และอุบาสิกา ซึ่งทำหน้าที่ให้การถ่ายทอดแบบแผนพฤติกรรมในการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม และบรรทัดฐานทางความประพฤติของสมาชิกในสังคม

สถาบันการปกครอง หมายถึง สถาบันทางการปกครองของภาครัฐ ประกอบด้วย บุคลากรของภาครัฐ ซึ่งทำหน้าที่ในการควบคุมดูแลรักษาความสงบเรียบร้อย และควบคุมป้องกันการขัดแย้งผลประโยชน์ของสมาชิกในสังคม

สถาบันการศึกษา หมายถึง สถาบันการศึกษาที่ประกอบด้วยบุคลากรทางการศึกษา ได้แก่ ครู อาจารย์ ซึ่งทำหน้าที่ในการให้การศึกษา ถ่ายทอดความรู้แก่สมาชิกของสังคมให้มีความสมบูรณ์

๑.๘.๔ การปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริต หมายถึง การสร้างวัฒนธรรมความประพฤติสุจริตโดยการปลูกฝังจิตสำนึกการประพฤติชอบทางกาย วาจา ใจ

๑.๙ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๙.๑ รูปแบบการวิจัย

แผนงานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ตามรูปแบบการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย

๑.๙.๒ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ และผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ

๑. ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

แผนงานวิจัยนี้ มีผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ได้แก่ ตัวแทนจากสถาบันครอบครัว ตัวแทนจากสถาบันพระพุทธศาสนา และตัวแทนจากสถาบันการปกครอง จากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) ตามสัดส่วน ดังนี้

ตารางที่ ๑.๓

จำนวนผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนา
ศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย
ที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน

ที่	กลุ่ม	จำนวน (รูป/คน)
๑	สถาบันครอบครัว	๓
๒	สถาบันพระพุทธศาสนา	๓
๓	สถาบันการปกครอง/สถาบันการศึกษา	๓
	รวม	๙

ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ได้แก่ ตัวแทนจากสถาบัน
ครอบครัว ตัวแทนจากสถาบันพระพุทธศาสนา และตัวแทนจากสถาบันการปกครอง จากการเลือก
แบบเจาะจง (Purposive Selection) ประกอบด้วย

พระปิฎกโกศล, ดร.	รองเจ้าคณะจังหวัดราชบุรี
พระครูวัชรชลธรรม	เจ้าคณะอำเภอยาง่าง จังหวัดเพชรบุรี
พระครูโสภิตวัชรารกร	เจ้าคณะตำบลหัวสะพาน
	อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี
นายธนภัทร ณ ระนอง	นายอำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี
นางวิพร แวศรีผ่อง	นายอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี
นายสมศักดิ์ พนมชัยสว่าง	นายกเทศมนตรีเทศบาลพนมทวน
	อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี
นางสาวปณณัฏฐา ภูจิตจารุงษ์	นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ
	สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองกาญจนบุรี
	จังหวัดกาญจนบุรี
นายมนเทียร สุธะ	ผู้อำนวยการโรงเรียนช่องพรานวิทยา
	อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

นายสิงหา สิทธิกุล

ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๒ ตำบลเตาปูน

อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

๒. ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ

แผนงานวิจัยนี้ มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ตามรูปแบบการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย ซึ่งมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ อาสาสมัครในพื้นที่ จำนวน ๕๐ คน

๑.๙.๓ เครื่องมือที่ใช้การวิจัย

แผนงานวิจัยนี้ มีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และแบบประเมินผลการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑. แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ สำหรับเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ที่ประกอบด้วย ผู้วิจัยโดยฐานะเป็นผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) ผู้ร่วมวิจัยโดยฐานะเป็นผู้จดบันทึก (Note Taker) และผู้ช่วยทั่วไป (Assistant) และผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะเพื่อสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน และออกแบบต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย โดยเน้นการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) เพื่อให้ได้คำตอบในเชิงเหตุผล โดยมีผู้ดำเนินการสนทนา คอยจุดประเด็นในการสนทนา เพื่อชักจูงให้กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะเกิดแนวคิด และแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นหรือแนวทางของการสนทนาอย่างกว้างขวางละเอียดลึกซึ้ง โดยได้กระตุ้นให้ได้ข้อมูลที่รอบด้านและลึกซึ้ง จากการอภิปรายโต้ตอบ แสดงความเห็น เล่าเรื่อง ประสบการณ์ร่วมกันตามประเด็นที่กำหนดขึ้นมาอย่างเจาะจงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลล้นไหล (Flow) ออกมาจากการปฏิสัมพันธ์ในแนวราบระหว่างสมาชิกในกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะด้วยกันเอง และระหว่างสมาชิกผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะกลุ่มกับคณะผู้วิจัย เพื่อให้ได้แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน และต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย

๒. แบบประเมินผลการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด)

แบบประเมินผลการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) สำหรับค้นหาความจริงในกรอบวิธีการปฏิบัติงานต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสถาบันทางสังคม ในลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) โดยออกเป็น ๒ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ เพศ และสังกัด ซึ่งเป็นลักษณะแบบเลือกตอบ (Check List)

ตอนที่ ๒ แบบประเมินผลการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) รวม ๔ ด้าน ซึ่งเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) ๕ ระดับ ประกอบด้วย

ประเมินบริบท (Context Evaluation) มีคำถามจำนวน ๓ ข้อ

ประเมินปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) มีคำถามจำนวน ๑๒ ข้อ

ประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) มีคำถามจำนวน ๑๐ ข้อ

ประเมินผลผลิต (Product Evaluation) มีคำถามจำนวน ๕ ข้อ

มีเกณฑ์การประเมิน ดังนี้

๕ หมายถึง มีระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ มากที่สุด

๔ หมายถึง มีระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ มาก

๓ หมายถึง มีระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ ปานกลาง

๒ หมายถึง มีระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ น้อย

๑ หมายถึง มีระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ น้อยที่สุด

สำหรับในตอนที่ ๒ นี้มี การแปลความหมายของค่าเฉลี่ยโดยยึดเกณฑ์^{๑๔} ดังนี้

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๔.๕๐-๕.๐๐ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น มากที่สุด

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๓.๕๐-๔.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น มาก

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๒.๕๐-๓.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น ปานกลาง

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๕๐-๒.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น น้อย

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๐๐-๑.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น น้อยที่สุด

^{๑๔}ประกอบ กรรณสูตร, สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๘.

๑.๙.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

แผนงานวิจัยนี้ มีกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑. ข้อมูลเชิงเอกสาร (Documentary)

ข้อมูลเชิงเอกสาร (Documentary) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ หนังสือ ตำรา บทความ บริการค้นหาข้อมูลภายใต้เครือข่ายอินเทอร์เน็ต งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการวิเคราะห์ข้อมูลจากโครงการย่อย ๓ โครงการ ซึ่งเป็นกรณีศึกษาการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการปกครอง ประกอบด้วย

โครงการย่อยที่ ๑ การเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา (บริบทพื้นที่จังหวัดราชบุรี)

โครงการย่อยที่ ๒ กระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน (บริบทพื้นที่จังหวัดเพชรบุรี)

โครงการย่อยที่ ๓ การเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (บริบทพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี)

๒. ข้อมูลการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (ขนาดกลาง) โดยการอภิปรายโต้ตอบแสดงความเห็น/เล่าเรื่องประสบการณ์ ตามประเด็นที่ผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) กำหนดขึ้นมาอย่างเจาะจงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ข้อมูลหลังไหลออกมาจากการปฏิสัมพันธ์ในแนวราบระหว่างสมาชิกในกลุ่มด้วยกันเองและระหว่างกลุ่มสมาชิกกลุ่มกับผู้ดำเนินการสนทนา

๓. ข้อมูลจากกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Action)

ข้อมูลจากกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Action) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสถาบันทางสังคม เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) โดยการประเมินผลปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด)

๑.๙.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

แผนงานวิจัยนี้ มีกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๑. การวิเคราะห์ข้อมูลจากการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยวิเคราะห์เนื้อหาที่ได้จากการศึกษาเอกสารทางวิชาการ หนังสือ ตำรา บทความ บริการค้นหาข้อมูลภายใต้เครือข่ายอินเทอร์เน็ต งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการวิเคราะห์ข้อมูลจากโครงการย่อยทั้ง ๓ โครงการ อย่างเป็นระบบและมีความเชื่อมโยงกัน

๒. การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ที่ประกอบด้วยผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) ผู้จดบันทึก (Note Taker) ผู้ช่วยทั่วไป (Assistant) และผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ โดยใช้หัวข้อปัญหาและคำถามที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยพยายามรักษาสำนวนเดิมไว้

๓. การวิเคราะห์ข้อมูลจากกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นการวิเคราะห์ผลปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสถาบันทางสังคม ตามประเด็นการวิเคราะห์ ร่วมกับสถิติอ้างอิงจะใช้เพื่ออธิบายความพึงพอใจ และค้นหาความจริงจากการปฏิบัติงานการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย

๑.๑๐ ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย

๑.๑๐.๑ องค์ความรู้รูปแบบของการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา

๑.๑๐.๒ องค์ความรู้รูปแบบของกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน

๑.๑๐.๓ องค์ความรู้รูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๑.๑๐.๔ ชุดความรู้การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน

๑.๑๐.๕ ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แผนงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรม และค่านิยมสุจริตในสังคมไทย ได้วิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในลักษณะของการ วิจัยเชิงเอกสาร ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาได้จากการศึกษาเอกสารต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ดังนี้

๒.๑ การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคม

๒.๒ สำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริต

๒.๓ หลักการแนวคิดการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรม และค่านิยมสุจริตในสังคมไทย

๒.๓.๑ หลักการและแนวคิดการสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัว

๒.๓.๒ หลักการและแนวคิดการสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันศาสนา (พระพุทธศาสนา)

๒.๓.๓ หลักการและแนวคิดการสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันการปกครอง

๒.๔ ข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคม

บริบทนี้ ครอบคลุมสาระว่าด้วยแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพสถาบันทาง สังคม โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๒.๑.๑ การพัฒนา

๑) ความหมาย

คำว่า การพัฒนา ในภาษาไทย มาจาก วทฺฒน ในภาษาบาลี และ วรณ ในภาษาสันสกฤต แปลว่า ความเจริญ^๑

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๘๒๗.

คำว่า พัฒนา นี้ เริ่มมีใช้มาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๓ ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ คำว่า พัฒนา แปลว่า เจริญ ตามแนวพระพุทธศาสนาแยกได้เป็น ๒ ส่วน คือ การพัฒนาคนไม่ว่าจะเป็นทางด้านกายหรือจิตใจก็ตาม เรียกว่า ภาวนา ส่วนการพัฒนาอย่างอื่น ๆ เช่น พัฒนาวัตถุ พัฒนาสภาพแวดล้อม เรียกว่า พัฒนา หรือวัฒนา^๒ โดยความหมายจากรูปศัพท์ คำว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิดความเจริญเติบโตงอกงามและดีขึ้นจนเป็นที่พึงพอใจ ซึ่งความหมายดังกล่าวนี้ เป็นที่มาของความหมายในภาษาไทยและเป็นแนวทางในการกำหนดความหมายอื่น ๆ ดังนี้

พัฒนา ในความหมายของนักเศรษฐศาสตร์ หมายถึง ความเจริญเติบโต แต่เป็นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ตามเนื้อหาของวิชาเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นการเน้นความหมายเชิงปริมาณ คือ การเพิ่มขึ้นหรือการขยายตัวของเศรษฐกิจมากกว่าด้านอื่น ๆ

พัฒนา ในความหมายของนักพัฒนาบริหารศาสตร์ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งในด้านคุณภาพ (ดีขึ้น) ปริมาณ (มากขึ้น) และสิ่งแวดล้อม (มีความเหมาะสม) ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว

พัฒนา ในความหมายของนักเทคโนโลยี หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสังคมให้ทันสมัยด้วยความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

พัฒนา ในความหมายของนักวางแผน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเตรียมการของมนุษย์ไว้ล่วงหน้า ในลักษณะของแผนและโครงการ แล้วบริหารหรือจัดการให้เป็นไปตามแผนและโครงการจนประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้

พัฒนา ในความหมายของนักสังคมวิทยา ซึ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม หมายถึง มนุษย์ กลุ่มทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับความหมายในทางพระพุทธศาสนา คือ การเปลี่ยนแปลงมนุษย์และสิ่งแวดล้อมให้มีความสุข

พัฒนา ในความหมายของนักพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้น ทั้งทางด้านคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม ด้วยการวางแผนโครงการและการดำเนินงานโดยมนุษย์เพื่อประโยชน์แก่ตัวของมนุษย์เอง^๓

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษา: เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑-๒๒.

^๓สนธยา พลศรี, ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๒-๕.

ดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า คำว่า การพัฒนา มีความหมายที่เข้าใจกันโดยทั่วไปคือ การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น แต่คำว่าทางที่ดีขึ้น มีลักษณะเป็นนามธรรมมาก หากต้องการให้เป็นรูปธรรมขึ้นควรเปลี่ยนคำว่าดีขึ้น เป็นเจริญขึ้น ซึ่งเมื่อพิจารณาทฤษฎีสัมัยใหม่ประกอบกับคำว่าเจริญขึ้น จะเป็นการเน้นความเจริญทางวัตถุ โดยเฉพาะโครงสร้างทางกายภาพขั้นพื้นฐานและด้านสังคมสำหรับการพัฒนาของประเทศที่กำลังพัฒนานั้น อาจต้องพิจารณาปัจจัย ๓ ประการ ได้แก่ ปัจจัยด้านโครงสร้าง ปัจจัยด้านทรัพยากร และปัจจัยด้านเทคโนโลยี^๔

๒) องค์ประกอบ

การพัฒนาเป็นหน้าที่ของการวางแผนและการจัดการ ตามสูตรคำนวณ ดังนี้

$$D = f(P+M)$$

เมื่อ D = Development คือ การพัฒนา

f = Function คือ หน้าที่

P = Planning คือ การวางแผน

M = Management คือ การบริหารงานหรือการจัดการ

ดังนั้น การพัฒนาจะเกิดขึ้นได้จะต้องประกอบไปด้วยการวางแผนที่ดี มีการบริหารงานและการจัดการอย่างเป็นระบบ ทำให้การดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ โดยวิวัฒนาการของแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาของมนุษย์ล้วนเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ซึ่งได้มีวิวัฒนาการตามลำดับ คือ การพัฒนาในสภาพที่มนุษย์อยู่ภายใต้อิทธิพลของธรรมชาติ การพัฒนาที่มนุษย์พยายามเอาชนะธรรมชาติ และการพัฒนาที่มนุษย์เอาชนะธรรมชาติได้และนำธรรมชาติมาใช้ประโยชน์

ทั้งหมดนี้เป็นการพัฒนาเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้น (Better Change) ช่วยเพิ่มอัตราเร่งในการทำกิจกรรมหรือการผลิตให้รวดเร็วขึ้น (Better Speed) และทำให้สภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ดีขึ้น (Better Life) กว่าเดิมทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณ^๕

^๔โครงการพัฒนาดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย, รายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑.

^๕อัจฉรา โพธิยานนท์, การศึกษากับการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: เทคนิคปริ้นติ้ง, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑.

^๖วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, ความหมายของการพัฒนา คำที่มีความหมายใกล้เคียง และแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนา, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๔), หน้า ๓-๘.

หากพิจารณาในแง่ของหลักการสำหรับการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาทุกข้ออื่นแต่ละครั้งก็จะมีองค์ประกอบ ๕ ประการ ตามลำดับ คือ การระบุและวิเคราะห์ปัญหาทุกข้ออื่น การกำหนดและวิเคราะห์ปัญหา การกำหนดเป้าหมายของยุทธศาสตร์ การสร้างหน่วยระบบทำงาน และการจัดทรัพยากร^๗ นอกจากนี้ หากพิจารณาในแง่ของกระบวนการพัฒนามีกระบวนการรวม ๖ ขั้นตอนตามลำดับ คือ การระบุปัญหา (Identify the Problem) การค้นหาทางเลือก (Generate Alternatives) การประเมินทางเลือก (Evaluate Alternatives) การทำการตัดสินใจ (Make the Decision) การปฏิบัติตามการตัดสินใจ (Implement the Decision) และการประเมินผลลัพธ์และการจัดหาการป้อนกลับ (Evaluate the Results and Provide Feedback)^๘

การพัฒนาต้องเลือกสรรวัตถุดิบที่ดี คือ คนเป็นทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพเพื่อประสิทธิผลของงาน^๙ และการพัฒนาทุกอย่างจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นก่อนแล้วจะต้องมีสิ่งอื่นหรือลักษณะอื่นเข้ามาผสม จึงจะเรียกการเปลี่ยนแปลงนั้นว่าพัฒนา โดยลักษณะที่ประกอบเข้ามานั้นคือ ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงที่กำหนดไว้ล่วงหน้า^{๑๐}

ปัจจุบัน นิยมกล่าวถึงคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน มาจากศัพท์คำว่า “Sustainable” ที่แปลว่า ความยั่งยืน เป็นคำที่มาจากภาษาละติน คือ “Sus-Tenere” ซึ่งหมายถึงการส่งเสริมหรือสนับสนุน (Uphold) การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) จึงเป็นการพัฒนาที่สนองความต้องการของประชาชนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความต้องการของตนเอง^{๑๑} ส่วนการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) แนวพุทธหรือ การพัฒนาที่ยั่งยืนในทัศนะของพระพุทธศาสนา คือ การพัฒนามนุษย์ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ด้วยการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตทั้งสามด้านให้เป็นการพัฒนาเต็มทั้งคนก่อนจึงจะเป็นการพัฒนาที่ได้ผล คือ ระบบแห่งไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๑๒}

^๗เฉลียว บุรีภักดี และคนอื่น ๆ, **ชุดการศึกษาค้นคว้าวิชา ๒๕๕๓๐๑ ทฤษฎีระบบและการประยุกต์ใช้ในการพัฒนา**, (เพชรบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๕๓), หน้า ๓.

^๘ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, **องค์การและการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐๐-๑๐๓.

^๙พิภพ ชังเงิน, **พฤติกรรมองค์กร**, (กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น, ๒๕๕๗), หน้า ๔๗.

^{๑๐}สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **การพัฒนาชุมชนแบบจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร: เอ็มไทรดิง, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙.

^{๑๑}World Commission on Environment and Development, **Our Common Future**, (New York Oxford University: Great Britain R. Clay Ltd., 1987), p. 43.

^{๑๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๘.

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาที่ยั่งยืนและวิกฤตการณ์ต่าง ๆ เกิดจากการพัฒนาแบบแยกส่วน เช่น การพัฒนาแต่เศรษฐกิจแยกส่วนจากสังคมและสิ่งแวดล้อม ทำให้สังคมและสิ่งแวดล้อมเกิดวิกฤติตามมา ก็ส่งผลกลับไปยังเศรษฐกิจ เพราะทุกอย่างเชื่อมโยงกัน นั่นคือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ต้องบูรณาการเข้ามาสู่วัตถุประสงค์เดียวกัน เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม^{๑๓}

โดยแท้จริงแล้ว การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องเป็นการพัฒนาที่

๑. เป็นการพัฒนาที่ดำเนินไป โดยคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสนองความต้องการในปัจจุบันโดยไม่ส่งผลเสียต่อความต้องการในอนาคต

๒. เป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงความเป็นองค์กรรวม มองว่าการจะทำสิ่งใดต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดกับสิ่งอื่น ๆ ดังนั้น การพัฒนาแนวนี้ จึงยึดหลักความรอบคอบ และค่อยเป็นค่อยไป

๓. การพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ได้ระบุว่าต้องปฏิรูประบบเทคโนโลยี เพียงแต่ต้องคำนึงว่าเทคโนโลยีที่นำมาใช้นั้นเป็นไปในทางสร้างสรรค์หรือทำลาย^{๑๔}

อนึ่ง การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ประกอบด้วยปัจจัยนำเข้า คือ มีทุนทางสังคมและวัฒนธรรม การมีฐานทรัพยากรของตนเอง ผ่านปัจจัยกระบวนการที่ประกอบด้วย การจัดการเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Management) การจัดการความรู้ (Knowledge Management) และการจัดการทรัพยากร (Resource Management)^{๑๕}

๓) การพัฒนาตามแนวพุทธ

เมื่อพิจารณาในบริบทพระพุทธศาสนา ปรากฏมีคำว่า ภาวนา มีความหมายตรงกับคำว่า พัฒนา ซึ่งได้แก่การพัฒนาคนไม่ว่าจะเป็นทางด้านกายหรือจิตใจก็ตาม ส่วนการพัฒนาวัตถุหรือสภาพแวดล้อมจะใช้คำว่า วัฒนา^{๑๖}

^{๑๓}สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, (ปทุมธานี: สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, ๒๕๕๗), หน้า ๑๔.

^{๑๔}โครงการพัฒนาดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย, รายงานการศึกษาระดับสมบูรณ์, หน้า ๑๗.

^{๑๕}สมบูรณ์ ขาวชายโขง และธวัชชัย กุณวงศ์, “คนรุ่นใหม่กับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน”, วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๔ (มีนาคม-เมษายน ๒๕๕๕): หน้า ๕.

^{๑๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การศึกษา: เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, หน้า ๒๑-๒๒.

พระพุทธศาสนาจึงมีทัศนะเกี่ยวกับการพัฒนาทั้งในส่วนของตัวมนุษย์และในส่วนของสังคม แต่จะเน้นที่การพัฒนาในตัวบุคคล เพราะเมื่อคนพัฒนาแล้วทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมโดยรวม กล่าวได้ว่า การพัฒนาในทัศนะของพระพุทธศาสนาต้องเริ่มที่ตัวบุคคลก่อนเป็นอันดับแรก และให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคคลมากกว่าการพัฒนาทางวัตถุหรือสภาพแวดล้อม ดังที่ คัมภีร์พระไตรปิฎก ระบุถึง การพัฒนา ในคำว่า ภาวนา ซึ่งหมายถึง การทำให้มีขึ้น การทำให้เกิดขึ้น การเจริญ การบำเพ็ญ และการพัฒนา^{๑๗} ซึ่งปรากฏในหัวข้อหลักธรรม เรียกว่า ภาวนา ๒ หรือข้อปฏิบัติให้ถึงความเจริญ ๒ อย่าง ได้แก่ สมถภาวนา คือ การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ (ฝึกสมาธิ) และวิปัสสนาภาวนา คือ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง (การเจริญปัญญา)^{๑๘} แต่เมื่อพิจารณาโดยแยกคาย พบว่า พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญแนวทางแห่งการปฏิบัติให้ตนพ้นทุกข์^{๑๙} ซึ่งมีหลักฐานเป็นที่ประจักษ์คือการที่พระองค์ทรงตัดสินพระทัยออกผนวช เพราะเห็นว่าการดำรงเพศสมณะจะเป็นทางปฏิบัติให้หลุดพ้นจากความทุกข์ได้^{๒๐} คำว่า วิปัสสนาภาวนา แยกเป็น ๒ คำ คือ วิปัสสนา และ ภาวนา มีความหมายโดยหลัก สัททณัย และอรรถณัย ตามลำดับดังนี้

วิปัสสนา แปลว่า ความเห็นแจ้ง^{๒๑} ความเห็นแจ้งนี้ หมายถึง ความเห็นแจ้งในสังขาร มีลักษณะ ความเห็นแจ้ง ๗ ประการ หรือ อนุปัสสนา ๗ ประการ คือ

๑. อนิจจานุปัสสนา พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง
๒. ทุกขานุปัสสนา พิจารณาเห็นความเป็นทุกข์
๓. อนัตตานุปัสสนา พิจารณาเห็นความไม่มีตัวตน
๔. นิพพิทานุปัสสนา พิจารณาเห็นความน่าเบื่อหน่าย
๕. วิราคานุปัสสนา พิจารณาเห็นความคลายกำหนัด
๖. นิโรธานุปัสสนา พิจารณาเห็นความดับกิเลส
๗. ปฏินิสสัคคานุปัสสนา พิจารณาเห็นความสลัดทิ้งกิเลส

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนธัชการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๘๖-๒๘๗.

^{๑๘} **ที.ปา.** (ไทย) ๑๑/๓๗๙/๒๙๐.

^{๑๙} **ม.ม.** (ไทย) ๑๒/๑๒๑/๑๑๘.

^{๒๐} **ที.ม.** (ไทย) ๑๐/๔๓/๒๒.

^{๒๑} **อง.ทุก.** (ไทย) ๒๐/๑๗๓/๑๒๗.

คัมภีร์ปรมัตถทีปนี ได้ให้ความหมายของวิปัสสนาไว้ว่า ปัญญา รู้แจ้งไตรลักษณ์ หมายถึง ภาวนาปัญญา มีการหยั่งเห็นความไม่เที่ยงเป็นต้น โดยแท้จริงแล้ววิปัสสนาทำให้ผู้ปฏิบัติ รู้แจ้งความไม่เที่ยง เป็นต้น ล่วงพ้นความเป็นสตรีและบุรุษพร้อมทั้งความเที่ยงและความสุข เป็นต้น ซึ่งมหาชนในโลกรู้เห็นกันในชั้นทั้งหลาย^{๒๒}

วิปัสสนา คือ การพิจารณาสังขารให้เกิดความเห็นแจ้งเข้าใจชัด รู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามสภาวะที่เป็นจริง^{๒๓} โดยคำว่าสังขาร สำเร็จรูปจาก ส บพหน้า + กร ธาตุ + ณ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า “ปจฺเจยฺหิ สงฺกมฺม กรียติ สงฺขริยติ เตน วาติ สงฺขาโร” แปลว่า สังขาร คือ สิ่งที่ถูกปัจจัยทั้งหลายประชุมกันปรุงแต่ง^{๒๔}

ธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น คือ อุปาทินนสังขาร และ อนุปาตินนสังขาร ที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่ ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ คือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุณภูมิ^{๒๕}

ส่วนคำว่า ภาวนา หมายถึง เจริญ มีวิเคราะห์ว่า ภาเวติ “กุสลธมฺเม อาเสวติ วฑฺฒติ เอตยาติ ภาวนา” แปลว่า ที่ชื่อว่า ภาวนา เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นเครื่องให้กุศลธรรมทั้งหลายเกิดขึ้น คือ เสพคุ้น ได้แก่ ทำกุศลธรรมทั้งหลายให้เจริญแห่งชน^{๒๖}

คำว่า ภาวนา หรือ เจริญ ในยุคนั้นทกถา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค อธิบายว่า มีอยู่ ๔ อย่าง “ภาเวตฺติ จตฺสโส ภาวนา ฯ” ดังนี้

“ตตฺถ ชาตาน ธมฺมาน อนตฺวิตฺตณฺเณ ภาวนา” แปลว่า ธรรมชาติที่ทำให้ธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นในตนไม่ล่วงเลยกันและกัน อธิบายว่า เมื่อพระโยคาวจรละความพอใจในกามได้แล้วทันทีนั้นเอง ธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งการหลีกออก เว้นออกจากกามก็ย่อมเกิดขึ้นไม่ล่วงเลยกันและกัน

^{๒๒}พระคัมภีร์สาราถวิงศ์ (สมลักษณ์ คนธสาโร), **อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี (แปล)**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๗๕๙.

^{๒๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๓๔๓.

^{๒๔}พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ พระคาถาธรรมบท เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยรายวันการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕๒.

^{๒๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓๔-๕๓๕.

^{๒๖}พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปนโน), **อภิธัมมัตถวิภาวินีแปล**, (กาญจนบุรี: ม.ป.พ., ๒๕๕๐), หน้า ๙๘.

“อินทริยาน เอกรสภูเณ ภาวนา” แปลว่า ธรรมชาติที่ทำให้อินทรีทั้งหลายมีรสเป็น
อย่างเดียวกัน อธิบายว่า เมื่อพระโยคาวจรละกามฉันทะแล้ว อินทรีทั้ง ๕ มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วย
อำนาจแห่งการหลีกออกจากกาม

“ตพฺพคิริยวาทนภูเณ ภาวนา” แปลว่า ธรรมชาติที่นำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมนั้น ๆ
เข้าไป อธิบายว่า เมื่อพระโยคาวจรละกามฉันทะแล้ว ย่อมนำความเพียรด้วยอำนาจแห่งการหลีกออก
จากกามเข้าไป เมื่อละพยาบาทแล้วย่อมนำความเพียรด้วยอำนาจความไม่พยาบาทเข้าไป

“อาเสวนภูเณ ภาวนา” แปลว่า การปฏิบัติเนื่อง ๆ อธิบายว่า พระโยคาวจรเมื่อละกาม
ฉันทะแล้ว ย่อมปฏิบัติเนื่อง ๆ ซึ่งความออกจากกาม เมื่อละพยาบาทแล้ว ย่อมปฏิบัติเนื่อง ๆ ซึ่งความ
ไม่พยาบาท

คำว่า “ภาวนา” จึงมีความหมายว่า การอบรม (กาย) ใจ ๒ วิธี คือ

วิธีที่ ๑ สมถภาวนา (การสงบใจ)

วิธีที่ ๒ วิปัสสนาภาวนา (การใช้ปัญญา)^{๒๗}

ความรู้แจ้งเห็นชัดตามความเป็นจริงของสภาวะธรรมทั้งหลายว่าเป็นไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง
ความไม่เที่ยง ทุกขัง ความเป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน เป็นการเห็นถูกตามความ
เป็นจริงจากการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ชื่อว่า วิปัสสนา ส่วนคำว่า ภาวนา คือ การฝึกอบรม
ทางด้านจิตใจให้มีความตั้งมั่น คือ ให้มีขึ้น ให้เป็นขึ้น ให้เจริญขึ้น และเมื่อรวมคำว่า วิปัสสนา และ
ภาวนา เข้าเป็น วิปัสสนาภาวนา จึงหมายถึง การเจริญอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เท่าทันสิ่งที่เกิดขึ้น
เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ใจมีอิสระไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสและความทุกข์

คัมภีร์ขุททกนิกาย ระบุประเภทของวิปัสสนาไว้ ๔ แบบ ได้แก่

แบบที่ ๑ สมถะปุพฺพังคมวิปัสสนา หมายถึง วิปัสสนามีสมถะนำหน้า^{๒๘}

แบบที่ ๒ วิปัสสนาปุพฺพังคมวิปัสสนา หมายถึง สมถะมีวิปัสสนานำหน้า

แบบที่ ๓ ยุคันตสมถะวิปัสสนา หมายถึง สมถะและวิปัสสนาคู่กัน^{๒๙}

^{๒๗}เกิด ธนชาติ, **คู่มือคลังปรียัติธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิอิทธิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย, ๒๕๔๕),
หน้า ๓๐๓-๓๐๔.

^{๒๘}ช.ป. (ไทย) ๓๑/๕๓๕/๔๓๓.

^{๒๙}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๕๓-๑๖๕/๑๑๖-๑๒๒.

แบบที่ ๔ ธัมมัทธัจจวิคคหิตมานัส หมายถึง วิธีปฏิบัติเมื่อจิตถูกชักให้เขวด้วยธัมมัทธัจจ์^{๓๐}

การปฏิบัติวิปัสสนา หรือการปฏิบัติกรรมฐาน หรือการปฏิบัติธรรม คือ การปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ประการ สติปัฏฐาน มาจาก สติ คือ การระลึกรู้ ปฏฐาน คือ เข้าไปตั้งไว้ สติปัฏฐาน หมายถึง ฐานที่ตั้งของสติ หรือฐานที่รองรับการกำหนด การระลึก การตามรู้ สภาวธรรม อารมณฺ ฌ ปัจจุบัน^{๓๑} มีสติปัฏฐาน ๔ เป็นปทัฏฐานสติสัมโพชฌงค์ คือ อยู่อย่างมีสติไม่หลงลืม^{๓๒}

สติปัฏฐาน ๔ กำหนดในกुरुรัฐ^{๓๓} มิใช่แต่มนุษย์เท่านั้นที่เจริญสติปัฏฐาน ๔ แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานที่อาศัยมนุษย์ ก็เจริญสติปัฏฐานเหมือนกัน คือ การตั้งสติอย่างใหญ่กำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง ดังนี้

๑. กายานุปัสสนา การตั้งสติพิจารณากาย (การตั้งสติกำหนดพิจารณากายให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงกายไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตนเราเขา) แบ่งย่อยออกไปเป็น ๖ ส่วน ได้แก่

๑.๑ อานาปานสติ กำหนดลมหายใจเข้า-ออก

๑.๒ อิริยาบถ กำหนดให้รู้เท่าทันอิริยาบถ

๑.๓ สัมผัสสัญญา ความรู้ตัวในการเคลื่อนไหวทุกอย่าง

๑.๔ ปฏิกูลมนสิการ พิจารณาสวนประกอบของร่างกายว่าเป็นของไม่สะอาด

๑.๕ ธาตุมนสิการ พิจารณาร่างกายของตนให้เห็นว่าเป็นสักแต่ธาตุแต่ละอย่าง ๆ

๑.๖ นวสีวิทิกา พิจารณาซากศพในสภาพต่าง ๆ ตั้งแต่เริ่มตายใหม่ ๆ จนถึงกระดูกป่นเป็นผุยผง ให้เห็นว่าร่างกายของผู้อื่นเป็นเช่นใด ร่างกายของเราจักก็เป็นเช่นนั้น

๒. เวทนานุปัสสนา คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ได้แก่ ความรู้สึกอารมณ์ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงเวทนา...ที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ๆ ดังนี้

^{๓๐}ช.ป. (ไทย) ๓๑/๕๔๒-๕๔๓/๔๔๕-๔๔๘.

^{๓๑}พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), **มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน**, แปลโดย พระคันธสาราภิวังค์ (สมลักษณ์ คนธสาร), (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๔.

^{๓๒}พระอุปติสสเถระ, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๔.

^{๓๓}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒/๓๐๑.

๒.๑ สุข

๒.๒ ทุกข์

๒.๓ ไม่ทุกข์ไม่สุข

๒.๔ สุขประกอบด้วยอามิส

๒.๕ สุขไม่ประกอบด้วยอามิส

๒.๖ ทุกข์ประกอบด้วยอามิส

๒.๗ ทุกข์ไม่ประกอบด้วยอามิส

๒.๘ ไม่ทุกข์ไม่สุขประกอบด้วยอามิส

๒.๙ ไม่ทุกข์ไม่สุขไม่ประกอบด้วยอามิส

๓. จิตตานุปัสสนา คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ... ดังนี้

๓.๑ จิตมีราคะ

๓.๒ จิตไม่มีราคะ

๓.๓ จิตมีโทสะ

๓.๔ จิตไม่มีโทสะ

๓.๕ จิตมีโมหะ

๓.๖ จิตไม่มีโมหะ

๓.๗ จิตหดหู่

๓.๘ จิตฟุ้งซ่าน

๓.๙ จิตใหญ่ (จิตในฌาน)

๓.๑๐ จิตไม่ใหญ่ (จิตที่ไม่ถึงฌาน)

๓.๑๑ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า

๓.๑๒ จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า

๓.๑๓ จิตตั้งมั่น

๓.๑๔ จิตไม่ตั้งมั่น

๓.๑๕ จิตหลุดพ้น

๓.๑๖ จิตไม่หลุดพ้น

๔. ฌมมานุปัสสนา คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ... ดังนี้

๔.๑ นิ वर्ณ ๕

๔.๒ ชันธ ๕

๔.๓ อายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖

๔.๔ โพชฌงค์ ๗

๔.๕ อริยสัจ ๔^{๓๔}

เมื่อคราวที่พระพุทธองค์ตรัสเทศนามหาสติปัฏฐานสูตรแล้ว ทรงตรัสถึงอานิสงส์ ๒ ประการ คือ บรรลุพระอรหัตผลในชาติปัจจุบัน หากยังมีอุปาทิ คือ สังโยชน์ ๑๐ หรือ อนุสัย ๗ (มี กามราคะ ปฏิฆะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา มานะ ภวราคะ และอวิชชา) เหลืออยู่ จะได้เป็นพระอนาคามี (ผู้ไม่กลับมาเกิดในโลกนี้อีก) คือ เป็นผู้จะได้บรรลุพระอรหัตผล หรือพระอนาคามีผล ในชาตินี้เป็นแน่นอน ภายใน ๗ ปี หรือลดลงไปจนถึงเพียง ๗ วัน

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจึงเป็นการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ อันเป็นอุบายเครื่องเจริญปัญญา โดยการพิจารณาสภาวะธรรมหรือรูปนาม ให้เห็นตามความเป็นจริง คือ เห็นด้วยปัญญาว่า สภาวะธรรมเหล่านี้ ตกอยู่ในสามัญลักษณะหรือไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของธาตุทั้งหลาย เป็นสิ่งที่ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนานี้เป็นหนทางเดียวกันที่จะนำบุคคลไปสู่เส้นชัยคือความพ้นทุกข์ได้อย่างแน่นอนในชาตินี้

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สติปัฏฐาน ๔ ที่บุคคลทำให้มาก ทำให้บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์” และตรัสต่อไปอีกว่า “โพชฌงค์ ๗ ที่บุคคลทำให้มากทำให้บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำวิชชา และวิมุตติ^{๓๕} ให้บริบูรณ์”^{๓๖}

^{๓๔}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๗๓-๓๐๐/๓๒๕-๓๕๑.

^{๓๕}วิมุตติ คือ วิมุตติ ความหลุดพ้น หรือความพ้นจากกิเลส ๕ อย่าง, ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมศาสนา ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๗๗.

^{๓๖}ขุ.ปฎิ. (ไทย) ๓๑/๒๗๘/๓๒๔.

การพัฒนาในทัศนะแห่งพระพุทธศาสนาซึ่งเน้นที่การพัฒนาตัวบุคคลเป็นสำคัญและเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาสิ่งใด ๆ นี้ เป็นการพัฒนามุ่งหมายเพื่อความหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง บรรลุซึ่งนิพพานอันเป็นธรรมชั้นสูงในพระพุทธศาสนานั้น เบื้องต้นผู้ปฏิบัติต้องตั้งมั่นอยู่ในศีล คือ รักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย ชำระศีลให้บริสุทธิ์หมดจด เพราะศีลเป็นเบื้องต้น เป็นมารดาของกัลยาณธรรมทั้งหลาย เมื่อศีลบริสุทธิ์แล้ว สมาธิคือความตั้งใจมั่น และปัญญาคือความรู้ในกองสังขารก็เกิดขึ้น สัมพันธ์กันดุจลูกโซ่ อันจะนำผู้ปฏิบัติให้ถึงซึ่งนิพพาน ดังพระพุทธพจน์ว่า “นรชนผู้มีปัญญา ตั้งมั่นแล้วในศีล อบรมจิตและปัญญาให้เจริญอยู่เป็นผู้มีความเพียร มีปัญญารักษาตน ภิกษุนี้พึงถางชันนี้”^{๓๗} สอดคล้องกับที่ ในโอวาทปาติโมกข์ ที่มีการกำหนดให้หนีพพานหรือความหลุดพ้นทุกข์เป็นเป้าหมายสูงสุดในการปฏิบัติธรรม โดยแนวทางปฏิบัติธรรมให้ยึดหลัก ๓ ประการ คือ ไม่ทำชั่วทั้งปวง ทำดีให้ถึงพร้อม และทำจิตใจให้ผ่องใส^{๓๘} ดังนั้น ผลของการพัฒนาตามหลักวิปัสสนาภาวนาจึงมีจุดมุ่งหมายเดียว คือ “เจโตวิมุตติ”^{๓๙} หรือความหลุดพ้นแห่งจิต ดังมีหลักฐานปรากฏเป็นพุทธพจน์ว่า “เปรียบเทียบเหมือนมหาสมุทรมีรสเดียวคือรสเค็ม ฉันทิ ธรรมวินัยนี้ก็มีรสเดียวคือวิมุตติ ฉันทัน”^{๔๐} พระพุทธดำรัสดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ให้ผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนายึดมั่นเป้าหมายเดียวกัน คือ มุ่งปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ เท่านั้น

ผู้ที่ได้รับการพัฒนาแล้วในทัศนะของพระพุทธศาสนา ได้แก่ บุคคลผู้เป็นอริยสงฆ์ ซึ่งหมายถึง พระอริยบุคคล คือ ผู้ปฏิบัติตนจนได้บรรลุมรรคผลตั้งแต่โสดาบันขึ้นไป ซึ่งแบ่งประเภทได้ ๓ ประเภท คือ แบบทั่วไป แบบพิสดาร และแบบตามความหลุดพ้น ดังนี้

๑. แบบทั่วไป พระอริยบุคคล ๔

๑.๑ พระโสดาบัน

๑.๒ พระสกทาคามี หรือพระสกิทาคามี

๑.๓ พระอนาคามี

๑.๔ พระอรหันต์

^{๓๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๑/๑๖.

^{๓๘} ข.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๔/๓๙.

^{๓๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๒/๓๗๓.

^{๔๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๖๒/๒๙๑.

๒. แบบพิสดาร พระอริยบุคคล ๘

๒.๑ พระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค

๒.๒ พระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล

๒.๓ พระผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีมรรค

๒.๔ พระผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีผล

๒.๕ พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีมรรค

๒.๖ พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีผล

๒.๗ พระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค

๒.๘ พระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตผล

๓. ตามความหลุดพ้น พระอริยบุคคล ๗

๓.๑ สัทธานุสारी

๓.๒ ธรรมานุสारी

๓.๓ สัทธาวิมุต

๓.๔ ทิฏฐิปปัตตะ

๓.๕ กายสักขี

๓.๖ ปัญญาวิมุต

๓.๗ อุกโตภาควิมุต^{๔๑}

ผู้ที่ได้รับการพัฒนาสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า “อเสขบุคคล”^{๔๒} คือ บุคคลผู้ไม่ต้องศึกษา ได้แก่ ผู้บรรลุอรหัตตผลแล้ว ส่วนบุคคลผู้ไม่ได้รับการพัฒนาหรือได้รับการพัฒนาแล้ว แต่ยังไม่ถึงขั้นสูงสุดดังกล่าว เรียกว่า เสขบุคคล คือ ผู้ยังต้องศึกษา^{๔๓}

^{๔๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมศาสนา ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๑๖.

^{๔๒}อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๘๐/๘๐.

^{๔๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมศาสนา ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (นนทบุรี: โรงพิมพ์พิมพ์การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๗๗.

อย่างไรก็ตาม การบรรลุนิพพานได้นั้นต้องอาศัยปัญญาคือการรอบรู้ในกองสังขารทั้งหลาย ซึ่งรวมอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งอยู่ในอริยสัจอันเป็นความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ดังที่ทรงตรัสย้าว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่ตรัสรู้ ไม่เข้าใจอริยสัจ ๔ ทั้งเราและเธอจึงได้วิ่งเล่นเร่ร่อนไป (ในชาติทั้งหลาย) สิ้นกาลนานอย่างนี้”^{๔๔}

มรรค แปลว่า ทาง หนทาง หากโดยองค์ประกอบ คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ประกอบไปด้วยองค์ ๘ ประการ ได้แก่

๑. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ หมายความว่า ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย ความรู้ในทุกขนิโรธ ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ

๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ หมายความว่า ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน นี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ

๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ หมายความว่า เจตนาเป็นเหตุต้งเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุต้งเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเหตุต้งเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเหตุต้งเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ นี้เรียกว่า สัมมาวาจา

๔. สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ หมายความว่า เจตนาเป็นเหตุต้งเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุต้งเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้เจตนาเป็นเหตุต้งเว้นจากการประพฤติดีกในกาม นี้เรียกว่า สัมมากัมมันตะ

๕. สัมมาอาชีวะ อาชีพชอบหรือเลี้ยงชีพชอบ หมายความว่า อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ละมิจาอาชีวะแล้ว สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ

๖. สัมมาวายามะ เพียรชอบหรือพยายามชอบ หมายความว่า สร้างฉันทะ พยายามปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อ... ป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ...ละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ...ทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ...ความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ

๗. สัมมาสติ ระลึกรชอบ หมายความว่า พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่... พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ...พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ นี้เรียกว่า สัมมาสติ

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งใจมั่นชอบ หมายความว่าถึง สัจจจากามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก มีวิจาร มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติจางคลายไป มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่และเสวยสุขด้วยกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายกล่าวสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกขได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกขไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ^{๔๕}

อริยมรรคมีองค์ ๘ โดยย่อแล้ว สามารถสรุปลงในไตรสิกขา หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา และนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน หรือเรียกว่า สิกขา ๓ อย่าง ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา หรือเรียกง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ดังนี้

อธิศีลสิกขา คือ การฝึกความประพฤติสุจริตทางกาย วาจา ได้แก่ รวมเอาองค์มรรคข้อ สัมมา วาจา สัมมากรรมันตะ และสัมมาอาชีวะ ไว้ด้วยกัน ถือเป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง

อธิจิตตสิกขา คือ การฝึกในด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ได้แก่ รวมเอาองค์มรรคข้อ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ไว้ด้วยกัน ถือเป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม เช่น สมาธิอย่างสูง

อธิปัญญาสิกขา คือ การฝึกปัญญาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงจนถึงความหลุดพ้น มีจิตใจเป็นอิสระ ผ่องใส เบิกบาน ได้แก่ รวมเอาองค์มรรคข้อ สัมมาทิฐิ และ สัมมาสังกัปปะ ไว้ด้วยกัน ถือเป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง^{๔๖}

๕) การพัฒนาตามแนวศาสตร์สมัยใหม่

สำหรับ ทศนะของศาสตร์สมัยใหม่หรือศาสตร์ตะวันตก พิจารณาลักษณะของการพัฒนาตามทฤษฎีสมัยใหม่ เป็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่เจริญขึ้น จะเป็นการเน้นความเจริญทางวัตถุ โดยเฉพาะโครงสร้างทางกายภาพขั้นพื้นฐานและด้านสังคม เป็นการพัฒนาซึ่งมีทิศทางของการเปลี่ยนแปลงที่กำหนดไว้ล่วงหน้า^{๔๗}

^{๔๕}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕-๓๓๗.

^{๔๖}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๗.

^{๔๗}สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชนแบบจัดการ, หน้า ๑๙.

การพัฒนาตามแนวศาสตร์สมัยใหม่ เป็นการพัฒนาในลักษณะของการพัฒนาองค์การ (Organization Development) โดยเฉพาะ โดยนัยนี้คำว่า องค์การ (Organization) หมายถึง หน่วยที่จัดเป็นศูนย์รวมคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปที่มารวมกันทำงานเป็นหน่วยงานเดียวกัน ภายใต้วัตถุประสงค์และเป้าหมายเดียวกัน โดยมีกฎ ระเบียบ หรือกติกาในการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ^{๔๘} ที่มีองค์ประกอบพื้นฐานสำคัญที่เหมือนกัน คือ ตัวบุคคล (Person) โครงสร้าง (Structure) วัตถุประสงค์ส่วนตัว (Personal Objectives) และการมีปฏิสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆ^{๔๙} องค์การ คือ ระบบเปิดที่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นกระบวนการต่อเนื่อง^{๕๐} การบริหารจัดการองค์การเป็นงานที่มีความเกี่ยวข้องกับลักษณะสำคัญ ๓ ประการ คือ การกำหนดกิจกรรม การจัดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ให้เป็นระบบหรือเป็นโครงสร้าง และการมอบหมายกิจกรรมให้แก่ตำแหน่งต่าง ๆ โดยมีกติกาในการปฏิบัติงานร่วมกัน^{๕๑}

การบริหารองค์การมีลักษณะเป็นกระบวนการที่กำหนด กฎ ระเบียบ แบบแผน ในการปฏิบัติ งานขององค์การ ซึ่งรวมถึงวิธีการการทำงานเป็นกลุ่ม นอกจากนั้น ยังหมายรวมถึงการแบ่งอำนาจหน้าที่ในการดำเนินงานออกเป็นส่วนต่าง ๆ แต่ละส่วนกำหนดอำนาจหน้าที่ไว้อย่างชัดเจน พร้อมทั้งกำหนดความสัมพันธ์ของหน้าที่การทำงานที่แบ่งออกไปกำหนดสายการบังคับบัญชาตั้งแต่หน่วยที่เล็กที่สุด คือ ตำแหน่งต่าง ๆ จนถึงหน่วยงานขนาดใหญ่ของหน่วยงานนั้น ๆ จนครอบคลุมอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานทั้งหมด^{๕๒} จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น จำแนกประเภทขององค์การออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

ประเภทที่ ๑ องค์การที่ยึดตามวัตถุประสงค์ ประกอบไปด้วย องค์การเพื่อประโยชน์ของสมาชิกขององค์การนั้น (Member Organization) องค์การทางธุรกิจ (Business Organization) องค์การเพื่อบริการ (Service Organization) องค์การเพื่อสวัสดิการประชาชน (Bureaucratic Organization)

^{๔๘}สุรพล สุยะพรหม และคณะ, **ทฤษฎีองค์การและการจัดการเชิงพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๖.

^{๔๙}Hicks H. G., & Gullett R. C., **The Management of Organizations**, 3rd ed., (New York: McGraw-Hill, 1967), p. 22.

^{๕๐}Kate D., & Kahn R., **The Social Psychology of Organizations**. (New York: John Wiley & Sons, 1978), p. 20.

^{๕๑}พงศ์สันต์ ศรีสมทรัพย์ และชลิดา ศรีมณี, **หลักการจัดการองค์การและการจัดการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดแสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๗.

^{๕๒}สมาน รังสียกฤษฎ์ และสุธี สุทธิสมบุญ, **หลักการบริหารเบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: สวัสดิการสำนักงาน ก.พ., ๒๕๔๔), หน้า ๒๓.

ประเภทที่ ๒ องค์การที่ยึดตามโครงสร้าง ซึ่งแบ่งย่อยออกเป็น ๒ ประเภทย่อย คือ องค์การแบบเป็นทางการ (Formal Organization) และองค์การแบบไม่เป็นทางการ (informal Organization) หรือเรียกว่า องค์การอุปนัยหรือองค์การนอกรูปแบบ

ประเภทที่ ๓ องค์การที่ยึดกำเนิด แบ่งย่อยออกเป็น ๒ ประเภท คือ องค์การแบบปฐม (Primary Organization) คือ องค์การที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ สมาชิกในองค์การมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เช่น ครอบครัว กลุ่มเพื่อนบ้านใกล้เคียง และองค์การแบบมัธยม (Secondary Organization) คือ องค์การที่มนุษย์จัดตั้งขึ้น โดยสมาชิกในองค์การมีความสัมพันธ์กันตามบทบาท หน้าที่ ความรับผิดชอบ ที่มีอยู่ เช่น หน่วยงานราชการ ห้างหุ้นส่วน บริษัท โรงเรียน มหาวิทยาลัย โรงพยาบาล สมาคม^{๕๓}

การจัดโครงสร้างองค์การที่เหมาะสมมีความสัมพันธ์กับการบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว หลักการออกแบบโครงสร้างองค์การจะต้องคำนึงถึงหลักเกณฑ์ในการออกแบบ ประกอบไปด้วยหลักการแบ่งงานกันทำ หลักการแบ่งโครงสร้างหน่วยงานภายใน หลักการแบ่งช่วงชั้น การควบคุม และหลักการมอบหมายอำนาจหน้าที่ ทั้งนี้โครงสร้างขององค์การต้องคำนึงเพิ่มเติมถึงความแตกต่าง การรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การรวมศูนย์อำนาจ การแบ่งกระจายอำนาจความเป็นทางการ การปรับตัวเข้าหากัน และความเป็นมาตรฐานเดียวกันอีกด้วย ปัจจุบันนี้รูปแบบของโครงสร้างองค์การแบ่งออกเป็นประเภทหลัก ๆ ๒ โครงสร้าง คือ โครงสร้างองค์การแบบแนวตั้งหรือแนวตั้ง (Vertical Structure) เป็นการจัดองค์การเน้นสายการบังคับบัญชาและอำนาจหน้าที่เริ่มจากระดับสูงลงมาสู่ระดับล่าง โดยระดับสูงเป็นผู้ออกนโยบายและระดับล่างดำเนินการตามแผนงานที่กำหนดไว้ และโครงสร้างองค์การแบบแนวราบหรือแนวนอน (Horizontal Structure) เป็นการจัดองค์การเน้นหลักการแบ่งงานกันทำ เป็นการเพิ่มหนทางการดำเนินงาน ทำให้การสื่อสารและการไหลของงานทำได้ง่าย สะดวก รวดเร็วยิ่งขึ้น^{๕๔}

ปัจจัยที่ต้องคำนึงถึงในการจัดโครงสร้างองค์การให้ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการ ได้แก่

- มีเป้าหมาย นโยบาย และแผนงานในการดำเนินงานอย่างชัดเจน
- มีศูนย์กลางในการอำนวยการที่มีสมรรถภาพ มีความรับผิดชอบและอำนวยการโดยตรง
- มีการระบุหน้าที่การงานและความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคนให้ชัดเจนตามความเหมาะสม ตรงกับความรู้ความสามารถ

^{๕๓}สมคิด บางโม, **องค์การและการจัดการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทวิทยพัฒน์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๗-๑๘.

^{๕๔}สุรพล สุยะพรหม และคณะ, **ทฤษฎีองค์การและการจัดการเชิงพุทธ**, หน้า ๑๑-๑๓.

- มีการจัดระบบการทำงานที่เหมาะสม มีเทคนิคการควบคุมงานและการประสานงานภายในองค์กร

- มีระบบที่ต้องสื่อสารที่ดีทั้งภายในและภายนอกองค์กร

- คำนึงถึงการที่ต้องสามารถปรับตัวได้เหมาะสม กับสภาวะการณ์และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป การปรับตัวและการพัฒนาองค์กรจะต้องมีความสม่ำเสมอและตลอดไป

อย่างไรก็ตาม องค์กรที่มีโครงสร้างที่ไม่มีความยืดหยุ่นมักจะไม่ประสบความสำเร็จ ในการจัดโครงสร้างองค์กรจึงควรคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม กลยุทธ์ เทคโนโลยี และบุคลากรที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องด้วย

หากกล่าวถึง ทฤษฎีองค์การ (Organization Theory) ซึ่งเป็นการศึกษาการประมวลผลขององค์กรที่ระดับการวิเคราะห์ที่มีขนาดใหญ่ เป้าหมายของทฤษฎีองค์การ คือ การเข้าใจองค์การ การมองในวงกว้าง ๆ หรือเป็นการวิเคราะห์องค์การในภาพใหญ่นั้นเอง เนื่องจากต้องศึกษาองค์การทั้งหมดเป็นหนึ่งหน่วย โดยมีจุดเน้นการวิเคราะห์สำหรับทฤษฎีองค์การ ไม่ใช่ตัวบุคคลแต่เป็นตัวขององค์กรเอง เป็นแนวคิดที่เกี่ยวกับมิติต่าง ๆ ของโครงสร้างและเนื้อหาสาระขององค์กร ไม่ว่าจะเป็นมิติต่าง ๆ ด้านการสร้างรูปแบบ การสร้างความเชี่ยวชาญ ระดับของอำนาจ การรวมศูนย์กลาง ขนาดขององค์กร เทคโนโลยีเชิงองค์การ สิ่งแวดล้อม เป้าหมาย และกลยุทธ์ ตลอดจนศึกษาถึงวัฒนธรรมองค์กร ทฤษฎีองค์การจึงมีความเกี่ยวข้องกับผู้ที่รวมกันเข้าเป็นแผนกและองค์กร และมีความแตกต่างในด้านโครงสร้างและพฤติกรรม ณ ระดับการวิเคราะห์ในชั้นขององค์กร ทฤษฎีองค์การจึงนับเป็นสังคมวิทยาขององค์กร ในขณะที่พฤติกรรมองค์การเป็นจิตวิทยาขององค์กร^{๕๕} ทฤษฎีองค์การต่าง ๆ จึงเป็นการหาข้อสรุปในการออกแบบองค์การอันเป็นสากล และแม้ว่าทฤษฎีแต่ละแนวอาจมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง แต่ก็มีผลกระทบที่จะชี้ให้เห็นการออกแบบองค์การที่ดีที่สุด สามารถใช้ได้กับทุกคน ทุกสถานการณ์ ไม่ว่าจะเป็นการออกแบบโรงงาน โรงพยาบาล โรงเรียน หรือมหาวิทยาลัย นั้นเป็นความพยายามที่มีอยู่ตลอดเวลา^{๕๖} มีพื้นฐานรูปแบบและกฎเกณฑ์ของพฤติกรรมองค์กร^{๕๗}ดังกล่าวนี้ ทฤษฎีองค์การที่มีมานับตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ ๒๐ ถึงปัจจุบัน จำแนกเป็น ๓ กลุ่มได้แก่

^{๕๕}วีเชียร วิทยาอุดม, **ทฤษฎีองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนัช การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑.

^{๕๖}มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, **องค์การและการจัดการ**, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๓.

^{๕๗}ทิพวรรณ หล่อสุวรรณ, **ทฤษฎีองค์การสมัยใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ดี. เค. ปรีณติงเวสต์ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๗.

กลุ่มที่ ๑ ทฤษฎีองค์การสมัยดั้งเดิม (Classical Organizational Theory) โดยถือว่ามี การริเริ่มคิดค้นทฤษฎีนี้เมื่อปลายศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งมีสาระสำคัญคือเป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงการสร้าง องค์การขึ้นมา เพื่อตอบสนองความต้องการเบื้องต้นทางด้านเศรษฐกิจขององค์การและสังคม โดยมุ่ง ให้โครงสร้างองค์การมีรูปแบบที่สะดวกต่อการบริหารและการปกครอง และมุ่งเน้นผลผลิตสูงตาม เป้าหมายที่กำหนดไว้ นักทฤษฎีที่สำคัญในสมัยนี้ คือ Frederick Taylor เจ้าของทฤษฎีการบริหาร แบบวิทยาศาสตร์ Max Weber เจ้าของทฤษฎีระบบราชการ Urwick and Gulick เจ้าของทฤษฎี POSCORB เป็นต้น

กลุ่มที่ ๒ ทฤษฎีองค์การสมัยใหม่ (Neo-Classical Organization Theory) ทฤษฎีนี้ พัฒนาขึ้นมาจากทฤษฎีองค์การดั้งเดิม เกิดขึ้นเมื่อปลายศตวรรษที่ ๑๙ ถึงศตวรรษที่ ๒๐ โดยสรุป ทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญในด้านความรู้สึกนึกคิดนึกของบุคคลผู้ปฏิบัติงาน ยอมรับถึงอิทธิพลทางสังคม ที่มีผลกระทบต่อการปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและมนุษยสัมพันธ์ รวมถึงพฤติกรรม องค์การซึ่งเป็นตัวช่วยให้การจัดองค์การดำเนินไปด้วยดี เจ้าของทฤษฎีที่มีชื่อเสียงในยุคนี้ คือ Hugo Munsterberg เจ้าของทฤษฎีจิตวิทยาอุตสาหกรรม Dickson เจ้าของทฤษฎีกระบวนการมนุษย์ สัมพันธ์ และ Maslow เจ้าของทฤษฎีแรงจูงใจ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ทฤษฎีองค์การปัจจุบัน (Modern Organization Theory) เริ่มพัฒนาทฤษฎีนี้ ตั้งแต่ ปี ค.ศ. ๑๙๕๐ เป็นต้นมา โดยคงใช้ฐานแนวคิดของสองทฤษฎีองค์การข้างต้นมาปรับปรุงพัฒนา ขึ้นใหม่ เป็นหลักสังคมเศรษฐศาสตร์ มองมนุษย์ผู้ทำงานเป็นสิ่งที่มีชีวิต ความรู้สึกและจิตใจ นำความรู้ ด้านมนุษยสัมพันธ์มาใช้ นำสิ่งแวดล้อมมาพิจารณา ใช้แนวคิดเชิงระบบมาเป็นตัวหนุน เจ้าของแนวคิด ทฤษฎีเหล่านี้ มีหลายท่าน คือ Alfred Korzybski, Mary Parker Follett และ Chester I Barnard เป็นต้น^{๕๘}

ทฤษฎีองค์การจึงเป็นระบบหรือชุดแนวคิดที่เป็นหลักการอธิบายถึงการจัดการองค์การ ทั้งในเรื่องของโครงสร้าง ระบบในการบริหารจัดการภายในองค์การ ความสัมพันธ์ระหว่างองค์การกับ สิ่งแวดล้อมภายนอกที่จะนำไปสู่การออกแบบองค์การที่ตอบสนองการบริหารที่ดี และมีประสิทธิภาพ^{๕๙}

องค์การทุกองค์การเป็นพลวัต (Dynamic) ย่อมต้องเคลื่อนไหวไปตามสภาพของปัจจัย ทั้งภายนอกและภายในองค์การ การปรับตัวและการเคลื่อนไหวจะเกิดขึ้นตลอดเวลา มิฉะนั้นองค์การ จะตายไม่สามารถดำรงอยู่ได้ เช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ^{๖๐}

^{๕๘}สุรพล สุยะพรหม และคณะ, ทฤษฎีองค์การและการจัดการเชิงพุทธ, หน้า ๘.

^{๕๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

^{๖๐}ชูชีพ พุทธิประเสริฐ, การพัฒนาองค์การเทคนิคการบริหารการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒), หน้า ๖๖.

กระบวนการพัฒนาองค์กร (Organization Development) จึงเป็นเครื่องมือที่ถูกนำมาใช้ในการบริหารและพัฒนาองค์กรเพื่อให้องค์กรสามารถปรับตัวและแก้ไขปัญหาท้าทายต่อการเปลี่ยนแปลง พร้อมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม โดยที่แนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาองค์กร คือ

- เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงอย่างมีแบบแผน กล่าวคือ จะต้องมีการตรวจวินิจฉัยปัญหาในองค์กรอย่างมีระบบเพื่อให้ได้สาเหตุที่แท้จริงและนำไปสู่การแก้ไข
- เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงทุกระบบที่ประกอบกันเป็นองค์กร มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงทั้งองค์กร
- การพัฒนาองค์กรต้องอาศัยความรู้ทางพฤติกรรมศาสตร์ และใช้ศิลปะทุกขั้นตอนของการเปลี่ยนแปลง
- เป็นการดำรงไว้ซึ่งดุลยภาพของทุกระบบ ให้สามารถร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และส่งผลถึงการพัฒนาองค์กรให้ทันกับสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก
- เป็นกระบวนการที่ดำเนินไปในลักษณะประสานสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องที่เป็นกระบวนการเป็นขั้นตอน
- เป็นกลวิธีเปลี่ยนแปลงในลักษณะเสริมสร้างด้วยการให้การศึกษาอบรมเพิ่มเติมหลายรูปแบบเพื่อให้บุคคลเปลี่ยนแปลงค่านิยม ความเชื่อในการทำงาน ความรู้สึกในคุณค่าของคน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร
- เป็นกระบวนการที่ต้องใช้ข้อมูลเป็นพื้นฐาน
- เป็นกระบวนการที่อาศัยประสบการณ์พื้นฐานความเชื่อว่าประสบการณ์สอนคน ปัญหาที่นำมาพิจารณาจึงเป็นปัญหาจากการปฏิบัติอยู่จริง
- ใช้กระบวนการกลุ่มในการดำเนินงาน โดยเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในองค์กรจะไม่ประสบผลสำเร็จเลย ถ้ากลุ่มไม่มีการเปลี่ยนแปลงโดยมีกระบวนการพัฒนาองค์กร^{๖๑}

การพัฒนาองค์กรยังเป็นวิธีการที่เป็นระบบในการสร้างการเปลี่ยนแปลง โดยมีเป้าหมายที่สำคัญบางประการ คือ เป้าหมายกระบวนการ (Process Goals) มุ่งเน้นการพัฒนากระบวนการในการมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างบุคคล เช่น การตัดสินใจ การติดต่อสื่อสาร การแก้ปัญหา และการจัดการความขัดแย้งระหว่างสมาชิก เป็นต้น

^{๖๑}อ้างแล้ว, ชูชีพ พุทธประเสริฐ, การพัฒนาองค์กรเทคนิคการบริหารการศึกษา,, หน้า ๗๓.

เป้าหมายกระบวนการ (Process Goals) นี้ ต้องการให้สมาชิกสามารถปฏิบัติงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กรและเป้าหมายผลลัพธ์รวม (Outcomes Goals) การพัฒนาองค์การจะให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติงาน (Task Performance) ขององค์การ โดยมุ่งพัฒนาความสามารถในการปรับตัวขององค์การให้สามารถดำเนินงานภายใต้สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างเหมาะสม โดยใช้เทคนิคในระดับต่าง ๆ ขององค์การเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ตามต้องการ ดังกล่าวนี้อย่างไร โดยทั่วไปกระบวนการในการพัฒนาองค์การจึงมี ๓ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การวินิจฉัย (Diagnosis) เป็นขั้นตอนเริ่มต้นในการพัฒนาองค์การ ภายหลังจากการรับรู้ปัญหา โดยกำหนดวัตถุประสงค์และแนวทางแก้ไขปัญหา รวมทั้งปรับปรุงพฤติกรรมของระบบ โดยอาศัยความรู้จากการวิจัยและเทคนิคการพัฒนาองค์การประกอบกัน

ขั้นตอนที่ ๒ การปฏิบัติ (Active Intervention) ผู้ทำหน้าที่พัฒนาองค์การจะดำเนินการพัฒนาองค์การ โดยประยุกต์วิธีการต่าง ๆ ตามแผนการที่กำหนด เพื่อให้การพัฒนาองค์การดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการอย่างมีประสิทธิภาพโดยการวัดและประเมินความก้าวหน้าของแผนการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อที่จะปรับปรุงให้การดำเนินงานมีความเหมาะสมและเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ขั้นตอนที่ ๓ การเสริมแรง (Reinforcement) ผู้ทำหน้าที่พัฒนาองค์การต้องทำการประเมินผลการดำเนินงานว่าประสบผลตามที่ต้องการเพียงใด ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงให้การดำเนินงานเหมาะสมกับสถานการณ์ จากนั้นทำการเสริมแรงและทำพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงให้คงตัว (Refreezing) เพื่อให้พฤติกรรมที่ต้องการคงอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยไม่ผันแปรหรือย้อนกลับสู่สภาวะเดิม เนื่องจากความเฉื่อยที่เกิดจากความเคยชินของบุคคลหรือกลุ่ม ตลอดจนติดตามผล (Follow Up) เพื่อทำการปรับปรุงและเสริมแรงให้ระบบที่ต้องการคงอยู่อย่างต่อเนื่อง^{๖๒}

รูปแบบของการพัฒนาองค์การตั้งอยู่บนพื้นฐานของรูปแบบการเปลี่ยนแปลงในช่วงระหว่างขั้นของการละลายพฤติกรรม (Refreezing) ส่วนการเปลี่ยนแปลง (Change) จะถูกแนะนำอย่างระมัดระวังผ่านการเข้าแทรกที่ได้รับการออกแบบมาเพื่อสถานการณ์ที่องค์การเผชิญอยู่หรือเพื่อความเหมาะสมกับสภาพขององค์การในขณะนั้น และสุดท้าย การติดตามผลอย่างเป็นระบบเป็นการคงสภาพพฤติกรรมหรือสถานการณ์ที่พึงปรารถนาขององค์การ^{๖๓}

^{๖๒} ญาณัฐพันธ์์ เจริญนันท์, พฤติกรรมองค์การ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๑, หน้า ๒๖๕-๒๖๙.

^{๖๓} ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี, คู่มือองค์การแห่งความเป็นเลิศ, (กรุงเทพมหานคร: ปัญญาชน, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๕-๑๒๖.

ทั้งนี้ การพัฒนาองค์การเป็นกระบวนการในการพัฒนาสมรรถนะขององค์การอย่างมีแผนไว้ล่วงหน้าและจะเน้นกระทำในส่วนที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมและกระบวนการของกลุ่มบรรณฐานแห่งความร่วมมือร่วมใจกัน โดยอาศัยเครื่องมือทางพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์เข้าช่วยในการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ได้มาและดำรงไว้ซึ่งประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และความมีสุขภาพสมบูรณ์ขององค์การ^{๖๔}

สรุปได้ว่า คำว่า พัฒนา หมายถึง ความเจริญ ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น โดยนิยามความหมายของ คำว่า พัฒนา แตกต่างกันไปในแต่ละศาสตร์ แต่มีขอบเขตเหมือนกัน คือ ความเจริญ ความเติบโต ในทางคุณภาพ ปริมาณ หรือสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นลักษณะของการปรับปรุงให้ดีขึ้นกว่าเดิม และหากกล่าวจำเพาะในส่วนที่มาจากภาษาบาลีว่า วฑฒน แบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วน คือ การพัฒนาคน เรียกว่า ภาวนา ส่วนการพัฒนาสิ่งอื่น ๆ ที่ไม่ใช่คน เช่น วัตถุสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เรียกว่า พัฒนา หรือวัฒนา ซึ่งโดยทั่วไป การพัฒนาเมืองสำคัญตามลำดับ คือ ระบุปัญหา วิเคราะห์ปัญหา กำหนดเป้าหมาย สร้างระบบทำงาน และจัดทรัพยากรเข้าไปใช้ในระบบทำงาน เพราะการพัฒนาเกิดจากการวางแผนที่ดีและเป็นการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบโดยต่อเนื่อง ดังนั้น สิ่งที่เป็นประการแรกคือการกำหนดปัญหาและกำหนดทิศทางของความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการให้เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม การพัฒนาสิ่งใด ๆ ย่อมอยู่ภายใต้ข้อจำกัดของธรรมชาติ และมีมนุษย์เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในกระบวนการพัฒนา สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น เกิดจากการบูรณาการอย่างสมดุลระหว่างขีดจำกัดของคน สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยไม่แยกส่วนกัน เป็นการพัฒนาที่สนองความต้องการในปัจจุบัน โดยไม่ส่งผลให้เกิดความเดือดร้อนในอนาคต ซึ่งตามกระบวนการนี้ จึงอาศัยทุนทางสังคม วัฒนธรรม และทรัพยากรเป็นปัจจัยนำเข้า ผ่านกระบวนการทางการจัดการ โดยอาศัยเทคนิคการจัดการเชิงยุทธศาสตร์ การจัดการความรู้ และการจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ

การพัฒนาในทัศนะของพระพุทธศาสนา เน้นที่การพัฒนาในตัวบุคคลไม่ว่าจะเป็นทางด้านกายหรือจิตใจก็ตาม พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญการฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง เรียกว่า วิปัสสนาภาวนา เป็นแนวทางการปฏิบัติให้พ้นทุกข์ วิปัสสนาภาวนาจึงถือเป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยั่งยืนในทัศนะแห่งพระพุทธศาสนา โดยผลของการพัฒนาหรือผลของการปฏิบัติตามหลักวิปัสสนาภาวนา เน้นผลลัพธ์ที่ตัวบุคคลเป็นสำคัญ โดยมีจุดมุ่งหมายหนึ่งเดียว คือ เพื่อความหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง บรรลุซึ่งนิพพานอันเป็นธรรมชั้นสูงในพระพุทธศาสนา และเมื่อบุคคลได้รับการพัฒนาสูงสุดแล้วจะได้ชื่อว่าเป็นอเสขบุคคล หรือบุคคลผู้ไม่ต้องศึกษา ได้แก่ ผู้บรรลุอรหัตผลแล้วเท่านั้น ส่วนบุคคลผู้ไม่ได้รับการพัฒนาหรือได้รับการพัฒนาที่ยังไม่ถึงขั้นสูงสุด เรียกว่า เสขบุคคล คือ

^{๖๔}สายหยุด ใจสำราญ และสุภาพร พิศาลบุตร, การพัฒนาองค์การ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์เอกสารและตำรา สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๙), หน้า ๔๙.

ผู้ยังต้องศึกษาต่อไป ซึ่งต้องอาศัยข้อปฏิบัติในถึงความดับทุกข์ เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ เจรจาชอบ การกระทำชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ และตั้งใจมั่นชอบ ซึ่งโดยย่อแล้ว สามารถสรุปลงในไตรสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา และนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน หรือเรียกว่า สิกขา ๓ อย่าง ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งตามทัศนะทางพระพุทธศาสนาถือว่า เป็นการพัฒนายังยืนโดยครอบคลุมประกอบ นั่นเอง

การพัฒนาในทัศนะของศาสตร์ตะวันตก แม้มีความแตกต่างกันตามศาสตร์แต่ละสาขาที่มีจุดมุ่งหมายแตกต่างกันไป แต่ก็เป็นไปในแนวทางเดียวกัน คือ มีทิศทางของการเปลี่ยนแปลงที่กำหนดไว้ล่วงหน้า และเป็นการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงให้เจริญขึ้นกว่าเดิม เป็นการพัฒนามาในลักษณะของการพัฒนาองค์การ (Organization Development) ซึ่งเป็นหน่วยที่เกิดจากองค์ประกอบพื้นฐาน ๕ ประการ คือ มีตัวบุคคล มีปฏิสัมพันธ์ อาศัยโครงสร้าง มีวัตถุประสงค์ส่วนตัว มีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างส่วนต่าง ๆ ขององค์การ โดยมีทฤษฎีองค์การ (Organization Theory) เป็นเครื่องมือในการออกแบบองค์การอันเป็นสากล ซึ่งทฤษฎีองค์การที่มีมานับตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ ๒๐ ถึงปัจจุบันนี้ จำแนกเป็น ๓ กลุ่มด้วยกัน ได้แก่ ทฤษฎีองค์การสมัยดั้งเดิม (Classical Organizational Theory) ทฤษฎีองค์การสมัยใหม่ (Neo-Classical Organization Theory) และทฤษฎีองค์การปัจจุบัน (Modern Organization Theory) โดยมีกระบวนการพัฒนาองค์การ (Organization Development) เป็นเครื่องมือที่นำมาใช้ในการบริหารและพัฒนาองค์การเพื่อให้องค์การสามารถปรับตัวและแก้ไขปัญหาก้าวหน้าต่อการเปลี่ยนแปลง พร้อมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์การอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม ซึ่งโดยทั่วไปกระบวนการในการพัฒนาองค์การ มี ๓ ขั้นตอน ได้แก่ การวินิจฉัย (Diagnosis) การปฏิบัติ (Active Intervention) และการเสริมแรง (Reinforcement) เป็นขั้นตอนของการประเมินผลการดำเนินงานตลอดจนการแก้ไขปรับปรุงให้การดำเนินงานเหมาะสมกับสถานการณ์ พร้อมทั้งทำการเสริมแรงและทำพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงให้คงตัว เพื่อให้พฤติกรรมที่ต้องการคงอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยไม่ผันแปรหรือย้อนกลับสู่สภาวะเดิม เนื่องจากความเฉื่อยที่เกิดจากความเคยชินของบุคคลหรือกลุ่ม อย่างไรก็ตาม การพัฒนาองค์การที่มีประสิทธิภาพ นอกจากการกำหนดแนวทางและเลือกวิธีการปฏิบัติที่เหมาะสมแล้ว จะต้องสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรมและสามารถแก้ไขอุปสรรคต่าง ๆ อย่างเรียบร้อย โดยผู้มีหน้าที่ในการพัฒนาองค์การต้องวางแผนปฏิบัติการในการพัฒนาองค์การดำเนินไปอย่างราบรื่น โดยการพัฒนาองค์การที่จะประสบความสำเร็จนั้น สามารถดำเนินการตามแนวทางต่อไปนี้ คือ การให้ความนับถือต่อบุคคล ความเชื่อมั่นและการสนับสนุน ความเท่าเทียมกันของอำนาจ ความเปิดเผยหรือโปร่งใส และการมีส่วนร่วม

๒.๑.๒ การพัฒนาศักยภาพ

๑) ความหมาย

คำว่า ศักยภาพ มีคำที่มีความหมายเหมือนกัน แต่มีการเรียกแตกต่างกันออกไป บ้างเรียกว่า ชีตความสามารถ บ้างเรียกว่า สมรรถนะ ถึงแม้ว่าจะเรียกแตกต่างกันออกไป แต่ก็ล้วนมาจาก ศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Competency^{๖๕} ซึ่งหมายถึง ความรู้ (knowledge) ทักษะ (skills) และคุณลักษณะส่วนบุคคล (Personal Characteristic or Attributes) ที่ทำให้บุคคลผู้นั้นทำงานในความรับผิดชอบของตนได้ดีกว่าผู้อื่น^{๖๖} เป็นบุคลิกลักษณะที่ซ่อนอยู่ภายในปัจเจกบุคคล ซึ่งสามารถผลักดันให้ปัจเจกบุคคลนั้น สร้างผลการปฏิบัติงานที่ดี หรือเป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนดในงานที่ตนรับผิดชอบ ดังนั้น ศักยภาพ จึงเป็นกลุ่มของความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ที่เกี่ยวข้องกัน ซึ่งมีผลกระทบต่อ งานหลักของตำแหน่งงานหนึ่ง ๆ โดยกลุ่มความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะดังกล่าว สัมพันธ์กับผลงานของตำแหน่งงานนั้น ๆ และสามารถวัดผลเทียบกับมาตรฐานที่เป็นที่ยอมรับ และเป็นสิ่งที่สามารถเสริมสร้างขึ้นได้โดยผ่านการฝึกอบรมและการพัฒนา^{๖๗} คำว่า ศักยภาพ แปลว่า ภาวะแฝงอำนาจหรือคุณสมบัติที่มีแฝงอยู่ในสิ่งต่าง ๆ อาจทำให้พัฒนาหรือทำให้ปรากฏเป็นสิ่งที่ประจักษ์ได้^{๖๘} ได้แก่ ความสามารถหรือความพร้อมในตัวของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่จะเอื้ออำนวย ต่อการพัฒนา การปรับปรุง การจัดการ หรือการเข้ามาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ขึ้น ศักยภาพ คือ คุณลักษณะเชิงพฤติกรรม เป็นกลุ่มพฤติกรรมที่องค์กรต้องการ ซึ่งคุณลักษณะเชิงพฤติกรรมดังกล่าว มี ๓ กลุ่มหลัก ๆ คือ

กลุ่มความรู้ (Knowledge) คือ ความสามารถอธิบาย เรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างถูกต้องและชัดเจน แบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ รู้ความหมาย รู้ขั้นตอน รู้ประยุกต์ใช้

กลุ่มทักษะ (Skill) คือ ความสามารถในการลงมือทำเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้เกิดผลผลิตหรือผลลัพธ์อันพึงประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการวัดทักษะมี ๓ ระดับ คือ ระดับความซับซ้อนในการปฏิบัติ ระดับความหลากหลาย และระดับความสม่ำเสมอ

^{๖๕}สุกัญญา รัศมีธรรมโชติ, แนวทางการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ด้วย Competency Based Learning, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘), หน้า ๑๓.

^{๖๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^{๖๗}สุกัญญา รัศมีธรรมโชติ, “Competency: เครื่องมือการบริหารที่ปฏิเสธไม่ได้”, วารสารเพื่อการเพิ่มผลผลิต Productivity World, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๕๓ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๔๗): หน้า ๔๘.

^{๖๘}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๗๘๐.

กลุ่มพฤติกรรมหรืออุปนิสัยในการทำงาน (Attribute) คือ รูปแบบการแสดงออกหรือพฤติกรรมของบุคคลที่สอดคล้องกับงานที่ปฏิบัติอยู่ ซึ่งการแสดงออกอันพึงประสงค์ได้นั้นขึ้นกับปัจจัย ๓ ประการ คือ ค่านิยม แนวโน้มการแสดงออก และแรงจูงใจ^{๖๙} ซึ่งสาเหตุความสำเร็จหรือความล้มเหลวมีพื้นฐานสำคัญ ๕ ชั้น ตามลำดับ คือ

ขั้นที่ ๑ การกำหนดนิยาม (Define) สาเหตุจากการกำหนดปัญหา หรือประเด็นที่จะพัฒนาร่วมกันไม่ชัดเจน หรือไม่ตรงกัน เป็นเหตุทำให้สมาชิกในทีมงานไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ให้แก้ไขโดยกำหนดนิยาม ปัญหาหรือหัวข้อพัฒนาให้ชัดเจน เพื่อให้เข้าใจตรงกัน

ขั้นที่ ๒ การกำหนดวิธีวัด (Measure) สาเหตุเกิดจากวัดผลการดำเนินงานไม่ได้ จึงยากต่อการสรุปผล ให้แก้ไขโดยกำหนดตัวชี้วัดและวิธีวัดให้ชัด ทั้งนี้เพื่อสามารถพิสูจน์ผลการดำเนินการให้ได้ มิฉะนั้นการดำเนินงานที่ผ่านมาจะไม่มีความหมาย

ขั้นที่ ๓ วิเคราะห์หาสาเหตุ (Analyze) สาเหตุเกิดจากไม่ทราบถึงปัจจัยหรือสาเหตุของปัญหาหรือประเด็นที่จะพัฒนา ให้แก้ไขโดยการแยกวิเคราะห์หาสาเหตุ หรือองค์ประกอบของปัญหาให้ได้

ขั้นที่ ๔ การปรับปรุง (Improve) หลังจากที่ไม่ทราบค่านิยม ตัววัดสาเหตุหรือปัจจัยแล้ว ก็ยังไม่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้ ถ้าไม่สามารถบอกวิธีพัฒนาหรือวิธีปรับปรุงงาน ในกรณีเช่นนี้ ให้แก้ไขโดยการจัดทำแผนพัฒนาหรือแผนปรับปรุง โดยการกำหนดกิจกรรมของแผนนั้น ต้องให้สอดคล้องกับสาเหตุของปัญหาหรือปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับปรุงพัฒนา

ขั้นที่ ๕ การควบคุมกำกับ (Control) เมื่อมีแผนแล้วไม่นำแผนไปสู่การปฏิบัติ และการดำเนินการต่าง ๆ ที่ได้พยายามทำมาตั้งแต่ต้นก็จะไม่บรรลุผลได้อย่างแน่แท้ ในกรณีนี้ให้แก้ไขโดยวิธีการกำกับและประเมินผลการปฏิบัติงาน

โดยนัยนี้ ศักยภาพ จึงเป็นพลังอำนาจหรือความสามารถที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวบุคคล และสามารถดึงออกมาใช้ได้ หากได้รับการกระตุ้นจากภายนอก^{๗๐} ได้แก่ ความคล่องแคล่ว ความชำนาญในการปฏิบัติ รวมถึงการที่บุคคลกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้อย่างชำนาญ คล่องแคล่ว ว่องไว ถูกต้อง ความเหมาะสม โดยแสดงออกมาทางร่างกาย สติปัญญาเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปด้วย^{๗๑}

^{๖๙}มหาวิทยาลัยรามคำแหง, แผนพัฒนาบุคลากรของมหาวิทยาลัยรามคำแหง ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๕, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๒), หน้า ๖.

^{๗๐}พิมพิมล พลเวียง, ทิศทางและรูปแบบการจัดสวัสดิการสังคมของประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เทพปัญญา, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐.

^{๗๑}สาโรช บัวศรี, จริยธรรมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๙), หน้า ๙.

องค์ประกอบที่สำคัญของศักยภาพ (Competency) มีสองส่วน คือ ส่วนที่พัฒนาได้ง่าย และส่วนที่พัฒนาได้ยาก กล่าวคือ ส่วนที่พัฒนาได้ง่าย ได้แก่ ส่วนที่เป็นความรู้ (knowledge) และ ทักษะ (skill) เป็นสิ่งที่แต่ละคนสามารถพัฒนาให้มีขึ้นได้ไม่ยากนักด้วยการศึกษาค้นคว้าทำให้เกิด ความรู้และการฝึกฝนปฏิบัติทำให้เกิดทักษะ เป็นส่วนที่สามารถมองเห็นได้ชัด อาจเรียกส่วนนี้ว่า Hard Skills อีกส่วนหนึ่งเรียกว่า Self-Concept (ทัศนคติค่านิยมและความเห็นเกี่ยวกับภาพลักษณ์ ของตนเอง) Trait (บุคลิกลักษณะประจำของแต่ละบุคคล) และ Motive (แรงจูงใจหรือแรงขับภายใน ของแต่ละบุคคล) เป็นสิ่งที่พัฒนาได้ยาก เพราะเป็นสิ่งที่ซ่อนอยู่ภายในแต่ละบุคคล ซึ่งทั้งหมดนี้เป็น แนวทางในการกำหนดนิยามของ Competency ในการบริหารงานอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในงานด้านบริหารทรัพยากรมนุษย์^{๗๒}

ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงองค์ประกอบของสมรรถนะอาจกล่าวโดยย่อว่า มีเพียง ๓ ส่วนคือ ความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะ เพราะสมรรถนะเป็นส่วนประกอบขึ้นมาจากความรู้ ทักษะ และเจตคติ/แรงจูงใจ หรือ ความรู้ ทักษะ และเจตคติ/แรงจูงใจ ก่อให้เกิดสมรรถนะ^{๗๓} อย่างไรก็ตาม ความรู้ ทักษะ และเจตคติไม่ใช่ศักยภาพ แต่เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศักยภาพ โดยแท้จริงแล้ว ความรู้เพียง อย่างเดียวจะไม่เป็นศักยภาพ แต่ถ้าเป็นความรู้ที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดกิจกรรมจนประสบ ความสำเร็จถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของศักยภาพ ศักยภาพในที่นี้ จึงหมายถึง พฤติกรรมที่ก่อให้เกิดผลงาน สูงสุดนั้น ตัวอย่างเช่น ความรู้ในการขับรถ ถือว่าเป็นความรู้ แต่ถ้านำความรู้มาทำหน้าที่เป็นผู้สอนขับ รถและมีรายได้จากส่วนนี้ ถือว่าเป็นศักยภาพ ในทำนองเดียวกัน ความสามารถในการก่อสร้างบ้านถือ ว่าเป็นทักษะ แต่ความสามารถในการสร้างบ้านและนำเสนอให้เกิดความแตกต่างจากคู่แข่ง ได้ถือว่าเป็น ศักยภาพ ฉะนั้น ศักยภาพตามนัยดังกล่าวข้างต้น สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ ศักยภาพขั้นพื้นฐาน หมายถึง ความรู้ หรือ ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นของบุคคลที่ ต้องมีเพื่อให้สามารถที่จะทำงานที่สูงกว่าหรือซับซ้อนกว่าได้ เช่น สมรรถนะในการพูด การเขียน เป็นต้น

กลุ่มที่ ๒ ศักยภาพที่ทำให้เกิดความแตกต่าง (Differentiating Competencies) หมายถึง ปัจจัยที่ทำให้บุคคลมีผลการทำงานที่ดีกว่าหรือสูงกว่ามาตรฐาน สูงกว่าคนทั่วไปจึงทำให้เกิดผลสำเร็จ ที่แตกต่างกัน

^{๗๒}มหาวิทยาลัยรามคำแหง, แผนพัฒนาบุคลากรของมหาวิทยาลัยรามคำแหง ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๕, หน้า ๑๑.

^{๗๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔-๔๘.

๒) องค์ประกอบ

ศักยภาพ (Competency) มีองค์ประกอบสำคัญ ๕ ประการ โดยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ ส่วนแรก คือ ส่วนที่มองเห็นได้ชัด พัฒนาได้ไม่ยากนักด้วยการศึกษาค้นคว้า มีองค์ประกอบ ๒ ประการ ได้แก่ ความรู้ และทักษะ และส่วนที่สอง คือ ส่วนที่ซ่อนเร้นอยู่ในแต่ละบุคคล เป็นสิ่งที่พัฒนาได้ยาก เพราะซ่อนเร้นอยู่ในตัวบุคคล มีองค์ประกอบ ๓ ประการ ได้แก่ ทักษะคิด ค่านิยม และความเห็นเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของตนเอง โดยองค์ประกอบทั้ง ๓ ประการนี้ ส่งผลต่อการแสดงพฤติกรรมที่จำเป็นและมีผลทำให้บุคคลนั้นปฏิบัติงานในความรับผิดชอบของตนได้ดีกว่าผู้อื่น อย่างไรก็ตาม ศักยภาพของคนอาจเกิดได้จาก ๓ ทาง คือ เป็นพรสวรรค์ที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด เกิดจากประสบการณ์การทำงาน และเกิดจากการฝึกอบรมและพัฒนา^{๗๔} มนุษย์หรือคนเป็นหนึ่งในทรัพยากรทางการบริหารที่เรียกกันว่า 4 M (Man-Money-Material-Management) เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่ามากกว่าทรัพยากรทุกชนิดในองค์กร^{๗๕} เพราะคนสามารถใช้ทักษะและความรู้ในการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรอื่น ๆ ขององค์กรเป็นสินค้าและบริการในการสร้างกำไรและสิ่งมีค่าอื่น ๆ ให้กับองค์กร^{๗๖} ปัจจุบันมุมมองเกี่ยวกับคนเปลี่ยนแปลงจากการที่ถูกมองเป็นต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายมาเป็นสินทรัพย์ (Asset) ขององค์กร โดยถือเป็นทุนทางปัญญา และทุนมนุษย์ที่เป็นการให้คุณค่าทางเศรษฐกิจของความรู้ ทักษะและความสามารถขององค์กร^{๗๗} ไม่ว่าองค์กรภาครัฐหรือภาคเอกชนโดยเฉพาะองค์กรภาครัฐ ข้าราชการ ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันการดำเนินการหรือนโยบายของรัฐบาลให้ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว หากบุคลากรภาครัฐมีคุณภาพและคุณธรรมโอกาสในการพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าจะมีมากขึ้น^{๗๘} การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมการจัดการทรัพยากรมนุษย์เกิดจากการนำเทคโนโลยีมาใช้ในองค์กร ลักษณะทางประชากรศาสตร์ของแรงงานที่มีความหลากหลาย เช่น ผู้หญิง ชนกลุ่มน้อยและผู้สูงอายุ^{๗๙}

^{๗๔}ณรงค์วิทย์ แสนทอง, **มารู้จัก COMPETENCY กันเถอะ**, (กรุงเทพมหานคร: เอช. อาร์. เซ็นเตอร์, ๒๕๔๗), หน้า ๘.

^{๗๕}อุทัย เลาหิเชียร, **รัฐประศาสนศาสตร์: ลักษณะวิชาและมิติต่าง ๆ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ เสมาธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๖๘.

^{๗๖}Jackson S.E., Schuler R.S. & Werner S., **Managing Human Resources**, (Mason, OH: South-Western Cengage Learning, 2009), p.12.

^{๗๗}Sims R.R., **Human Resource Management: Contemporary Issues Challenges and Opportunities**, (Charlotte, NC: Information Age, 2007), p. 28.

^{๗๘}ธีรยุทธ หล่อเลิศรัตน์, **การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์: ญุณแจสู่ความสำเร็จในการปฏิรูปราชการ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศรีเมืองการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๕-๓๗.

^{๗๙}Noe R.A., Hollenbeck J.R., Gerhart B. & Wright P., **Fundamentals of Human Resource Management**, 2nd ed., (New York: McGraw-Hill, 2007), pp. 32-36.

ดังนั้น จึงขึ้นอยู่กับความสามารถขององค์กรในการจัดการทรัพยากรมนุษย์ รวมถึงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญต่อการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและความอยู่รอดขององค์กรท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา^{๘๐} การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development) ภาษาไทยมีใช้หลายคำที่คล้าย ๆ กัน เช่น การพัฒนาบุคคล การพัฒนาบุคลากรและการพัฒนาทรัพยากรบุคคล เป็นต้น ปัจจุบันจะนิยมใช้คำว่า การพัฒนามนุษย์ ซึ่งมีรากฐานอยู่ในเรื่องของ การฝึกอบรมและการพัฒนา (Training and Development)^{๘๑} เพื่อให้มนุษย์มีศักยภาพสูงขึ้น โดยนักวิชาการได้ให้ความหมายการพัฒนามนุษย์ไว้หลากหลายแตกต่างกันทั้งในเชิงกิจกรรมที่เน้นการพัฒนาในระดับบุคคลเพื่อมุ่งปรับปรุงประสิทธิภาพ การทำงานและเชิงเป้าหมายซึ่งเป็นการมองการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในความหมายที่กว้างขึ้นโดยเน้นการพัฒนาในระดับบุคคล การวางแผนอาชีพ การจัดการผลการปฏิบัติงานและการพัฒนา องค์กรเพื่อความอยู่รอดขององค์กรและความก้าวหน้าของบุคลากร การพัฒนาศักยภาพมนุษย์ในความหมายของการฝึกอบรมและการพัฒนาเป็นความพยายามขององค์กรที่มีเป้าหมายปรับปรุงผลการปฏิบัติงานในปัจจุบันและอนาคตเพื่อให้บุคลากรได้รับทักษะความรู้และทัศนคติที่จำเป็นสำหรับการแข่งขัน^{๘๒}

การพัฒนาศักยภาพบุคลากรเป็นกระบวนการพยายามจัดให้บุคลากรได้รับข้อมูลทักษะและความเข้าใจเกี่ยวกับองค์กรและเป้าหมายขององค์กร ซึ่งออกแบบมาเพื่อช่วยให้บุคลากรสามารถมีผลการปฏิบัติงานที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง^{๘๓} มุ่งหมายให้บุคลากรได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อที่จะมีความรู้ทักษะและความสามารถที่ทันสมัยอยู่ตลอดเวลา^{๘๔} การพัฒนาบุคลากรก็เป็นกลไกที่องค์กรจัดการเรียนรู้ให้แก่ทรัพยากรบุคคลเพื่อปรับปรุงผลการปฏิบัติงานและสร้างโอกาสในความก้าวหน้า^{๘๕}

^{๘๐}สุจิตรา ธนารักษ์, *การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

^{๘๑}Yorks L., *Strategic Human Resource Development*, (N.J.: Thomson South-Western, 2005), p. 5.

^{๘๒}Jackson,S.E., Schuler,R.S. & Werner,S., *Managing Human Resources*, p. 275.

^{๘๓}Ivancevich J. M., *Human Resource Management*, 10th ed., (New York: McGraw-hill, 2007), p. 393.

^{๘๔}Delahaye B. L., *Human Resource Development: Adult learning and Knowledge Management*, 2nd ed., (Sydney Australia: John Wiley & Sons, 2005), p. 22.

^{๘๕}Nadler L. & Nadler Z., *Every Manager's Guide to Human Resource Development*, (San-Francisco: Jossey-Bass, 1992), p. 7.

การพัฒนาศักยภาพบุคลากร เป็นการเพิ่มโอกาสการเรียนรู้และให้บุคลากรมีความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ซึ่งไม่เน้นการเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานที่เป็นอยู่ ปัจจุบันโดยเป็นการมองระยะยาวเพื่อให้บุคลากรสามารถรองรับหรือเตรียมรับกับสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต^{๘๖} การพัฒนาศักยภาพมนุษย์เป็นกิจกรรมที่มีจุดเน้นเพื่อการปรับปรุงผลการปฏิบัติงาน (Performance) ผ่านการจัดการเรียนรู้ในระดับบุคคลเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่ดีอันจะช่วยส่งผลต่อการปรับปรุงผลการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์กร อย่างไรก็ตาม ปัจจุบัน การพัฒนาศักยภาพมนุษย์ถูกให้ความหมายที่กว้างขึ้นโดยให้ความสำคัญกับเรื่องการเรียนรู้ (Learning) ของบุคลากรที่ถือเป็นทรัพยากรสำคัญขององค์กรเพิ่มมากขึ้น โดยมองถึงความก้าวหน้าของบุคลากรควบคู่ไปกับการเจริญเติบโตขององค์กรด้วย เพราะการพัฒนาคนเป็นหน้าที่หลักของการจัดการทรัพยากรมนุษย์ที่ไม่เพียงแต่เป็นการฝึกอบรมและพัฒนาแต่ยังรวมถึงกิจกรรมการพัฒนาและการวางแผนอาชีพเป็นรายบุคคล การพัฒนาอาชีพ การพัฒนาองค์กร และการจัดการผลการปฏิบัติงาน^{๘๗} การพัฒนาศักยภาพมนุษย์เป็นการเรียนรู้และการปรับปรุงการปฏิบัติงานทั้งในระดับบุคคล ทีมงาน และองค์กร โดยเป็นการผสมผสานการพัฒนาทั้งระดับบุคคล การพัฒนาสายงานอาชีพ การจัดการ ผลการปฏิบัติงาน และการพัฒนาองค์กรกับเป้าหมายเชิงกลยุทธ์ขององค์กรเข้าด้วยกัน^{๘๘}

การพัฒนาศักยภาพมนุษย์มุ่งหมายการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมมนุษย์เพื่อเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรมนุษย์อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล^{๘๙} การเสริมสร้างและปรับปรุงเปลี่ยนแปลงผู้ปฏิบัติงานให้มีความรู้ (Knowledge) ความเข้าใจ (Understanding) ทักษะในการทำงาน (Skills) และทัศนคติ (Attitude) ให้เอื้อต่อประสิทธิภาพในการทำงาน^{๙๐} ซึ่งเป็นหน้าที่และบทบาทของผู้บริหารต้องดูแล รักษา พัฒนา และเพิ่มพูนความรู้และทักษะในด้านต่าง ๆ ให้บุคลากรมีความสามารถเพียงพอในการปฏิบัติงานและพัฒนาตนเอง^{๙๑}

^{๘๖}Bernardin J.H., *Human Resource management: An Experiential Approach*, (New York: McGraw-Hill, 2003), p. 164.

^{๘๗}Mondy R.W. & Mondy J.B., *Human Resource Management*, 9th ed., (Upper Saddle River NJ: Pearson Education, 2008), p. 5.

^{๘๘}Kossek E.E. & Block R.N., *Managing Human Resource in the 21st Century: From Core Concepts to Strategic Choice*, (Cincinnati OH: South-Western College, 2002), p. 197.

^{๘๙}กุลชน ธนาพงศ์ธร, *การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร*, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๒.

^{๙๐}เกรียงไกร เจียมบุญศรี และจักร อินทจักร, *คู่มือการบริหารทรัพยากรบุคคล*, (กรุงเทพมหานคร: บิ๊คแบงก์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๒.

^{๙๑}ตุลลา มหาพสุธานนท์, *หลักการจัดการ หลักการบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: อินโนกราฟฟิกส์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๕.

๓) การพัฒนาศักยภาพตามแนวพุทธ

ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา การพัฒนาศักยภาพมนุษย์มีระบุไว้ในพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกทุก ทิกกนิบาต สมณสูตร ความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย ลาติดตามฝูงโคไปข้างหลังร้องว่า แมตัวเราก็คือโค แมตัวเราก็คือโค แต่มันไม่มีสีเหมือนโค ไม่มีเสียงเหมือนโค ไม่มีรอยเท้าเหมือนโค มันเพียงแต่ติดตามฝูงโคไปข้างหลังเท่านั้น ร้องว่า แมตัวเรา ก็คือโค แมตัวเราก็คือโค แมฉันใด ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ติดตามไปข้างหลังหมู่ภิกษุ ประกาศตนว่า แม้เราก็คือภิกษุ แม้เราก็คือภิกษุ แต่เธอไม่มีความพอใจในการสมาทานอธิศีลสิกขาเหมือนภิกษุอื่น ไม่มีความพอใจในการสมาทานอธิจิตสิกขาเหมือนภิกษุอื่น ไม่มีความพอใจในการสมาทานอธิปัญญาสิกขาเหมือนภิกษุอื่น ภิกษุนั้นเพียงแต่ติดตามไปข้างหลังหมู่ภิกษุ ประกาศตนว่า แม้เราก็คือภิกษุ แม้เราก็คือภิกษุ เท่านั้น เพราะเหตุนี้แล เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิศีลสิกขา เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิจิตสิกขา เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิปัญญาสิกขา ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แล

ภิกษุทั้งหลาย คหบดีชาวนามีกิจที่ต้องทำในเบื้องต้น ๓ ประการ กิจที่ต้องทำในเบื้องต้น ๓ ประการ อะไรบ้าง ต้องไถคราดนาให้เรียบร้อย ๑ ต้องเพาะพืชลงไปตามกาลที่ควร ๑ ต้องไขน้ำเข้าบ้าง ระบายน้ำออกบ้างตามกาลที่ควร ๑ คหบดีชาวนามีกิจที่ต้องทำในเบื้องต้น ๓ ประการนี้แล ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกันแล มีกิจที่ต้องทำในเบื้องต้น ๓ ประการ กิจที่ต้องทำในเบื้องต้น ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ การสมาทานอธิศีลสิกขา ๑ การสมาทานอธิจิตสิกขา ๑ การสมาทานอธิปัญญาสิกขา ๑ ภิกษุมีกิจที่ต้องทำในเบื้องต้น ๓ ประการนี้แล เพราะเหตุนี้แล เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิศีลสิกขา เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิจิตสิกขา เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิปัญญาสิกขา ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แล^{๙๒}

^{๙๒}อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๔/๓๑๐.

ภิกษุทั้งหลาย สิกขา ๓ ประการนี้ สิกขา ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ อธิศีลสิกขา ๑ อธิจิตสิกขา ๑ อธิปัญญาสิกขา ๑ อธิศีลสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายนี้เรียกว่า อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขาเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังัดจากกามทั้งหลาย ฯลฯ บรรลุดุจตุตถฌาน ที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิเพราะอุเบกขาอยู่ นี้เรียกว่า อธิจิตสิกขา อธิปัญญาสิกขาเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา ภิกษุทั้งหลาย สิกขา ๓ ประการแล^{๙๓}

พุทธพจน์ข้างต้น ถือเป็นคำจำกัดความของคำว่า ไตรสิกขา ได้แก่ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา ๓ ประการ เพื่อฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไป จนบรรลุเป้าหมายสูงสุด คือพระนิพพาน^{๙๔} ซึ่งคำว่า ไตรสิกขา มีรากศัพท์มาจากคำสองคำ คือ ไตร หรือ ตรี เป็นภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า ตี แปลว่า สาม และคำว่า สิกขา เป็นภาษาบาลี ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า ศีกษา หมายถึง การศึกษา การปฏิบัติ และการอบรมความประพฤติให้บริสุทธิ์^{๙๕}

วิมุตติมรรค ระบุว่า สิกขา หมายถึง การศึกษาเรื่องที่ควรศึกษา การศึกษาอันยอดเยี่ยม และการศึกษาเพื่อความเป็นพระอเสขะ (ผู้ไม่ต้องศึกษา)^{๙๖} ซึ่งอีกความหมายไตรสิกขา หมายถึง การพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน คือ สิกขามรรคกับสิกขาจึงประสานเป็นอันเดียวกัน เมื่อมองในแง่ปริยัติ ๔ ก็เป็นปริยัติมรรค คือ วิถีชีวิตอันประเสริฐเมื่อเป็นมรรคก็ดำเนินก้าวหน้าไปสู่จุดหมายโดยกำจัดสมุทัยให้หมดไป ช่วยให้เรามีชีวิตที่พึ่งพาวิชา ตัณหา อุปทานน้อยลงไป ไม่อยู่ใต้อำนาจครอบงำของมัน พร้อมกับที่เรามีปัญญาเพิ่มขึ้นและดำเนินชีวิตด้วยปัญญามากขึ้นตามลำดับ กระทั่งในที่สุดพอสมุทัยหมดทุกข์ก็หมดก็บรรลุเป้าหมายเป็นนิโรธโดยสมบูรณ์^{๙๗}

^{๙๓}อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๐/๓๑๘-๓๑๙.

^{๙๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๗.

^{๙๕}อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๙๑/๓๒๐.

^{๙๖}พระอุปติสสเถระ, **คัมภีร์วิมุตติมรรค**, หน้า ๔.

^{๙๗}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **หัวใจพระพุทธศาสนา, วารสารพุทธจักร**, ปีที่ ๖๑ ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๕๐): หน้า ๗.

นอกจากนี้ ศิล สมาธิ ปัญญาให้ถือว่าเป็นทฤษฎี ถ้าเป็นการปฏิบัติต้องเป็นปัญญา ศิล แล้วเป็นสมาธิ สำหรับศิลป สมาธิ ปัญญา ที่วางไว้เป็นรูปทฤษฎีนี้ก็ไม่ใช่ว่าผิด ถูกตามรูปของทฤษฎี คือ เรียงตามลำดับจากต่ำไปหาสูง แต่พอถึงที่ปฏิบัติแล้ว ต้องดึงปัญญามานำหน้าและปัญญานั้นจะงอกงามเพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ ไป เพราะว่ามีสมาธิแล้ว ปัญญา ก็จะงอกงามกว่าเดิม ปัญญาจึงให้ศิลป สมาธิเดินไปถูกทางแล้ว ก็จะเพิ่มกำลังให้แก่ปัญญาให้สูงขึ้นไป^{๙๘}

ไตรสิกขา คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ในฐานะที่เป็นระบบฝึกฝนอบรม เมื่อจัดเป็นระบบฝึกฝนอบรมก็จะฝึกฝนสามมิติ เท่านั้น คือ ทางด้านปัญญาทางด้านศิลป ทางด้านจิต และทางด้านปัญญา เป็นเรื่องทางความรู้ ความเข้าใจแนวคิด ค่านิยมที่ถูกต้องทางด้านศิลป การควบคุมพฤติกรรม ทางกาย ทางวาจาให้อยู่ในกรอบ สอดคล้องกับความรู้ความเข้าใจทางด้านจิต เป็นการพัฒนาจิตให้มีสมาธิ พัฒนาจิตให้มีความเพียร พัฒนาจิตให้มีสติ ดังนั้น ศิล สมาธิ ปัญญา ๓ องค์ประกอบนี้เป็น ๓ มิติ ต้องทำไปด้วยกัน เรื่องเดียวกันทำไปด้วยกัน เพื่อจุดประสงค์เดียวกัน จึงตรัสรวมกัน ไม่ได้หมายความว่าต้องทำศิลปก่อนให้สมบูรณ์ แล้วต้องมาทำสมาธิ ทำสมาธิสมบูรณ์แล้วมาทำปัญญา^{๙๙} ไตรสิกขา คือ ข้อปฏิบัติ ๓ ชั้น ประกอบด้วย (๑) ชั้นศิลป ได้แก่ การเว้นชั่วประพฤติดี ปฏิบัติ เพื่อความปกติสงบเรียบร้อย ไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน ข้อปฏิบัติเหล่านี้เรียกว่า ศิลสิกขา แปลว่า สิ่งที่เราควรศึกษาอบรม เป็นชั้นศิลป (๒) ชั้นสมาธิ ได้แก่ การฝึกฝนหรืออบรมจิตใจให้เหมาะสม ตั้งมั่นในลักษณะที่พร้อมจะปฏิบัติงานคือพิจารณาความเป็นจริง เพื่อเป็นพื้นฐานของการเจริญปัญญา การฝึกบังคับจิตใจให้ตั้งมั่นโดยระลึกทั่วทั่วพร้อม ดังนี้เรียกว่า จิตตสิกขา และ (๓) ชั้นปัญญา ได้แก่ การฝึกฝนอบรมในการพิจารณาสิ่งทั้งปวงให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริง หมายถึง กาฝึกฝนอบรมจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวงถึงกับเกิดความสุขสงบในสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาได้จริง ๆ การฝึกฝนเช่นนี้เรียกว่า ปัญญาสิกขา^{๑๐๐}

๑. อธิศิลปสิกขา คำว่า ศิล ในศิลปศัพท์มีความหมายว่าสรีระ คือ สูงดุจอวัยวะ คือ ศีรษะ มีความหมายว่าสีสะ มีความหมายว่าสีตละ คือ เย็น มีความหมายว่าสิวะ (เกษม) หมายถึง สิริระกับสีสะนั้นเป็นอันเดียวกัน คือแปลว่าหัวเหมือนกัน เมื่อหัวขาดแล้ว ร่างกายทั้งหมดก็เสีย ใช้งานได้ ฉันทใดเมื่อศิลปแตกทำลายเสียแล้วร่างกายคือคุณธรรมทั้งปวง ก็เสียไปหมด ฉันทนั้น เพราะฉะนั้น ศิล จึงมีอรรถว่า สิริระ หรือสีสะ ความหมายว่าสีตละ (เย็น) เข้าใจได้ง่าย คือ มีศิลปแล้วก็ระงับเรื่องร้อนได้ (คนมีศิลปเป็นคนเย็น ไม่ทำความเดือดร้อนให้ใคร)^{๑๐๑}

^{๙๘}พุทธทาสภิกขุ, **วิธีแก้ปัญหาวชิวัต**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงธรรม, ม.ม.ป.), หน้า ๑๔๘.

^{๙๙}เสฐียรพงษ์ วรรณปก, “มัชฌิมาปฎิปปทา: สายกลางสองมิติ”, **ข่าวสด**, (๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙): หน้า ๒๙.

^{๑๐๐}บุญมี แทนแก้ว, **จริยศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙๘.

^{๑๐๑}วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๑/๑๖.

อริสติกสิกขา เป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง ตามความใน คุ
หฺฐกสูตรนิกาย คัมภีร์มหานิทเทส ความว่า “อริสติกสิกขาเป็นอย่างไร คือ ฝึกในพระธรรมวินัยนี้ เป็น
ผู้มีศีล สำรวมด้วยความสังวรในพระปาติโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจาระและโคจร เห็นภัยในโทษเพียง
เล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลายอยู่คือ สิลขันธเล็ก สิลขันธใหญ่ ศีลเป็นที่พึ่ง เป็นเบื้องต้น
เป็นความประพฤติ เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นหัวหน้า เป็นประธานเพื่อความถึงพร้อมแห่ง
ธรรมที่เป็นกุศล นี้ชื่อว่า อริสติกสิกขา”^{๑๐๒} การฝึกอบรมศีลนั้นมุ่งเน้นที่การสำรวมเพื่อให้เกิดความ
บริสุทธิ์ในการกระทำเป็นเกราะกั้นกิเลสทั้งหลายที่จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนและการเบียดเบียน ดังที่
มาติกากถาคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค แสดงไว้ว่า “เนกขัมมะ ชื่อว่า สิลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่า กั้นกาม
ฉันทะ... ความสำรวม ชื่อว่า อริสติกสิกขา... อพยาบาท ชื่อว่า สิลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่า กั้น
พยาบาท... อรหัตตมรรค ชื่อว่า สิลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่า กั้นกิเลสทั้งปวง”^{๑๐๓} และมีระบุใน อัง
คุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ความว่า พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงการไม่รักษาศีลไว้ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร สามเณรี อุบาสก อุบาสิกา ประกอบด้วย
ธรรม ๕ ประการ ย่อมเกิดใน นรกเหมือนถูกนำมาโยนลง ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ
เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ ๑ ประพฤติผิดในกาม ๑ พุดเท็จ ๑ ตีมน้ำเมาคือสุราและเมรัย
อัน เป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย อุบาสกาประกอบด้วยธรรม ๕
ประการนี้แล ย่อมเกิดในนรกเหมือนถูกนำมาโยนลง ดูกรภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกา
ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเกิดในสวรรค์เหมือนถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ ธรรม
๕ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ งดเว้นจากการลักทรัพย์ ๑ งดเว้น
จากการประพฤติดีกในกาม ๑ งดเว้นจากการพุดเท็จ ๑ งดเว้นจากการตีมน้ำเมาคือสุรา
และเมรัยอันเป็นฐานะแห่งความประมาท ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาประกอบด้วย
ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเกิดในสวรรค์เหมือนถูกเชิญมาประดิษฐานไว้^{๑๐๔}

อริสติกสิกขา คือ การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย
และวาจาให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง มีผลดี สิ่งแวดล้อม ที่เราเกี่ยวข้องสัมพันธ์ มี ๒
ประเภท คือ (๑) สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ เพื่อนมนุษย์ รวมทั้งสัตว์อื่น และ (๒) สิ่งแวดล้อมทาง
วัตถุ ได้แก่ ปัจจัย ๔ เครื่องใช้วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งเทคโนโลยี และสิ่งทั้งหลายที่มีในธรรมชาติ
อนึ่ง ขอบเขตของศีลไม่ได้มีเฉพาะขอบเขตทางกายและวาจาที่ปรากฏภายนอก คือ ถ้าภายนอก
เรียบร้อยตามวินัย แม้ใจจะเสียไปบ้างก็ไม่นับว่าเสียในส่วนศีล ดังนั้น จึงได้แบ่งศีลเป็น ๔ หมวด คือ

^{๑๐๒}ช.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘.

^{๑๐๓}ช.ม. (ไทย) ๓๑/๔๐/๖๐๖.

^{๑๐๔}อ.จ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๒๖๔/๒๘๘-๒๘๙.

หมวด ๑ การรักษาวิสัยแม่บทของชุมชน (ปาฏิโมกขสังวร) เมื่อคนอยู่ร่วมกัน หรือทำงานทำกิจการร่วมกัน เป็นชุมชน เป็นหน่วยงาน เป็นองค์กร ตลอดจนเป็นประเทศชาติ จะต้องมิกฎเกณฑ์กติกา ตลอดจนกฎหมาย เพื่อจัดระเบียบระบบให้เกิดความเรียบร้อย ความประสานสอดคล้อง ความเกื้อหนุนต่อกันความร่วมมือรับผิดชอบและสามัคคีที่จะเอื้อโอกาสหรือเป็นหลักประกันให้ชีวิตความเป็นอยู่ และกิจการต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยดี สมตามวัตถุประสงค์แห่งชีวิตหรือกิจการของชุมชนนั้น เช่น โรงเรียนก็ต้องมีกฎกติกาที่เป็นวิสัยแม่บทของตนเช่นเดียวกัน สำหรับสังคมคฤหัสถ์หรือสังคมมนุษยชาติทั้งหมด คือ ศิล ๕

หมวด ๒ การรู้จักใช้อินทรีย์ (อินทรีย์สังวร) เรารับรู้สิ่งแวดล้อมโดยผ่านทางอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถ้ารับรู้ใช้หูตาไม่ให้เป็น เช่น ดูไม่เป็น ฟังไม่เป็น แทนที่จะได้ประโยชน์ก็จะเกิดโทษ เช่นเกิดความลุ่มหลงมัวเมา ถูกหลอกลวงและเสื่อมเสียสุขภาพเป็นต้น ตลอดจนนำไปสู่การใช้มือและสมองเพื่อการแย่งชิงหรือทำลาย จึงต้องพัฒนาพฤติกรรมในการใช้ อินทรีย์ให้ดูฟัง เป็นต้นอย่างมีสติ เมื่อดูเป็น ฟังเป็นเช่น ดูทีวีเป็น ฟังวิทยุเป็น รู้จักใช้ตาหูแสวงหาความรู้เป็นต้น ก็จะได้ปัญญา ได้คุณภาพชีวิต และนำไปสู่การใช้มือและสมองเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันและทำการสร้างสรรค์

หมวด ๓ การหาเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ (อาชีวนปาริสุทธิ) การทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นพฤติกรรมหลักในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ถ้ามีผู้หาเลี้ยงชีพโดยวิธีทุจริต เป็นมิฉฉาชีพ นอกจากชีวิตของคนนั้นเองจะชั่วร้ายเสื่อมเสียแล้ว ก็จะทำร้ายคนอื่นแก่สังคมอย่างมาก จึงต้องย้ำเน้นกันอย่างยิ่งในเรื่องการพัฒนาสัมมาอาชีพ และส่งเสริมให้ประชาชนฝึกฝนตนให้สามารถประกอบสัมมาอาชีพ คือ หาเลี้ยงชีพโดยทางสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย

หมวด ๔ การเสพบริโภคปัจจัยโดยใช้ปัญญา (ปัจจัยปฏิสวนา) พฤติกรรมของมนุษย์ ในที่สุดก็มาลงที่การกิน ใช้เสพบริโภค ถ้ามนุษย์ไม่พัฒนาพฤติกรรมในการเสพบริโภค ก็จะก่อปัญหาอย่างมากทั้งแก่ชีวิต แก่สังคม และแก่โลก เพราะเขาจะกิน ใช้บริโภคปัจจัย ๔ และสิ่งของเครื่องใช้ทั้งหลาย รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีด้วยโมหะ ก่อให้เกิดความลุ่มหลง มัวเมา ฟุ้งเฟ้อ ฟุ้งเฟ้อ ความเสื่อมเสียคุณภาพชีวิต การใช้สิ่งสิ้นเปลือง การขัดแย้ง แย่งชิง เบียดเบียนกันในสังคม การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และการทำให้เกิดมลภาวะ เป็นต้น จึงต้องพัฒนาพฤติกรรมในการกิน ใช้ เสพบริโภค ให้เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากปัญญาที่รู้เข้าใจ และปฏิบัติให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ของปัจจัย ๔ ตลอดจนเทคโนโลยีนั้น ๆ ให้เป็นไปด้วยปัญญาที่ทำการรู้จักประมาณในการบริโภค หรือกินพอดี เรียกว่า โภชนมัตตัญญูตา ตลอดจนการใช้สอยสิ่งต่าง ๆ อย่างประหยัด ซึ่งทำให้ได้ประโยชน์มากที่สุดโดยสิ้นเปลืองน้อยที่สุดปัจจัยปฏิสวนา หมายถึง การใช้ปัญญาทำความเข้าใจ แล้วบริโภคปัจจัยทั้งหลายให้ได้ผลตรงพอดี ตามคุณค่าแท้ที่เป็นจุดหมายของการบริโภคสิ่งนั้น ๆ

โดยทั่วไป ศิลปินเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับทั่วไป ได้แก่ระดับธรรมดาหรือระดับที่ยังเป็นธรรมดา คือ เป็นข้อเสนอแนะสั่งสอนหรือหลักความประพฤติที่แสดงและบัญญัติไปตามกฎธรรมดาแห่งความดี ความชั่ว ที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม ผู้ทำดีทำชั่วหรือรักษาศีลละเมิดศีล ย่อมได้รับผลดีผลชั่วเองตาม ธรรมดาของเหตุปัจจัยหรือตามกฎแห่งกรรมนั้น และระดับเฉพาะ ได้แก่ ระดับวินัยหรือระดับที่เป็น วินัย คือ เป็นแบบแผนข้อบังคับที่บัญญัติคือวางหรือกำหนดขึ้นไว้ เป็นทำนองประมวลกฎหมาย สำหรับกำกับความประพฤติของสมาชิกในหมู่ชนหรือชุมชนหนึ่ง โดยสอดคล้องกับความมุ่งหมายของ หมู่คณะหรือชุมชนนั้น โดยเฉพาะ ผู้ละเมิดบทบัญญัติแห่งศีลประเภทวินัยนี้ มีความผิดตามอาญาของ หมู่ชนเข้ามาอีกชั้นหนึ่ง เพิ่มจากอกุศลเจตนาที่จะได้รับผลตามกฎแห่งกรรมของธรรมชาติ^{๑๐๕}

เจตนารมณ์ทางสังคมของศีล ย่อมครอบคลุมเรื่องการจัดระเบียบชีวิตด้านนอกทั้งหมด เท่าที่จะช่วยทำสภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไป กิจกรรมทั้งหลายของหมู่ชน ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม และสภาพแวดล้อมที่ควรจัดได้ ให้มีสภาวะที่เกื้อกูลแก่ความเจริญงอกงามของชีวิตด้านในและ สอดคล้องกับการที่ชีวิตด้านใน ที่เจริญงอกงามนั้นจะสะท้อนผลดีงามออกมาแก่ชีวิตด้านนอก คือ เหมาะแก่การที่ทุก ๆ คนจะพากันปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา โดยเฉพาะจะได้สามารถฝึกจิต และปัญญาให้เจริญ เพื่อจะได้ประสบชีวิตที่มีความสุขแท้จริง พร้อมด้วยจิตใจที่เป็นอิสระผ่องใสเบิกบาน ในท่ามกลางสังคม และสภาพแวดล้อมที่สงบเรียบร้อยมีธรรมะและร่มเย็น ดังนั้น ศีล จึงเป็นข้อกำหนด หรือข้อปฏิบัติเบื้องต้นในการเว้นจากทำชั่ว โดยการรักษากายและวาจาให้เป็นปกติ เพื่อช่วยให้ กิจกรรมของสังคมดำเนินไปได้อย่างปกติสุข ทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวม ศีล ๕ นั้น ประกอบด้วย

ข้อที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์

ข้อที่ ๒ อทินนาทานา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์

ข้อที่ ๓ กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม

ข้อที่ ๔ มุสาวาทา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดเท็จ

ข้อที่ ๕ สุราเมรยมชชพมาทานา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท^{๑๐๖}

^{๑๐๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๔๓๑-๔๓๒.

^{๑๐๖}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๘๖/๒๒๕.

ผลการรักษาศีล ๕ ประการ ย่อมมีอานิสงส์ ๕ ประการ ได้แก่

ข้อที่ ๑ คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติในโลกนี้ ย่อมได้โภคทรัพย์ใหญ่หลวง ซึ่งมีความไม่ประมาณเป็นเหตุ นี่เป็นประโยชน์ประการที่ ๑ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

ข้อที่ ๒ คหบดีทั้งหลาย กิตติศัพท์อันดีงามของบุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัตีย่อมกระฉ่อนไปนี้เป็นประโยชน์ประการที่ ๒ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

ข้อที่ ๓ คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ จะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็นชาติย-บริษัทก็ตาม พราหมณ์บริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณะบริษัทก็ตาม ย่อมแก้วักلاء ไม่เก้อเขินเข้าไป นี่เป็นประโยชน์ประการที่ ๓ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

ข้อที่ ๔ คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี่เป็นประโยชน์ประการที่ ๔ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

ข้อที่ ๕ คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ หลังจากตายแล้วย่อมไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ นี่เป็นประโยชน์ประการที่ ๕ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล^{๑๐๗}

หากบุคคลใดละเมิดศีลทั้ง ๕ ประการ ดังกล่าว ย่อมได้รับโทษแห่งการละเมิดศีลหรือ ไม่มีศีล ๕ ประการ คือ แม้นตนก็ติเตียนตนเองได้ ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมติเตียนได้ กิตติศัพท์อันชั่วย่อมกระฉ่อนไป หลงลืมสติตาย และหลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในอบาย หุคติ วินิบาต นรก^{๑๐๘}

ดังนั้น การสมาทานอธิศีลสิกขาจึงสามารถพัฒนาสมรรถนะทางกายและทางวาจา ให้มีความสงบ เรียบร้อย การปฏิบัติอยู่ในกฎระเบียบที่สวयงาม นำไปสู่การยอมรับของบุคคลทั่วไป ซึ่งมีส่วนต่อการยกย่องสรรเสริญในทางปฏิบัติบุคคลนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ หากสามารถที่จะฝึกปฏิบัติ สมาทานรักษาศีลในระดับของตน ก็ย่อมมีผลในทางบวกได้ เช่นการนั้นก็คือ พฤติกรรมที่สังคมยอมรับ มีความกล้าหาญ มีความมั่นใจในการทำกิจกรรมร่วมกับบุคคลอื่น ๆ เพราะเมื่อผู้ที่รักษาศีลได้อย่างครบถ้วน ได้สำรวจตรวจสอบตนเองและไม่พบข้อบกพร่องในตนเอง ย่อมมีความภาคภูมิใจ เกิดความภูมิใจอยู่เนืองนิจ

^{๑๐๗}วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๕/๙๙.

^{๑๐๘}อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๔๑/๓๘๔.

๒. อธิจิตตสิกขา คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรมเช่นสมาธิอย่างสูง การสัจจจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย ดังพุทธพจน์ว่า

อธิจิตตสิกขา เป็นอย่างไร คือ ฝึกในธรรมวินัยนี้ สัจจจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์ สงบระงับไปแล้ว บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่เพราะปิติจากคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุทุติยฌาน ที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุขเพราะละสุขและทุกข์ได้แล้ว เพราะมีโสมนัสละโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่นี้ ชื่อว่า อธิจิตตสิกขา^{๑๐๙}

การฝึกอบรมจิตนั้น มุ่งเน้นที่ความตั้งมั่นแห่งจิต การทำให้สงบแน่วแน่เพื่อให้จิตบริสุทธิ์ ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นกลาง ปราศจากอคติ ดังที่แสดงในมัตติกาภา คัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ภวธรรมว่า “ชื่อว่า จิตตวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าไม่ฟุ้งซ่าน...ความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่า อธิจิตตสิกขา”^{๑๑๐} ทั้งนี้คำว่า อธิจิตตสิกขา หมายความว่า การฝึกฝนอบรมตนทางจิต คือการปลูกฝังสั่งสมด้านคุณธรรมจริยธรรม สร้างเสริมความเข้มแข็งและความมีประสิทธิภาพของจิต เพื่อให้จิตมีสุขภาพและสมรรถภาพที่สมบูรณ์ อธิจิต คือการพัฒนาคุณภาพจิต หรือการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูง ซึ่งเอื้อต่อการมีชีวิตที่ดีงาม และพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนา และเป็นไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาดีแล้ว ก็จะควบคุมพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามด้วย แม้ความสุขความทุกข์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจ การพัฒนาจิตใจนี้มีสมาธิเป็นแกน หรือเป็นศูนย์กลาง จึงเรียกง่าย ๆ ว่า “สมาธิ ความมีใจตั้งมั่น ความตั้งมั่นแห่งจิต การทำให้ใจสงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน การมีจิตกำหนดแน่วแน่อยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ”^{๑๑๑}

หลักการพัฒนามนุษย์โดยการอบรมด้านสมาธิ เป็นเรื่องของการฝึกมนุษย์ในด้านจิตใจ หรือระดับจิตใจ ได้แก่ การพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม โดยอาศัยตัวศีลเป็นฐานเบื้องต้นเพื่อให้เกิดสมาธิ ให้จิตมั่นคงเป็นปกติ ไม่ถูกชักจูงไปในทางที่ผิด แต่ให้มีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทัน เมื่อปฏิบัติตามจะก่อให้เกิดประโยชน์ดังนี้ คือ การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียรอดทน มีสมาธิ และสดชื่น เบิกบานเป็นสุขผ่องใส เป็นต้น^{๑๑๒}

^{๑๐๙}ช.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๙.

^{๑๑๐}ช.ป. (ไทย) ๓๐/๔๑/๖๐๖-๖๐๗.

^{๑๑๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๕๔.

^{๑๑๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๗๐.

หลักการพัฒนาด้านอารมณ์นี้ ต้องมีแรงจูงใจที่ดี ให้เกิดการใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ ที่เรียกกันว่า ฉันทสัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ มีใจถึงพร้อมด้วยตัณหา การพัฒนาด้านอารมณ์นี้ มนุษย์สามารถที่จะพัฒนาได้ดี เพราะความที่มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ ฝึกได้ พัฒนาได้ มีศักยภาพที่สามารถพัฒนาจิตให้สมบูรณ์ เริ่มตั้งแต่มีเมตตากรุณา มีศรัทธา มีความกตัญญู การพัฒนาที่เน้นสมาธิ ก็เพื่อจะสร้างสติ ให้มีความเพียร มีความเอาใจใส่ รับผิดชอบ เป็นต้น จนเกิดการพัฒนาสุขภาพจิต คือ จิตใจมีความสุข เป็นจิตใจที่เบิกบาน มีปิติ มีความร่าเริงบันเทิงใจ ดังนั้นหลักการพัฒนาด้านสมาธิ จึงเป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิตใจ หรือ ระดับจิตใจ ได้แก่การพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ทั้งในด้าน คุณธรรม เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่มั่นคง ความมีสติ สมาธิ และในด้าน ความสุข เช่น ความอิ่มใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ โดยอาศัยตัวศีล เป็นฐานเบื้องต้นเพื่อให้เกิดสมาธิ ให้จิตมั่นคงเป็นปกติ ไม่ถูกชักจูงไปในทางที่ผิด แต่ให้มีสติสัมปชัญญะ รู้เท่าทัน จึงเป็นคุณสมบัติของผู้พัฒนาทางจิต เรียกว่า ภาวจิตโต เป็นการพัฒนาด้านอารมณ์ เพราะ ธรรมชาติของมนุษย์นั้น จิตเป็นตัวรับอารมณ์ทั้งหมดที่เข้ามาสู่กายมนุษย์ผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

หลักการฝึกจิตของมนุษย์ให้มีคุณภาพและสมรรถภาพเพื่อให้จิตเข้มแข็ง แน่วแน่ และสงบ ผ่องใสบริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งรบกวนให้เศร้าหมอง สามารถควบคุมตนเองได้ดี คือการฝึกเรียนรู้ที่จะควบคุมใจไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจแห่งโลภะ โทสะ โมหะ เพื่อให้เกิดสติและรู้เท่าทันอยู่เสมอ ดังนั้น หลักการของสมาธิ จึงจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ดังที่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้แสดงถึงประโยชน์ของสมาธิไว้ เช่น สมาธิภาวนา เป็นไปเพื่อการมีชีวิตอย่างเป็นสุข เป็นการพักผ่อนทางจิต สมาธิที่เป็นไป เพื่อให้เกิดญาณทัสสนะ คือ มีปัญญาที่หยั่งรู้ได้เป็นพิเศษ เป็นไปเพื่อประโยชน์ คือ ให้มีสติและสัมปชัญญะ เพื่อประโยชน์ในการกระทำอยู่เสมอ เพื่อการดับอาสวะ คือ กิเลส ตัณหา ราคะ ที่อาจชักจูงให้มีพฤติกรรมที่จะนำมาซึ่งความเดือดร้อนทั้งตนเองและผู้อื่นโดยสมาธิ^{๑๓๓}

การพัฒนามนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นมรรควิธีหรือกระบวนการเข้าถึงเป้าหมายของชีวิต คือ กัมมัฏฐานเพราะเป็นทางเดียวที่จะบรรลุมรรคผลนิพพาน ก็โดยอาศัยสิ่งนี้เป็นเครื่องมือที่ยอดเยี่ยม ประกอบด้วยหลักการปฏิบัติของสมถกรรมฐานที่ ๔๐ วิธี ประกอบไปด้วย กายคตาสติ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อาหารปฏิกุศลสัญญา ๑ จตุธาตววัตถาน ๑ และ อรูปฌาน ๔ ที่กล่าวมาเรียกว่า กัมมัฏฐาน หรือ ภาวนา ในฐานะองค์ความรู้หรือศาสตร์ เป็นเครื่องมือที่จะนำไปปรับใช้และสร้างกิจกรรมการพัฒนาตนหรือสังคม ซึ่งรวมอยู่ในหลักธรรมที่ชื่อว่า หลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย หลักศีล หลักสมาธิ และหลักปัญญาซึ่งเป็นหลักการแห่งการฝึกฝน พัฒนาตนให้ได้รับประโยชน์สูงสุดตามแนวทางพระพุทธศาสนา

^{๑๓๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๗/๒๗๘.

แนวความคิดการพัฒนาหรือการฝึกฝนตนเองทางพระพุทธศาสนารวมอยู่ในหลักไตรสิกขา ที่จะพัฒนาศักยภาพทั้งร่างกายและจิตใจ ให้ไปตามเส้นทางที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งก็กล่าวถึง ศีล สมาธิ และปัญญา ที่สำคัญเรื่องสมาธิกับอริจิตสิกขาเป็นเรื่องเดียวกันตามที่ พระพุทธองค์ ตรัสเป็นหลักฐานยืนยัน ความว่า

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้ง หลายบรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์ สงบระงับไปแล้ว บรรลุตติย ฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติ และสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่เพราะปิติจึงคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะเสวยสุข ด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็น สุขเพราะละสุขและทุกข์ได้แล้ว เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุตตต ฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิเพราะอุเบกขาอยู่นี้ ชื่อว่า อริจิตสิกขา^{๑๑๔}

ดังนั้น การฝึกอบรมจิตนั้น มุ่งเน้นที่ความตั้งมั่นแห่งจิต การทำให้สงบแน่วแน่เพื่อให้จิต บริสุทธิ์ ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นกลาง ปราศจากอคติ จึงได้ชื่อว่าจิตตวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่า ไม่ฟุ้งซ่าน ความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่า อริจิตสิกขา^{๑๑๕} อริจิตตสิกขาก็ดีหรือสมาธิก็ดี เป็นภาวะของอารมณ์ที่มีองค์ ฌานปรากฏ มีความสงบภายในที่ปราศจากนิวรณ์ ทั้ง ๕ เรื่องราวของสมาธิ จึงเป็นการพัฒนาจิตใน ส่วนการกำจัดกิเลสอย่างกลาง^{๑๑๖} และเพื่อให้เห็นถึงวิธีการปฏิบัติสมาธิอย่างถูกต้องจึงกล่าวแนวคิ ดการพัฒนาสมาธิตามแนวพระพุทธไว้ ๓ หลัก คือ สัมมāvāyāma สัมมāsatī และสัมมāsamāhi ทั้ง ๓ หลัก กล่าวถึง การพัฒนาตนหรือฝึกฝนตนเองให้มีความตั้งมั่นอย่างดีไม่หวั่นไหวต่อสิ่งใดเป็นจิตที่มีภาวะ ความสงบเกิดขึ้น ปราศจากกิเลสรบกวน ไม่ฟุ้งซ่านรำคาญ ปราศจากอคติ มีใจเป็นกลางและเป็น อารมณ์ที่ไม่ก่อให้เกิดอกุศลธรรมใด ๆ ดังนั้น แนวคิดการบริหารการพัฒนาสมาธิตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องที่กล่าวถึงภาวะของจิตที่มีความบริสุทธิ์ สะอาด และสงบ

การฝึกสมาธิเป็นกิจกรรมการพัฒนาตนเองที่มนุษย์ทุกคนสามารถจะเข้าถึง เพื่อยก ระดับ ศักยภาพ สมรรถนะ และความสามารถรอบด้านซึ่งไม่ใช่มีเฉพาะสมาธิในพระพุทธศาสนาเท่านั้น แม้ ศาสนาอื่น ๆ ก็มีสมาธิด้วยเช่นกัน กรณีศาสนาพราหมณ์ มีการปฏิบัติสมาธิถึงขั้นสมาบัติ ๘ เช่นกัน ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิไว้หลายลักษณะ ดังนี้

^{๑๑๔}ข.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๙.

^{๑๑๕}ข.ป (ไทย) ๓๐/๔๑/๖๐๖-๖๐๗.

^{๑๑๖}กิเลสอย่างกลาง เรียกว่า ปริยภูฐานกิเลส คือ ความวุ่นวายทางใจ ความเศร้า ความโกรธ นิวรณ์ ๕ สิ่งเหล่านี้ยังไม่ล่วงถึงที่จะเป็นอุปนิสัยถาวร (อนุสัยกิเลส จะแก้ได้ด้วยอภิญญา) ซึ่งสามารถจะแก้ไขหรือกำจัดได้ ด้วยกำลังของสมาธิหรืออริจิตและไม่ใช่อริจิตสหายาบ (วิติกมกิเลส จะซึ่งแก้ไขได้ด้วยอภิญญา).

- มีลักษณะแข็งแรง มีพลังมาก คือ การที่จิตมีพลังกำลัง แข็งแรง ก็ด้วยอาศัยการฝึกสมาธิ จนเป็นผลทำให้เกิดการคงที่ไม่หวั่นไหวต่ออารมณ์ที่มากระทบ เปรียบเหมือนน้ำที่มีกระแสหรือไหลไปทางเดียวเดี่ยวย่อมจะมีพลังกว่าน้ำที่มีหลายกระแสหรือไหลแบบกระจาย

- มีความราบเรียบ สงบลึกซึ้ง คือ ความที่จิตมีความเสมอภาค และคุณภาพทางอารมณ์ มีภาวะความสงบเปรียบเหมือนกับแม่น้ำที่ไม่มีคลื่น ไม่มีสิ่งใดมากระทำให้เกิดการกระเพื่อม

- มีความใส กระฉ่างชัด มองอะไรเห็นได้โดยง่าย คือ ความที่จิตมีอารมณ์นิ่ง ซึ่งสามารถที่จะเพ่งจิตไปที่สิ่งหนึ่งสิ่งใดได้โดยชัดเจน เหมือนน้ำที่มีความใส ไม่ขุ่นและไม่มีความขุ่นสามารถที่จะมองตัวปลาในน้ำได้อย่างชัดเจน หรือเหมือนกระจกที่เราสามารถมองเห็นตัวเราได้อย่างชัดเจน

- มีความนุ่มนวลควรแก่การงานหรือเหมาะแก่การใช้งาน คือ ไม่กระด้าง ไม่กระวนกระวาย ไม่ขุ่นมัว ไม่สับสน ไม่เร่าร้อน

- มีความชุ่มชื่นใจ หรืออิ่มใจ คือ ภาวะของจิตที่เต็มไปด้วยความปิติ ชาบชานระเริง อารมณ์และเสวยอารมณ์ของความสุข เกิดจากการที่เราสามารถที่จะดับนิวรณ์ทั้ง ๕ ได้ เหมือนสระน้ำที่ไม่พร่องไปด้วยน้ำ มีน้ำเต็มเปี่ยม ไม่ล้น ไม่ขาด

- มีความพร้อมแห่งจิต คือ ลักษณะของจิตที่มีความคงที่ ไม่หวั่นไหวต่ออารมณ์ที่มากระทบ หรือเมื่ออารมณ์ภายนอกมากระทบสภาพของจิต สามารถที่จะจัดการกับอารมณ์เหล่านั้นได้ เป็นการเตรียมพร้อมในการรับรู้ธรรมต่าง ๆ ไม่ว่าธรรมเหล่านั้น จะเป็นกุศลธรรมหรืออกุศลธรรม^{๑๑๗}

ลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิ เป็นสภาวะของอารมณ์ที่มีอาการต่าง ๆ ซึ่งทำให้ผู้ที่มีลักษณะอารมณ์อย่างนี้มีกำลังใจในการฝึกปฏิบัติสมาธิให้มีความนิ่ง ลึก และชัดเจนในการพิจารณาข้อธรรมต่าง ๆ ใช้เป็นบาทฐานสำหรับการฝึกวิปัสสนากรรมฐานได้เป็นอย่างดี มีคุณภาพแห่งกำลังจิตที่จะนำไปกำจัดกิเลสอย่างกลางลงได้

การฝึกจิตในพระพุทธศาสนามี ๒ รูปแบบ คือ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน หรืออาจจะเรียกคำที่ต่างกัน คือ สมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา ทั้ง ๒ คำมีจุดเน้นต่างกัน คือ สมถกรรมฐาน เน้นไปเพื่อการอบรมจิต (จิตตภาวนา) และวิปัสสนากรรมฐานเน้นไปเพื่อการอบรมปัญญา (ปัญญาภาวนา) ที่สุดแล้วการฝึกจิตหรือการพัฒนาจิตทั้ง ๒ รูปแบบจะต้องอาศัยซึ่งกันและกันโดยมีเป้าหมายในสิ่งเดียวกัน คือ กำจัดอวิชชา^{๑๑๘}

^{๑๑๗}พุทธทาสภิกขุ, สมาธิและวิปัสสนาตามธรรมชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓-๑๕.

^{๑๑๘}อ.เอก. (ไทย) ๒๐/๒๗๕/๗๗.

การฝึกจิตแบบสมถกรรมฐาน คือ การทำให้จิตมีที่เกาะเกี่ยว หรือ การทำให้อารมณ์ยึดอยู่กับองค์ภาวนา ในคัมภีร์วิมุตติมรรคของพระอุปัชฌาย์นั้น ท่านได้แบ่งอารมณ์ของสมถกรรมฐานไว้ ๓๘ ประการ^{๑๙} ส่วนในคัมภีร์วิสุทธิมรรคจำแนกอารมณ์สมถกรรมฐานไว้ทั้งหมด ๔๐ ประการ โดยมี อากาสนัญจายตนะและวิญญานัญจายตนะเต็มเข้ามาด้วย^{๒๐} โดยภาคการปฏิบัติอารมณ์สมถกรรมฐาน แบ่งได้ ๗ หมวด ประกอบด้วย

หมวดที่ ๑ หมวดกสิณ คือ สิ่งที่อารมณ์เข้าไปเพ่งพินิจจดจ่ออยู่มี ๑๐ ลักษณะ ประกอบด้วย ปฐวีกสิณ อาโปกสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ นีลกสิณ ปิตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาทกสิณ อากาสกสิณ และอาโลกกสิณ^{๒๑}

หมวดที่ ๒ หมวดอสุภะ คือ สิ่งไม่สวยไม่งาม ไม่น่า ไม่ชอบใจ เพื่อการพิจารณาให้เห็นสภาวะที่แท้จริงถึงความเกิดดับของสิ่งนั้น นำมาเป็นอารมณ์ของจิตให้ลดความพอใจ ซึ่งกล่าวถึงซากศพมีอาการต่าง ๆ ประกอบด้วย ๑๐ ลักษณะ คือ เอาซากศพที่ขึ้นพองเป็นเป็นอารมณ์ เอาซากศพที่มีน้ำเหลืองไหลเป็นอารมณ์ เอาซากศพที่ขาดเป็นท่อนเป็นอารมณ์ เอาซากศพที่ถูกสัตว์กัดขาดวินเป็นอารมณ์ เอาซากศพที่ถูกสัตว์กัดกระจุยกระจายเป็นอารมณ์ เอาซากศพที่ถูกฆ่าตายเป็นอารมณ์ เอาซากศพที่มีโลหิตได้ต้อออกอยู่เป็นอารมณ์ เอาซากศพที่มีหมู่นอนไหลออกอยู่เป็นอารมณ์ และเอาซากศพที่เป็นโครงกระดูกเป็นอารมณ์^{๒๒} โดยพระพุทธร่องค์ทรงตรัสเป้าหมายไว้ว่าการพิจารณาเห็นสังขารธรรม โดยอาศัยธรรม ๔ ประการ คือ พึงเจริญอสุภะเพื่อละราคะ ๑ พึงเจริญเมตตาเพื่อละพยาบาท ๑ พึงเจริญอานาปานสติเพื่อตัดวิตก ๑ พึงเจริญอนิจจสัญญาเพื่อถอนอัสสมิมานะ คือ ความถือตัว ^{๑๒๓}

^{๑๙}พระอุปัชฌาย์, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (แปลจากฉบับภาษาอังกฤษของพระอาจารย์ พระโสมเถระ และพระเชมินทเถระ), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๓.

^{๒๐}สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๙๑.

^{๒๑}พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), **หลักปฏิบัติสมถะวิปัสสนากรรมฐาน** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๒.

^{๒๒}พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), **คำถาม-คำตอบ เรื่องวิปัสสนากรรมฐาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๖-๗.

^{๑๒๓}ช.อุ. (ไทย) ๒๕/๓๑/๒๓๕-๒๓๖.

หมวดที่ ๓ หมวดอนุสสติ คือ สิ่งที่จะต้องระลึกถึง หรือตามระลึกประกอบด้วย ๑๐ ประการ คือ พุธานุสสติ (ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า) ฌมานุสสติ (ระลึกถึงคุณพระธรรม) สังฆานุสสติ (ระลึกถึงคุณพระสงฆ์) สีลานุสสติ (ระลึกถึงศีลของตน) จาคานุสสติ (ระลึกถึงทานที่ตนได้บริจาคแล้ว) เทวตานุสสติ (ระลึกถึงคุณธรรมที่ทำให้บุคคลให้เป็นเทวดา) อุปमानุสสติ (ระลึกถึงคุณพระนิพพานซึ่งเป็นที่ระงับกิเลสและกองทุกข์) มรณานุสสติ (ระลึกถึงความตายอันจะมาถึงตน) กายคตาสติ (ตั้งสติไว้ในกาย) และอานาปานสติ (ตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก)^{๑๒๔}

หมวดที่ ๔ หมวดพรหมวิหาร คือ การตั้งความปรารถนาดีที่จะให้บุคคลและสัตว์อื่น ๆ มีความสุขอย่างที่สุดอย่างไม่ประมาณ ประกอบด้วย ๔ ประการ คือ เมตตา แผ่ความรักไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลาย กรุณา แผ่ความสงสารต่อสัตว์ทั้งหลายที่มีความทุกข์ มุทิตา แผ่ความยินดีต่อสัตว์ที่มีความสุข และอุเบกขา แผ่ความวางเฉยในสัตว์ทั้งหลายที่มีความสุขความทุกข์^{๑๒๕}

หมวดที่ ๕ หมวดอาหาเรปฏิกูลสัญญา คือ การพิจารณาอาหารที่มนุษย์รับประทานเข้าไปในร่างกาย ว่า ไม่สวยไม่งาม เป็นของน่ากลัว น่าเกลียด เพื่อไม่ให้ติดในรสของอาหาร โดยมีการกำหนดพิจารณาลักษณะ ๕ ประการ คือ อนิจจสัญญา กำหนดความไม่เที่ยงแห่งสังขาร อนัตตสัญญา กำหนดความเป็นอนัตตาแห่งธรรมทั้งปวง มรณสัญญา กำหนดความตายว่าจะต้องมาถึงเป็นธรรมดา อาหาเรปฏิกูลสัญญา กำหนดความเป็นปฏิกูลของอาหาร และสัพพโลเก อนภริตติสัญญา กำหนดความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง^{๑๒๖}

หมวดที่ ๖ หมวดจตุธาตุววัฏฐาน คือ การพิจารณาแยกส่วนต่าง ๆ ของร่างกายให้เห็นว่าเป็นธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ตามลักษณะของธาตุ เมื่อแยกธาตุออกจากกันจะไม่เห็นความเป็นมนุษย์ ความสวยงามไม่มี ความขี้เหร่ไม่มี เป็นเพียงอุปาทานทางจิต เท่านั้น

หมวดที่ ๗ หมวดอรุปรธรรม ๔ คือ การนำเอาสิ่งที่ไม่ใช่รูปมาเป็นอารมณ์ ที่กำหนดของจิต ประกอบด้วย อากาสนัญญาตนะ อากาสไม่มีที่สุด วิญญานัญญาตนะ วิญญานไม่มีที่สุด อากิญจัญญาตนะ ความไม่มีอะไร และเนวสัญญานาสัญญาตนะ สัญญาละเอียดปราศจากสัญญา หยาบซึ่งจะว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่^{๑๒๗}

รูปแบบและวิธีการฝึกสมาธิ หรือการพัฒนาสมาธิทั้ง ๗ หมวดข้างต้นนี้ เป็นการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรม เพื่อให้เกิดการกระตุ้นคุณลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนามนุษย์

^{๑๒๔}พระธรรมธีรราชมหามุนี, คำถาม-คำตอบ เรื่องวิปัสสนากรรมฐาน, หน้า ๘.

^{๑๒๕}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๘๐.

^{๑๒๖}อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๖๑/๑๑๐.

^{๑๒๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๘๑.

สมาธิเป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิต หรือระดับจิตใจ ได้แก่ การพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอิ่มใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ พุดสัน ๆ ว่า พัฒนาคุณภาพสมรรถภาพและสุขภาพของจิต^{๑๒๘} การพัฒนาจิตตสิกขาเป็นการพัฒนาสมาธิ เพื่อความตั้งมั่นแห่งจิตในขณะที่มีสมาธิเข้าสู่สมาธิมนุษย์สามารถจะได้รับความสุขได้ ซึ่งปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย อันเป็นตัวขัดขวางความสุขหรือคุณภาพของการพัฒนาคน และแม้ว่าการพัฒนาคนอาจไม่ถึงที่สุดของความเป็นมนุษย์ก็ตาม แต่ผลผลิตในการพัฒนาคนก็มีผลมาก มีอานิสงส์มหาศาลต่อการนำกำลังของสมาธิที่เกิดขึ้นไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข ยิ่งบุคคลนั้นอยู่ในระดับผู้บริหารประเทศก็ยิ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะนำประเทศไปสู่การพัฒนาในด้านอื่น ๆ เป็นตัวแบบของประชาชน เพราะเป็นการนำผลการพัฒนาสมาธิไปเพื่อการบริหารที่สร้างความเจริญด้านจิตใจ และสร้างเป็นเอกลักษณ์ตามแบบประเทศตะวันออกที่ไม่ได้มุ่งเน้นการสร้างวัตถุเป็นเครื่องวัดความเจริญ ความทันสมัยของประเทศ จนสามารถที่จะสร้างประเทศให้เป็นประเทศที่เต็มไปด้วยอริยบุคคล อริยะชน เพื่อสันติภาพของสังคมต่อไป

๓. อธิปัญญาสิกขา เป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง การรู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ ๔ เป็นลำดับไปจนทำให้แจ้งทั้งเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ สามารถทำลายอาสวะกิเลสให้หมดไป ดังคำอธิบายในคุหฺฏฐกสูตรตนิเทศ คัมภีร์มหานิทเทศ ว่า

อธิปัญญาสิกขา เป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มียปัญญา ประกอบด้วยปัญญา อันประเสริฐยิ่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลสให้บรรลุลถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) นี่ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์) นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า เหล่านี้อาสวะ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา นี้ชื่อว่า อธิปัญญาสิกขา^{๑๒๙}

ปัญญาวิมุตติ สามารถทำลายอาสวะกิเลสให้หมดไป โดยการฝึกอบรมปัญญานั้นมุ่งเน้นที่การรู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงเพื่อให้เกิดความเห็นที่บริสุทธิ์ จึงจะสามารถทำลายกิเลสได้ ดังแสดงในมัตติกาถา คัมภีร์ปฐีสัมภิตามรรค ความว่า “ชื่อว่าทิวฐิวิสุทธิตเพราะมีความหมายว่าเห็นความเห็นชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา”^{๑๓๐}

^{๑๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๒๗-๓๙.

^{๑๒๙} **ข.ม.** (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๙.

^{๑๓๐} **ข.ป.** (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๐๖-๖๐๗.

ปัญญา แปลโดยพยัญชนะว่า รู้ทั่ว มาจากคำภาษาบาลีว่า ปญญา เป็นศัพท์อุปสัค แปลว่า ทั่ว กับคำว่า ญา เป็นธาตุ แปลว่า รู้ รวมกัน จึงได้ รูป เป็น ปญญา แปลว่า รู้ทั่ว หรือ รู้รอบ ปัญญา แปลโดยอรรถ(เนื้อความ)หรือความหมายว่า ความรู้ทั่ว หมายถึง ความรู้ที่ถูกต้องครบถ้วน ตามที่ควรจะรู้ สำหรับจะแก้ปัญหาได้ หรือสามารถที่จะดับทุกข์ได้ ฯ ปัญญา ความรู้ทั่วหรือความรู้ชัด คือ รู้ทั่วถึงความเป็นจริง หรือตรงตามความเป็นจริง เช่น รู้เหตุรู้ผล รู้ดีรู้ชั่ว รู้ถูกรู้ผิด รู้ควรไม่ควร รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้เท่าทันสังขาร รู้องค์ประกอบ รู้เหตุปัจจัย รู้ที่ไปที่มา รู้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย รู้ตามความเป็นจริง รู้เองแท้ เข้าใจเองแท้ รู้เข้าใจสภาวะธรรมต่าง ๆ รู้คิด รู้พิจารณา รู้วินิจฉัย รู้ที่จะจัดแจงจัดการหรือดำเนินการอย่างไร ฯ^{๑๓๑}

ปัญญา แปลว่า ความรู้ทั่ว ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจหยั่งแยก ได้ ในเหตุผล ดี ชั่ว คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามเป็นจริง^{๑๓๒} ดังระบุใน อภิธัมมัตถวิภาวินี ความว่า “ธรรมชาติที่ชื่อว่า ปัญญา ด้วยอรรถว่า ย่อมรู้โดยประการ คือ รู้ชัดด้วยอำนาจอนิจจลักษณะเป็นต้น”^{๑๓๓}

มิลินทปัญหา ได้แสดงความหมายของปัญญาไว้ว่าปัญญามีลักษณะตัดให้ขาดและมีลักษณะส่องให้สว่าง ดังนี้ คือ ปัญญามีลักษณะตัดให้ขาด เหมือนขวานาเกี่ยวข้าวว่า “เขาจับกำข้าวด้วยมือข้างซ้ายเข้าไว้ จับเคียวด้วยมือข้างขวาแล้วก็ตัดกำข้าวนั้นด้วยเคียว ข้อนั้นมีอุปมาฉันใด พระผู้บำเพ็ญความเพียร คุมใจไว้ด้วยมโนสิการแล้วตัดกิเลสเสียด้วยปัญญา ข้อนั้นก็มีอุปมาฉันนั้น... และปัญญามีลักษณะส่องให้สว่าง คือ ปัญญาเมื่อเกิดขึ้นย่อมกำจัดความมืดคืออวิชชา ทำความสว่างคือวิชาให้เกิด ส่องแสงคือญาณ ทำอริยสัจทั้งหลายให้ปรากฏ แต่นั้น พระโยคาวจรย่อมเห็นด้วยปัญญา อันชอบว่า สิ่งนี้ไม่เที่ยง สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้ไม่ใช่ตัวตน เหมือนกับบุรุษถือคบไฟเข้าไปในเรือนที่มีมืด ไฟที่เข้าไปแล้วนั้นก็ย่อมกำจัดความมืดเสีย ทำความสว่างให้เกิด ส่องแสงทำรูปให้ปรากฏ ทำให้มองเห็นได้ ฉะนั้น”^{๑๓๔} โดยนัยนี้ คัมภีร์อภิธานปทีปิกา ได้รวบรวมศัพท์ที่ใช้เกี่ยวกับปัญญา แสดงไว้มีจำนวน ๒๒ ศัพท์ด้วยกัน คือ

- อี หมายถึง ปัญญาทรงไว้ซึ่งประโยชน์
- ปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่ว

^{๑๓๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๒๒.

^{๑๓๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๖๔.

^{๑๓๓}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธัมมัตถสังคหบาลีและอภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๙๕.

^{๑๓๔}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, มิลินทปัญหา ฉบับแปลในมหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๑-๔๒.

- พุทธิ หมายถึง ปัญญาเครื่องรู้
- เมธา หมายถึง ปัญญาเครื่องกำจัด
- มติ หมายถึง ความคิด ความเห็น
- มุติ หมายถึง ความเข้าใจ
- ภูริ หมายถึง ปัญญากว้างขวาง
- มันทา หมายถึง ความรู้ในคัมภีร์
- ปัญญานะ มีความหมายเหมือนคำว่า ปัญญา แต่รูปศัพท์แตกต่างกันเท่านั้น
- ญาณะ คำนี้รวมกับคำว่า ทัสสนะ หมายถึง การรู้ไตรลักษณ์ หรือ ความรู้ที่เกิดจากสมาธิ เช่น ทิพยจักขุ เป็นต้น
- วิชา หมายถึง ความรู้ ๓ ประเภท คือ พระเวท สิปปะหรือศิลปศาสตร์ และความรู้ที่เกิดจากสมาธิและความรู้แบบพุทธิ
- โยนิ หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการเข้าถึงสาเหตุ มักใช้ร่วมกับมนสิการ เป็นโยนิโส มนสิการ ได้แก่ การเข้าใจสาเหตุ
- ปฏิกฐาน หมายถึง ความแตกฉาน
- วิปัสสนา หมายถึง ปัญญาเห็นไตรลักษณ์
- สัมมาทิฏฐิ หมายถึง ความเห็นถูกต้อง
- วิมังสา หมายถึง ปัญญาเลือกเฟ้น
- สัมปชัญญะ หมายถึง ความรอบคอบ
- เนปกะ หมายถึง ปัญญาเป็นเครื่องรักษาตน
- เวทนา หมายถึง การรู้อารมณ์

อุปมา คือ ดินเปรียบเหมือนปัญญา ถ้าไม่มีน้ำผสมอยู่ด้วยเลย ก็กลายเป็นดินฝุ่นและไม่จับกัน ทำให้พังง่าย ต้องมีน้ำผสมอยู่บ้างจึงจะช่วยให้ไม่พัง ปัญญาในทางพระพุทธศาสนาต้องเป็นปัญญาที่มีสติกำกับอยู่เสมอ ดังจะเห็นได้ว่า เรายกย่องพระอรหันต์ ว่า ท่านมีปัญญาสูงสุด เป็นเหตุทำลายกิเลสได้ ก็มีคำยกย่องพระอรหันต์ต่อไปอีกว่า เป็นผู้ที่มีสติทุกเมื่อ^{๑๓๕}

^{๑๓๕}สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๒๐.

นอกจากนี้ ปัญหายังมีลักษณะแห่งการรู้ การเห็น การรู้แจ้งแทงตลอดตามที่เป็นจริง แห่งแสงสว่างที่กำจัดความมืด แห่งความสามารถตัดปัญหาหรือดับทุกข์ ซึ่งมีลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่

ประการแรก ปัญหามีลักษณะแห่งการส่องแสง คือ ปัญหาที่มีการส่องแสงเป็นลักษณะนั้นเหมือนกับบุคคลผู้จุดประทีปโคมไฟ หรือเปิดไฟฟ้าส่องแสงในเวลากลางคืน ในบ้านที่มีฝา ๔ ด้าน หรือในที่มืดต่าง ๆ ความมืดก็ย่อมหายไป แสงสว่างก็ปรากฏขึ้นแทน ฉะนั้น ปัญหาที่มีการส่องสว่าง ฉะนั้น ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมานี้ ปัญหาจึงมีลักษณะส่องแสงให้สว่างอย่างนี้

ประการที่ ๒ ปัญหามีลักษณะแห่งการรู้ทั่ว หมายถึง ปัญหาเมื่อเกิดขึ้น ก็ย่อมรู้ทั่วธรรมทั้งหลาย ที่เป็นกุศลและอกุศล ที่ควรเสพและไม่ควรเสพ ที่เลวและประณีต ที่ดำและขาว ที่เข้ากันได้ และเข้ากันไม่ได้ เหมือนกับแพทย์ผู้ฉลาดรู้จักยาเป็นต้นที่เป็นที่สบายและไม่สบายแก่ผู้ป่วย ฉะนั้น

ประการที่ ๓ ปัญหามีลักษณะแห่งการรู้ตามความเป็นจริง หมายถึง ปัญหารู้ชัดตามความเป็นจริง ซึ่งความเกิด ความดับ คุณและโทษ และอุบายเป็นเครื่องออกไปแห่งผัสสาสนะทั้ง ๖ และรู้ชัดเหตุเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสลัดออกแห่งอุปาทานชั้น ๕ ตามความเป็นจริง และบุคคลผู้ได้ปัญหารู้ตามเป็นจริงในอุปาทานชั้นนี้ได้ชื่อว่าเป็นสมณะพราหมณ์ และทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์แห่งความเป็นสมณะพราหมณ์ จึงเรียกว่า พระอริยสาวกผู้โสดาบัน ไม่มีวันตกต่ำ

ปัญหามีการบรรลุสัจจะเป็นลักษณะ มีการค้นคว้าเป็นกิจ (หมายถึง มีหน้าที่ในการค้นคว้า) มีความไม่หลงเป็นปัจจุภูมิตามฐาน มีสัจจะ ๔ เป็นปทัฏฐานและมีอริยสัจ ๔ เป็นปทัฏฐาน อีกอย่างหนึ่งความเข้าใจแจ่มแจ้งเป็นลักษณะของปัญญา การรู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริงเป็นกิจ (หน้าที่) การกำจัดความมืดคืออวิชชาเป็นปัจจุภูมิตามฐานปฏิสัมภิตา ๔ (มีอัตตปฏิสัมภิตา เป็นต้น) ตามหลักเหตุผลเป็นปทัฏฐานของปัญญา^{๑๓๖}

๔) การพัฒนาศักยภาพตามแนวศาสตร์สมัยใหม่

หากพิจารณาในทัศนะของศาสตร์ตะวันตกหรือศาสตร์สมัยใหม่ การพัฒนาศักยภาพเป็นการดำเนินการโดยอาศัยกระบวนการจัดการเรียนรู้ ผ่านการฝึกอบรมการศึกษาและการพัฒนาเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่จำเป็น ซึ่งจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลและประสิทธิผลการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมขององค์การ ซึ่งโดยทั่วไปกิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญ ๆ ๓ ประเภท ดังนี้

^{๑๓๖} พระอุปัชฌาย์, วิมุตติมรรค, หน้า ๒๑๐.

๑. การฝึกอบรม (Training) การฝึกอบรมเป็นกระบวนการที่จัดขึ้นเพื่อให้บุคคลได้เรียนรู้ มีความชำนาญเพื่อวัตถุประสงค์อย่างหนึ่ง โดยมุ่งให้คนได้รู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนไปในทางที่ต้องการ ตามนัยนี้ การฝึกอบรมทำให้ผู้รับการอบรมได้รับความรู้ใหม่ ๆ ได้ความชำนาญในการปฏิบัติ งานมากขึ้น เพิ่มประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาและทัศนคติที่จะปรับปรุงงาน เปลี่ยนแปลงงานให้ดีขึ้นตามแนวทางที่องค์การกำหนด^{๑๓๗} วิธีการฝึกอบรมเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ประสบความสำเร็จในการจัดการฝึกอบรม ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องคำนึงถึงวิธีการที่จะใช้ถ่ายทอด และการสร้างบรรยากาศให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ตื่นตัว มีความพร้อม และเต็มใจที่จะได้รับการฝึกฝน โดยทั่วไปมีดังนี้

๑.๑ การบรรยาย (Lecture) เป็นวิธีการที่ใช้กันมานานและแพร่หลายที่สุดวิธีหนึ่งในการฝึกอบรมแทบทุกประเภทจะมีการบรรยายแทรกอยู่ด้วยเสมอ เพราะการบรรยายจะเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดในการ สื่อความหมายทำให้เกิดการคล้อยตามเพื่อสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้รับฟัง การบรรยายที่มีประสิทธิภาพนั้นผู้บรรยายจะต้องมีความรู้และมีทักษะในการพูด การสื่อ ความหมาย การใช้เทคนิคหรืออุปกรณ์ประกอบ และประการสำคัญที่สุดผู้บรรยายจะต้องมีความสามารถในการสร้างบรรยากาศที่ตรงใจผู้เข้าฟังตลอดเวลาเพื่อให้ผู้ฟังสามารถทำความเข้าใจได้มากที่สุด

๑.๒ การประชุม (Conference) การประชุมเป็นวิธีการที่นิยมใช้ในการฝึกอบรมพนักงานที่มีความรู้ (knowledge Worker) และผู้บริหารตั้งแต่ระดับกลางขึ้นไป เพราะการประชุมจะมีการเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และความคิดเห็นระหว่างกัน เพื่อแก้ปัญหาหรือมองหาโอกาสในแต่ละเรื่องที่ทำให้การประชุม (Opportunity) โดยผลของการประชุมจะก่อให้เกิดความเข้าใจในแนวทางเดียวกันและก่อให้เกิดการประสานงานในขณะปฏิบัติงานต่อไป

๑.๓ การแสดงบทบาทสมมติ (Role Playing) การฝึกอบรมในรูปแบบนี้จะจัดให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมแสดงบทบาทตามเรื่องราวที่สมมุติขึ้น ให้เหมือนกับอยู่ในสถานการณ์จริงที่สุดเพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความพร้อมและสามารถปรับตัวให้ทันต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ตลอดจนวิธีการนี้จะช่วยให้เกิดความสนุกสนานและสามารถดึงดูดความสนใจ รวมทั้งก่อให้เกิดความสนิทสนมและความคุ้นเคยระหว่างผู้เข้ารับการอบรมได้เป็นอย่างดี การฝึกอบรมในลักษณะนี้อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการเรียนรู้โดยการลงมือปฏิบัติ (Learn by Doing) ได้เช่นกัน

^{๑๓๗} เสนาะ ดิยาว, การบริหารงานบุคคล, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๗.

๑.๔ การใช้กรณีศึกษา (Case Study) การฝึกอบรมโดยวิธีนี้ถูกนำมาใช้เป็นครั้งแรกที่ คณะบริหารธุรกิจมหาวิทยาลัย Harvard (Harvard Business School) และได้รับความนิยมแพร่หลาย ส่งผลให้สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ได้นำวิธีการนี้ไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรปริญญาโท สาขาการบริหารธุรกิจ (MBA) โดยวัตถุประสงค์สำคัญของการใช้กรณีศึกษาก็คือเพื่อต้องการให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมสามารถประมวลความรู้ ทักษะและประสบการณ์ที่มีมาใช้ในการวิเคราะห์ ปัญหาที่ซับซ้อนภายในระยะเวลาที่จำกัด เพื่อให้เกิดความชำนาญและสามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้องและที่สำคัญให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมทำการศึกษาและวิเคราะห์เพื่อที่จะหาวิธีในการแก้ปัญหา

๑.๕ การสาธิต (Demonstration) เป็นวิธีการฝึกอบรมที่ใช้กันมานานเนื่องจากเป็นวิธีการที่ง่ายไม่ซับซ้อนและสามารถเห็นผลได้ระยะสั้น เพราะเป็นการฝึกอบรมโดยแสดงจากตัวอย่างจริงโดยผู้ฝึกสอนจะแสดงตัวอย่างพร้อมทั้งอธิบายให้ผู้เรียนฟังถึงขั้นตอนต่าง ๆ พร้อมทั้งอาจมีการทดลองปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและจดจำตลอดจนสามารถนำไปใช้ได้จริงในการปฏิบัติงาน

๑.๖ การสัมมนา (Seminar) เป็นวิธีการฝึกอบรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาพนักงานที่มีความรู้ (Knowledge Worker) และผู้บริหารของแต่ละองค์การผู้จัดการมีการกำหนดประเด็น ที่จะพิจารณาและเปิดโอกาสให้สมาชิกแต่ละคนสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้อย่างเสรี โดยมีผู้ดำเนินการอภิปราย (Moderator) ทำหน้าที่ดูแลให้การแสดงความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมสัมมนาอยู่ภายในขอบเขตและแนวทางที่วางไว้

๑.๗ การฝึกงานในสถานการณ์จริง (On the job Training) โดยมักจะใช้กับพนักงานใหม่ หรือบุคลากรในระดับปฏิบัติงานโดยมีการสอนงานและให้ทดลองปฏิบัติในสถานที่จริง ซึ่งมักจะเป็นโรงงานหรือสำนักงานเพื่อให้พนักงานเกิดความคุ้นเคยกับสภาวะแวดล้อมและสามารถปรับตัวได้อย่างรวดเร็ว การฝึกอบรมในลักษณะนี้อาจใช้ชื่อที่แตกต่างกัน เช่น การฝึกอบรมทางเทคนิค (Technical Training) การฝึกความชำนาญ (Skill Training) หรือการสอนงาน (Job Instruction Training)^{๑๓๘}

๒. การศึกษา (Study) วัตถุประสงค์ของการศึกษาก็คือเพื่อเตรียมบุคคลสำหรับการเลื่อนตำแหน่งที่สูงขึ้นในองค์กรกับเป็นการพัฒนาเรื่องอาชีพ กล่าวคือ เลื่อนขั้นเป็นหัวหน้างาน การให้การศึกษาทางด้านทัศนคติที่เกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์และการบังคับบัญชาจะเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับโครงการการศึกษาของบุคคล เนื่องจากการให้การศึกษาเรื่องใหม่จึงเป็นความจำเป็นเพื่อที่จะสามารถปรับตัวทำหน้าที่ในสิ่งแวดล้อมใหม่ได้^{๑๓๙}

^{๑๓๘} ธีรพันธุ์ เขจรนันท์, การจัดการทรัพยากรบุคคล, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๕-๑๕๘.

^{๑๓๙} เชาว์ โรจนแสง, แนวคิด การวางแผน และระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๑), หน้า ๕๕.

เป้าหมายสำคัญของการศึกษา คือ ให้ประชาชนสามารถพัฒนาตนเองและพึ่งพาตนเองได้ โดยใช้กระบวนการของการศึกษาที่จะบูรณาการการเรียนรู้เข้ากับชีวิต^{๑๔๐} โดยแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนา ๔ แนวทาง ดังนี้

๒.๑ การฝึกทักษะอาชีพ เป็นการจัดการกระบวนการเรียนรู้อาชีพ โดยใช้หลักการวิชาชีพระยะสั้น เนื้อหาสาระความรู้ของหลักสูตรขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้เรียน วัตถุประสงค์การฝึกทักษะอาชีพเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเข้าสู่การประกอบอาชีพอิสระ หรือเข้าสู่ตลาดแรงงาน

๒.๒ การฝึกอบรมเพื่อเข้าสู่อาชีพ เป็นการจัดการกิจกรรมต่อเนื่องจากการฝึกทักษะอาชีพ หรือเป็นการจัดการกิจกรรมเฉพาะ เพื่อพัฒนากลุ่มเป้าหมายให้สามารถคิด วิเคราะห์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และพัฒนาตนเองเพื่อเข้าสู่อาชีพที่มั่นคง โดยจัดให้มีกระบวนการแนะแนวอาชีพที่มีประสิทธิภาพ

๒.๓ การพัฒนาอาชีพ เป็นการพัฒนาอาชีพของกลุ่มเป้าหมายในลักษณะกลุ่มพัฒนาอาชีพ (กพอ.) โดยจัดให้มีการรวมกลุ่มของผู้มีอาชีพประเภทเดียวกันร่วมเป็นเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แสวงหาความรู้และประสบการณ์ร่วมกัน ตลอดจนพัฒนาอาชีพของกลุ่มโดยกระบวนการกลุ่ม (Group Process)

๒.๔ การพัฒนาอาชีพด้วยเทคโนโลยี เป็นการพัฒนาอาชีพกลุ่มเป้าหมายด้วยเทคโนโลยี เน้นการจัดการกิจกรรมให้กับกลุ่มเป้าหมาย สถานประกอบการ และผู้ที่ต้องการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการพัฒนากิจการและศักยภาพของตนเอง เช่น การนำเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์มาใช้ในการพาณิชย์ (E-Commerce) การจัดสร้างระบบฐานข้อมูล หรือการนำเสนอผลงานด้วยคอมพิวเตอร์ หรือการนำเครื่องมืออุปกรณ์ที่ทันสมัยมาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิต^{๑๔๑}

๓. การพัฒนา (Development) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการพัฒนาตนเองในงาน หมายถึง ผู้บังคับบัญชาหรือผู้ที่รับผิดชอบอื่น ๆ เช่นฝ่ายการเจ้าหน้าที่/ฝ่ายการพนักงานได้ทำการสอนงาน (Coaching) การแนะนำงาน และการเพิ่มหน้าที่และความรับผิดชอบในงาน การหมุนเวียนงาน ให้พนักงานได้รับความรู้และประสบการณ์จากการทำงานในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ เป็นการเพิ่มพูนความรู้และพัฒนาทักษะ ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ปฏิบัติงานมีขีดความสามารถในการปฏิบัติงานเพิ่มมากขึ้น^{๑๔๒}

^{๑๔๐}กรมการศึกษานอกโรงเรียน, การปฏิรูปการเรียนรู้การศึกษานอกระบบ, (กรุงเทพมหานคร: กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐-๑๑.

^{๑๔๑}กรมการศึกษานอกโรงเรียน, แนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๖), หน้า ๙.

^{๑๔๒}เฉลิมพงศ์ มีสมนัย, วิธีการและเทคนิคการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔-๑๕.

แนวทางการพัฒนาจะต้องพัฒนาองค์ประกอบต่าง ๆ ขององค์การที่มีส่วนในการกำหนด ภาระ บทบาทของทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งประกอบมีหลาย ๆ ด้าน^{๑๔๓} ดังนี้

๓.๑ การพัฒนาตนเอง (Self Development) เป็นการเสริมสร้างตนเองให้บรรลุ จุดมุ่งหมายของชีวิต โดยไม่เบียดเบียนสิทธิของคนอื่น ด้วยการเสริมสร้างและพัฒนาชีวิตและการงาน ของตนให้สูงขึ้น มีคุณประโยชน์และมีความสุข ซึ่งการพัฒนาตนเองมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือ สามารถ พึ่งตนเองได้ สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ ประสบความสำเร็จในชีวิตและหน้าที่การงาน และ สามารถทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้^{๑๔๔}

ลักษณะของบุคคลแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของมนุษย์ ด้วยสาเหตุนี้องค์การหรือ บรรดาบริษัททั้งหลายจึงจำเป็นต้องแสวงหาบุคคลที่คิดว่าจะมีแนวโน้มที่จะพัฒนาตนเองได้ ดังนั้น บุคคล ที่พัฒนาได้จะต้องประกอบด้วยลักษณะ ๔ ยอยักษ์ คือ รู้จักยอมรับ ในความรู้ ความสามารถของ บุคคลอื่นหรือของผู้ร่วมงานด้วยกันตามสภาพที่แท้จริง ไม่เอาเกณฑ์ของตนเองไปวัดไม่ว่าจะเป็น วิชาการหรือส่วนตัว ถ้าไม่ยอมรับจะต้องเป็นการไม่ยอมรับด้วยเหตุผล และการแสดงออกที่เหมาะสม ไม่กระทบ-กระเทือนใจกันโดยไม่จำเป็น รู้จักยืดหยุ่น ทั้งในทัศนะและวิธีการทำงานยอมรับด้านกล ยุทธ์มีการปรับตัวเข้าหากันเพื่อให้เกิดความกลมกลืนรู้เขารู้เรา รู้ความพอดีที่จะปฏิบัติต่อกัน แต่ไม่ควร ยืดหยุ่นโดยขาดหลักการ ปล่อยให้ไหลไปตามกระแสความคิดของคนอื่นที่ขาดเหตุผลจะต้องมี หลักการในการยืดหยุ่น รู้จักยืนหยัด ในทัศนะและวิธีการหรือกลยุทธ์ในการทำงานที่เชื่อมั่นด้วยหลัก ของเหตุผลว่าถูกต้อง ทั้งนี้ต้องหาวิธีการแสดงความยืนหยัดให้เหมาะสมในลักษณะที่แน่วแน่ใน หลักการ แต่นั่นมีนวลในวิธีการ อย่างไรก็ตามในกรณีที่ต้องแสดงความรุนแรงตามความจำเป็นก็จะต้อง แสดงแต่จะทำด้วยความชัดเจนในสิ่งที่ไม่ควรทำโดยอารมณ์จนไม่มีเหตุผล รู้จักยั้งยั้ง จะต้องรู้จัก สร้างอภัยสยไมตรีเข้าหากันมีอารมณ์ขันไม่เคร่งเครียดกับงาน จะเป็นยุทธวิธีสำคัญในการทำงาน ร่วมกันจะพยายามฝึกหัดตนเองให้เป็นคนยิ้มได้เสมอจะช่วยให้เกิดความอดทน และสามารถควบคุม อารมณ์ได้^{๑๔๕}

^{๑๔๓} สุจิตรา ธนันทน์, การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบัน บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๓-๑๑๐.

^{๑๔๔} เชาว์ โรจนแสง, แนวคิด การวางแผน และระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, หน้า ๖๖.

^{๑๔๕} เต็มศักดิ์ ทองอินทร์, การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (พระนครศรีอยุธยา: ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๗-๘.

๓.๒ การพัฒนาสายอาชีพ (Career Development) หมายถึง แนวทางหรือวิธีการที่องค์การกำหนดขึ้น เป็นหลักประกันว่าองค์การจะมีพนักงานที่มีคุณสมบัติและประสบการณ์ตามที่ต้องการ ซึ่งการพัฒนางานอาชีพจะเป็นแนวทางที่พนักงานจะได้รับการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะและความสามารถ เพื่อให้มีโอกาสในการเติบโตและเจริญก้าวหน้าตามเส้นทางงานอาชีพที่องค์การได้กำหนดไว้^{๑๔๖} การพัฒนางานอาชีพประกอบไปด้วยแนวคิดที่สำคัญ ๒ ประการด้วยกัน คือ ประการแรก แนวคิดการจัดการสายอาชีพของพนักงาน (Career Management) ซึ่งเป็นระบบหรือกระบวนการที่องค์การได้จัดเตรียมและดำเนินการเพื่อธำรงรักษา พัฒนา และใช้คนให้เกิดประโยชน์สูงสุด และประการที่สอง การวางแผนอาชีพของพนักงาน (Career Planning) ซึ่งเป็นแผนอาชีพของพนักงานที่กำหนดขึ้นจากสิ่งที่พนักงานอยากจะเป็นหรืออยากจะทำในอนาคต ซึ่งมีทั้งแผนระยะยาว และแผนระยะสั้น

การพัฒนาสายงานอาชีพ เป็นหน้าที่ของทั้งฝ่ายองค์กรและฝ่ายพนักงานด้วย ในส่วนของพนักงานแต่ละคนจะต้องยอมรับว่าตนมีหน้าที่ในการพัฒนาสายงานอาชีพของตนด้วย โดยต้องคอยประเมินตนเองอยู่เสมอและปฏิบัติตามขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อให้ตนเองก้าวหน้าขึ้นไปในสายงานอาชีพ^{๑๔๗}

๓.๓ การสร้างและพัฒนาทีมงาน (Team Building and Team Development) ทีมงาน คือ กลุ่มบุคคลเข้ามาร่วมกันในการปฏิบัติงานอย่างหนึ่งอย่างใดตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยผู้ที่เข้ามาร่วมปฏิบัติงานจะต้องรับรู้และเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ มีการแบ่งภาระหน้าที่ ความรับผิดชอบ และรับทราบข้อตกลงต่าง ๆ ของกลุ่มอย่างชัดเจน การทำงานของทีมจะต้องเป็นไปตามระบบเปิด (Open system) และมีการติดต่อประสานงานอย่างมีประสิทธิภาพในระหว่างผู้ปฏิบัติงาน ส่วนพฤติกรรมในการทำงานเป็นทีมจำเป็นต้องมีลักษณะที่สำคัญต่าง ๆ ได้แก่ มีการสื่อสารกันอย่างมีประสิทธิภาพ พูดจากันชัดแจ้ง มีการประสานงาน มีการตรวจสอบการทำงานของกันและกันตลอดเวลา มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลย้อนกลับซึ่งกันและกัน มีการบอกกล่าวกัน จะต้องยอมรับการที่คนอื่นให้ Feed back เพื่อเราจะได้นำไปปรับปรุงแก้ไข และสมาชิกแต่ละคนจะต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ สภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

^{๑๔๖} สุจิตรา จันทนา, การพัฒนาบุคคลและการฝึกอบรม, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาบริหารธุรกิจและสหกรณ์ คณะวิทยาการจัดการ สถาบันราชภัฏพระนคร, ๒๕๔๙), หน้า ๒๑๙.

^{๑๔๗} อารมณ์ ภูววิทยาพันธ์, Career Development in Practice, (กรุงเทพมหานคร: เอช. อาร์. เซ็นเตอร์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓๗.

๓.๔ การพัฒนาองค์การ (Organization Development) การพัฒนาองค์การ มีเป้าหมายเพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพและปรับปรุงสุขภาพขององค์การให้แข็งแกร่งสมบูรณ์ยิ่งกว่าเดิม นอกจากนี้การพัฒนาองค์การจะต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ได้เกิดขึ้นในจุดใดจุดหนึ่ง แต่จะต้องเป็นไปทั่วทั้งระบบขององค์การ และการพัฒนาองค์การจะต้องคำนึงถึงการปรับเปลี่ยนค่านิยมและวัฒนธรรม ซึ่งจะต้องเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงที่ความคิดของคนในองค์การเสียก่อน เมื่อคนในองค์การเปลี่ยนแปลงความคิดแล้วย่อมจะช่วยส่งผลเชื่อมโยงไปยังการปรับเปลี่ยนโครงสร้างในการทำงานและปรับเปลี่ยนการใช้เทคโนโลยี การพัฒนาองค์การประกอบไปด้วยขั้นตอนที่สำคัญต่าง ๆ ได้แก่ การวินิจฉัยองค์การ (Organization Diagnosis) การกำหนดกลยุทธ์และการวางแผนพัฒนาองค์การ (Establish OD Strategy and Implementation Plan) การดำเนินงานพัฒนาองค์การ (Organization Development Intervention) และการประเมินผลการพัฒนาองค์การ (Organization Evaluation)^{๑๔๘}

อย่างไรก็ดี ปัจจุบัน การพัฒนาองค์การไม่เพียงเน้นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเท่านั้น แต่ยังมีจุดเน้นอื่น ๆ เช่น

- กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรมนุษย์ เช่น การสร้างทีมงาน เป็นต้น
- โครงสร้าง เช่น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างแบบเป็นทางการ วงจรคุณภาพ การจัดการคุณภาพโดยรวม
- การจัดการทรัพยากรมนุษย์ เช่น การกำหนดเป้าหมาย การประเมินผลการปฏิบัติงาน ระบบการให้รางวัล การวางแผนและพัฒนาอาชีพ การจัดการแรงงานที่หลากหลาย เช่น สตรี ผู้สูงอายุ ความแตกต่างทางเชื้อชาติ เป็นต้น
- กลยุทธ์ เช่น การเปลี่ยนแปลงเชิงกลยุทธ์ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ยังมีปัจจัยสำคัญต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องให้ความสำคัญและคำนึงถึง เช่น^{๑๔๙}

- การสนับสนุนของผู้บริหารระดับสูง เพราะความสำเร็จของแผนงานการฝึกอบรมและพัฒนาขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำของผู้บริหารระดับสูงในการให้การสนับสนุนและเห็นความสำคัญของแผนงานการฝึกอบรมและพัฒนา

^{๑๔๘} สุจิตรา ธนารักษ์, การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, หน้า ๑๐๘-๑๑๕.

^{๑๔๙} สุรินทร์ เลขาพันธ์, การบริหารทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: คณะวิทยาการจัดการ ภาควิชาบริหารธุรกิจและสหกรณ์ สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๕๒), หน้า ๒๒๘-๒๒๙.

- ความตั้งใจของผู้เชี่ยวชาญ เพราะผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาบุคลากรและเจ้าหน้าที่ทั่วไปที่มีส่วนรับผิดชอบเกี่ยวกับการฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากร ซึ่งจะต้องเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการฝึกอบรมและพัฒนาทุกขั้นตอน

- ความก้าวหน้าของเทคโนโลยี เพราะเทคโนโลยีเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลมากที่สุดต่อการฝึกอบรมและพัฒนา โดยเฉพาะคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต ถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงวิธีการเพิ่มพูนความรู้ให้แก่บุคลากรซึ่งนับวันจะยิ่งส่งผลเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ

- ความซับซ้อนขององค์การ ทำให้งานของแต่ละคนและทีมงาน มีภาระหน้าที่มากขึ้นและครอบคลุมกระบวนการต่าง ๆ ของระบบงานเพิ่มขึ้นทำให้การทำงานต้องใช้เวลามากขึ้นและการทำงานมีความซับซ้อนยิ่งขึ้นโดยเฉพาะท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยี ผลผลิตระบบ และวิธีการทำงาน ได้ส่งผลสำคัญต่อการทำงานที่ทำให้บุคลากรต้องเพิ่มพูนทักษะ ทักษะคิด เพื่อปรับตัวให้ทันและยอมรับต่อความเปลี่ยนแปลงจึงจำเป็นต้องมีการฝึกอบรมและพัฒนา

- รูปแบบการเรียนรู้ โดยหลักการทั่วไป พฤติกรรมศาสตร์ได้ส่งผลต่อวิธีการที่องค์การดำเนินการฝึกอบรม เช่น ความก้าวหน้าของผู้เรียนในการเรียนรู้จะขึ้นอยู่กับความจำเป็นเพื่อบรรลุเป้าหมายของผู้เรียน กล่าวคือ ถ้าไม่สอดคล้องกับความต้องการผู้เรียนก็จะไม่เรียนและเวลาที่ดียที่สุดในการเรียน คือ เมื่อการเรียนรู้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ทำให้การจัดการฝึกอบรมต้องดำเนินการในลักษณะพร้อมที่จะเรียนได้ตลอดเวลาและทุกสถานที่ เมื่อมีความจำเป็นต้องเรียน เป็นต้น

- หน้าที่การจัดการทรัพยากรมนุษย์อื่น ๆ เพราะการสรรหาและคัดเลือกได้บุคลากรที่ต่ำกว่ามาตรฐานกำหนดตำแหน่งที่กำหนดไว้ องค์การจำเป็นต้องจัดแผนงานการฝึกอบรมและพัฒนาให้กับบุคลากร รวมถึงระบบการแข่งขันในการจ่ายค่าตอบแทน การจัดโปรแกรมสุขภาพและความปลอดภัย ล้วนเป็นสิ่งที่จะต้องดูแลรักษาบุคลากรที่มีสมรรถนะสูงไว้ในองค์การ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขสำคัญต่อความสำเร็จของการฝึกอบรมและพัฒนา ได้แก่ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง แรงจูงใจ การได้รับทักษะและความรู้ใหม่ การฝึกปฏิบัติจริง และความรับผิดชอบ^{๑๕๐} และนอกเหนือจากปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ดังกล่าวข้างต้น สิ่งที่จะต้องคำนึงถึงในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงานและบุคลากรผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งต่างก็มีความสำคัญต่อความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยถือว่าเป็นความรับผิดชอบร่วมกันต่อการบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ขององค์การ^{๑๕๑}

^{๑๕๐} Jackson S.E., Schuler R.S. & Werner S, **Managing Human Resources**, pp. 286-287.

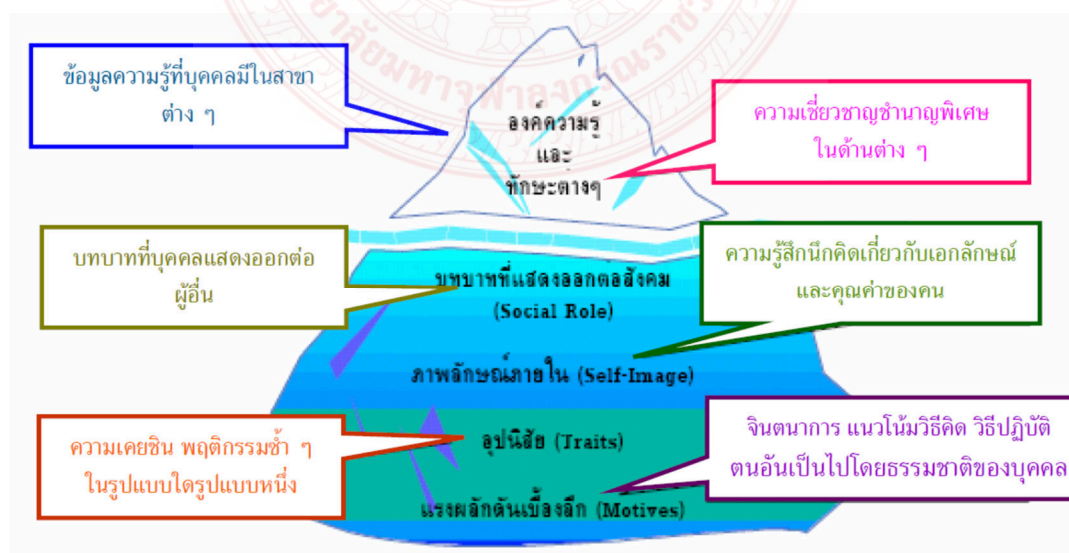
^{๑๕๑} Ibid, p. 280.

๕) ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพ

ตามทัศนะของศาสตร์ตะวันตก หรือศาสตร์สมัยใหม่ ระบุโดยชัดเจนว่า ศักยภาพของมนุษย์คือคุณสมบัติที่แฝงเร้นอยู่ภายใน เป็นอำนาจที่มองไม่เห็น แต่สามารถค้นหา แสวงหา นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ โดยการฝึกอบรม ให้ความรู้และการพัฒนาให้ศักยภาพนั้นแสดงออกมาให้เป็นที่ประจักษ์ได้ ศักยภาพของแต่ละคนมีไม่เท่ากัน ดังนั้น การพัฒนาศักยภาพจึงต้องพิจารณา และใช้เวลาในการพัฒนาสำหรับแต่ละบุคคลด้วย ซึ่งอาจนำทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพไปประยุกต์ใช้ได้หลากหลาย ดังนี้

๑. ทฤษฎีสมรรถนะของบุคคล (Competency) โดย เดวิด แมค คัลแลนด์ (David McClelland) นักจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด เป็นทฤษฎีที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะที่ดีของบุคคลในองค์กร (Excellent Performer) กับระดับทักษะความรู้ และความสามารถ เพื่อให้ได้มาซึ่งคุณลักษณะที่ดี โดยระบุว่าการวัด IQ และการทดสอบบุคลิกภาพเป็นวิธีการที่ไม่เหมาะสมในการทำนายความสามารถ (Competency) ซึ่งบริษัทควรว่าจ้างบุคคลที่มีความสามารถมากกว่าคะแนนทดสอบ (Test Scores)

ภาพที่ ๒.๑
ทฤษฎีภูเขาน้ำแข็ง^{๑๕๒}

^{๑๕๒}David C. McClelland., Testing for Competence Rather than Intelligence, (Boyatzis: American Psychologist, 1982), pp. 1-14.

ตามทฤษฎีภูเขาน้ำแข็งของ เดวิด แมค คัลแลนด์ (David Mc Clelland) มี ๒ ส่วน คือ

๑.๑ ส่วนที่อยู่เหนือน้ำสามารถสังเกตเห็นได้ง่าย ได้แก่

- ทักษะ (Skills) หมายถึงสิ่งที่บุคคลรู้และสามารถทำได้เป็นอย่างดี เช่น ทักษะการอ่าน ทักษะการฟัง ทักษะในการขับรถ เป็นต้น

- ความรู้ (Knowledge) หมายถึงสิ่งที่บุคคลรู้และเข้าใจในหลักการ แนวคิดเฉพาะด้าน เช่น มีความรู้ด้านบัญชี มีความรู้ด้านการตลาด การเมือง เป็นต้น

๑.๒ ส่วนที่อยู่ใต้น้ำ สังเกตเห็นได้ยาก ได้แก่

- บทบาททางสังคม (Social Role) หมายถึง สิ่งที่บุคคลต้องการสื่อให้บุคคลอื่นในสังคม เห็นว่าตัวเขามีบทบาทอย่างไรต่อสังคม เช่น ชอบช่วยเหลือผู้อื่น เป็นต้น

- ภาพพจน์หรือมโนทัศน์เกี่ยวกับตัวเอง (Self Image) หมายถึง ภาพพจน์หรือมโนทัศน์ที่บุคคลมองตัวเองว่าเป็นอย่างไร เช่น เป็นผู้นำ เป็นผู้เชี่ยวชาญ เป็นศิลปิน เป็นต้น

- อุปนิสัย (Traits) หมายถึง ลักษณะนิสัยใจคอของบุคคลที่เป็นพฤติกรรมถาวร เช่น เป็น นักกีฬาที่ดี เป็นคนใจเย็น เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นต้น

- แรงกระตุ้นหรือแรงจูงใจ (Motive) หมายถึง พลังขับเคลื่อนที่เกิดจากภายในจิตใจของบุคคล ที่จะส่งผลกระทบต่อการทำงาน เช่น เป็นคนที่มีความต้องการผลสำเร็จ การกระทำสิ่งต่าง ๆ จึงออกมาในลักษณะของการมุ่งไปสู่ความสำเร็จตลอดเวลา

ดังนั้น Competency Based Approach ก็คือ กระบวนการที่จะดึงขีดความสามารถที่ซ่อนเร้นในบุคลากรของหน่วยงานหรือในทรัพยากรมนุษย์ (Human Talent) ออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการปฏิบัติงานในองค์กร (ที่ผ่านมามักมองสมรรถนะคนเป็นทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ แต่องค์กรที่ฉลาดจะสามารถดึงสมรรถนะความเป็นเลิศจากบุคลากรมาสร้างเป็นทรัพยากรที่จับต้องได้) อย่างไรก็ตาม ขีดความสามารถบุคคล แบ่งได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ

ลักษณะของบุคคล (Personal Characteristics) ได้แก่ นิสัย ทัศนคติ และแรงจูงใจซึ่งเป็นสิ่งที่ก่ออิทธิพลต่อการแสดงออกของคน ๆ นั้น

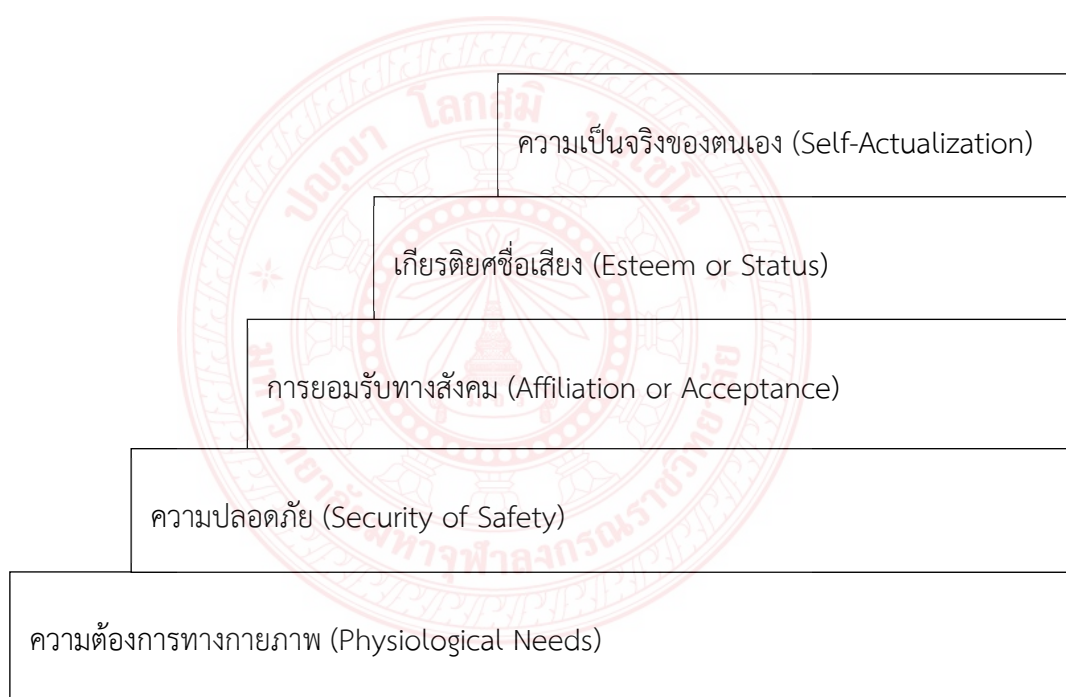
พฤติกรรม (Behavior) ได้แก่ การแสดงออกในทางที่ดีหรือไม่ดีส่งเสริม สร้างสรรค์งานในองค์กร หรือขัดขวางทำลายองค์กร

สัมฤทธิ์ผล (Performance) ได้แก่ ผลลัพธ์และผลกระทบที่เกิดจากการกระทำในแง่ของการจัดการทางบุคคลในทางบวก

๒. ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ โดยนักจิตวิทยาทางด้านพฤติกรรมศาสตร์ชาวอังกฤษชื่อมาสโลว์ (Maslow) ศึกษาเกี่ยวกับความต้องการหรือแรงจูงใจของมนุษย์ โดยให้ความเห็นว่า มนุษย์มีความต้องการอยู่ตลอดเวลา แต่เมื่อความต้องการได้รับการตอบสนองแล้ว จะไม่เป็นสิ่งจูงใจสำหรับพฤติกรรมของบุคคลอีกต่อไป ความต้องการที่ยังไม่ได้รับการตอบสนองเท่านั้นที่ยังเป็นสิ่งจูงใจของพฤติกรรม ความต้องการของมนุษย์จะมีลักษณะเป็นลำดับขั้นจากต่ำไปหาสูงหรือบุคคลจะมีความต้องการในลำดับต่อไป เมื่อความต้องการในระดับต่ำได้รับการตอบสนองแล้ว^{๑๕๓}

ภาพที่ ๒.๒

ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ของมาสโลว์ (Maslow)^{๑๕๔}

มาสโลว์ (Maslow) จัดลำดับความต้องการของมนุษย์เป็น ๕ ลำดับขั้น ประกอบด้วย ความเป็นจริงของตนเอง เกียรติยศชื่อเสียง การยอมรับทางสังคม ความปลอดภัย และความต้องการทางกายภาพ มีรายละเอียด ดังนี้

^{๑๕๓}มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ประมวลสาระชุดวิชาทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๗๒.

^{๑๕๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓.

ขั้นที่ ๑ ความต้องการทางร่างกาย (Physiological Needs) เป็นความต้องการขั้นแรกของมนุษย์ เป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร อากาศ ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค การพักผ่อน และความต้องการทางเพศ

ขั้นที่ ๒ ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย (Safety Needs) เมื่อความต้องการขั้นแรกได้รับการตอบสนองหรือเกิดความพึงพอใจแล้ว ขั้นต่อไปมนุษย์จะเกิดความต้องการความมั่นคงและปลอดภัยในชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคต รวมถึงความก้าวหน้าและความอบอุ่นใจด้วย

ขั้นที่ ๓ ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ (Belongingness and Love Needs) เมื่อความต้องการทางด้านร่างกายและความปลอดภัยได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ หรืออาจเรียกว่า เป็นความต้องการทางสังคม (Social Needs) จะเป็นสิ่งจูงใจที่สำคัญต่อพฤติกรรมของบุคคลเป็นลำดับต่อมา คือ ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ให้สังคมยอมรับตนเข้าเป็นสมาชิก ได้รับความรักจากผู้อื่น รวมทั้งความต้องการที่จะรักใคร่ผู้อื่นด้วย

ขั้นที่ ๔ ความภาคภูมิใจในตนเอง (Esteem Needs) นอกจากมนุษย์จะมีความต้องการมีเพื่อนฝูงหรือเป็นส่วนหนึ่งของสังคมแล้ว มนุษย์ยังมีความต้องการอยากเด่น อยากมีความสำคัญ อยากให้คนอื่นยกย่อง สรรเสริญ ซึ่งหมายถึงทางด้านฐานะ บทบาท และความมั่นคงทางสังคม ความต้องการในขั้นนี้อาจแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทแรก เป็นความปรารถนา ความต้องการความสำเร็จ ความพอเพียง ความสามารถในการแข่งขัน ตลอดจนความเชื่อมั่นที่จะอยู่ในโลกได้อย่างอิสระและมีเสรีภาพ ส่วนประเภทที่สอง เป็นความปรารถนาเกี่ยวกับเกียรติยศ ชื่อเสียง และศักดิ์ศรี ฐานะต่าง ๆ ทางสังคม การได้รับการยอมรับ ความสนใจ ความสำคัญและความซาบซึ้ง ทำให้บุคคลเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง

ขั้นที่ ๕ ความต้องการได้รับความสำเร็จตามความนึกคิด หรืออาจเรียกว่า การบรรลุสัจการแห่งตน (Self-actualization Needs) เป็นความต้องการระดับสูง คือ ความต้องการรู้จักตนเองว่ามีคุณค่า มีความรู้ความสามารถแท้จริงเพียงใด โดยเฉพาะในอันที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่มนุษยชาติ เป็นความต้องการที่จะได้รับความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความคิดของตนความต้องการตามลำดับขั้นของมนุษย์อาจซ้ำซ้อนกัน ความต้องการในลำดับหนึ่งอาจยังไม่หมดไป ความต้องการอีกลำดับหนึ่งอาจเกิดขึ้นได้อีก และเมื่อความต้องการระดับใดได้รับการตอบสนองจนพึงพอใจแล้ว จะยังคงมีอิทธิพลในตัวมนุษย์มิได้หมดสิ้นไปเลยทีเดียวความต้องการของมนุษย์ในแต่ละระดับขั้น จึงคาบเกี่ยวกันอยู่เสมอ (Over-Lapping)^{๑๕๕}

^{๑๕๕} Maslow Abraham, **Motivation and Personality**, (New York: Harper and Row Publishers, 1987), pp. 15-23.

๓. ทฤษฎี ๒ ปัจจัย โดยเฮิร์ซเบิร์ก (Herzberg) ซึ่งได้ศึกษาเพิ่มเติมจาก ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ของมาสโลว์ โดยเน้นถึงความเข้าใจปัจจัยที่อยู่ภายในบุคคลอันเป็นสาเหตุทำให้บุคคลปฏิบัติในแนวทางเฉพาะตน เฮิร์ซเบิร์กศึกษาว่า คนเราต้องการอะไรจากงาน คำตอบที่ได้ค้นพบคือ ความต้องการความสุขจากการทำงาน นั่นคือสิ่งที่ทำให้เกิดความพึงพอใจในงาน เฮิร์ซเบิร์ก (Herzberg) อธิบายว่าปัจจัยที่ส่งผลถึงความพึงพอใจในงานกับปัจจัยที่ส่งผลถึงความไม่พึงพอใจในงานนั้น แยกออกจากกันและไม่เหมือนกัน เป็นปัจจัยที่เกิดจาก ๒ กลุ่ม จึงให้ชื่อทฤษฎีของตนว่า ทฤษฎี ๒ ปัจจัยที่เกี่ยวกับความพึงพอใจในงาน โดยมีสมมติฐานว่าความพึงพอใจในงานที่ทำจะเป็นสิ่งจูงใจสำหรับผลการปฏิบัติงานที่ดี ซึ่งองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดความสุขจากการทำงานมีอยู่ ๒ ประการคือ

๓.๑ ปัจจัยจูงใจ (Motivation Factors) ทำให้เกิดความพึงพอใจ (Satisfaction) เป็นตัวสนับสนุนให้บุคคลทำงานเพิ่มขึ้น อันเนื่องมาจากแรงจูงใจภายในที่เกิดจากการทำงาน เป็นปัจจัย ที่นำไปสู่การพัฒนาทัศนคติทางบวกและการจูงใจที่แท้จริง ได้แก่

- ความสำเร็จของงาน (Achievement) คือ ความสำเร็จที่ได้รับเมื่อผู้ปฏิบัติ งานเกิดความรู้สึกว่าตนทำงานสำเร็จ หรือมีความต้องการที่จะทำให้สำเร็จ สิ่งที่ทำเป็นก็คือนงานนั้นควรเป็นงานที่ทำหายความสามารถ แรงจูงใจเกี่ยวกับความสำเร็จของงานประกอบด้วย ๒ สิ่ง คือ ระดับของแรงจูงใจในความสำเร็จ และความสามารถที่จะทำงานนั้น

- ความก้าวหน้า (Advancement) แต่ละบุคคลจะได้รับความก้าวหน้าโดยการพัฒนาให้เกิดทักษะใหม่ ๆ มีความสามารถและเต็มใจที่จะเพิ่มเติมความรู้

- การยอมรับนับถือ (Recognition) เป็นผลมาจากความสำเร็จ การยอมรับนับถือมีหลายรูปแบบ เช่น จากคำพูด หรือการเขียน เป็นต้น การให้การเสริมแรงบ่อย ๆ เป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้เกิดแรงจูงใจต่อเนื่องกันไป

- ความรับผิดชอบ (Responsibility) เมื่อบุคคลได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบในการตัดสินใจเกี่ยวกับงานของตน จะช่วยให้ตนเกิดความรู้สึกผูกพัน บุคคลต้องการโอกาสที่จะได้มีความรับผิดชอบ ถ้าเกิดความรับผิดชอบขึ้นแล้ว การถูกควบคุมจากภายนอกก็จะลดลง

- ลักษณะของงาน (Work Itself) ความพึงพอใจในงานของบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับว่าได้ปฏิบัติงานที่พึงพอใจด้วย

๓.๒ ปัจจัยค้ำจุน (Hygiene Factors) ป้องกันความไม่พึงพอใจ (Dissatisfaction) เป็นแรงจูงใจภายนอกที่เกิดจากสภาวะแวดล้อมของการทำงาน เป็นตัวที่มีความสัมพันธ์น้อยมากกับปัจจัยจูงใจ ได้แก่

- เงินเดือน (Salary) หมายถึง ผลตอบแทนจากการทำงาน เช่น ค่าจ้าง เงิน เดือน หรือ สิ่งอื่น ๆ ที่ได้มาจากการปฏิบัติงาน
- โอกาสก้าวหน้า (Possibility of Growth) หมายถึง การที่บุคคลมีโอกาสดำเนินการ รับการ แต่งตั้ง โยกย้ายตำแหน่งในหน่วยงาน หรือการมีทักษะเพิ่มขึ้นในวิชาชีพ
- ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น (Interpersonal Relationship) หมายถึง การสังสรรค์ ของบุคคลกับบุคคลอื่น ได้แก่ ผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน และผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่าง ๆ
- สถานภาพ (Status) หมายถึง การประเมินผลของตำแหน่งบุคคลในสายตาคนอื่น หรือเป็นการรับรู้จากบุคคลอื่น
- การนิเทศงาน (Supervision) หมายถึง การให้คำแนะนำ สามารถวิเคราะห์ความ สามารถของพนักงานได้ ไม่ว่าจะเป็นสถานการณ์ที่มีลักษณะอยู่ในขอบเขต หรือเป็นการทำงานอิสระ
- นโยบายและการบริหาร (Policy and Administration) หมายถึง ความสามารถในการ จัดลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ ของการทำงาน สะท้อนให้เห็นนโยบายทั้งหมดของหน่วยงาน ตลอดจน ความสามารถในการบริหารงานให้สอดคล้องกับนโยบายนั้น
- สภาพแวดล้อมในการทำงาน (Working Condition) หมายถึง สภาพที่มีความ เหมาะสมในการทำงาน ปริมาณงานที่ได้รับมอบหมาย หรือความสะดวกสบายในการทำงาน
- สภาพความเป็นอยู่ (Personal Life) หมายถึง สถานการณ์ของบุคคลที่ทำให้มี ความสุขในช่วงเวลาทำงาน ซึ่งทำให้บุคคลมีความรู้สึกที่ดีต่องานของตน
- ความมั่นคงปลอดภัยในการทำงาน (Job Security) หมายถึง ความรู้สึกว่าจะได้ ทำงานในตำแหน่งและสถานที่นั้นนานคงทนอย่างปลอดภัย^{๑๕๖}

ปัจจัยจูงใจเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้คนเกิดความพึงพอใจในงาน ถ้ามีสิ่งเหล่านี้ จะทำให้คนทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนปัจจัยค้ำจุนทำหน้าที่เป็นตัวป้องกันมิให้คนเกิดความไม่ พึงพอใจในงานขึ้น เมื่อใดที่บุคคลได้รับการตอบสนองปัจจัยชนิดนี้เพียงพอแล้วความไม่พึงพอใจ จะหมดไป แต่ไม่ได้หมายความว่าความพึงพอใจจะเกิดขึ้น เมื่อปัจจัยจูงใจได้รับการตอบสนอง หรืออีก นัยหนึ่งถ้าคนได้รับปัจจัยค้ำจุนเพียงพอ ไม่ได้หมายความว่า คนนั้นจะทำงานเต็มความสามารถของตน คนจะทำงานเต็มหรือไม่เต็มความสามารถอยู่ที่ได้รับการตอบสนองปัจจัยจูงใจเท่านั้น ในบางครั้งจึงมี ผู้เรียกทฤษฎีนี้ว่า ทฤษฎีปัจจัยจูงใจ-ปัจจัยค้ำจุน (Motivation-hygiene Theory)

^{๑๕๖} Herzberg F., Bernard M. and Babara B.S., **The Motivation to Work**, (New York: John Wiley and Sons, 1959), pp. 113-115.

๔. ทฤษฎี ERG โดย เคลย์ตัน อัลเดอร์เฟอร์ (Clayton Alderfer) ได้สร้างแบบจำลองทางทฤษฎีขึ้นโดยการจัดกลุ่มความต้องการสำคัญของบุคคลจากแนวคิดของมาสโลว์ และเฮิร์ซเบิร์ก เป็น ๓ กลุ่ม คือ ความต้องการการดำรงชีวิต (Existence Needs) ความต้องการความสัมพันธ์ (Relatedness Needs) และความต้องการความเจริญก้าวหน้า (Growth Needs)^{๑๕๗} แนวคิดจากทฤษฎีนี้ แม้จะเป็นการศึกษาจากลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ แต่มีประเด็นสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างกัน

ภาพที่ ๒.๓

การเปรียบเทียบทฤษฎีสองปัจจัยของเฮิร์ซเบิร์ก ทฤษฎีลำดับขั้น-ความต้องการของมาสโลว์ และทฤษฎี อี อาร์ จี ของอัลเดอร์เฟอร์^{๑๕๘}

ทฤษฎีสองปัจจัยของเฮิร์ซเบิร์ก	ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์	ทฤษฎี อี อาร์ จี ของอัลเดอร์เฟอร์
ปัจจัยจูงใจ	ความต้องการความสำเร็จในชีวิต	ความต้องการความเจริญก้าวหน้า
	ความภาคภูมิใจในตนเอง	
	ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ	ความต้องการความสัมพันธ์
ปัจจัยค้ำจุน	ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย	ความต้องการการดำรงชีวิต
	ความต้องการทางร่างกาย	

ความต้องการการดำรงชีวิตตามทฤษฎี อี อาร์ จี ของ อัลเดอร์เฟอร์ (Alderfer) เมื่อเปรียบเทียบกับความต้องการความมั่นคงปลอดภัยและความต้องการทางร่างกาย ตามทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ หมายถึง ความต้องการในการดำเนินชีวิต ที่พักอาศัย รวมทั้งความปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง ตรงกับปัจจัยค้ำจุน ตามทฤษฎีสองปัจจัยของเฮิร์ซเบิร์ก (Herzberg)

^{๑๕๗} ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, พฤติกรรมองค์กร, (กรุงเทพมหานคร: อีระฟิล์มและไซเท็กซ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๑.

^{๑๕๘} Luthans F., *Organizational Behavior*, p. 161.

ความต้องการความสัมพันธ์ตามทฤษฎี อี อาร์ จี ของอัลเดอร์เฟอร์ มีลักษณะเหมือน กัน กับความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของตามทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ ได้แก่ ความต้องการความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ตรงกับปัจจัยจูงใจ ตามทฤษฎี สองปัจจัยของเฮิร์ชเบิร์ก

ความต้องการความเจริญก้าวหน้า สามารถเปรียบเทียบได้กับความภาคภูมิใจในตนเอง และความต้องการความสำเร็จในชีวิตของมาสโลว์ หมายถึงความต้องการความเจริญ การพัฒนา การแสวงหาโอกาสในการเพิ่มพูนความรู้ความสามารถให้แก่ตน ความสามารถที่จะเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ที่มีอยู่และตรงกับปัจจัยจูงใจ ซึ่งนำไปสู่ทัศนคติทางบวกต่องาน

ตามแนวทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ บุคคลมีความต้องการที่สูงขึ้นได้นั้น ต้องได้รับการตอบสนองความต้องการในขั้นต้นก่อน แต่แนวทฤษฎีนี้มีความยืดหยุ่นมากกว่า คือ บุคคลอาจมีความต้องการหลาย ๆ อย่างพร้อมกันโดยมีความต้องการในระดับสูงพร้อม ๆ กับความต้องการในระดับต่ำ ในขณะที่บุคคลพึงพอใจจากความต้องการที่ได้รับเพื่อที่จะนำไปสู่ระดับสูงขึ้นอีก ระดับหนึ่ง บุคคลจะมีความคับข้องใจในความพยายามที่จะบรรลุให้ถึงระดับนั้น ๆ ลักษณะเช่นนี้เป็นเหตุให้บุคคลลดความพยายาม กลับไปแสวงหาสิ่งที่ตอบสนองความต้องการในระดับที่ต่ำกว่าได้

๕. ทฤษฎีความต้องการของแมคเคลแลนด์ (McClelland's Needs Theory) ซึ่งจำแนก ความต้องการของบุคคลไว้ ๓ ประเภท คือ

๕.๑ ความต้องการสัมฤทธิ์ผล (Achievement Needs) คือ ความต้องการความสำเร็จ ในสิ่งที่ตนมุ่งหวัง บุคคลจะมีแรงจูงใจในการทำงานให้บรรลุความสำเร็จ และมีแรงจูงใจในการแสวงหา ความพึงพอใจจากความสำเร็จ

๕.๒ ความต้องการความผูกพัน (Affiliation Needs) คือ ความต้องการที่จะร่วม มือ กัน การมีความผูกพันในทางบวกต่อกันของกลุ่มบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ความอบอุ่นในมิตรภาพที่มี ต่อกัน และความรู้สึกต่าง ๆ ที่มีต่อบุคคลอื่นด้วย

๕.๓ ความต้องการอำนาจ (Power Needs) คือ ความต้องการที่จะมีอิทธิพลเหนือบุคคล อื่น รวมถึงการที่บุคคลแสดงออกถึงความรู้สึกต่าง ๆ ต่อการมีอิทธิพลเหนือสถานการณ์เหล่านั้นด้วย เช่น ลักษณะของการบริหารและมนุษยสัมพันธ์ของผู้บริหาร ความต้องการอำนาจ การที่ผู้บังคับบัญชา ใช้อิทธิพลต่าง ๆ ในการปกครองบังคับบัญชา เป็นต้น^{๑๕๙}

^{๑๕๙}Mc Clelland D.C., *The Achieving Society*, (New York: The Free Press, 1961), pp. 143-168.

แนวทฤษฎีนี้ชี้ให้เห็นความแตกต่างของระดับความต้องการของผู้บริหารซึ่งอยู่ในระดับ สูง กับผู้ปฏิบัติงานระดับต้น ความต้องการสัมฤทธิ์ผลถือว่ามีความจำเป็นสำหรับผู้ปฏิบัติงานระดับต้นซึ่ง มีความต้องการ ความคาดหวัง ต่อการที่จะได้รับสิ่งตอบแทนจากผลงานที่ได้ทำไปแล้ว แต่สำหรับ ระดับผู้บริหารแล้ว ความต้องการอำนาจบารมี เป็นความต้องการที่สูงกว่าความต้องการความสัมฤทธิ์ ผล และความต้องการความผูกพัน โดยในการศึกษากลุ่มทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับปัจจัยภายในบุคคล ได้พบสาระสำคัญ เช่น

- เป็นการให้ความสนใจต่อความต้องการต่าง ๆ ที่กระตุ้นให้บุคคลเกิดแรงจูงใจ และ พยายามแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมา เพื่อสนองความต้องการของตน

- ตามทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ ถือว่าความต้องการที่บุคคลมีอยู่เป็น สิ่ง กระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจที่จะพยายามและแสดงพฤติกรรมออกมา ความต้องการของบุคคลนั้น มีอยู่ ตลอดไม่สิ้นสุด เมื่อได้รับการตอบสนองขั้นต่ำซึ่งได้แก่ ความต้องการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรง ชีวิตแล้วก็จะมีความต้องการในระดับที่สูงขึ้นอีกต่อไป

- ตามแนวทฤษฎีของ เฮอร์ซเบิร์ก ชี้ให้เห็นถึงการนำเอาปัจจัยต่าง ๆ มาเป็นสิ่งจูงใจให้ แสดงพฤติกรรมออกมา ปัจจัยเหล่านั้นเกี่ยวข้องกับการทำงาน ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะของงานที่ทำ และลักษณะสภาพแวดล้อม

- บุคคลจะเกิดความพึงพอใจในการทำงาน เมื่อสิ่งตอบแทนต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างฉับพลันแล้ว จะกระตุ้นให้บุคคลเกิดแรงจูงใจในการทำงานได้ดีกว่าการได้รับสิ่งตอบแทนที่ล่าช้า

- บุคคลมีระดับความต้องการที่แตกต่างกัน เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล แต่ในภาพรวมนั้น แมคเคลแลนด์ ได้ชี้ให้เห็นว่าผู้ปฏิบัติงานในระดับต้น มีความต้องการความสำเร็จ ในการทำงานเพื่อผลการปฏิบัติงานนั้นจะไปสู่การได้รับสิ่งตอบแทนบางอย่างได้ ขณะที่ผู้บริหารซึ่ง เป็นระดับสูงมีความต้องการอำนาจบารมีมากกว่าความสำเร็จ

- แนวทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญกับปัจจัยภายในบุคคล ให้ความสำคัญในการสนองความ ต้องการทั้งในส่วนบุคคลและองค์การพร้อม ๆ กัน^{๑๖๐}

^{๑๖๐}Gordon Judith R. and other, **Management and Organizational Behavior**, (Boston: Allyn and Bacon, 1990), p. 335.

สรุปได้ว่า ศักยภาพ คือ พลังอำนาจ หรือความพร้อมในตัวบุคคล หรือความสามารถที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในตัวบุคคล และสามารถดึงออกมาใช้ได้หากได้รับการกระตุ้นจากภายนอก บุคคลสามารถแสดงศักยภาพให้เป็นที่ประจักษ์แก่ผู้อื่นได้ทั้งทางร่างกายและสติปัญญา ประการสำคัญ คือ ศักยภาพเป็นสิ่งที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา การปรับปรุง การจัดการ หรือการเข้ามาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ขึ้น ศักยภาพ (competency) มีองค์ประกอบสำคัญ ๕ ประการ โดยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรก คือ ส่วนที่มองเห็นได้ชัด พัฒนาได้ไม่ยากนักด้วยการศึกษาค้นคว้า มีองค์ประกอบ ๒ ประการ ได้แก่ ความรู้ และทักษะ สำหรับที่สองคือส่วนที่ซ่อนเร้นอยู่ในแต่ละบุคคล เป็นสิ่งที่พัฒนาได้ยากเพราะซ่อนเร้นอยู่ในตัวบุคคล มีองค์ประกอบ ๓ ประการ ได้แก่ ทักษะคิด ค่านิยม และความเห็นเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของตนเอง ที่ส่งผลต่อการแสดงพฤติกรรมที่จำเป็นและมีผลทำให้บุคคลนั้นปฏิบัติงานในความรับผิดชอบของตนได้ดีกว่าผู้อื่น

การพัฒนาศักยภาพในทางพระพุทธศาสนา คือ การศึกษา ฝึกอบรม และการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลเป็นรูปธรรมมากที่สุด ตามหลักการของไตรสิกขา ๓ ประการ ได้แก่ (๑) อธิศีลสิกขา เป็นการพัฒนาศักยภาพทางกายและทางวาจา ให้มีความสงบ เรียบร้อย การปฏิบัติอยู่ในกฎ ระเบียบ ที่สวยงาม นำไปสู่การยอมรับของบุคคลทั่วไป ซึ่งมีผลต่อการยกย่องสรรเสริญในทางปฏิบัติบุคคลนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ หากสามารถที่จะฝึกปฏิบัติ สมาทานรักษาศีลในระดับของตน ก็ย่อมมีผลในทางบวกได้ เช่นการนั้นก็คือ พฤติกรรมที่สังคมยอมรับ มีความกล้าหาญ มีความมั่นใจในการทำกิจกรรมร่วมกันบุคคลอื่น ๆ เพราะเมื่อผู้ที่รักษาศีลได้อย่างครบถ้วน ได้สำรวจตรวจสอบตนเอง และไม่พบข้อบกพร่องในตนเอง ย่อมมีความภาคภูมิใจเกิดความอึดใจอยู่เนื่องนิจ (๒) อธิจิตสิกขา เป็นการพัฒนาสมาธิ เพื่อความตั้งมั่นแห่งจิตในขณะที่จิตมีสภาวะเข้าสู่สมาธิมนุษย์สามารถจะได้รับความสุขได้ ซึ่งปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย อันเป็นตัวขัดขวางความสุขหรือคุณภาพของการพัฒนาคน และแม้ว่าการพัฒนาคนอาจไม่ถึงที่สุดของความเป็นมนุษย์ก็ตาม แต่ผลผลิตในการพัฒนาคนก็มีผลมาก มีอานิสงส์มหาศาลต่อการนำกำลังของสมาธิที่เกิดขึ้นไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข ยิ่งบุคคลนั้นอยู่ในระดับผู้บริหารประเทศก็ยิ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะนำประเทศไปสู่การพัฒนาในด้านอื่น ๆ เป็นตัวแบบของประชาชน เพราะเป็นการนำผลการพัฒนาสมาธิไปเพื่อการบริหารที่สร้างความเจริญด้านจิตใจ และสร้างเป็นเอกลักษณ์ตามแบบประเทศตะวันตกที่ไม่ได้มุ่งเน้นการสร้างวัตถุเป็นเครื่องวัดความเจริญ ความทันสมัยของประเทศ จนสามารถที่จะสร้างประเทศให้เป็นประเทศที่เต็มไปด้วยจริยชน และ (๓) อธิปัญญาสิกขา เป็นลักษณะของการทำความเข้าใจในความรู้ต่าง ๆ และเป็น การฝึกอบรมแห่งการรู้ การเห็น การรู้แจ้งแทงตลอดตามที่เป็นจริง แห่งแสงสว่างที่กำจัดความมืดและแห่งความ สามารถตัดปัญหาหรือดับทุกข์ตามศักยภาพของตนเองหรือ การทำให้ตนเองรู้จักดำเนินชีวิตอย่างไม่เป็นทุกข์ในโลกปัจจุบันที่รื้อรัดไปด้วยความอยากได้ อยากมี อยากเป็น ด้วยการอบรม การฝึก และพัฒนาปัญญาที่มีพลังยิ่ง ๆ ขึ้นไป พร้อมทั้งจะนำมาใช้ในชีวิตในขณะที่มีปัญหาต่าง ๆ ได้

การพัฒนาศักยภาพในทัศนะของศาสตร์สมัยใหม่ ระบุถึง ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา ศักยภาพ คือ (๑) ทฤษฎีสมรรถนะของบุคคลของ แมค คัลแลนด์ (Mc Clelland) เป็นทฤษฎีที่ระบุ คุณลักษณะของบุคคล ๒ ส่วน ส่วนที่อยู่เหนือน้ำสามารถสังเกตเห็นได้ง่าย ได้แก่ ทักษะ ความรู้ และ ส่วนที่อยู่ใต้น้ำ สังเกตเห็นได้ยาก ได้แก่ บทบาททางสังคม ภาพพจน์หรือมโนทัศน์เกี่ยวกับตัวเอง อุปนิสัย และแรงกระตุ้นหรือแรงจูงใจ (๒) ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ของมาสโลว์ (Maslow) เป็นทฤษฎีที่มีทัศนะว่า มนุษย์มีความต้องการอยู่ตลอดเวลา แต่เมื่อความต้องการได้รับการ ตอบสนองแล้ว จะไม่เป็นสิ่งจูงใจสำหรับพฤติกรรมของบุคคลอีกต่อไป (๓) ทฤษฎีสองปัจจัยของเฮอรัลด์ ซเบิร์ก (Herzberg) เป็นทฤษฎีที่ว่า องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดความสุขจากการทำงานมีอยู่ ๒ ประการ คือ ปัจจัยจูงใจเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความพึงพอใจ เป็นตัวสนับสนุนให้บุคคลทำงานเพิ่มขึ้น และ ปัจจัยค้ำจุนเป็นตัวที่ป้องกันความไม่พึงพอใจ เป็นแรงจูงใจภายนอกที่เกิดจากสภาวะแวดล้อมของการทำงาน (๔) ทฤษฎีความต้องการของอัลเดอร์เฟอร์ (Alderfer) เป็นทฤษฎีที่จัดกลุ่มความต้องการสำคัญ ของบุคคลจากแนวคิดของมาสโลว์ และเฮอรัลด์ ซเบิร์ก เป็น ๓ กลุ่ม คือ ความต้องการการดำรงชีวิต ความ ต้องการความสัมพันธ์ และความต้องการความเจริญก้าวหน้า ซึ่งนำไปสู่ทัศนคติทางบวกต่อการทำงาน (๕) ทฤษฎีความต้องการของแมคเคลแลนด์ (McClelland) เป็นทฤษฎีที่มีทัศนะว่า ความต้องการของ บุคคล จำแนกเป็น ๓ ประเภท คือ ความต้องการสัมฤทธิ์ผล ความต้องการความผูกพัน และความ ต้องการอำนาจ

๒.๒ สำนักคุณธรรมและค่านิยมสุจริต

บริบทนี้ ครอบคลุมสาระว่าด้วยแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับสำนักคุณธรรมและค่านิยมสุจริต โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๒.๒.๑ สำนักคุณธรรม

๑) ความหมาย

คำว่า “คุณ” หมายถึง ความดีที่มีประจำอยู่ในสิ่งนั้นๆ ความเกื้อกูล ธรรม หมายถึง ความ ดี การทำดี ละความชั่วทั้งปวงเมื่อนำคำทั้งสองมารวมกัน “คุณธรรม” จึงมีความหมายว่า สภาพคุณ งามความดี ความประพฤติที่ดีการทำให้เกิดคุณงามความดี อุปนิสัยอันดีงามซึ่งเป็นคุณสมบัติที่อยู่ ภายในจิตใจของบุคคล (ความดีที่อยู่ในตัวบุคคล) การทำดีนั้นจะต้องมุ่งกระทำทั้งกาย วาจา และใจ เพื่อให้เกิดความสุขแก่ตนเองและผู้ร่วมงาน^{๑๖๑}

^{๑๖๑}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๒๖๓.

คุณธรรม ได้แก่ หลักธรรมที่สร้างความรู้สึกลึกซึ้งดีในทางศีลธรรม มีความดีงามภายใน จัดอยู่ในชั้นสมบูรณ์เต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขความยินดี^{๑๖๒} เป็นความดีที่ทุกคนควรปฏิบัติตาม ข้อที่พระพุทธเจ้ากำหนดให้บุคคลทุกเพศทุกวัย ในสถานะและอาชีพต่าง ๆ พึงประพฤติปฏิบัติตามให้เป็นไปในแนวเดียวกันและกันในทิศทางที่ถูกตามสายกลาง มีสัมมาทิฐิ ความเห็นที่ถูกตามครรลองคลองธรรม เพราะคุณธรรมเกิดจากศีลธรรม คือ หลักระเบียบของพระพุทธ- ศาสนาเป็นสิ่งที่สร้างมนุษย์ให้มีคุณธรรมในหัวใจของมนุษย์ทุกรูปทุกนาม เพื่อหวังให้อยู่อย่างสงบสุข หรือที่เรียกว่าอยู่เย็นเป็นสุข”^{๑๖๓} กล่าวโดยย่อ คือ คุณธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นคุณหรือธรรม คือ ความดี หมายถึง คุณสมบัติทางกาย วาจา และใจ ที่เป็นคุณตรงกันข้ามกับที่เป็นโทษ^{๑๖๔} โดยครอบคลุม ทั้ง ๒ นัย ...

... โดยนัยที่เป็นภาวะทางจิตนั้น คุณธรรม แปลว่า ความคิดที่ว่าบางพฤติกรรมเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องที่ควรทำและเป็นที่ยอมรับ และบางพฤติกรรมเป็นสิ่งที่ไม่ดีหรือเลว ทั้งนี้ เป็นไปทั้งโดยความคิดเห็นของแต่ละบุคคลและแต่ละสังคม นอกจากนี้ คุณธรรมยังเป็นคุณภาพหรือสถานะในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ควรทำและยอมรับได้

... โดยนัยที่คุณธรรมเป็นระบบลักษณะการประพจน์และคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนส่วนใหญ่ซึ่งโดยทั่วไปแล้วเป็นที่ยอมรับกันในสังคมหรือเฉพาะกลุ่มคน คุณธรรม ตามรูปศัพท์ แปลว่า สภาพของคุณงามความดี^{๑๖๕}

คุณธรรม หมายถึง ความประพฤติดีจนเคยชินในด้านใดด้านหนึ่ง เช่น คุณธรรมแห่งความยุติธรรม ความกตัญญู เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา^{๑๖๖} คุณธรรมเป็นความคิดรวบยอดในความรู้สึกผิดชอบชั่วดี อันเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง ควบคุมพฤติกรรมที่แสดงออก เพื่อสนองความปรารถนาสามารถมองเห็นว่า อะไรเป็นสิ่งพึงปรารถนาของคนกลุ่มใหญ่ และพร้อมที่จะแสดงออกเมื่อมีเหตุการณ์หรือสิ่งแวดลอมมากระตุ้น^{๑๖๗}

^{๑๖๒}ประภาศรี สีหอำไพ, **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘.

^{๑๖๓}พระครูนิพัทธปริยัติกิจ (บุญมี อดตกรโก), “คุณธรรมของครู”, **ปาฐกถาธรรม**, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑๒ (กันยายน-ตุลาคม ๒๕๔๕): หน้า ๑๗.

^{๑๖๔}พระมหาอดิศร ธีรสีโล, **คุณธรรมสำหรับครู**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕-๕๖.

^{๑๖๕}ไพฑูรย์ สินลารัตน์, **ความรู้คู่คุณธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๗๘.

^{๑๖๖}สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **ภาพอนาคตและคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์**, (กรุงเทพมหานคร: วิ.พี.ซี. คอมมิวนิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๕๘.

^{๑๖๗}ฝ่ายโครงการและวิจัย วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, **คุณธรรมแห่งความเป็นพลเมืองดีของนักศึกษาวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา**, (กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๔๖), หน้า ๓-๔.

คุณธรรมเป็นสิ่งที่ฝังงออยู่ในจิตใจของมนุษย์ ซึ่งจะแสดงออกมาโดยการกระทำทางกาย และวาจา ที่เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและการอยู่ร่วมกันในสังคม อย่างสงบสุข ได้สรุปหลักธรรมทางศาสนาและคุณธรรม ประกอบด้วยคุณสมบัติที่เป็นความดีงาม ความ ถูกต้อง ซึ่งมีอยู่ภายในจิตใจบุคคล ทำให้บุคคลนั้นพร้อมที่จะกระทำการต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อ ตนเองโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น หรือทำประโยชน์ให้ผู้อื่น โดยไม่เบียดเบียนตนเอง หรือกระทำการที่เป็น ประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น^{๑๖๘} คุณธรรมเป็นความดีงามที่มีอยู่ในจิตใจของบุคคล ได้แก่ ความเมตตา กรุณา ความซื่อสัตย์สุจริต ความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อ ความกตัญญู ความพากเพียร ความเห็นอกเห็นใจ ความละเอียดต่อความชั่ว และความกล้าที่จะกระทำความดี สิ่งเหล่านี้ต้องสร้างให้เกิดขึ้นกับจิตใจของ บุคคลให้คงอยู่ตลอดไป จึงจะเรียกว่าเป็นคนมีคุณธรรมประจำใจ^{๑๖๙} นัยนี้ คุณธรรม แบ่งเป็น ๒ ประเภท

๑. คุณธรรมด้านพุทธรปัญญา (Intellectual Virtues) หมายถึง ความสามารถในการใช้ เหตุผลเพื่อแสวงหาความรู้เกี่ยวกับสิ่งสากลหรือความสามารถในการคิดค้นหาความจริงซึ่งเกิดจาก การศึกษาเล่าเรียนหรือใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผลในสิ่งต่างๆ ให้รู้ตามสภาวะความเป็นจริง สามารถ แยกแยะได้ ว่าอะไรดีอะไรชั่ว ซึ่งเป็นคุณธรรมของปัญญาภาคทฤษฎี

๒. และคุณธรรมด้านศีลธรรม (Moral Virtues) หมายถึง ความสามารถในการเลือกทำ ความดีซึ่งเกิดจากการฝึกหัดปฏิบัติจนเป็นนิสัย เป็นการกระทำความดีหรือความถูกต้องอยู่เป็นประจำ โดยการประพฤติปฏิบัติชอบเป็นนิจ ซึ่งเป็นผลมาจากนิสัยที่ได้สั่งสมมาทางด้านการทำความดี ความ ถูกต้องกับความสามารถประพฤติดี ปฏิบัติชอบทั่วไปในชีวิตจริง^{๑๗๐}

คุณธรรม คือ หลักธรรมที่มีคุณลักษณะที่ฝังงอของบุคคลเป็นพื้นฐานสำคัญยิ่งของการ ปฏิบัติจริยธรรม คุณธรรมเป็นเรื่องของจิตใจ ดังนั้น การส่งเสริมคุณธรรมจึงเป็นเรื่องของการพัฒนา จิตใจของบุคคลให้มีความปรารถนาดี มีใจกว้าง มีความอดทน มีเหตุผล มีความเสียสละ มีความ คิดเห็นที่ถูกต้องดีงาม และมีความตั้งใจจริงที่จะงดเว้นจากการทำความชั่วและความเสื่อมเสียทุกชนิด ส่วนจริยธรรม เป็นหลักสำหรับการประพฤติปฏิบัติที่ฝังงอ เพื่อบรรลุถึงความสงบสุขของชีวิต^{๑๗๑}

^{๑๖๘}วิวัฒน์ ชัดติยะมาน, เอกสารประกอบการสอนวิชาคุณลักษณะและจรรยาบรรณครู, (สงขลา: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

^{๑๖๙}สมจิต ชีวปรีชา, จรรยาบรรณและคุณธรรมในการพูด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศรีสง่า, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒.

^{๑๗๐}สุธรรม ชูสัตย์สกุล, “จริยศาสตร์ของอริสโตเติล: ความดีคือความสุข”, ปัญญาจักขุ, ปีที่ ๕ ฉบับ ที่ ๓๐ (เมษายน-พฤษภาคม ๒๕๔๗): หน้า ๔๗.

^{๑๗๑}จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๕.

มีคำที่นิยมใช้ควบคู่กับ คุณธรรม คือ คำว่า จริยธรรม ซึ่งหมายถึง สิ่งที่ควรประพฤติ เพื่อให้เกิดความดีและความถูกต้องแก่สังคมจริยธรรมที่สูงที่สุดคือการประพฤติปฏิบัติโดยยึด ประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมเป็นสำคัญ^{๑๗๒} เป็นหลักความประพฤติที่อบรมกิริยาและปลูกฝังลักษณะนิสัยให้อยู่ในครรลองของคุณธรรมหรือศีลธรรมคุณค่าทางจริยธรรมคือความเจริญงอกงามในการ ดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนตามวัฒนธรรมของบุคคลที่มีลักษณะทางจิตใจที่ดีงามอยู่ใน สภาพแวดล้อมที่โน้มน้าวนำบุคคลให้มุ่งกระทำความดีละเว้นความชั่วมีแนวทางความประพฤติ อยู่ในเรื่องของความดีความถูกต้อง^{๑๗๓}

จริยธรรม มาจาก จริย+ธรรม โดยคำว่า จริย มาจากภาษาบาลี รากศัพท์เดิมคือ จร หรือ จร แปลว่าเที่ยวไปหรือเดินทาง จริย จึง แปลว่า การเที่ยวไป การดำเนินไปหรือการเดินทาง ใน ภาษาไทยนั้นเอาคำว่าประพฤติ ไปทำเป็นคำ แผลของคำว่า จริยะ จริยา จรรยา และ จริยธรรม และ เอาคำว่าจริยธรรมมาเป็นศัพท์บัญญัติสำหรับแปลคำว่า Ethics จริยะ จริยา และจริยธรรมก็เลยมีความหมายแคบลงเท่า ๆ กับคำว่า ศีลธรรม หรือบางที่ใช้เป็นคำแทนของคำว่าศีลธรรมไป เพราะคำว่า Ethics ก็ดี ความประพฤติอย่างที่ใช้ในภาษาไทยก็ดี เป็นเรื่องในระดับที่เรียกว่า ศีล ทั้งสิ้น แต่คำว่า จริยะ จริยา ตลอดจนจริยธรรม มีความหมายกว้างขวางกว่านั้น คือ หมายถึงการดำเนินชีวิต ความ เป็นอยู่ การยังชีวิตให้เป็นไป การครองชีวิตการใช้ชีวิต การเคลื่อนไหวของชีวิตทุกด้านทุกแง่ทุกระดับ ทั้งทางกายทางวาจา ทางใจ ทั้งด้านส่วนตัว ด้านสังคม ด้านอารมณ์ ด้านจิต ด้านปัญญา^{๑๗๔}

จริยธรรม แปลตามศัพท์ ได้แก่ จริยะ แปลว่า ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติ ส่วน คำว่า ธรรม แปลว่า คุณความดี คำสั่งสอนในศาสนา หลักปฏิบัติในทางศาสนา ความจริง ความยุติธรรม ความถูกต้อง กฎเกณฑ์เมื่อนำเอา จริยะ มาต่อกับคำว่า ธรรม เป็นจริยธรรม แปลเอาความหมายว่า กฎเกณฑ์แห่งความประพฤติหรือหลักความจริงที่เป็นแนวทางแห่งความประพฤติปฏิบัติ^{๑๗๕}

^{๑๗๒}กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อุษากการ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕.

^{๑๗๓}ประภาศรี สีหอำไพ, **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**, หน้า ๑๘.

^{๑๗๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **จริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐-๑๑.

^{๑๗๕}ไสว มาลาทอง, **จริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

๒) ลักษณะ

จริยธรรมเป็นพฤติกรรมที่ได้ปฏิบัติในทางที่ดีงามทั้งกาย วาจา มีขอบเขตถึงพฤติกรรมทางสังคม โดยเป็นลักษณะที่สังคมต้องการที่มีอยู่ในสมาชิกของสังคม^{๑๗๖} จริยธรรมเป็นลักษณะทางสังคมหลายลักษณะของมนุษย์ และมีขอบเขตรวมถึงพฤติกรรมทางสังคมประเภทต่าง ๆ โดยลักษณะพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมจะมีคุณสมบัติประเภทใดประเภทหนึ่งในสองประเภท คือ เป็นพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบให้การสนับสนุน และผู้กระทำส่วนมากเกิดความพอใจว่าการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม ส่วนอีกประเภทหนึ่ง คือลักษณะที่สังคมไม่ต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกในสังคมเป็นการกระทำที่สังคมลงโทษ หรือพยายามกำจัดและผู้กระทำพฤติกรรมนั้นส่วนมากรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และไม่สมควร^{๑๗๗}

คุณธรรมเป็นเรื่องสำคัญยิ่งในปัจจุบัน โดยเฉพาะในสังคมไทยที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางด้านเทคโนโลยีสภาพแวดล้อม ตลอดจนการหลั่งไหลของวัฒนธรรมตะวันตกทำให้เกิดภาวะการแข่งขันขึ้นก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับคุณธรรมของประชาชน ดังนั้น การพัฒนาคนในภาวะที่สังคมเศรษฐกิจและการเมืองมีแต่การแข่งขันกันจึงจำเป็นต้องเน้นให้คนมีคุณธรรมและจริยธรรมควบคู่ไปกับการศึกษาในส่วนอื่น ๆ ด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นการต้านกับสังคมในปัจจุบัน มิเช่นนั้นคนก็จะคล้อยตามไปกับกระแสสังคมอุตสาหกรรมและระบบทุนนิยมจนลืมนึกถึงคุณธรรมและจริยธรรมอันดีงามของเราไป ในการแก้ปัญหาให้เอื้อต่อการพัฒนาประเทศนั้นคือการให้การศึกษาแก่พลเมืองนั่นเอง เพราะการให้การศึกษา นอกจากจะฝึกทักษะแล้วยังเป็นการสอนคุณธรรม กล่าวคือ กระบวนการในการจัดการศึกษาจะครอบคลุมถึงการเลือกค่านิยม และการปลูกฝังค่านิยมที่ต้องการในสังคมด้วย นอกจากนี้ เป้าหมายของการจัดการศึกษามุ่งให้คนมีทั้งความรู้และความดีเพื่อเป็นกำลังในการพัฒนาประเทศชาติต่อไป รัฐบาลก็ได้เห็นความสำคัญในเรื่องการปลูกฝังคุณธรรมนี้ จึงได้กำหนดแนวทางการจัดการศึกษาด้านคุณธรรมและจริยธรรมไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติและหลักสูตรการศึกษาทุกฉบับ^{๑๗๘}

^{๑๗๖} รุจิร ภูสาระ, แบบเรียนแนวหน้าชุดพัฒนากระบวนการหลักสูตรใหม่ กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ๖, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๔.

^{๑๗๗} ดวงเดือน พันธุมนาวิน, ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม: การวิจัยและพัฒนาบุคคล, (กรุงเทพมหานคร: โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการสำนักงานกิจการ โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๓.

^{๑๗๘} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการจัดกระบวนการเรียนรู้หน้าที่พลเมืองศีลธรรมระดับประถมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

๓) ความสำคัญ

คุณธรรมนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ถ้าคนในสังคมใดมีคุณธรรมสูง สังคมนั้นจะมีแต่ความเจริญ ผู้มีคุณธรรมสูงจะประพฤติแต่ในสิ่งที่ดีและบรรลุถึงสภาพชีวิตอันทรงคุณค่าพึงประสงค์^{๑๗๙} โดยนัยนี้ คุณธรรมมีความสำคัญ ดังนี้

๑. ช่วยให้การดำรงชีวิตเป็นไปอย่างสงบสุข
๒. ช่วยควบคุมความเจริญทางด้านวัตถุและจิตใจของมนุษย์ให้เติบโตไปพร้อม ๆ กัน
๓. ช่วยสร้างความมั่นคงทางจิตใจให้มนุษย์
๔. ช่วยให้คนเรามีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา
๕. ช่วยให้มนุษย์นำความรู้และประสบการณ์ที่ได้เรียนมาสร้างสรรค์แต่สิ่งที่มีคุณค่า
๖. ช่วยสร้างความมีระเบียบวินัยให้แก่บุคคลในชาติ
๗. ช่วยส่งเสริมคนดีให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น
๘. ช่วยสร้างให้บุคคลในสังคมมีคุณธรรมประจำใจ^{๑๘๐}

ในส่วนของการศึกษาเล่าเรียน คุณธรรมมีความสำคัญและความเกี่ยวข้อง ดังนี้

๑. เพื่อที่จะอบรมนักเรียนให้เป็นมนุษย์ที่ดี มีความซื่อสัตย์สุจริต มีศีลธรรม เป็นพลเมืองดี มีความคิดชอบ ทำชอบ ประพฤติชอบ

๒. ควรจะอบรมนักเรียน รวมทั้งนักศึกษามหาวิทยาลัยให้รู้จักใช้ความคิด รู้จักบำรุงสติปัญญาให้เฉียบแหลมเพื่อนำมาใช้ประโยชน์แก่ตนและแก่ประชาชน

๓. ฝึกนักเรียนให้มีความรู้สำหรับใช้ประกอบอาชีพ โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น เพราะการศึกษอบรมดังกล่าวไม่ได้จำกัดอยู่แต่ในสถานศึกษาเท่านั้น

เฉพาะในหัวข้อที่ ๑ ควรจะได้รับการอบรมจากทางบ้าน ข้อนี้สำคัญมาก แม้จะเป็นเรื่องที่รู้ ๆ กันอยู่ แต่ด้วยสมัยปัจจุบันพ่อแม่ ผู้ปกครอง มักโยนความรับผิดชอบไปให้ครู อาจารย์ และสถานศึกษา

^{๑๗๙}กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, แนวคิดการนิเทศช่วยเหลือโรงเรียนปฏิรูปการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๑), หน้า ๔๓.

^{๑๘๐}ชูวงศ์ ฉายะบุตร และมิ่งหมาย ชื่อดัง, สารการเรียนรู้พื้นฐาน หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ช่วงชั้นที่ ๓ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๘), หน้า ๕-๖.

ดังนั้น สถานศึกษาจึงมีความสำคัญมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับวิชาการ และวิชาชีพ ตามข้อ ๒ และข้อ ๓ ผู้ใดได้รับการศึกษาในระดับต่ำก็จะได้รับประโยชน์น้อย แต่ถ้าการศึกษาสูงขึ้นไป ก็จะได้รับประโยชน์เพิ่มพูนขึ้น แต่หากผู้ใดมีสันดานเลวและบกพร่องในข้อ ๑ คือ ปราศจากความ ซื่อสัตย์สุจริตและศีลธรรม คุณประโยชน์ที่จะได้รับจากข้อ ๒ และข้อ ๓ ย่อมกลายเป็นโทษ และใน บางกรณีย่อมกลายเป็นโทษมหันต์^{๑๘๑}

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับการปลูกฝังคุณธรรมและ จริยธรรมเพื่อให้เป็นสมบัติของคนไทยทั่วประเทศ ๔ ประการ ดังนี้

ประการที่ ๑ การรักษาความสัตย์ ความจริงใจต่อตัวเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็น ประโยชน์และเป็นธรรม

ประการที่ ๒ การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัจความดี

ประการที่ ๓ การอดทน อดกลั้นและอดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัจสุจริต ไม่ว่าจะ ด้วยเหตุผลประการใด

ประการที่ ๔ การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้สละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

คุณธรรมทั้ง ๔ ประการ ประชาชนทุกคนควรนำมาประพฤติปฏิบัติ จะช่วยให้ประเทศ ชาติเกิดความสงบสุข ร่มเย็น และส่งผลให้ประเทศสามารถพัฒนาให้มั่นคงก้าวหน้าต่อไป^{๑๘๒}

๔) ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรม

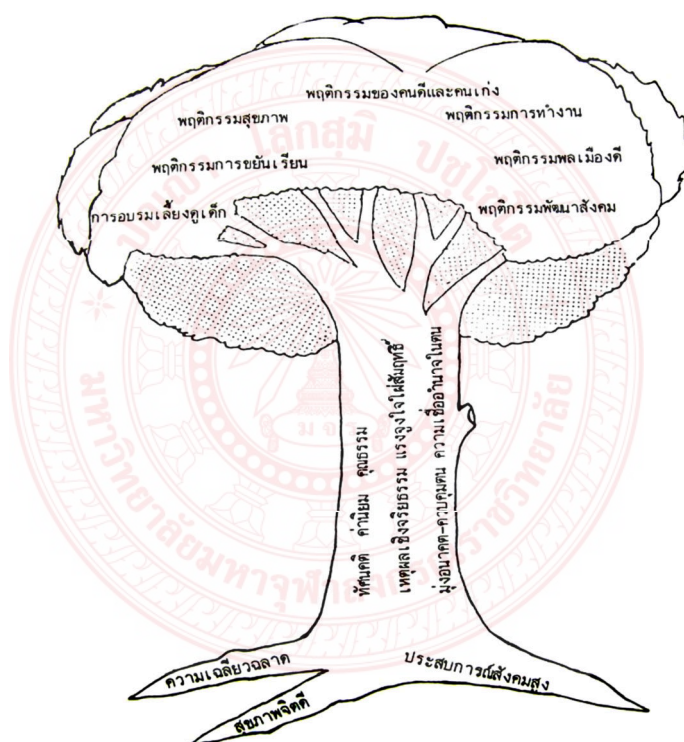
สำหรับประเทศไทย มีทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรมซึ่งเป็นที่ยอมรับจาก นักวิชาการในวงกว้าง คือ ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม โดยทฤษฎีนี้สร้างจากผลการวิจัยที่เปรียบเทียบ ลักษณะทางจิตใจของผู้ที่มีพฤติกรรมอย่างหนึ่งในปริมาณที่แตกต่างกัน ทั้ง ๆ ที่ผู้กระทำเหล่านั้นอยู่ใน สถานการณ์เดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน โดยการศึกษาวิจัยคนไทยอายุ ๖-๖๐ ปี จำนวนรวมหลายหมื่น คน ซึ่งเป็นผลวิจัยจากการวิจัยในประเทศหลายสิบเรื่องภายในระยะเวลา ๒๕ ปี สรุปออกมาในรูปของ ทฤษฎีบท

^{๑๘๑}ปวย อึ้งภากรณ์, **ทัศนะว่าด้วยการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลบอลคิดทอง, ๒๕๔๕), หน้า ๓-๔.

^{๑๘๒}เพ็ญแข ประจันปัจฉินิก และคณะ, **การยกระดับคุณธรรมจริยธรรมของสังคมไทยเพื่อการปฏิรูป สังคม: แนวทางและการปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

ทฤษฎีดังกล่าวนี้ ให้ความสำคัญกับเด็กและเยาวชนในฐานะเป็นทรัพยากรบุคคลที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ จึงจำเป็นต้องมีการปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์ทั้งด้านความรู้ และคุณธรรม ซึ่งจำเป็นต้องกระทำตั้งแต่วัยเด็ก จนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่สร้างคุณประโยชน์ให้แก่สังคมในปัจจุบันและอนาคต^{๑๘๓}

ภาพที่ ๒.๔
ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม^{๑๘๔}

ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม แบ่งจิตลักษณะของบุคคลออกเป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทแรก ได้แก่จิตลักษณะที่เป็นพื้นฐานทางจิตใจ ๓ ด้าน และประเภทที่สอง คือ จิตลักษณะที่เป็นสาเหตุทางจิตใจอีก ๕ ด้าน ซึ่งมีความเชื่อมโยงกันเมื่อนำไป ประกอบเป็นภาพต้นไม้จะแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนดอกผล ส่วนลำต้น และส่วนรากของต้นไม้ ดังจะกล่าวถึงรายละเอียด ดังต่อไปนี้

^{๑๘๓} ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม), สังคมมีคุณค่าจากต้นกล้าคุณธรรม, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์คุณธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๗.

^{๑๘๔} ดวงเดือน พันธุนาวิน, ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม: การวิจัยและการพัฒนาบุคคล, หน้า ๑๕.

๑. ส่วนดอกและผลของต้นไม้ คือ พฤติกรรมประเภทต่าง ๆ ที่รวมเข้าเป็นพฤติกรรมของคนดีและคนเก่ง พฤติกรรมของพลเมืองดี และพฤติกรรมการทำงานอย่างขยันขันแข็งเพื่อส่วนรวม ซึ่งพฤติกรรมต่าง ๆ นี้มีสาเหตุมาจากสาเหตุทางจิตใจที่เป็นส่วนของลำต้น และลักษณะพื้นฐานทางจิตใจที่เป็นส่วนรากของต้นไม้

๒. ส่วนลำต้นของต้นไม้ คือ สาเหตุทางจิตใจของพฤติกรรมที่ประกอบด้วยจิตลักษณะ ๕ ด้าน ได้แก่ การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ลักษณะมุ่งอนาคต-ควบคุมตน ความเชื่ออำนาจในตน แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และเจตคติ

๓. ส่วนรากของต้นไม้ คือ ลักษณะพื้นฐานทางจิตใจของพฤติกรรม ประกอบด้วย จิตลักษณะ ๓ ด้าน ได้แก่ ความเฉลียวฉลาด มีสุขภาพจิตดี และมีประสบการณ์ทางสังคมสูง ถ้าบุคคลมีลักษณะพื้นฐานทางจิตใจทั้ง ๓ ด้าน ที่เป็นส่วนรากของต้นไม้ในปริมาณที่เหมาะสมกับอายุ และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีก็จะเป็นผู้ที่มีความพร้อมที่จะพัฒนาจิตลักษณะทั้ง ๕ ด้าน อันเป็นสาเหตุทางจิตใจที่เป็นส่วนลำต้นของต้นไม้ได้ โดยจิตลักษณะทั้ง ๕ ด้านนี้จะพัฒนาไปเองโดยอัตโนมัติถ้าบุคคลมีความพร้อมทางจิตใจทั้ง ๓ ด้าน ดังกล่าวและอยู่ในสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เหมาะสม^{๑๘๕}

สรุปได้ว่า คุณธรรม คือ สิ่งที่มีคุณค่า มีประโยชน์ เป็นความดี เป็นมโนธรรม เป็นความคิดดี ที่กระตุ้นให้มีการประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบที่พึงงามและสามารถจำแนกความถูกผิดได้ มีสติสัมปชัญญะ มีความรับผิดชอบชั่วดี มีอุปนิสัยความตั้งใจและเจตนาที่ดีงาม และปัจจุบันนิยมใช้คำว่า คุณธรรม ควบคู่กับคำว่า จริยธรรม ซึ่งคำว่า จริยธรรม หมายถึง ความประพฤติ การกระทำ ที่ถูกต้อง เหมาะสม การทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์ เว้นในสิ่งควรเว้น กระทำในสิ่งที่ควรกระทำด้วยความฉลาด รอบคอบ รู้เหตุผล ถูกต้องตามกาลเทศะและบุคคล รวมถึงการปฏิบัติหรือแนวทางสำหรับการดำเนินชีวิตสำหรับแต่ละบุคคลในสังคม โดยให้สอดคล้องกับปัจจัยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรม ประเพณี กฎเกณฑ์ และข้อบังคับต่าง ๆ ในสังคม โดยนัยนี้ คุณธรรมจึงมีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนามนุษย์เพื่อให้มีคุณภาพลักษณะอันนำมาซึ่งความเป็นพลเมืองที่ดี ความประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามตามคำสั่งสอนในศาสนา หรือการประพฤติตามเกณฑ์ที่ถูกต้องทั้งกาย วาจา และใจ อันก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขทั้งต่อตนเองและสังคมส่วนรวม นำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าของสังคม ฉะนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างคุณธรรมและจริยธรรมให้เกิดมีในตัวบุคคลมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เด็กและเยาวชนเป็นทรัพยากรบุคคลที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ และในส่วนของประเทศไทยนั้น ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรมซึ่งเป็นที่ยอมรับจากนักวิชาการในวงกว้าง

^{๑๘๕} อ่างแล้ว, ดวงเดือน พันธมนานิน, ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม: การวิจัยและการพัฒนาบุคคล, หน้า ๑๖.

๒.๒.๒ คำนิยามสุจริต

คำว่า สุจริต เป็นการสมานกันระหว่าง คำว่า สุ หมายถึง ดี งาม^{๑๘๖} และคำว่า จริต หมายถึง ความประพฤติ กิริยาหรืออาการ^{๑๘๗} ดังนั้น คำว่า สุจริต จึงหมายถึง ความประพฤติชอบ ตัวอย่างเช่น สุจริตใจ หมายถึง บริสุทธิ์ใจ จริงใจ ดังประโยคที่ว่า เขาช่วยเหลือเด็กคนนั้นด้วยความสุจริตใจ ไม่ได้หวังสิ่งตอบแทน^{๑๘๘} เป็นความประพฤติดี ประพฤติชอบ ประพฤติถูกต้องตามคลองธรรม^{๑๘๙} โดยแท้จริงคำว่า สุจริต มีความหมายกว้างและยากที่จะกำหนดชัด เพราะในทางกฎหมาย สุจริต หมายถึง สภาวะทางจิตใจอันประกอบด้วย (๑) ความซื่อสัตย์ในความเชื่อหรือวัตถุประสงค์ (๒) ความซื่อตรงต่อหน้าที่หรือหนี้ของตน (๓) ความสอดคล้องกับมาตรฐานทางการค้าหรือธุรกิจใด ๆ อันชอบด้วยเหตุผลในการต่อรองกันอย่างเป็นธรรม และ (๔) การไร้ซึ่งเจตนาหลอกลวงหรือแสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบ^{๑๙๐}

โดยนัยดังกล่าวข้างต้นนี้ นิยามคำว่า สุจริต แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่ การให้ความหมายในเชิงอัตตะวิสัย (Subjective) และการให้ความหมายในเชิงภาวะวิสัย (Objective) โดยคำว่า สุจริต ตามความหมายในเชิงอัตตะวิสัยนั้นถูกอธิบายโดยอาศัยความรู้หรือไม่รู้ข้อเท็จจริงบางประการของบุคคลเป็นสำคัญ ส่วนสุจริตตามความหมายในเชิงภาวะวิสัยนั้นเป็นหลักการพื้นฐานที่มีความเกี่ยวพันโดยตรงกับความซื่อสัตย์ ความเป็นธรรม ความมีเหตุผล การปกป้องความไว้วางใจ การคำนึงถึงผลประโยชน์ของผู้อื่น และความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น^{๑๙๑} อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของพระพุทธ- ศาสนา คำว่า สุจริต หมายถึง ความประพฤติชอบโดยไตรทวาร ได้แก่ กาย วาจา และใจ^{๑๙๒} ซึ่งมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

^{๑๘๖}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๑,๒๔๐.

^{๑๘๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๓.

^{๑๘๘}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑,๒๔๒.

^{๑๘๙}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๕๔.

^{๑๙๐}ประสิทธิ์ โฆวิไลกุล, กฎหมายแพ่งหลักทั่วไป: คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๔-๑๔, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๖๕.

^{๑๙๑}สิทธิโชค ศรีเจริญ, “หลักสุจริตในการปฏิบัติตามกฎหมายประกันภัย”, วารสารกฎหมาย, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มิถุนายน ๒๕๕๒): หน้า ๕๒.

^{๑๙๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๕๔.

ก. กายสุจริต

กายสุจริต คือ ความประพฤติชอบด้วยกาย^{๑๙๓} หมายถึง การทำความดีทางกาย ๓ ประการ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์หรือเบียดเบียนสัตว์ทุกชนิด เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติผิดทางกามารมณ์ มีรูป เสียง กลิ่น รส เป็นต้น^{๑๙๔} ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ ความว่า

ภิกษุทั้งหลายเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธี ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ครอบงำ การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโนมน้อมจิตไปเพื่อรู้จติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจติ กำลังอุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธี ล่วง จักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ตีเตียน พระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฐิ เบื้องหน้าแต่ตาย เพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วย กายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฐิ เบื้องหน้าแต่ตาย เพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดังนี้ เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจติ กำลังอุบัติเลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธี ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้^{๑๙๕}

ดังกล่าวนี้อาจแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงยกย่อง สุจริตในฐานะเครื่องแสดงคุณลักษณะของบุคคลที่ควรแก่การคบหาสมาคม หรือที่เรียกว่าบัณฑิต ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย คนพาลมีกรรมเป็นเครื่องกำหนด บัณฑิตมีกรรมเป็นเครื่องกำหนด ปัญญาตมามในความประพฤติเนื่อง ๆ ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ พึงทราบว่าเป็นคนพาล ธรรม ๓ ประการ เป็นไฉน คือ กายทุจริต ๑ วาจทุจริต ๑ มโนทุจริต ๑ ภิกษุทั้งหลายบุคคลประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล พึงทราบว่าเป็นคนพาล ผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต ธรรม ๓ ประการ เป็นไฉน คือ กายสุจริต ๑ วาสุจริต ๑ มโนสุจริต ๑ ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต^{๑๙๖}

^{๑๙๓}พระเทพดิลก (ระแบบ จิตตภาโณ), นิเทศธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท แปรสปีด (๒๕๔๕) จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗๐-๑๗๑.

^{๑๙๔}บุญมี แทนแก้ว, ความจริงของชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๘.

^{๑๙๕}ที.สี. (ไทย) ๙/๑๓๗/๗๖-๗๗.

^{๑๙๖}อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๔๑/๙๖.

ภิกษุทั้งหลาย ลักษณะบัณฑิต นิमितบัณฑิต ความประพฤตินิไมยของบัณฑิต ๓ ประการนี้ ๓ ประการนั้น โฉน ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตในโลกนี้ย่อมเป็นผู้คิดแต่เรื่องที่ดีดี ๑ พูดคำพูดที่ดี ๑ ทำกรรมที่ดี ๑ เช่นนั้นบัณฑิตจะพึงรู้ได้ด้วยเหตุอะไรว่า ผู้นี้เป็น บัณฑิต เป็นคนดี ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะบัณฑิตย่อมเป็นผู้คิดเรื่องที่ดีดี พูดคำพูดที่ดี และทำกรรม ที่ทำดี ฉะนั้นบัณฑิตจึงรู้จักว่า ผู้นี้เป็นบัณฑิต เป็นคนดี^{๑๙๗}

คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาระบุถึง กายสุจริต ไว้มากมาย อาทิ พระวินัยปิฎก มหาวรรค มี พุทธดำรัสตรัสตอบ สีหะ เสนาบดีของพวกนิครนถ์ ความว่า “สีหะ เพราะเรากล่าวการทำกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต เรากล่าวการทำให้เป็นกุศลหลายอย่างนี้แล เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณะ โคดม กล่าวการทำ แสดงธรรมเพื่อการทำ และแนะนำสาวกตามแนวนั้น ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก”^{๑๙๘} และในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ระบุถึงความสำคัญของกายสุจริตว่า เป็นสิ่งที่มวลมนุษย์ควรได้ตระหนักว่า กุศลกรรม มีกายสุจริต ชื่อ วินัยยะ ควรได้ เพราะอรรถตรงกันข้าม (คือควรบำเพ็ญ) ธรรมชาติโดยย่อ ไม่ได้ซึ่งวินัยะนั้น เหตุนี้ธรรมชาตินั้นจึงชื่ออวิชา (ไม่ได้สิ่งที่ควรได้)^{๑๙๙} โดยนัยนี้ ความสำคัญของ กายสุจริตจึงสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประการ ได้แก่

ประการที่ ๑ ความสำคัญของกายสุจริตทางโลก ซึ่งเป็นบทบาทของหลักกายสุจริตอันเป็น หลักจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อสังคมไทย พอสรุปลงเป็นประเด็น ๆ ที่สำคัญได้ ดังนี้

- หลักกายสุจริตอันเป็นหลักจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องต่อการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมไทย
- ให้ประสบการณ์ชีวิตโดยตรงและโดยอ้อม เช่น สอนเรื่องความดีหรือบุญ บาปหรือความชั่ว ความสัมพันธ์ที่ผู้คนในสังคมพึงปฏิบัติต่อกัน

ประการที่ ๒ ความสำคัญของกายสุจริตในฐานะเป็นเครื่องมือควบคุมและรักษาแบบแผน ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของไทย ช่วยปลูกฝังจริยธรรมและแบบแผนทางสังคมให้กับ ผู้คนในสังคม หลักจริยธรรมจึงทำหน้าที่นี้โดยการสะท้อนค่านิยมของสังคมและสร้างความกดดันทาง สังคมให้กับผู้ที่ประพฤติออกนอกกลุ่มนอกทาง เช่น การฆ่าสัตว์ การเบียดเบียนสิ่งมีชีวิต สิ่งเหล่านี้เองที่ หลักจริยธรรมได้แสดงตัวอย่างไว้ว่าเป็นเรื่องที่ไม่ดี ผิดจารีตประเพณี เป็นต้น คนที่จะฝ่าฝืนต้องคิด ก่อนทำ หลักจริยธรรมด้านบาป บุญ คุณ โทษจึงเป็นเครื่องเตือนใจของผู้คนในสังคมให้ประพฤติดี

^{๑๙๗} อด.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๔๔๒/๙๗.

^{๑๙๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๗๙/๘๐-๘๑.

^{๑๙๙} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๓ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๔๕.

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาความสำคัญของหลักกายสุจริตในทางจริยศาสตร์ของแนวคิดพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อการดำรงชีวิต เพราะมีความสำคัญ ...

... มีความสำคัญเพราะจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างศรัทธาและสั่งสอนให้คนในสังคมเกิด ความเข้าใจในสาระของพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้

... มีความสำคัญต่อสังคมชนบท ซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ โดยคนไทยมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ มีเครื่องมือใช้สอยน้อย ชีวิตจึงต้องอยู่กับธรรมชาติ การทำมาหากินจึงไม่ผิดเคืองนัก อาชีพหลัก คือ การเพาะปลูก จึงมีเวลามานั่งคอยผลผลิตจากธรรมชาติ มีความผูกพันกับธรรมชาติ เป็นสังคมที่มีลักษณะยอมตามที่จะรักษามากกว่าคิดจะเอาชนะหรือเปลี่ยนแปลงธรรมชาติ ทั้งนี้ ก็ล้วนเกิดจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น

... มีความสำคัญในฐานะที่สังคมไทยเป็นสังคมพุทธ มีพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ได้แก่ การที่คนไทยมีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา แต่ส่วนมากมีแต่ศรัทธาไม่มีปัญญา จึงเป็นเหตุให้คนไทยมีความเชื่อในพิธีกรรมต่าง ๆ มากกว่าแก่นธรรมที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาจริง ๆ จนเชื่อเรื่องเกี่ยวกับพุทธคุณมากกว่าธรรมคุณ และเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ และเชื่อในกฎแห่งกรรม แต่เพ่งเล็งไปถึงกรรมเก่าเสียมากกว่า โดยเชื่อว่า ความสุขและทุกข์ที่ประสบในปัจจุบันนั้นล้วนเป็นเพราะผลกรรมที่ตนได้ทำไว้ในชาติปางก่อน ตนไม่สามารถที่จะบงการหรือเปลี่ยนแปลงกรรมได้ มากกว่าจะมีความเชื่อและความเข้าใจว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทเน้นการกระทำในชาติปัจจุบันมากกว่ากรรมเก่า^{๒๐๐}

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อหลักเกณฑ์การตัดสินใจที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อ ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ ความเป็นว่า

“พระตถาคตในโลกนี้มีทิพจักขุอันบริสุทธิ์ล่งเลียดจักขุของสามัญมนุษย์ ทรงเห็นเหล่าสัตว์ผู้กำลังจุติและเกิด เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ไปสุคติ ไปทุคติ ทรงทราบเหล่าสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์ทั้งหลายผู้เจริญเหล่านี้ขอ ประกอบกายทุจริต ประกอบวจีทุจริต ประกอบมโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้าทั้งหลาย เป็นมิฉฉาทิฐิ ถือเอามิฉฉาทิฐิกรรมเบื้องหน้าแต่ความตาย เพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรกหรือสัตว์ผู้เจริญเหล่านี้ ประกอบกายสุจริต ประกอบวจีสุจริต ประกอบมโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้าทั้งหลาย เป็นสัมมาทิฐิ ถือเอาสัมมาทิฐิกรรม สัตว์เหล่านั้น เบื้องหน้าแต่ความตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์”^{๒๐๑}

^{๒๐๐}อ้างแล้ว, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๓ ตอน ๑, หน้า ๒๕๐.

^{๒๐๑}อภิ.วิ. (ไทย) ๓๖/๘๔๗/๔๑๘.

จากเนื้อความข้างต้น ให้ความสำคัญของกายสุจริตทางธรรม เป็นการกระทำในสิ่งที่ดีงาม ถูกต้อง ความประพฤติชอบด้วยกายมี ๓ ประการ คือ การละเว้นการฆ่า การละเว้นการแย่งชิง และการละเว้นการประพฤติผิดล่วงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น^{๒๐๒} ดังนี้

๑) กายสุจริต ประการที่ ๑ (ปาณาติปาตา เวรมณี)

กายสุจริต ประการที่ ๑ (ปาณาติปาตา เวรมณี) คือ การละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบ คั้นเบียดเบียน มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กัน ได้แก่ การตั้งใจงดเว้น จากการทำลาย ชีวิตสัตว์อื่น ความมุ่งหมายของหลักจริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาทข้อนี้ ก็คือเพื่อให้มนุษย์ อบรมจิตใจของตนให้คลายความโหดเหี้ยม มีเมตตากรุณาต่อกันและกัน และเผื่อแผ่แก่สัตว์ทั้งปวง ด้วย เห็นชีวิตของผู้อื่นเสมอกับชีวิตของตนและปลูกไมตรีจิตในสัตว์ทุกจำพวก โดยมีความเข้าใจที่ ถูกต้องว่า

- การฆ่า คือ การทำให้ตายด้วยตนเอง หรือใช้ผู้อื่นทำ หรือร่วมกับคนอื่น หมายถึง การ ทำให้ตาย ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานก็ตาม รวมไปถึงการฆ่าเองหรือใช้ให้คนอื่นฆ่าก็ตาม ถือว่าผิดศีลทั้งสิ้นและมีโทษทางบ้านเมืองด้วย จะบาปมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับเจตนาและชนิดของ มนุษย์และสัตว์ที่ฆ่า ถ้าหากว่าฆ่ามนุษย์หรือสัตว์ที่มีคุณมากก็จะมีบาปมาก หากว่าฆ่ามนุษย์หรือสัตว์ ที่มีคุณน้อยก็มีบาปน้อย แต่ทั้งนี้แล้วแต่เจตนาของผู้กระทำด้วย และการฆ่านั้นก็มิอยู่ ๒ ประเภทคือ ฆ่าโดยจงใจ และฆ่าโดยไม่จงใจ ฆ่าโดยจงใจ หมายความว่า คิดไว้ตั้งแต่แรกแล้วว่า จะฆ่า เช่น ฆ่าคู่อริ เป็นต้นฆ่าโดยไม่จงใจ หมายความว่า ไม่ได้คิดไว้ก่อน แต่บังเอิญเรื่องเกิดขึ้น เช่น ฆ่าเพราะเกิดบันดาล โทสะ เป็นต้น

- การทำร้ายร่างกาย คือ การทำให้บาดเจ็บอย่างสาหัส โดยทำให้มนุษย์หรือสัตว์ได้รับความเจ็บปวดยังทุกข์ให้เกิดแก่ผู้ถูกทำร้ายทรมาน หมายถึง การประพฤติดอย่างเหี้ยมโหดแก่สัตว์ เดรัจฉานอย่างไม่มีปราณีให้ได้รับความทุกข์ยากลำบาก

- การทรมาน คือ การใช้งานเกินกำลัง เช่น ใช้สัตว์เลี้ยงทำงานโดยไม่ให้พักผ่อน หรือ กักขังจนสัตว์นั้นได้รับความทุกข์ หรือนำเอาสัตว์นั้นไปด้วยวิธีการที่ทรมานเช่นมัดเท้ามัดปีก เป็นต้น รวมไปถึงการนำสัตว์ไปทรมานเพื่อความสนุกสนาน เช่นชนโค ชนกระบือ ตีไก่ กัดปลา กัดจิ้งหรีด เป็นต้น

โดยองค์ประกอบของปาณาติบาต มีอยู่ ๕ ประการ ได้แก่ สัตว์มีชีวิต, มีความสำคัญหรือรู้ว่าสัตว์มีชีวิต, มีจิตคิดจะฆ่าให้ตายเสีย, ตั้งใจฆ่าหรือพยายามฆ่า และสัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น และเมื่อองค์ประกอบครบทั้งองค์ ๕ นี้ จึงถือได้ว่าศีลขาด ถ้าไม่ครบเพียงแต่ ต่างพร้อย ทำเองหรือใช้ให้คนอื่นทำศีลย่อมขาดได้เหมือนกัน การทำปาณาติบาตจะมีโทษมากหรือโทษน้อยนั้น มีเกณฑ์การพิจารณาอย่างนี้

- กำหนดด้วยวัตถุ คือ ถ้าเป็นมนุษย์ ฆ่าผู้มีคุณมาก ก็มีโทษมาก ฆ่าผู้มีคุณน้อย ก็มีโทษน้อย เช่น กระทำอนันตริยกรรม ๕ ได้แก่ ฆ่าบิดา ฆ่ามารดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้า เพียงแต่ทำให้หื้อพระโลหิตและทำสงฆ์หรือสังคัมส่วนรวมให้แตกแยกกัน ส่วนคนที่ไม่มีคุณก็มีโทษน้อยลดหลั่นกันลงไป ถ้าเป็นสัตว์ก็กำหนดด้วยคุณ ถ้าไม่มีคุณเหมือนกันกำหนดด้วยรูปร่างใหญ่เล็กกว่ากัน ถ้ารูปร่างใหญ่มีโทษมาก ถ้ารูปร่างเล็กมีโทษน้อย

- กำหนดด้วยเจตนา คือ การตั้งใจฆ่า มีโทษมากหรือน้อยกว่ากัน ถ้าโทษมาก โทษมาก โทษน้อย โทษน้อย

- กำหนดด้วยประโยค คือ ความพยายามที่จะฆ่าให้ตาย ใช้ความพยายามมาก โทษมาก ใช้ความพยายามน้อย มีโทษน้อย^{๒๐๓}

๒) กายสุจริต ประการที่ ๒ (อทินนาทานา เวรมณี)

กายสุจริต ประการที่ ๒ (อทินนาทานา เวรมณี) การละเว้นการแย่งชิง ลักขโมย และการเอารัดเอาเปรียบ เคารพในสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน เพื่อให้ทุกคนเคารพในกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น เว้นจากการทำมาหากินในทางทุจริตประกอบอาชีพในทางมิฉฉาชีพ ไม่เบียดเบียนผู้อื่นในการเลี้ยงชีพ อทินนาทานนั้น โดยอทินนาทานมีองค์ประกอบ ๕ ประการ ได้แก่ พัสดอันผู้อื่นหวงแหน, ความเป็นผู้มีมีความสำคัญว่าเป็นของอันผู้อื่นหวงแหน, จิตคิดจะลัก, มีความพยายาม และลักมาได้ด้วยความพยายามนั้น^{๒๐๔}

เมื่อพร้อมด้วยองค์ประกอบ ๕ นี้ศีลขาด ถ้าไม่ครบองค์ศีลไม่ขาดเป็นเพียงแต่ต่างพร้อย ไม่บริสุทธิ์ ทำเองหรือใช้ให้ผู้อื่นทำ ศีลขาด ข้อห้ามหรือขอบเขตของสิกขาบทนี้มีทั้งโดยตรงและโดยอ้อมซึ่งผู้รักษาศีลจะต้องเว้นเพื่อรักษาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ ได้แก่

^{๒๐๓}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๙๕-๙๖.

^{๒๐๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๙.

๑. โจรกรรม มี ๑๔ อย่าง ดังนี้

- ๑.๑ ลัก ถือนาทรัพย์เมื่อเจ้าของไม่เห็น ที่เรียกว่า ขโมย และตัดช่องย่องเบา
- ๑.๒ ฉก ชิงเอาทรัพย์ต่อหน้าเจ้าของ ที่เรียกว่า ตีชิง วิ่งราว
- ๑.๓ กรรโชก ชูให้เขากลับแล้วให้ทรัพย์ ที่เรียกว่า จี้ ในปัจจุบันนี้
- ๑.๔ ปล้น รวมหัวกันหลายคน มีสัตว์อาวุธเข้าแย่งทรัพย์
- ๑.๕ ตู้อ้างหลักฐานพยานเท็จ หักล้างกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น เช่น ที่ดิน
- ๑.๖ ฉ้อ โกงเอาทรัพย์ของผู้อื่นที่ตนปกครอง เช่น โกงของฝาก โกงที่ดิน เป็นต้น
- ๑.๗ หลอก บั่นเรื่องให้เขาเชื่อแล้วให้ทรัพย์
- ๑.๘ ลวง ใช้เล่ห์เอาทรัพย์ด้วยเครื่องมือลวง เช่น โกงตาชั่ง เป็นต้น
- ๑.๙ ปลอม ทำหรือใช้ของปลอม เช่น ธนบัตรปลอม ยาปลอม เป็นต้น
- ๑.๑๐ ตระบัด ยืมของคนอื่นมาใช้แล้ว ยึดเอาเสียกู้หนี้แล้วไม่ใช้ดอกและต้น
- ๑.๑๑ เบียดบัง กินเศษกินเลย เช่น เลี้ยงสัตว์ กินค่าอาหารสัตว์ เป็นต้น
- ๑.๑๒ สับเปลี่ยน แอบสลับเอาของผู้อื่น ซึ่งมีค่าสูงกว่า
- ๑.๑๓ ลักลอบหลบหนีภาษี หรือนำสิ่งที่ต้องห้าม เช่น เหล้า บุหรี่เถื่อน เป็นต้น
- ๑.๑๔ ยกยอก ยกเอาทรัพย์ของคนที่ถูกจับไว้ ยกยอกภาษี^{๒๐๕}

๒. อนุโลมโจรกรรม คือ กิริยาที่แสวงหาทรัพย์ผิดในทางไม่บริสุทธิ์ แม้ไม่นับเข้าในอาการเป็นโจร ๑๔ อย่างแต่ทำงานคล้ายโจรกรรมพออนุโลมเข้ากับโจรกรรม เรียกว่าอนุโลมโจรกรรม มี ๓ อย่าง ได้แก่

- ๒.๑ สมโจร สนับสนุนโจร เช่น ให้ที่พักและอาหารและรับซื้อของโจร เป็นต้น
- ๒.๒ ปอกลอก คบเขาเพื่อปอกลอกเอาทรัพย์
- ๒.๓ รับสินบน รับสินจ้างแล้วทำผิดหน้าที่ เพราะเกรงใจเขา

ทั้ง ๓ อย่างนี้ ศีลไม่ขาด แต่ต่างพร้อย เฉพาะการรับสินบนนี้ ถ้าผู้รับมีเจตนาร่วมกับผู้ให้ในการทำลายกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น ก็เป็นการร่วมโจรกรรมโดยตรง และศีลก็ย่อมขาด

^{๒๐๕}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, **เบญจศีลและเบญจธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๗-๒๐.

๓. ฉายาโจรกรรม คือ การกระทำที่ไม่ทำอนุโลมโจรกรรม แต่ทำพัสดของผู้อื่นให้สูญเสีย และเป็นสินใช้ตกอยู่กับตน เรียกว่าฉายาโจรกรรม มี ๒ อย่าง ได้แก่ ผลาญ คือ ทำลายทรัพย์สินของผู้อื่นให้เสียหาย เช่น เผาบ้านเรือน เป็นต้น และหยิบฉวย คือ ถูวีสาสะเกินขอบเขต เช่น ลูกลานเอาของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย โดยไม่ได้รับอนุญาต อย่างนี้ ศีลไม่ขาด แต่ทำให้ต่างพร้อย

อทินนาทานจะมีโทษมากหรือมีโทษน้อยนั้น อาศัยเกณฑ์ในการพิจารณา ดังนี้

เกณฑ์ที่ ๑ กำหนดด้วยวัตถุ คือ ของมีค่ามาก มีโทษมาก มีค่าน้อย มีโทษน้อย

เกณฑ์ที่ ๒ กำหนดด้วยเจตนา คือ ความตั้งใจที่เจ็ด้วยกิเลสมาก มีโทษมาก ที่เจ็ด้วยกิเลสน้อย มีโทษน้อย

เกณฑ์ที่ ๓ กำหนดด้วยประโยชน์ คือ ความพยายามที่จะได้ของนั้นมา ถ้าพยายามมากมีโทษ มาก พยายามน้อยมีโทษน้อย^{๒๐๖}

๓) กายสุจิริต ประการที่ ๓ (กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี)

กายสุจิริต ประการที่ ๓ (กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี) การละเว้นการประพฤติดีดลวงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น ไม่ข่มเหงจิตใจหรือทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกันและกัน การงดเว้นจากการประพฤติดีดในกามทั้งหลาย (การมีเพศสัมพันธ์) นี้ เพื่อให้มนุษย์สร้างความสามัคคี ไม่แตกแยกกัน ไม่ส่ำสอนเยี่ยงสัตว์เดรัจฉาน ส่วนองค์ประกอบของกาเมสุมิจฉาจารานี้มีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่ วัตถุอันไม่ควรถึง ได้แก่ หญิงหรือชายนั้นเป็นผู้ต้องห้าม มิให้ลวงละเมิด, จิตคิดจะเสพในวัตถุ (หญิงหรือชายนั้น) ที่ไม่ควรถึงนั้น, ความพยายามในอันเสพ คือ การพยายามประกอบกามกิจกับหญิงหรือชายนั้น และยังมรรคให้ถึงมรรคหยุดอยู่ ได้แก่ อวัยวะเพศลวงล้ำเข้าไปอวัยวะเพศตรงข้าม เมื่อประกอบพร้อมด้วยองค์ครบทั้ง ๔ นี้ ศีลขาด ถ้าไม่ครบองค์ไม่ขาด ใช้ให้คนอื่นทำกับคนอื่นศีลไม่ขาด^{๒๐๗} แม้ว่าหญิงที่อยู่ในข่ายต้องห้ามสำหรับผู้ชาย ตามนัยแห่งพระพุทธพจน์แสดงให้เห็นว่า หญิง ๑๑ จำพวกที่ชายไม่ควรลวงเกิน ได้แก่

จำพวกที่ ๑ มาตารักขิตา หญิงที่มารดารักษา

จำพวกที่ ๒ ปิตุรักขิตา หญิงที่บิดารักษา

จำพวกที่ ๓ มาตাপิตุรักขิตา หญิงที่มารดาบิดารักษา

จำพวกที่ ๔ ภาตุรักขิตา หญิงที่พี่น้องชายรักษา

^{๒๐๖} อ่างแล้ว, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, เบญจศีลและเบญจธรรม, หน้า ๒๑-๒๔.

^{๒๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑-๑๐๒.

จำพวกที่ ๕ ภคินีรักชิตา หญิงที่พี่น้องหญิงรักษา

จำพวกที่ ๖ ญาติรักชิตา หญิงที่เหล่าญาติรักษา

จำพวกที่ ๗ โคตรรักชิตา หญิงที่โคตรรักษา

จำพวกที่ ๘ ธัมมรักชิตา หญิงที่ธรรมรักษา

จำพวกที่ ๙ สสามิกา หญิงที่มีสามี

จำพวกที่ ๑๐ สปริทัณฑา หญิงที่อาชญาครอบ มีอิสสรณหวงห้ามไว้

จำพวกที่ ๑๑ มาลาคุลปรักชิตา หญิงที่เขาคล้องพวงมาลัยไว้แล้ว (ชายได้หมั้นไว้แล้ว)^{๒๐๘}

ส่วนหญิงและชายที่ถือว่าเป็นคนต้องห้ามในเรื่องนี้ แบ่งออกเป็น ๒ จำพวก ดังนี้

จำพวกที่ ๑ หญิงที่ต้องห้ามสำหรับชาย มี ๓ จำพวก ได้แก่ หญิงมีสามี โดยที่สุดแม้แต่ภรรยาเข้าชั่วคืนก็ถือว่าเป็นเจ้าของ, หญิงมีผู้พิทักษ์รักษา เช่น บิดามารดา หรือญาติ เป็นต้น รักษา และหญิงที่จารีตห้าม เช่น แม่ ย่า ทวด ลูก หลาน แม่ชี โดยหญิงทั้ง ๓ จำพวกนี้ เมื่อชายประพฤติดลวงเกินจะโดยยินยอมหรือไม่ยินยอมก็ตาม ศีลย่อมขาดโดยสิ้นเชิง ดังพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลไม่สันโดษด้วยภริยาของตน มักเที่ยวช้องโสเภณี หรือประพฤติดลวงเกินภริยาของคนอื่น ความเสื่อมย่อมเกิดมีแก่เขาอย่างแน่นอน”^{๒๐๙}

จำพวกที่ ๒ ชายที่ต้องห้ามสำหรับหญิงมี ๒ จำพวก ได้แก่ ชายอื่นทุกคน นอกจากสามีของตน สำหรับหญิงมีสามี และชายที่จารีตห้าม เช่น พระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนาเถรวาท และนักพรต นักบวชในลัทธิอื่น ๆ โดยชาย ๒ จำพวกนี้ เป็นวัตถุแห่งกาเมสุมิจฉาจารของหญิง คือ ผิดศีลเว้นไว้แต่ถูกข่มขืน ไม่เต็มใจ ส่วนการเคล้าคลึงหรือพูดเกี้ยว แม้ศีลจะไม่ขาด ย่อมทำให้ต่างพร้อยได้

ดังนั้น ในการพิจารณาโทษว่ามีโทษมากหรือน้อยมีกฎเกณฑ์การพิจารณาคัลลยกับหลักจริยธรรมของพระพุทธ ศาสนาเถรวาทข้ออื่น ๆ ดังนี้

เกณฑ์ ๑ กำหนดด้วยบุคคล คือ ผู้มีคุณมาก บาปมาก เช่น ประพฤติต่อนักบวช บาปมาก คนธรรมดาบาปน้อย แม่ ย่า ยาย และทวดบาปมาก คนอื่นบาปน้อย

เกณฑ์ ๒ กำหนดเจตนา คือ มีเจตนาประกอบด้วยราคะแรงกล้า มีโทษมาก หากราคะ ไม่แรงกล้า มีโทษน้อย

^{๒๐๘}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๓/๓๖๔-๓๖๕.

^{๒๐๙}ข.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๐๔/๒๖๘-๒๖๙.

เกณฑ์ ๓ กำหนดด้วยประโยค คือ ความพยายามประกอบกัมกิจ ถ้าเข้มข้นไม่ยินยอม มีโทษมาก ยินยอมมีโทษน้อย^{๒๑๐}

พระพุทธศาสนาเน้นย้ำอานิสงส์ในการปฏิบัติเกี่ยวกับกายสุจริตว่ามีผลหรืออานิสงส์ของการปฏิบัติตามศีล ๕ หรือเบญจศีล ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ๕ ประการ ดังนี้

ประการที่ ๑ บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมาก ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๑ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

ประการที่ ๒ กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมฟุ้งขจรไปไกล นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๒ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

ประการที่ ๓ บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล จะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็นชาติติยะบริษัทก็ตาม พรหมณ์บริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณะบริษัทก็ตาม ย่อมแก่กล้าไม่เก้อเขินเข้าไป นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๓ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

ประการที่ ๔ บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๔ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

ประการที่ ๕ บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๕ แห่งศีลสมบัติของผู้มีศีล^{๒๑๑}

สำหรับ แนวทางในการพัฒนากายสุจริตหรือแนวทางในการพัฒนาการประพฤติปฏิบัติทางจริยธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาท เมื่อประมวลเข้าด้วยกันแล้วจะพบว่าปรากฏอยู่ในรูปแบบขององค์ธรรม ที่เรียกว่าไตรสิกขาและบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ ซึ่งถือเป็นการประพฤติปฏิบัติครบทุกด้าน ได้แก่ ร่างกาย วาจา และจิตใจ รวมทั้งความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในโลกให้มีความสอดคล้องกลมกลืนเอื้อประโยชน์ต่อกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติทั้งหลาย

แนวทางในการพัฒนากายสุจริตสำหรับบรรพชิตให้ปฏิบัติในหลักไตรสิกขา ๓ ได้แก่

แนวทางที่ ๑ ศีลสิกขา ได้แก่ การปฏิบัติขั้นศีล

แนวทางที่ ๒ จิตตสิกขา ได้แก่ การปฏิบัติขั้นสมาธิ

^{๒๑๐}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, เบญจศีลและเบญจธรรม, หน้า ๒๕-๒๗.

^{๒๑๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๖/๓๐๕.

แนวทางที่ ๓ ปัญญาสิกขา ได้แก่ การปฏิบัติขั้นปัญญา^{๒๑๒}

แนวทางในการพัฒนากายสุจริตสำหรับคฤหัสถ์ให้ปฏิบัติในหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ได้แก่

แนวทางที่ ๑ ทานมัย ได้แก่ การปฏิบัติตามหลักจริยธรรมด้วยการบริจาคทาน

แนวทางที่ ๒ สีลมัย ได้แก่ การปฏิบัติตามหลักจริยธรรมด้วยการรักษาศีล

แนวทางที่ ๓ ภวานามัย ได้แก่ การปฏิบัติตามหลักจริยธรรม ด้วยการเจริญปัญญา^{๒๑๓}

การพัฒนากายสุจริตหรือแนวทางในการพัฒนาการประพฤติปฏิบัติทางจริยธรรมของพระพุทธรศาสนาเถรวาท ตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประมวลได้ ดังนี้

๑. หลักปฏิบัติทานมัย (หลักการพัฒนากายสุจริตด้วยทาน)

ทาน ได้แก่ การเสียสละสิ่งของเพื่ออนุเคราะห์ สงเคราะห์ เพื่อกำจัดความตระหนี่ เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นและเพื่อสาธารณประโยชน์ของสังคมส่วนรวม ทานจัดเป็นบุญและเป็นการพัฒนาจิต เพราะเป็นการขจัดความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัว โดยประเภทแห่งทานหรือการบริจาคทานสำหรับมวลมนุษย์นี้มีอยู่ ๒ ประเภท ได้แก่ (๑) อามิสทาน ได้แก่ การให้วัตถุสิ่งของมีปัจจัย ๔ เช่น ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม ของลูบไล้ ที่นอน ที่พักและเครื่องประทีป เป็นต้น และ (๒) ธรรมทาน ได้แก่ การให้ธรรม ให้วิทยาทานความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตและวิชาการต่าง ๆ ที่มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม^{๒๑๔}

อย่างไรก็ตาม คำว่า ทาน นี้ ยังได้อธิบายออกไปอีกว่ามี ๓ นัย ได้แก่

นัย ๑ อำนาจจากเจตนา ได้แก่ มีศรัทธา มีการสละความตระหนี่

นัย ๒ อำนาจวิริติ ได้แก่ การให้อภัย กล่าวคือ การรักษาศีล ๕ การงดเว้นจากบาป

นัย ๓ อำนาจแห่งไทยธรรม ได้แก่ วัตถุที่ควรให้ มีข้าวและน้ำ เป็นต้น

อำนาจทั้ง ๓ ประการนี้ สรุปลงได้ว่าต้องประกอบด้วยองค์ ๓ อย่าง ได้แก่

องค์ ๑ เพราะมีศรัทธาพร้อมหน้า (สทฺธาย สมมุขีภาวา) ได้แก่ ผู้ถวายเป็นคนมีศรัทธา มีศีลธรรมประจําใจ

^{๒๑๒} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕๒๑/๒๑๘.

^{๒๑๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๗๐.

^{๒๑๔} พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตฺตฺโน), การพัฒนาจิต, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑.

องค์ ๒ เพราะมีไทยธรรมพร้อมหน้า (เทยยธมมสส สมมุขีภาวา) ได้แก่ วัตถุสิ่งของที่
เหมาะสม มีความบริสุทธิ์ ได้มาโดยสุจริต เป็นของดีมีประโยชน์ และมีความเหมาะสมกับผู้รับ

องค์ ๓ เพราะมีทักษิณียบุคคลพร้อมหน้า (ทกขิณียยานํ สมมุขีภาวา) ได้แก่ ผู้รับนั้นเป็น
ผู้บริสุทธิ์ มีศีลธรรม ผู้รับ เรียกว่า ปฏิกาคห เป็นผู้มีศีล มีคุณธรรมทั้งนี้ไม่จำกัดว่าปฏิกาคहनั้นจะต้อง
เป็นพระสงฆ์เสมอไป อาจเป็นสามเณร แม่ชี หรือคฤหัสถ์ผู้มีศีลธรรมก็ได้^{๒๑๕}

ส่วนวิธีการให้ทานนั้นมีอยู่ ๒ วิธี ได้แก่

วิธีที่ ๑ ปาฏิบุคลิกทาน ให้โดยเจาะจง เช่น ถวายสิ่งของแก่พระภิกษุสามเณรรูปใดรูป
หนึ่ง ให้แก่คนตักทุกข์ได้ยากคนใดคนหนึ่ง และให้แต่ผู้มีพระคุณแก่ตนคนใดคนหนึ่ง เป็นต้น

วิธีที่ ๒ สังฆทาน ให้โดยไม่เจาะจง เช่น ถวายปัจจัย ๔ แก่พระสงฆ์ บริจาคอุปกรณ์การ
ศึกษาแก่สถานศึกษา เป็นต้น^{๒๑๖}

การปฏิบัติขั้นทานเพื่อให้เกิดผลมากนั้นต้องประกอบด้วยองค์ ๖ ประการ โดยแบ่งเป็น
ฝ่ายทายกผู้ให้ ๓ องค์ประกอบและฝ่ายปฏิกาคหผู้รับ ๓ องค์ประกอบ ดังนี้

องค์ประกอบที่ ๑ ฝ่ายทายก คือ ผู้กระทำการบริจาคทานต้องครบองค์ ๓ ได้แก่ ก่อนให้
ทานใจอยู่สุภาพปกติ, กำลังให้ทานจิตใจเกิดความเลื่อมใส และครั้นให้ทานแล้วจิตใจก็เบิกบานสดชื่น

องค์ประกอบที่ ๒ ฝ่ายปฏิกาคห คือ ผู้รับทานของทายกนั้นต้องครบองค์ ๓ ได้แก่ ไม่มีราคะ
หรือปฏิบัติบรรเทาราคะ, ไม่มีโทสะหรือปฏิบัติบรรเทาโทสะ และไม่มีโมหะหรือปฏิบัติบรรเทาโมหะ^{๒๑๗}

องค์ประกอบที่ ๓ พระพุทธศาสนาเถรวาท ยังกล่าวถึง การให้ทานในรูปแบบของสัตบุรุษ
กล่าวคือ ผู้มีความรู้และความเข้าใจอย่างถูกต้องในเรื่องให้ทาน ซึ่งเรียกว่า สัปปริสทาน ๕ อย่าง ได้แก่

- ให้ทานด้วยศรัทธา
- ให้ทานโดยเคารพ
- ให้ทานตามกาลอันสมควร
- มีจิตอนุเคราะห์ให้ทานโดยไม่หวังผลตอบแทน
- ให้ทานไม่กระทบตนและผู้อื่น^{๒๑๘}

^{๒๑๕}ช.จุ. (ไทย) ๓๐/๗๔๕/๓๘๑.

^{๒๑๖}อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๓๓๐/๓๕๑-๓๕๒.

^{๒๑๗}ช.เปต. (ไทย) ๒๖/๑๐๖/๑๕๖.

^{๒๑๘}อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๘/๑๕๕-๑๕๖.

อย่างไรก็ตาม ลักษณะของการให้ทานนี้ บุคคลพึงพิจารณาให้ดีก่อนว่าตนเองมีกำลังในการให้แค่ไหน จะเกิดความเดือดร้อนแก่ตนและครอบครัวได้หรือไม่ ด้วยว่าพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญผู้รู้จักประมาณรู้จักตนเองว่าอยู่ในฐานะเช่นใดก็ถวายทานเช่นนั้น ส่วนผู้ที่ให้ทานแล้วทำให้ชีวิตตนและครอบครัวเดือดร้อนนั้น พระพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญ ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ ความว่า “ผู้ให้ของที่พอใจ ย่อมได้ของที่พอใจ ผู้ให้ของที่เลิศ ย่อมได้ของที่เลิศ ผู้ให้ของที่ดี ย่อมได้ของที่ดี และผู้ให้ของที่ประเสริฐ ย่อมเข้าถึงสถานที่ประเสริฐ นรชนใดให้ของที่เลิศ ให้ของที่ดี และให้ของที่ประเสริฐ นรชนนั้นจะบังเกิด ณ ที่ใด ๆ ย่อมมีอายุยืน มียศ”^{๒๑๙}

การปฏิบัติตามหลักทานมัยนี้ แม้ว่าจะเป็นการปฏิบัติตามหลักจริยธรรม แต่เป็นเพียงการปฏิบัติในขั้นพื้นฐานเท่านั้น ซึ่งไม่เพียงพอ ดังนั้น วิธีการที่ยิ่งกว่าทาน จึงต้องปฏิบัติตนในขั้นที่สูงขึ้นไป คือ การรักษาศีล และศีลก็มีอยู่หลายระดับด้วยกัน นั่นเอง

ข้อ ๒ หลักศีลมัย/ศีลสิกขา (ทั้งศีลในหลักไตรสิกขาและบุญกิริยาวัตถุ ๓)

ศีล หมายถึง การตั้งใจงดเว้นจากความชั่ว คือ การฝึกบังคับตัวเองไม่ให้ทำความชั่ว รักษากาย วาจาให้เรียบร้อยตามควรแก่ภาวะ คือ ความเป็นของตน ๆ เช่น ผู้เป็นคฤหัสถ์กัณฑ์งดเว้นด้วยการรักษาศีล ๕ และธรรม ๕ ถ้าเป็นนักบวชเพศบรรพชิตกัณฑ์งดเว้นจากโทษที่ทรงบัญญัติห้ามไว้ แต่ต้องปฏิบัติตามข้อที่ทรงอนุญาตด้วยจะถือว่าเป็นผู้มีศีลครบทั้ง ๔ ประเภท ได้แก่

ประเภที่ ๑ ปาติโมกขสังวรศีล ได้แก่ การสำรวมในพระปาติโมกข์ ด้วยการเว้นจากข้อห้าม ที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม และทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต มีอยู่ ๒๒๗ ข้อ

ประเภที่ ๒ อินทริยสังวรศีล ได้แก่ การสำรวมระมัดระวังตนเองในการแสดงพฤติกรรมทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ล่วงละเมิดต่อตนเองและผู้อื่น

ประเภที่ ๓ อาชีวนปาริสុทธิศีล ได้แก่ การเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ เว้นการแสวงหาด้วยวิธีที่ผิดพระบัญญัติ เช่น คุลายมือ ดูดวง บอกหวย เป็นต้น

ประเภที่ ๔ ปัจจยสันนีสิตศีล ได้แก่ การพิจารณาเสียก่อนในการใช้สอยเสพปัจจัย ๔ มีบิณฑบาต (อาหาร) เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นต้น

ศีลทั้ง ๔ ประเภที่นี้ เหล่าคฤหัสถ์ชาวบ้านสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ด้วย เช่น รู้จักควบคุมตนไม่ให้เกิดความอยากเกินขอบเขต รู้จักประกอบสัมมาชีพและรู้จักใช้จ่ายเท่าที่จำเป็น ดังนั้น การปฏิบัติด้วยการรักษาศีลนี้ เรียกอีกอย่างว่า วิริติ คือ การงดเว้นหรือละเว้น เมื่อบุคคลได้ตั้งใจที่จะรักษาศีลแล้ว จัดเป็นผู้มีกาย วาจาเป็นปกติสะอาด กิริยาที่ละเว้นนั้น มีอยู่ ๓ ประการ ดังนี้

ประการที่ ๑ สัมปัตตวิริติ เว้นสิ่งของที่ประจวบเฉพาะหน้า คือ ไม่ได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน ไม่ได้สมาทานสิกขาบทไว้เลย แต่เมื่อประสบเหตุที่จะทำชั่ว นึกคิดพิจารณาขึ้นได้ขณะนั้นว่า ตนมีชาติตระกูล วัยหรือคุณวุฒิเช่นนี้ ไม่สมควรกระทำการกรรมเช่นนี้ แล้วงดเว้นเสียได้ ไม่ทำผิดศีล

ประการที่ ๒ สมาทานวิริติ เว้นด้วยการสมาทาน คือ ตนได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน โดยได้รับศีล คือ สมาทานสิกขาบทไว้แล้ว กังวลตามที่ได้สมาทานนั้น

ประการที่ ๓ สมุจเฉทวิริติ หรือ เสด็จมาตวิริติ เว้นด้วยตัดขาด หรือชักสะพานตัดรอนเสียทีเดียว เว้นได้เด็ดขาด คือ การงดเว้นความชั่วของพระอริยะทั้งหลาย นั้นเอง^{๒๒๐}

เมื่อได้ให้ทานและมีการรักษาศีลแล้ว มนุษย์ก็จะสามารถที่จะคิด จะพูด จะทำอะไรก็เป็นบุญกุศล ความทุกข์ก็จะเบาบาง ปัญหาต่าง ๆ ทั้งของตนและสังคมก็จะลดลงได้ตามลำดับ แต่วิธีการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาทยังมีวิธีการขั้นสูงขึ้นไปยิ่งกว่าทานและศีล กล่าวคือการประพฤติปฏิบัติอบรมจิตและปัญญาอันเป็นหลักปฏิบัติเพื่อกำจัดความทุกข์ของชีวิตโดยตรง

๓. หลักภาวนามัย/จิตตสิกขาและปัญญาสิกขา (หลักไตรสิกขาและบุญกิริยาวัตถุ ๓)

ภาวนา ได้แก่ การอบรมจิตให้เกิดความสงบและมีปัญญาสามารถเข้าใจถึงความเป็นจริงของสรรพสิ่งได้ โดยมีความพันทุกข์สันกิเลสแห่งสังสารวัฏเป็นจุดหมาย ดังนั้น การเจริญภาวนาหรือปัญญา คือ การอบรมหรือบำเพ็ญกรรมฐาน ๒ ประการ ได้แก่

ประการที่ ๑ สมถกรรมฐานหรือสมถภาวนา (จิตตสิกขา) ได้แก่ การฝึกอบรมพัฒนาจิตใจให้เกิดความสงบ คือ การฝึกสมาธิ หรือจิตตภาวนา หรือสมถกรรมฐาน จนเกิดสมาธิ ๓ ระดับ ได้แก่

ระดับที่ ๑ ขณิกสมาธิ คือ สมาธิชั่วขณะ ขณิกะ แปลว่าเล็กน้อย หรือชั่วขณะ หรือเรียกได้อีกว่า มุลสมาธิ

ระดับที่ ๒ อุปจารสมาธิ คือ สมาธิที่เฉียดฉาน หรือสมาธิจวนจะแน่นอน เป็นสมาธิชั้นกลาง สมาธิขั้นนี้สามารถระงับนิวรณ์ได้ ก่อนที่จะเข้าสู่ภาวะแห่งฉาน

ระดับที่ ๓ อัปปนาสมาธิ คือ สมาธิแน่วแน่หรือสมาธิที่แนบสนิท อัปปนาสมาธิ แปลว่าสมาธิขั้นสูง สามารถทำให้เกิดฉานขั้นสูงได้เช่น รูปฉาน อรูปฉาน คือ ฉานขั้นสูงสุดของสมาธิ

ประการที่ ๒ วิปัสสนากรรมฐาน คือ แต่จุดหมายที่แท้จริงของปัญญาสิกขา คือ เพื่อเป็นบาทหรือฐานในการเจริญปัญญา^{๒๒๑}

^{๒๒๐}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, มังคลัตถทิปปินีแปล เล่ม ๒, หน้า ๑๗๐-๑๗๑.

^{๒๒๑}อง.ทก. (ไทย) ๒๐/๒๗๕/๕๗.

ข. วรจิต

วรจิต คือ ความประพฤติชอบด้วยวาจา^{๒๒๒} หมายถึง การทำกรรมดีทางวาจา ๔ ประการ คือ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ และเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ^{๒๒๓} ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาระบุไว้จำนวนมาก อาทิ

ถ้ากรรมอันบุคคลทำแล้วด้วยวาจา ก็ดี วิรติวาจาอย่างนี้ว่า ความงดจากวรจิต ๔ เป็นต้น นี้เรียกว่า สัมมวาจา ดังนี้ก็ดี เจตนาวาจาอย่างนี้ว่า ภิกษุทั้งหลายวาจาหยาบ อันบุคคลส่อเสียด เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมยังนรกให้เป็นไปพร้อม ดังนี้ ที่ใช้ชื่อว่า วาจา มิใช่วาจาที่ใช้พูดกัน^{๒๒๔}

ภิกษุทั้งหลาย วาจาอันประกอบด้วยองค์ ๔ เป็นวาจาสุภาสิต ไม่เป็นวาจาทุภาสิต เป็นวาจาไม่มีโทษ และเป็นวาจาอันวิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียน องค์ ๔ เป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมกล่าวแต่วาจาที่บุคคลกล่าวดีแล้วอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาที่บุคคลกล่าวชั่วแล้ว ๑ ย่อมกล่าวแต่วาจาที่เป็นธรรมอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาที่ไม่เป็นธรรม ๑ ย่อมกล่าวแต่วาจาอันเป็นที่รักอย่างเดียวไม่กล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก ๑ ย่อมกล่าวแต่วาจาจริงอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาเท็จ ๑ ภิกษุทั้งหลาย วาจาอันประกอบด้วยองค์ ๔ เหล่านี้แล เป็นวาจาสุภาสิต ไม่เป็นวาจาทุภาสิต เป็นวาจาไม่มีโทษ และเป็นวาจาอันวิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียน^{๒๒๕}

สัมมวาจา มีในสมัยนั้น เป็นไฉน การงด การเว้น การเลิกละ เจตนาเครื่องเว้น การไม่ทำการไม่ประกอบ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัดต้นเหตุวรจิต ๔ วาจาชอบ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้น อันใด นี้ชื่อว่า สัมมวาจา มีในสมัยนั้น^{๒๒๖}

วรจิตในทางพระพุทธศาสนา มิได้หมายถึงเพียงเว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ และเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ ที่แสดงออกทางวาจาหรือคำพูดเท่านั้น ยังหมายรวมถึงการแสดงออกทางการสื่อสารเพื่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างสัตว์ทั้งหลายในรูปของวิญญูติรูป

^{๒๒๒}พระเทพดิลก (ระแบบ จิตฺตาโณ), นิเทศธรรม, หน้า ๑๗๐-๑๗๑.

^{๒๒๓}บุญมี แทนแก้ว, ความจริงของชีวิต, หน้า ๑๐๘.

^{๒๒๔}อภ.สง.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๙๐.

^{๒๒๕}ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๓๘/๒๒๙.

^{๒๒๖}อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๒๑๘/๙๑.

วิญญูติรูปมี ๒ อย่าง คือ โภชนวิญญูติ หมายถึง การเคลื่อนไหวของร่างกายหรือวาจาที่ทำให้คนอื่นรู้ถึงความประสงค์ของตน และปัตตนวิญญูติ หมายถึง การเคลื่อนไหวของร่างกายหรือวาจาที่เป็นไปตามปกติมิได้มุ่งหมายให้คนอื่นรู้ถึงความประสงค์ของตน^{๒๒๗}

กระบวนการในการเกิดวาจาหรือผัสสะ คือ การกระทบกันระหว่างอายตนะภายใน คือ โสตะ และอายตนะภายนอก คือ สัททวะ โดยมีวิญญานคอยรับรู้สภาวะที่เกิดขึ้นทั้งหมด ซึ่งทำให้เกิดการปฏิบัติการของเวทนา (เสวยอารมณ์) สัญญา (หมายรู้อารมณ์) สังขาร (คิดปรุงแต่งอารมณ์) ตามลำดับ โดยที่สังขารเป็นคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งแต่งจิตให้ดีให้ชั่ว หรือกลาง ๆ ปรุงแต่งการตรัสรู้ที่นึกคิดในใจและการแสดงออกทาง วาจา ให้เป็นไปต่าง ๆ เป็นที่มาของกรรม ดังนั้น เจตนาจึงเป็นที่มาของความคิดทางใจหรือความตั้งใจ ที่ก่อให้เกิดการเปล่งเสียงออกมาเป็นวาจา ดังพุทธพจน์ว่า “เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำการด้วยกาย วาจา ใจ”^{๒๒๘} พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับวาจาอย่างยิ่ง เพราะการใช้วาจาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เนื้อหาคำสอนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยคุณค่าในทางความประพฤติปฏิบัติ การสอนที่จะให้ได้ผลดี นอกจากให้เกิดความเข้าใจแล้ว จะต้องให้เกิดความรู้สึกลึกซึ้งเห็นคุณค่า ความสำคัญ จนมีความเลื่อมใสศรัทธาที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติด้วย ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงพุทธวจนะที่แสดงหลักเกณฑ์ในการใช้วาจาของพระพุทธเจ้า ความว่า

ราชกุมาร ตถาคตก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมรู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น อนึ่งตถาคตย่อมรู้วาจาที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น อนึ่ง ตถาคตย่อมรู้วาจาที่จริง วาจาที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ในข้อนี้ ตถาคตย่อมรู้กาลที่จะพยากรณ์วาจานั้น ตถาคตย่อมรู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น ตถาคตย่อมรู้วาจาที่จริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้นอนึ่ง ตถาคตย่อมรู้วาจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ในข้อนี้ ตถาคตย่อมรู้กาลที่จะพยากรณ์วาจานั้น ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะตถาคตมีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งหลาย^{๒๒๙}

^{๒๒๗} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๑-๒-๖, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ การพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๗๗.**

^{๒๒๘} **อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.**

^{๒๒๙} **ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๖/๘๗-๘๘**

จากพระพุทธรูปที่ตรัสตอบอภัยราชกุมารข้างต้น แสดงให้เห็นว่า หลักเกณฑ์ในการใช้ วาจาของพระตถาคต มี ๔ ประการ คือ วาจาไม่จริง ไม่เกิดประโยชน์ ไม่เป็นที่ชอบใจ ตถาคตไม่กล่าว วาจานั้น, วาจาที่จริง ไม่เกิดประโยชน์ ไม่เป็นที่ชอบใจ ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น, วาจาที่จริง เกิดประโยชน์ ไม่เป็นที่ชอบใจ ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น, วาจาที่ไม่จริง ไม่เกิดประโยชน์ เป็นที่ชอบใจ ตถาคต ไม่กล่าววาจานั้น และวาจาที่จริง เกิดประโยชน์ เป็นที่ชอบใจ ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น

๑) วชิสุจิริต ประการที่ ๑ (เว้นจากการพูดเท็จ)

วชิสุจิริต ประการที่ ๑ (เว้นจากการพูดเท็จ) คือ ดำรงคำสัตย์ เพราะสืบทอดคำสัตย์ไว้ ด้วยความจริง กล่าวคือ ไม่พูดเท็จในระหว่าง เพราะบางครั้งพูดเท็จ บางครั้งพูดจริง คำสัตย์ของบุคคล นั้นไม่สืบทอดด้วยความสัตย์ เพราะเขาพูดเท็จในระหว่าง เพราะฉะนั้นคนนั้นได้ชื่อว่าไม่ดำรงคำสัตย์ บุคคลไม่พูดเท็จแม้เพราะเหตุความเป็นอยู่ ย่อมดำรงความสัตย์ไว้ด้วยความสัตย์เหมือนกัน มีความ มั่นคงคือมีถ้อยคำมั่นคง เหมือนสีย้อมผ้า เหมือนหลักปักที่กองแกลบและเหมือนฟักวางบนหลังม้า ฉะนั้น คนหนึ่งมีถ้อยคำมั่นคงเหมือนรอยจารึกบนแผ่นดิน และเหมือนเสาเชื่อนฉะนั้นแม้จะเอาดาบ ตัดศีรษะก็ไม่ยอมพูดเป็นคำสอง เรียกบุคคลนี้ว่าผู้มีวาจามั่นคง เชื่อถือได้ มั่นอยู่ในคำสัตย์ คนบางคน เชื่อถือไม่ได้ เช่นเมื่อเขากล่าวว่า คนโน้นพูดเรื่องอะไร ก็พูดว่า พวกท่านอย่าเชื่อคำของเขาเลย คน หนึ่งเชื่อถือได้ เมื่อเขากล่าวว่า คนโน้นพูดเรื่องอะไรก็พูดว่า ถ้าว่า คนนั้นพูดถือเป็นประมาณได้ ไม่ ต้องสอบสวน นี่ต้องเป็นอย่างนั้นดังนี้ บุคคลนี้ท่านกล่าวว่า เป็นบุคคลเชื่อถือได้ พูดจริงคือไม่พูดให้ เคลื่อนคลาดแกโลก คือไม่พูดให้ชาวโลกเข้าใจผิด^{๒๓๐} ดังที่ คัมภีร์พระพุทธศาสนาแสดงไว้ ความว่า

ครั้งนั้นลามสัการะเป็นอันมากเกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ ทำให้พวกอัญญ เดียรถียพลอยเสื่อมลามสัการะลง จึงร่วมมือกับนางจิณฺณมาณวิกา หากลอบยัดดลาม สัการะเหล่านั้น ทำที่เดินเข้าออกจากเขตวันมหาริหารในเวลาเช้าตรู่ และเวลาเย็น ล่วงให้ มหาชนสงสัยเข้าใจว่า อยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระศาสดาผ่านไปสามสี่เดือน ก็ทำตน เป็นผู้มีศรัทธาตั้งขึ้น โดยเอาผ้าพันท่อน พอแปดเก้าเดือน ก็ผูกไม้กลมห่มผ้าทับไว้ที่ท้องแสดง ตนว่ามีศรัทธากับพระศาสดา ด่าพระตถาคตด้วยคำที่ไม่จริงท่ามกลางบริษัทในระหว่างที่ทรง แสดงธรรม พระศาสดาตรัสว่า เรื่องนี้จะจริงหรือไม่ มีเราและเจ้าเท่านั้นที่รู้ ขณะนั้นเท้า สักกะพร้อมเทพบุตรทั้ง ๔ แปลงเป็นลูกหนูกัดเชือกผูกไม้กลมตกลงมาที่หลังเท้า ปลายเท้า ทั้งสองของนางแตก มหาชนถ่มน้ำลายลงบนศีรษะของนาง ขว้างปาด้วยก้อนดินและไม้ ฤๅ ดลามออกจากพระ เขตวันมหาริหาร แผ่นดินใหญ่แตกแยกเป็นช่องสูบนางจิณฺณมาณวิกา^{๒๓๑}

^{๒๓๐} ขุ.ม.อ. (ไทย) ๕/-/๖๔๗-๖๕๑.

^{๒๓๑} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๗๖/๘๘

หากบุคคลกล่าววาทะเท็จก็จะเป็นการทำความชั่วความผิดทางวาจา คือ ด้วยปากด้วยการพูด จัดเป็นบาปมิใช่บุญ ก่อทุกข์โทษให้ทั้งในปัจจุบันและภพชาติต่อไป^{๒๓๒}

การพูดมุสาวาท ได้แก่ วาจาประโยค หรือกายประโยค ที่ทำลายประโยชน์ของบุคคลผู้ฟังจะกล่าวให้มีความหมายคลาดเคลื่อน กล่าวคือ เจตนาที่ให้เกิดกายประโยคและวาจาประโยค ซึ่งพูดให้ผู้อื่นคลาดเคลื่อนของบุคคลของผู้ฟังจะกล่าวให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เรื่องที่พูดนั้นไม่จริง ไม่แท้ ทำให้เขาเข้าใจเรื่องที่ไม่จริง ไม่แท้นั้นว่า เป็นเรื่องจริง เรื่องแท้ การพูดมโหรี ๔ คือ

องค์ ๑ เรื่องไม่จริง

องค์ ๒ จิตคิดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อน

องค์ ๓ มีความพยายามเกิดจากจิตที่คิดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อนนั้น

องค์ ๔ ผู้อื่นเข้าใจความที่พูดนั้น^{๒๓๓}

องค์ประกอบมุสาวาทนั้น คือ การกล่าวมุสาวาท จะถึงความเป็นกรรมบถ คือ เป็นกรรมมีผลตอบสนองต้องประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

องค์ ๑ เรื่องไม่จริง

องค์ ๒ มีจิตคิดจะพูดไม่จริง

องค์ ๓ พูดเรื่องไม่จริงออกไป

องค์ ๔ คนอื่นเข้าใจเนื้อความนั้น^{๒๓๔}

คำว่า พูดเท็จหรือมุสาวาท การพูดโกหก พูดไม่จริง ต้องมีเจตนาที่เป็นเหตุแห่งการกล่าวเรื่องราวที่ไม่เป็นจริงนั้นจึงชื่อว่ามุสาวาท มุสาวาท ได้แก่ การกล่าวโกหกมดเท็จเพื่อให้ผู้อื่นเกิดความเชื่อถือ โดยเจตนาที่เป็นอกุศลหลอกลวงให้เกิดความเชื่อถือ บุคคลผู้ทำอกุศลมุสาวาทนี้ไฉนจะเป็นเครื่องกระทำความผิดเป็นส่วนมาก แต่บุคคลผู้มุ่งหวังจะโกหกหลอกลวงผู้อื่นโดยใช้วาทะส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายที่ไม่เกี่ยวกับวาจา หากเมื่อผู้อื่นเกิดความเชื่อถือแล้ว ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้กระทำความผิดเช่นเดียวกัน โดยนัยนี้ มุสาวาทที่ทำให้เกิดความเสียหายนั้น ถ้าผู้เชื่อเกิดความเสียหายน้อย มุสาวาทนั้นเป็นอปปสาวัชชะ คือ มีโทษน้อย

^{๒๓๒}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาวิเคราะห์พุทธศาสนา (คำวัด), (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและบันลือธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๓๒๗.

^{๒๓๓}พระพุทธมคณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ, หน้า ๗๗๒.

^{๒๓๔}อภิ.สง.อ. (ไทย) ๗๕/๑๖/๒๙๒.

ในขณะเดียวกัน ถ้าผู้เชื่อเกิดความเสียหายมาก มุสาวาทนั้นก็เป็มหาสารวัชชะ คือ มีโทษมาก มุสาวาทของบุคคลผู้ที่เป็นพยานเท็จกล่าวยืนยันให้ผิดไปจากความเป็นจริง ทำให้เสียประโยชน์ของบุคคลซึ่งไม่ควรเสีย มุสาวาทเช่นนี้ จัดเป็มหาสารวัชชะ คือ มีโทษมาก โดยนัยนี้โวหารของอรรถพาลบุคคล เรียกว่า อนริยโวหาร มีอยู่ ๘ โวหาร คือ

โวหารที่ ๑ การกล่าวสิ่งที่ไม่ได้เห็นว่าได้เห็น

โวหารที่ ๒ การกล่าวสิ่งที่ไม่ได้ฟังว่าได้ฟัง

โวหารที่ ๓ การกล่าวสิ่งที่ไม่ได้ทราบว่าได้ทราบ

โวหารที่ ๔ การกล่าวสิ่งที่ไม่ได้รู้ว่าได้รู้

โวหารที่ ๕ การกล่าวสิ่งที่ได้เห็นว่าไม่ได้เห็น

โวหารที่ ๖ การกล่าวสิ่งที่ได้ฟังว่าไม่ได้ฟัง

โวหารที่ ๗ การกล่าวสิ่งที่ได้ทราบว่าได้ทราบ

โวหารที่ ๘ การกล่าวสิ่งที่ได้รู้ว่าไม่ได้รู้^{๒๓๕}

มุสาวาทของบุคคลผู้กล่าวอนริยโวหารทั้ง ๘ ประการนี้ จัดเป็มหาสารวัชชะ คือมีโทษมาก มุสาวาทของบุคคลผู้มีใจบาปหยาบเข้า กล่าวยุยงพระสงฆ์ผู้สามัคคีดีพร้อมเพรียงกันให้แตกแยกจากกันไป จัดว่าเป็นมหาสารวัชชะครุกรรม คือ มีโทษมากและเป็นกรรมหนักที่สุด สำหรับมุสาวาทที่เป็นอัปสาร์วัชชะ คือ มีโทษน้อย ก็ได้แก่มุสาวาทที่บุคคลกล่าวไปโดยไม่ก่อเกิดความเสียหายแก่ผู้หนึ่งผู้ใด อาทิ “ถ้ามุสาวาทนั้นเป็นไปเพื่อป้องกันทรัพย์ของตน เช่น มีคนมาขอวัตถุสิ่งของบางอย่างที่ตนมีอยู่ แต่ผู้เป็นเจ้าของไม่ปรารถนาจะให้ จึงสร้างตอบไปว่าไม่มี ดังนี้ ก็เป็มุสาวาทที่เป็นอัปสาร์วัชชะ คือมีโทษน้อย”^{๒๓๖}

วิบากกรรมของมุสาวาท คือ ผลของการกล่าวคำเท็จนั้น ผู้ที่มีการกล่าวคำเท็จนั้นจะต้องมีการประสบกับวิบากกรรมหลายประการ ได้แก่ พูดไม่ชัด ฟันไม่เป็นระเบียบ ปากเหม็นมาก ไอ ตัวร้อนจัด ตาไม่อยู่ในระดับปกติ กล่าววาจาด้วยปลายลิ้นและปลายปาก ทำทางไม่สง่าผ่าเผย จิตไม่เที่ยงคล้ายวิกลจริต ร่างกายไม่สมประกอบ และมากไปด้วยความวิตกกังวล

^{๒๓๕} อ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๖๗/๓๖๙-๓๗๐.

^{๒๓๖} มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๒, หน้า ๑๐๖.

ในทางพระพุทธศาสนามีทัศนะว่า สรรพสิ่งที่เกิดมีแต่เหตุ เมื่อมีเหตุเกิดผลจึงเกิดตามมา เมื่อเหตุดับผลจึงดับตาม ผลเกิดแต่เหตุหากเหตุไม่ดับผลก็ไม่ดับ มุสาวาทก็เช่นนั้น หากไม่มีเหตุให้เกิดผลของมุสาวาทก็ไม่เกิด คำว่า มูลเหตุ หมายถึง ต้นเรื่องที่ทำให้เกิดผล รากเหง้าของผลหรือต้นกำเนิดของผล “ตามนัยของความหมายคำว่า มุสา ซึ่งหมายถึง เท็จ”^{๒๓๗}

๒) วชิสุจิริต ประการที่ ๒ (เว้นจากการพูดส่อเสียด)

วชิสุจิริต ประการที่ ๒ (เว้นจากการพูดส่อเสียด) ได้แก่ การพูดคำที่ทำให้เกิดความสามัคคี พูดสมานคนที่แตกต่างกัน เช่น เมื่อมิตรสองคนหรือผู้ที่ร่วมอุปฌาย์กันเป็นต้น แตกกันด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งเข้าไปหาคนทั้งสองแล้วกล่าวคำมีเป็นต้นว่า การแตกกันนี้ไม่สมควรแก่ท่านทั้งหลายผู้เกิดในตระกูลเช่นผู้เป็นพหูสูตอย่างนี้ พูดส่งเสริมคนที่พร้อมเพรียงกัน คือส่งเสริมคนที่สมานกัน เช่น เห็นคนสองคนพร้อมเพรียงกัน แล้วกล่าวคำมีเป็นต้นว่า การกระทำเช่นนี้สมควรแก่พวกท่านผู้เกิดในตระกูลเห็นปานนี้ ประกอบด้วยคุณเห็นปานนี้ แล้วทำให้หนักแน่นยิ่งขึ้น เพราะมีความพร้อมเพรียงเป็นที่น่ายินดี กล่าวคือ ความพร้อมเพรียงไม่มีในที่ใด ไม่ควรแม้จะอยู่ในที่นั้น ไม่พูดส่อเสียด คือ กล่าววาจาทำให้เขาพร้อมเพรียงกัน กล่าวคือ กล่าววาจาที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายพร้อมเพรียงกันอันแสดงถึงคุณของความสามัคคี^{๒๓๘} ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ ความว่า

สมัยหนึ่ง พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานเถระ คิดพอกพูนการอยู่ป่าตลอดพรรษานี้ จึงทูลลาพระศาสดาและจากหมู่คณะ ถือบาตรจีวรด้วยตนเองออกจากพระเชตวันมหาวิหาร อาศัยปัจฉิมตคามแห่งหนึ่งอยู่ในป่าบุรุษกินเดนคนหนึ่ง มาทำการอุปฐากพระเถระทั้งสองอยู่แล้ว คิดว่าพระเถระทั้งสองนี้อยู่พร้อมเพรียงกันเหลือเกินเราอาจไหมหนอ ที่จะทำลายพระเถระเหล่านี้ให้แตกกัน แล้วพยายามพูดยุยงให้พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะแตกความสามัคคีกันแต่ทำไม่สำเร็จ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสเล่าว่า ครั้งเมื่อพระโพธิสัตว์เป็นรุกขเทวดาอยู่ในป่าครั้งนั้นราชสีห์กับเสือโคร่งอยู่ในถ้ำแห่งภูเขาในป่า สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งอุปฐากสัตว์ทั้งสองนั้น กินเดนของสัตว์ทั้งสองจนมีร่างกายใหญ่โต วันหนึ่งคิดว่า เราไม่เคยกินเนื้อของราชสีห์และเสือโคร่ง เราควรทำให้สัตว์นั้นตายเพราะทะเลาะกัน แล้วจึงพูดยุยงให้แตกกัน แต่ด้วยความเป็นผู้มีใจคอหนักแน่นของทั้งราชสีห์และเสือโคร่ง สุนัขจิ้งจอกจึงทำไม่สำเร็จ^{๒๓๙}

^{๒๓๗}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๙๑๖.

^{๒๓๘}ช.ม.อ. (ไทย) ๕/-/๖๔๗-๖๕๑.

^{๒๓๙}ช.ขา.ปญจก.อ. (ไทย) ๓/๔/๗๙๓-๗๙๔.

พูดส่อเสียด ได้แก่ วาจาที่เป็นเหตุทำตนเป็นที่รักในใจของผู้ที่ตนพูดด้วย และเป็นเหตุส่อเสียดผู้อื่น กล่าวคือ เจตนาของบุคคลผู้มีจิตเศร้าหมองทำให้เกิดความพยายามทางกาย และทางวาจาเพื่อให้คนอื่นแตกกันก็ดี เพื่อต้องการทำตนให้เป็นที่รักก็ดี การพูดส่อเสียด มิ่งค์ ๔ คือ ผู้อื่นที่พึงให้แตกกัน มุ่งให้เขาแตกกันด้วยประสงค์ว่าคนเหล่านี้จักเป็นผู้แตกกัน ความพยายามที่เกิดแต่ความมุ่งมันให้เขาแตกกันนั้น และผู้นั้นรู้เรื่องนั้น

ปิสุณวาจา การพูดส่อเสียด หมายถึง วาจาส่อเสียด พูดส่อเสียด พูดยุยงให้เขาแตกแยกกัน ข้อ ๖ ในกุศลกรมมบถ ๑๐ คำว่า ปิสุณาย วาจาเย เวรมณี หมายถึง เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดยุยงให้เขาแตกกัน แตกร้าวกัน ข้อ ๖ ในอุกกุศลกรมมบถ ๑๐^{๒๔๐} การกล่าวคำส่อเสียด คือ การการที่บุคคลสืบเข้าไป ทำให้มากขึ้น เจริญขึ้น ย่อมอำนาจให้ไปเกิดในนรก อำนาจผลให้ไปในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน อำนาจผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากกรรมแห่งการพูดส่อเสียดอย่างเบาที่สุดคือ ย่อมอำนาจผลให้แตกจากมิตรสหายแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์ การกล่าวส่อเสียด ย่อมบดความสามัคคี คือ ทำความสามัคคีให้กระจัดกระจายแตกละเอียดยไป วาจานั้นชื่อว่า ปิสุณวาจา^{๒๔๑}

การกล่าวคำส่อเสียด จะมีโทษมากหรือน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับผู้ที่กล่าวว่ามีคุณมากน้อยเพียงใด และมีโทษหนักเบาตามเหตุ เช่น ถ้าผู้ที่ถูกส่อเสียดนั้นเป็นผู้มีศีลธรรม เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมสูง การพูดส่อเสียดของบุคคลผู้เป็นเจ้ากรรมหรือเจ้าของ ก็ย่อมจะเป็นมหาสาวิชชะ คือ มีโทษมาก มีโทษใหญ่ หากว่าผู้ที่ถูกส่อเสียดให้เกิดจากการแตกแยกกัน เป็นคนอันธพาลเป็นผู้ไร้ศีลธรรมการพูดส่อเสียดของบุคคลผู้เป็นเจ้ากรรม ก็ย่อมจะเป็นอัปสาวิชชะ คือมีโทษน้อย มีโทษเบา เป็นธรรมดา กรรมบถข้อพูดส่อเสียดมิ่งค์ ๔ คือ

องค์ ๑ พังความจากฝ่ายนี้แล้วไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้

องค์ ๒ พังความฝ่ายโน้นไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น

องค์ ๓ ทำให้คนที่ปรองดองแตกแยก

องค์ ๔ พูดแต่ถ้อยคำที่ทำให้แตกแยกความสามัคคี^{๒๔๒}

การกล่าวคำส่อเสียด ที่บุคคลเสพเข้าไป ทำให้มากขึ้น เจริญขึ้น ย่อมอำนาจผลให้ไปเกิดในนรก อำนาจผลให้ไปเกิดกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน อำนาจผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากกรรมแห่งการพูดส่อเสียดอย่างเบาที่สุดคือ ย่อมอำนาจผลให้แตกจากมิตรสหายแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์^{๒๔๓}

^{๒๔๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๕๐.

^{๒๔๑}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, มังคลัตถทิปนี แปล เล่ม ๒, หน้า ๑๐๒.

^{๒๔๒}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๒/๒๒๒-๒๒๔.

^{๒๔๓}อ.อ.อุก. (ไทย) ๒๒/๔๐/๓๐๒.

การกล่าววาทจาสื่อเสียด ยุยงเหล่าชนที่กำลังมีความสามัคคีอยู่ให้แตกความสามัคคีกัน ซึ่งเรียกอีกอย่างว่า มิตตาสุนฺยวาทว่า วาทที่กล่าวเพื่อทำลายมิตรภาพโดยเจตนาที่ชั่วช้าเศร้าหมอง ไม่บริสุทธิ์ผ่องใส เป็นเจตนาร้ายทำให้เกิดความเร่าร้อน การกล่าววาทจาสื่อเสียดยุยงให้เกิดความแตกสามัคคีของหมู่คณะ ซึ่งอาจจะกระทำได้ด้วยกายและวาจา คือ ทำความสามัคคีให้กระจัดกระจายแตกเลอะเอียดไป^{๒๔๔}

๓) วชิสุจิริต ประการที่ ๓ (เว้นจากการพูดคำหยาบ)

วชิสุจิริต ประการที่ ๓ (เว้นจากการพูดคำหยาบ) ได้แก่ การกล่าววาทที่ไม่มีโทษ ไพเราะ โสติด คือ วาจาสบายหู เพราะไพเราะด้วยพยัญชนะ ไม่เกิดแสงหูจุกเข้มแทงหู เพราะไม่ทำให้เกิดความโกรธ ให้เกิดความรักไปทั่วเพราะไพเราะ เป็นวาจาหยั่งลงถึงหทัย เพราะไม่มีอะไรกระทบไปถึงหทัยเข้าไปสู่จิตโดยสะดวกเป็นคำของชาวเมือง บริบูรณ์ด้วยคุณ อธิบายว่า เป็นคำพูดของชาวเมือง เพราะชาวเมืองเป็นผู้พูดเหมาะสมย่อมเรียกคนขุนบิดาว่าบิดา คนขุนพี่ว่าพี่ วาจาเป็นที่พอใจของชนหมู่มาก เพราะเป็นที่ชอบใจของชนหมู่มาก ทำความงดงามให้แก่ใจ ด้วยเป็นวาจาที่พอใจ^{๒๔๕}

ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นถึง การกล่าววาทที่มีโทษของนายช่างทอง ความว่า

เมื่อมหาชนกำลังสร้างพระเจดีย์ของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่ พระชีณาสพองค์หนึ่งไปยังเจดีย์ ทราบว่า ทองไม่พอในการก่อสร้างมุขทางทิศอุดรแห่งเจดีย์ พระชีณาสพจึงเข้าไปภายในหมู่บ้าน แล้วชักชวนมหาชนสร้างเจดีย์ เมื่อไปสู่ตระกูลนายช่างทอง ซึ่งกำลังนั่งทะเลาะกับภรรยาอยู่ในขณะนั้นเอง พระเถระจึงกล่าวเชิญชวน แต่ด้วยความโกรธต่อภรยานายช่างจึงกล่าวว่า จงโยนพระศาสดาของท่านลงน้ำไปเสีย ภรรยาของนายช่างได้ให้สติว่าท่านทำกรรมอย่างสาหัสยิ่ง ท่านโกรธดิฉันควรจะด่าหรือควรจะเยียนดิฉันเท่านั้น เหตุไฉนท่านจึงทำเวรในพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ท่านดิฉันเองนายช่างทองเกิดความสลดใจกล่าวว่า ท่านเจ้าข้า ขอท่านจงอดโทษแก่กระผม แล้วหมอบลงแทบเท้าของพระเถระ พระเถระกล่าวว่า โยม ฉันทหาญท่านว่ากล่าวอะไร ๆ

^{๒๔๔}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลกถาปิณี แปล เล่ม ๒, หน้า ๑๐๗.

^{๒๔๕}ช.ม.อ. (ไทย) ๕/-/๖๔๗-๖๕๑.

ท่านจงยังพระศาสดาให้อดโทษเถิดแล้วให้นายช่างทำหม้อดอกไม้ทองคำ ๓ หม้อ บรรจुเข้าไว้ภายในที่บรรจุพระธาตุ นายช่างทองชวนลูกชาย ๓ คนมาร่วมทำ ลูกชายคนใหญ่ และคนกลางไม่ปรารถนาที่จะทำด้วย เขาจึงเรียกลูกชายคนเล็กมา และกล่าวเชิญชวนให้ร่วมทำ ลูกชายคนเล็กนั้นคิดว่า ธรรมดาว่า กิจที่เกิดขึ้นแก่บิดา ย่อมเป็นภาระของบุตร จึงทำดอกไม้ทั้งหมดด้วยกรรมที่กล่าวต่อพระศาสดา ทำให้นายช่างทองถูกโยนลงน้ำตั้งแต่เกิดถึง ๗ ครั้ง จนถึงชาติสุดท้าย ส่วนบุตรของเขาทั้งสองคน ไม่ปรารถนาจะเป็นสหายในเวลาทำดอกไม้ทองคำ เพราะเหตุนั้น ภูเขาทองจึงไม่เกิดสำหรับบุตรทั้งสองนั้น แต่เกิดสำหรับลูกชายคนเล็ก เพราะความที่เขาทำดอกไม้ทองคำร่วมกันกับบิดา^{๒๔๖}

การพูดคำหยาบ หมายถึง วาจาหยาบ คำพูดเผ็ดร้อน คำหยาบคล้าย ข้อ ๖ ในกุศลกรรมบถ ๑๐ คำว่า ผรุสยะ วาจาเย เวรมณี หมายถึง เว้นจากการพูดคำหยาบข้อ ๖ ในกุศลกรรมบถ ๑๐^{๒๔๗} ผรุสวาจา หรือคำหยาบมีหลายลักษณะ ดังนี้

ลักษณะที่ ๑ คำด่า หมายถึง กัดให้เขาต่ำกว่าที่เป็นจริง เช่น ว่าเขาเป็นหมา เป็นวัว เป็นควาย คือการพูดกดให้ต่ำลง เช่น เขาเป็นคนแต่ว่าเขาเป็นสัตว์

ลักษณะที่ ๒ คำประชด หมายถึง ยกให้สูงกว่าที่เป็นจริง เช่น เรียกคนสามัญธรรมดาว่า พ่อเทวดาแม่คุณหญิง แม่คุณนาย พ่อมหาเศรษฐี

ลักษณะที่ ๓ คำกระทบ หมายถึง ตั้งใจจะว่าให้เจ็บและไม่พูดตรงๆพูดไปเสียทางโน้น ให้มันมากระทบทางนี้ เช่น จะว่าคนสูงโย่ง ก็พูดถึงเสาชิงช้า จะว่าคนเตี้ยก็พูดถึงไถกระเทียม คำพูดที่ว่ากันด้วยคำหวาน ก็จัดเข้าประเภทคำกระทบด้วยเช่นกัน เพราะคนถูกว่า จะรู้สึกเจ็บใจที่หลังต่อเมื่อคิดการพูดให้กระเทือนไปหาผู้อื่น ที่มีความหมายตรงกับสำนวนไทยว่า ตีวัวกระทบคราด

ลักษณะที่ ๔ คำแดกดัน เป็นคำธรรมดา แต่คนพูด พูดด้วยเจตนาแดกดันให้คนฟังไม่สบายใจ เช่น จะบอกให้กินข้าว ก็บอกว่าแดกเข้าไปเสีย และคำอื่น ๆ อีกมาก คำพูดแดกดันนี้จะยกมาแสดงเป็นคำ ๆ ไม่ได้ เพราะคำไหนก็ใช้ได้ แเดกดันได้ในเมื่อผู้พูดเจตนาจะแดกดันเพียงแต่พูดกระแทกเสียงเบ้าปากให้ผิดปกตินิดหน่อยเท่านั้น คือการพูดด้วยเจตนาจะแดกดัน ให้เขาเกิดความไม่สบายใจ เช่น บอกให้กินข้าว ก็บอกว่า เชิญยัดเข้าไปเสียให้พอ

^{๒๔๖} พ.ร.บ. (ไทย) ๒๕/๔๑๖/๑๖๔.

^{๒๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๕๐.

ลักษณะที่ ๕ คำสบถ หมายถึง คำแข่งชักหักกระดูกต่าง ๆ เช่น เรียกแห่มากิน เรียกผีมาลง และคำพูดแข่งให้อีกฝ่ายหนึ่งมีอันเป็นต่าง ๆ เช่น ให้ตายโหง ตายท่า ให้ฉิบหายวายวอด ให้ตกรอกเวจีให้ค่อหอยพอก หรือให้มีอันเป็นไปอย่างไร อย่างหนึ่ง คือการพูดسابแข่งต่าง ๆ นา ๆ ให้เขามีอันเป็นไปต่าง ๆ

ลักษณะที่ ๖ คำแสดงใจอื่น ๆ เช่น คำหยาบโลน เช่นพูดเกี่ยวกับอวัยวะที่ลับ และการเสพเมถุนสุภาพ เช่นไม่นิยมพูดโดยเปิดเผยจำเป็นต้องพูดถึงก็เลี่ยงใช้คำ หรือความพ้อที่จะเข้าใจความหมายกัน แต่คนที่มีความใจไม่ละเอียดพ้อก็พูดอย่างไม่กระดากปาก เรียกว่าพูดคำหยาบโลน เช่น คำที่เกี่ยวกับอวัยวะเพศ คำอาฆาตเกิดความเกิดแค้นและพูดออกมา เช่น เตี้ยวกูพันให้คอขาดเสียนี้เป็นต้น

การกล่าวคำหยาบใด ย่อมกระทำให้เป็นอย่างหยาบ วาจา นั้น ชื่อว่า ผรุสวาจา ผรุสวาจา นี้ได้แก่ การด่า การแข่ง โทษเจตนา คือ เจตนาที่จะทำลายหรือประทุษร้าย การกล่าวคำหยาบ การด่า การแข่งด้วยโทษะ ก็ชื่อว่า ผรุสวาจา^{๒๔๘} โดยที่ คำหยาบหรือที่เรียกว่า อักโกสวัตถุ คือวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งการด่า การแข่งทั้งหลายซึ่งจัดเป็นผรุสวาจา นั้น มีทั้งหมด ๑๐ ประการ คือ

ประการที่ ๑ ขาดิ คือ คำด่าที่เกี่ยวกับเชื้อชาติต่ำทราม และคำที่เกี่ยวกับเชื้อชาติสูงส่ง จัดเข้าในอักโกสวัตถุข้อ ขาดิ หมายความว่า ยกเอาชาติขึ้นมาด่าในด้านที่ต่ำทราม เช่น ด่าทอด้วยคำหยาบคาย ว่าเจ้าชาติไพร่ หรือยกเอาชาติขึ้นมาด่าในด้านสูงส่ง เช่น ประสงค์จะกล่าวคำแดกดันให้เจ็บใจ จึงกล่าวคำหยาบคายออกมาว่า เจ้าผู้ดีแปดสาแหรก เป็นต้น

ประการที่ ๒ นามะ คือ คำด่าที่เกี่ยวกับชื่อ ต่ำทราม และคำด่าที่เกี่ยวกับชื่ออันสูงส่ง จัดเข้าในอักโกสวัตถุข้อ นามะ หมายความว่า ยกเอาชื่อขึ้นมาด่าในด้านที่ต่ำทราม ซึ่งผิดไปจากความเป็นจริง เช่น เขาเป็นชื่อนี้ชื่อนั้นอยู่ในมนุษย์ภูมินี้แท้ ๆ แต่ด่าโดยตั้งชื่อใหม่ให้เขากลายเป็นสัตว์ในอบายภูมิ ซึ่งเป็นภูมิที่ต่ำทราม เช่น ด่าทอเขาด้วยคำที่หยาบคายว่า เจ้าสัตว์นรก เจ้าสัตว์ดิรัจฉาน หรือยกเอาชื่อขึ้นมาด่าในด้านที่สูงส่ง เช่น ตนผู้รู้แล้วว่า เขาเป็นคนธรรมดาอยู่แต่ประสงค์จะด่าให้เจ็บใจ จึงด่าประชดประชันออกมาว่า พ่อเทวดาแม่เทพธิดา เป็นต้น

ประการที่ ๓ โคตระ คือ คำด่าที่เกี่ยวกับโคตรคือสกุลวงศ์อันต่ำทราม และคำด่าที่เกี่ยวกับสกุลวงศ์อันสูงส่ง จัดเข้าในอักโกสวัตถุข้อ โคตระ หมายความว่า ยกเอาสกุลวงศ์ขึ้นมาด่าในด้านที่ต่ำทราม เช่น ด่าทอด้วยถ้อยคำหยาบคายว่า เจ้าเป็นสกุลชั่ว เจ้าเป็นสกุลโจร หรือยกเอาสกุลวงศ์ขึ้นมาด่าในด้านสูงส่ง เช่น ตนก็รู้ว่าเขาเป็นคนธรรมดา แต่ประสงค์จะด่าว่าให้เจ็บใจ จึงด่าประชดออกมาว่า เจ้าเป็นคนสกุลเจ้านาย เจ้าเป็นคนสกุลคนดี เจ้าเป็นคนสกุลเศรษฐี เป็นต้น

^{๒๔๘}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลกถาปิณี แปล เล่ม ๒, หน้า ๑๐๙.

ประการที่ ๔ กรรม คือ คำดำที่เกี่ยวกับอาชีพการงานต่ำ และคำดำที่เกี่ยวกับอาชีพการงานตำแหน่งสูง จัดเข้าในอภิสวัตถุข้อ กรรม หมายความว่า ยกเอาอาชีพการงานที่ต่ำของเขาขึ้นมาด่าให้เจ็บใจ เช่น ด่าทอด้วยถ้อยคำว่า เจ้ากรรมกร เจ้าคนขอทาน หรือยกตำแหน่งหน้าที่การงานในด้านสูงส่งขึ้นมาด่า เช่น ตนผู้รู้แล้วว่าเขาคือคนธรรมดา แต่ประสงค์จะด่าให้เจ็บใจ จึงด่าประชดประชันว่าเจ้าเป็นคนชั้นเสนาบดี เจ้าเป็นคนชั้นเจ้านาย เป็นต้น

ประการที่ ๕ สิปปะ คือ คำดำที่เกี่ยวกับศิลปะวิทยาการต่ำ และคำดำที่เกี่ยวกับศิลปะวิทยาการอันสูง จัดเข้าในอภิสวัตถุข้อ สิปปะ หมายความว่า ยกเอาศิลปะวิทยาการหรือความรู้อันต่ำของเขาขึ้นมาด่าให้เจ็บใจ เช่น ด่าด้วยถ้อยคำว่า เจ้ามีความรู้เพียงแค่หางอึ่ง เจ้ามีความรู้เพียงแค่ทำขนมขาย เจ้ามีความรู้เพียงแค่แจวเรือจ้าง หรือยกเอาศิลปะวิทยาการและความรู้ในด้านสูงส่งขึ้นมาด่า เช่น ด่าด้วยถ้อยคำว่าเจ้าเป็นอาจารย์ถ้อย เจ้าเป็นครูที่ชั่วช้า เจ้าเป็นนายที่ต่ำทราม เป็นต้น

ประการที่ ๖ อาพาธ คือ คำดำที่เกี่ยวกับ โรคภัยไข้เจ็บต่ำทราม และคำดำที่เกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บเบี่ยงสูง จัดเข้าในอภิสวัตถุข้อ อาพาธ หมายความว่า ยกเอาโรคภัยไข้เจ็บที่ต่ำทรามน่ารังเกียจขึ้นมาด่า เช่น ด่าด้วยถ้อยคำว่าเจ้าไข้เรื้อน เจ้าง่อย เจ้าบอด หรือยกเอาโรคภัยไข้เจ็บของเขาซึ่งเป็นโรคชั้นสูงมักเกิดขึ้นกับอวัยวะเบี่ยงสูงขึ้นมาด่าว่าให้เข้าใจ เช่น ด่าด้วยถ้อยคำว่าเจ้าหัวล้าน เป็นต้น

ประการที่ ๗ ลิงคิกะ คือ คำดำที่เกี่ยวกับเพศหรือรูปพรรณสัณฐานอันต่ำทรามและคำดำที่เกี่ยวกับเพศหรือรูปพรรณสัณฐานอันสูงส่ง จัดเข้าในอภิสวัตถุข้อ ลิงคิกะ หมายความว่า ยกเอาเพศหรือรูปพรรณสัณฐานขึ้นมาด่าให้เจ็บใจในด้านต่ำ เช่น ด่าด้วยถ้อยคำว่าเจ้าอ้วน เจ้าเตี้ย ตัวเจ้าเป็นชายแต่ใจเป็นหญิง (เจ้ากระเทย) หรือยกเอาเพศหรือรูปพรรณสัณฐานอันสูงส่งของเขาขึ้นมาด่าว่าเพื่อให้ได้รับความเจ็บใจ เช่น ด่าด้วยถ้อยคำว่า รูปร่างเจ้าเหมือนเทวดา แต่ว่าใจร้ายเหมือนคนปารูปร่างเจ้าปานนางฟ้าแต่หัวใจชั่วช้าเหมือนแม่เมด เป็นต้น

ประการที่ ๘ กิเลส คือ คำดำที่เกี่ยวกับกิเลส จัดเข้าในอภิสวัตถุข้อ กิเลส หมายความว่า ยกเอากิเลสขึ้นมาด่าให้เจ็บใจ เช่น ด่าด้วยถ้อยคำที่หยาบคายว่า เจ้าคนบ้าตถา เจ้าคนมีทิฐิมานะ ในกรณีนี้ ขอให้ท่านผู้มีปัญญาพึงตั้งข้อสังเกตว่าคำดำที่เกี่ยวกับกิเลสนี้ปรากฏว่ามีแต่คำดำในด้านต่ำอย่างเดียว ไม่มีคำดำในด้านสูงเหมือนอภิสวัตถุข้ออื่น ๆ

ประการที่ ๙ อาปัตติ คือ คำดำที่เกี่ยวกับอาบัติอันแสดงถึงความอันต่ำทราม และคำดำที่เกี่ยวกับอาบัติอันแสดงถึงความไม่ต่ำทรามเท่าใด จัดเข้าในอภิสวัตถุข้อ อาปัตติ หมายความว่า ยกเอาอาบัติคือ ความผิดกฎวินัยขึ้นมาด่ากัน ในด้านต่ำก็ยกเอาอาบัติหนักขึ้นมาด่าเช่น ด่าด้วยถ้อยคำว่าเจ้าปาราชิก เจ้าคนบาปหนา หรือยกเอาอาบัติที่แสดงถึงความไม่ต่ำทรามเท่าใด อันได้แก่ ความผิดกฎวินัยที่มีโทษเบาว่าอาบัติปาราชิกและสังฆาติเสสขึ้นมาด่ากัน ซึ่งจัดเป็นการด่าในด้านสูงสำหรับกรณีแห่งอภิสวัตถุข้ออาปัตตินี้ เช่น ด่าเพื่อให้เจ็บใจด้วยคำว่า เจ้าคนต้องปาจิตติย์ เป็นต้น

ประการที่ ๑๐ อักโกโส คือคำดำที่เกี่ยวกับสาธารณภัย อันเป็นไปทั้งในด้านต่ำและด้านสูง ซึ่งเป็นคำดำที่ใช้กันอยู่ทั่วไปในโลกของคนดำทั้งหลาย เช่น คำที่พาดพิงไปถึงพ่อแม่หรือสันดานของเขาเป็นต้น อันเป็นคำดำที่ก่อความเจ็บช้ำให้เกิดแก่ผู้ที่ถูกดำทั้งหลาย ย่อมจัดเข้าในอักโกสวัตถุชื่อว่า อักโกโส^{๒๔๙} ทั้งสิ้น

พูดคำหยาบ ได้แก่ เจตนาหยาบโดยส่วนเดียวที่ทำให้เกิดความพยายามทางกายและความพยายามทางวาจาที่เป็นเหตุตัดความรักของผู้อื่น ชื่อว่า การพูดคำหยาบมีมิ่งค์ ๓ คือ คนอื่นที่ตนดำ โกรธ และการดำ^{๒๕๐}

การกล่าวคำหยาบ ที่พูดออกไปนั้น ย่อมมีโทษแก่ผู้พูด คือ ทำให้ผู้พูดเป็นคนหยาบคาย ตกอยู่ในอำนาจของความโกรธ สร้างความเจ็บใจแก่ผู้อื่น การพูดคำหยาบนี้มีโทษมากหรือน้อยนั้น ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบเหล่านี้ คือ เจตนา คือความแรงกล้าหรืออ่อนของกิเลสในใจของผู้พูด, วัตถุ คือ บุคคลที่ถูกดำ และประโยค คือความพยายามในการดำ

การกล่าวคำหยาบหรือผรุสวาจาของพระภิกษุ^{๒๕๑} นั้น มีโทษมากเพราะสาเหตุ ๓ ประการ คือ ผรุสวาจานั้น ถึงความเป็นกรรมบถ, คนที่ถูกดำ เป็นคนมีคุณธรรมมาก และผู้พูดมีกิเลสแรงกล้า

การกล่าวคำหยาบหรือผรุสวาจา^{๒๕๒} นี้ สำคัญอยู่ที่เจตนา ถ้ามีเจตนาร้ายกล่าวผรุสวาจาออกไปเพื่อให้ผู้ฟังเสียประโยชน์ แม้จะเป็นวาจาที่อ่อนหวานก็ตาม หากการกล่าวนั้น มีความมุ่งหมายด้วยเจตนาร้ายแล้ว ย่อมเป็นผรุสวาจาทั้งสิ้น โดยนัยตรงกันข้าม คือ ผู้ที่กล่าวด้วยเจตนาดีต้องการให้ผู้ฟังได้ประโยชน์ ถึงหากวาจานั้นจะไม่อ่อนหวาน ไม่ไพเราะ ไม่น่าฟัง หรือแม้จะเจือปนด้วยคำหยาบอยู่บ้าง การกล่าวเช่นนั้นก็ไม่จัดเป็นผรุสวาจา “ตามนัยคำว่า หยาบ หมายถึง ตำซ้ำ เลวทราม”^{๒๕๓}

๔) วจีสุจริต ประการที่ ๔ (เว้นจากการพูดเพื่อเจ้อ)

วจีสุจริต ประการที่ ๓ (เว้นจากการพูดเพื่อเจ้อ) ได้แก่ พูดถูกกาล เพราะพูดถูกกาลอันควร คือ พูดตามกำหนดกาลที่ควรพูด เพราะพูดจริงแท้ตามความจริง เพราะพูดอิงประโยชน์ปัจจุบัน และประโยชน์ในภายหน้า เพราะพูดอิงโลกุตรธรรม ๙ เพราะพูดอิงสังวรวินัยอันประกอบด้วยประโยชน์ คือ กล่าววาจาประกอบด้วยประโยชน์ กล่าววาจาปราศจากโทษ^{๒๕๔} ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ ความว่า

^{๒๔๙} ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๒/๒๐๕.

^{๒๕๐} อภ.สง.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๔๔.

^{๒๕๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๙๑๖.

^{๒๕๒} ข.ม.อ. (ไทย) ๕/-/๖๔๗-๖๕๑.

พระศาสดาทรงปรารภภิกษุโกกาลิกะว่า มิใช่ฆ่าตัวเองด้วยวาจาในบัดนี้เท่านั้น แม้เมื่อก่อนก็ฆ่าตัวตายด้วยวาจาเหมือนกัน จึงทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสเล่าว่า ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์อุปบัติในตระกูลอำมาตย์ เจริญวัยแล้วได้เป็นผู้สอนอรรถและธรรมของพระราชา แต่พระราชาทรงช่างรับสั่ง เมื่อพระราชาตรัสอยู่คนอื่นไม่มีโอกาสพูดได้เลย พระโพธิสัตว์ประสงค์จะปรามความพุดมากของพระราชา จึงคิดตรองหาอุบาย ในกาลนั้น มีเต่าตัวหนึ่งอาศัยในสระแห่งหนึ่ง ในหิมวันตประเทศ มีลูกหงส์สองตัวหากินจนสนิทสนมกับเต่า และชวนเต่าไปเที่ยวล้าทองที่ภูเขาจิตรกฏในป่าหิมพานต์โดยบอกว่าขอให้ท่านรักษาปากไว้ ท่านจะไม่พูดอะไรกับใคร ๆ เลย เต่าตอบว่า ได้ ลูกหงส์จึงให้เต่าคาบไม้อันหนึ่ง ส่วนลูกหงส์ทั้งสองคาบปลายไม้ทั้งสองข้างบินไปในอากาศ พวกเด็กชาวบ้านเห็นหงส์นำเต่าไป จึงตะโกนขึ้นว่า หงส์สองตัวนำเต่าไปด้วยท่อนไม้ เต่าอยากจะพูดว่า ถึงสหายของเราจะพาเราไป เจ้าเด็กถ่อยมันเรื่องอะไรของเจ้าเล่า จึงปล่อยท่อนไม้ที่คาบไว้ด้วยเหตุที่หงส์พาไปเร็วมากจึงตกลงพื้น กระดอนแตกเป็นสองเสี่ยง พระราชาทรงเห็น จึงตรัสถามพระโพธิสัตว์ว่า ทำไมเต่าจึงตกลงมา พระโพธิสัตว์จึงเล่าเรื่องของเต่าทั้งหมดถวายพระราชา และกล่าวว่า เพราะอยากจะทำตอบ (ไม่รักษาปาก) จึงปล่อย^{๒๕๓}

การกล่าวสัมผัสปลาลปะ คือ การกล่าวคำเพื่อเจ้อ คือ การกล่าวคำที่ไม่มีสารประโยชน์ ได้แก่ อกุศลเจตนาที่ให้เกิดความพยายามทางกายและทางวาจาที่เป็นเหตุให้เข้าใจเรื่องที่ไม่มีความประโยชน์ การพูดเพื่อเจ้อมีองค์ ๒ คือ มุ่งกล่าวถ้อยคำที่ไร้ประโยชน์ และกล่าวเรื่องเช่นนั้น

การกล่าวคำเพื่อเจ้อ คือ การกล่าวแบบมีโมหะเป็นมูล ต้นเหตุ มุ่งแต่จะพูดอย่างเดียวไม่มีสติไตร่ตรองพิจารณาควรพูดหรือไม่ควรพูด ถูกกาลเทศะหรือไม่อย่างไร เหมาะแก่บุคคลหรือไม่อย่างไร ท่านว่าคนที่ฉลาดชอบคิดชอบพูดไปพร้อมกัน ส่วนคนโง่ชอบแต่พูดอย่างเดียว ไม่มีความคิด มีแต่พูดไร้สารประโยชน์ไม่มีสารประโยชน์แก่ผู้ฟัง ซ้ำยังอวดตนว่ารู้ดีกว่า รู้ก่อน รอบรู้ลึกกว่าบุคคลอื่น ๆ เข้าใจว่าตนรู้ในสิ่งที่ผู้อื่นไม่รู้ ถ้าพูดไปแล้วถูกค่านหรือมีการทักท้วงก็กลับหาว่าเขาโง่ไม่รู้จริง

การกล่าวคำเพื่อเจ้อ ที่บุคคลนำเสพเข้าไป เจริญเข้าไป ทำให้มากขึ้น ย่อมอำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งการพูดเพื่อเจ้ออย่างเบาที่สุดคือ ย่อมอำนวยผลให้มีวาจาที่ไม่น่าเชื่อถือแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์^{๒๕๔}

^{๒๕๓} พ.ชา.เอก.อ. (ไทย) ๓/๓/๓๔๓-๓๔๗.

^{๒๕๔} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๒/๔๐/๓๐๒.

การพูดคำเพ้อเจื่อนั้น เป็นการพูดที่ไร้สาระ ไม่มีประโยชน์ จะถึงความเป็นกรรมภได้ต้องประกอบด้วยองค์ ๒ คือ ผู้พูดมีเจตนามุ่งพูดเรื่องที่ไร้สาระให้เป็นสาระ และพูดเรื่องนั้นออกไป^{๒๕๕}

การประกอบอภุศลกรรมเพื่อก้าวล่วงซึ่งองค์แห่งสัมผัสปลาปะวาทนี้ ย่อมต้องมี ปโยคะ คือ ความพยายามอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีอยู่ ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ ภายปโยคะ หมายถึง ทำการเพ้อเจ้อฟังชันไปตามอารมณ์ ให้คนอื่นได้รับฟังได้รับรู้ ด้วยความพยายามทางกาย เช่น เขียนหนังสือหรือประพันธ์เรื่องราวถึงคำบรรพ์ หรือนิยายต่าง ๆ ไปตามจินตนาการโดยปราศจากหลักฐานและปราศจากคติธรรม ไม่ว่าการเขียนหรือการประพันธ์นั้น จะเป็นบทร้อยแก้วหรือร้อยกรองก็ตามที่

ประการที่ ๒ วจีปโยคะ หมายถึง เปิดปากพยายามทำการพูดเพ้อเจ้อฟังชันไปตามอารมณ์ ให้คนอื่นได้รับฟังได้รับรู้ด้วยความพยายามทางวาจา เช่น พูดตลกคะนองสนุกสนานเฮฮา พูดไปตามจินตนาการ พูดไปตามอารมณ์ ไม่มีหลักไม่มีฐาน เพราะเหตุที่ตนเป็นพาลชน ไม่รู้จักลักษณะแห่งธรรมะคือมรรคผลนิพพาน

การพูดเพ้อเจ้อมีโทษแบ่งเป็นประเภทมหาสาวิชชะ คือ มีโทษหนัก และอัปสาวิชชะ คือ มีโทษน้อยมีโทษเบา กล่าวคือ การกล่าวสัมผัสปลาปะวาทของบุคคลทั้งหลายนั้น ถ้ามีการคบหาสมาคมกับบุคคลอื่นมากหรือมีสื่อมวลชนเป็นอุปกรณ์ทำให้คนทั้งหลายได้ยินได้ฟังคำพูดอันเพ้อเจ้อ แห่งตนเป็นจำนวนมาก ก็เป็นมหาสาวิชชะ คือ มีโทษมากมีโทษหนัก แต่ถ้ามีการสมาคมคบหากับบุคคลอื่นน้อยคนทั้งหลายที่จะมีโอกาสได้ยินได้ฟังคำพูดอันเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้สาระ แห่งตนมีอยู่เป็นจำนวนน้อย ทั้งตนก็มีโอกาสที่จะกล่าวสัมผัสปลาปะวาทนั้นน้อยมาก เช่นนี้เป็นอัปสาวิชชะคือมีโทษน้อยมีโทษเบา นั่นเอง โดยนัยนี้ การกล่าวคำเพ้อเจ้อที่จะถึงความเป็นกรรมภนั้น ย่อมมีโทษแก่ผู้พูด แต่ว่าจะมีโทษหนักหรือเบาประกอบด้วยองค์เหล่านี้ ๒ ประการคือ มีโทษน้อยเพราะเสวาน้อย มีโทษมากเพราะเสวานามาก และผู้ฟังเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง

ค. มโนสุจิริต

มโนสุจิริต คือ ความประพฤติดชอบด้วยใจ^{๒๕๖} หมายถึง การทำกรรมดีทางใจ ๓ ประการ คือ เว้นจากการโลภอยากได้ของเขา, เว้นจากการพยาบาทปองร้าย และความเห็นถูกต้องตามคลองธรรม^{๒๕๗} ซึ่งตรงกันข้ามกับ มโนทุจิริต ๓ ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาระบุไว้จำนวนมาก อาทิ

^{๒๕๕} อภ.สง.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๙๕.

^{๒๕๖} พระเทพดิลก (ระแบบ จิตตยาโณ), นิเทศธรรม, หน้า ๑๗๐-๑๗๑.

^{๒๕๗} บุญมี แทนแก้ว, ความจริงของชีวิต, หน้า ๑๐๘.

โลภะจัดเป็นอกุศลกรรม บาปอกุศลธรรมจำนวนมากเหล่านี้ที่เกิดจากโลภะ มีโลภะเป็นเหตุ มีโลภะเป็นแดนเกิด มีโลภะเป็นปัจจัยย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้มีโลภะนั้นด้วยประการฉะนี้ โทสะจัดเป็นอกุศลกรรมบาปอกุศลธรรมจำนวนมากเหล่านี้ที่เกิดจากโทสะ มีโทสะเป็นเหตุ มีโทสะเป็นแดนเกิด มีโทสะเป็นปัจจัยย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้มีโทสะนั้นด้วยประการฉะนี้ โมหะจัดเป็นอกุศลกรรมบาปอกุศลธรรมจำนวนมากเหล่านี้ที่เกิดจากโมหะ มีโมหะเป็นเหตุ มีโมหะเป็นแดนเกิด มีโมหะเป็นปัจจัยย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้มีโมหะนั้นด้วยประการฉะนี้^{๒๕๘}

มโนสุจริต คือ ความประพฤติชอบด้วยใจ มี ๓ ได้แก่ อนภิชชา คือ ไม่โลภอยากได้ของเขา, อพยาบาท คือ ไม่พยาบาทปองร้ายเขา และสัมมาทิฐิ คือ เห็นชอบคลองธรรม^{๒๕๙}

ลักษณะของความไม่โลภมีประโยชน์ชี้ให้เห็นว่า คนที่ถูกความโลภครอบงำจิตใจ ย่อมไม่รู้จักรรรถ ไม่รู้จักธรรม เพราะมีแต่ความมืดบอดปราศจากปัญญา ความโลภเป็นสาเหตุทำให้จิตใจเศร้าหมอง หรือสูญเสียความเป็นปกติไป เป็นเครื่องกั้นมิให้บุคคลไปสู่สุคติ พระพุทธองค์จึงทรงตรัสสอนให้ละความโลภด้วยอริยมรรค เพื่อให้บุคคลนั้นเป็นผู้ที่มีจิตใจที่ใสสะอาด สว่าง สงบ จะนำไปสู่การพัฒนาทุก ๆ ด้านตามความเป็นจริง คนที่ไม่ถือเอาสิ่งของ ๆ ผู้อื่นแม้แต่เส้นหญ้า เป็นผู้ไม่มีความโลภ องค์ธรรมที่เป็นเครื่องป้องกันพฤติกรรมทุจริตที่จะล่วงละเมิดทางกายวาจาเพราะความโลภคือ ศีล ยินดีด้วยของที่มีอยู่ ไม่มีความโลภในปัจจัย ๔ ในสันโดษ ผู้มีความอดกลั้นทำหน้าที่ข่มจิตไว้ หมายถึง กิริยาที่อดทนต่อความโลภเพราะขันธ์ ทำให้มีคุณค่าทางจิตใจและปัญญา ไม่ลุ่มหลงหมกมุ่นมัวเมา บริโภคทรัพย์อย่างรู้เท่าทันเห็นคุณโทษ มีจิตเป็นอิสระ และอาศัยทรัพย์เพื่อให้ได้โอกาสที่จะพัฒนาจิตปัญญายัง ๆ ขึ้นไป

ลักษณะของความไม่โกรธ มีคุณประโยชน์ เป็นจุดหมายขั้นต้นของชีวิต ที่สามารถมองเห็นได้เฉพาะหน้าเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน มีวิธีละความโกรธสามารถทำได้โดยการเจริญเมตตาภาวนา

การเจริญเมตตาทำให้เกิดประโยชน์ปัจจุบันแก่ผู้ปฏิบัติ คือ มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ผู้เจริญเมตตา ย่อมมีจิตมั่นในความเมตตา ส่งผลให้ได้รับอานิสงส์ คือ หลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ไม่ฝันร้าย จิตตั้งมั่นได้เร็ว สีสหน้าสดใส ได้รับอานิสงส์ทำให้ร่างกายและจิตใจของผู้เจริญเมตตา ได้รับการพักผ่อนอย่างเต็มที่ ดังนั้น ผู้เจริญเมตตา จึงเป็นบุคคลที่มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรงมีสถานภาพดี เป็นที่ยอมรับในสังคม เป็นอานิสงส์ส่วนหนึ่งของการเจริญเมตตา คือ เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เทวดาทั้งหลายรักษา

^{๒๕๘} อภ.สง.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๙๐.

^{๒๕๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๑.

ผู้เจริญเมตตา ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน ทำอะไรย่อมแวดล้อมไปด้วยบุคคลที่พร้อมจะให้ความร่วมมือ สนับสนุน และให้ความช่วยเหลืออยู่เสมอ เมื่อประกอบอาชีพการงานหรือกิจการใด ๆ ย่อมประสบความสำเร็จ ทำให้มีสถานภาพดี เป็นที่ยอมรับในสังคมมีสุขภาพจิต มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ที่ดี เพราะการเจริญเมตตา ทำให้จิตใจของผู้เจริญเมตตา มีคุณภาพสูงขึ้น ตามขั้นของการปฏิบัติ

ลักษณะของความไม่หลง มีคุณประโยชน์พิจารณาให้รู้จักเหตุผล ทำให้เกิดความเห็นถูก เช่นไม่ลุ่มหลงในรูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ ไม่มีความยินดีชอบใจ ไม่คิดอยากได้ ความเห็นถูกเป็นที่ตั้งแห่งปัญญา จุดหมายมีปัญญาความรู้ในอริยสัจ ๔ ทำให้เกิดประโยชน์ความรู้ในเรื่องขั้น ๕ อย่างละเอียดลึกซึ้งถึงขั้นดับทุกข์ได้ เป็นความรู้ประเภทรู้แจ้งแทงตลอด มิใช่เป็นความรู้ที่อยู่ในระดับวิเคราะห์หรือในขั้นใช้เหตุผล ความเข้าใจอย่างธรรมดา แต่เป็นความรู้ที่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ เป็นความรู้ที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมปฏิบัติ มิใช่เพียงแต่การเล่าเรียนเป็นธรรมดาเนื่องอยู่กับจิต เกิดดับพร้อมกับจิต สำหรับปรุงแต่งจิตไปในทางกุศล ในพระพุทธศาสนา ผู้ที่ละอวิชชาสังโยชน์ได้อย่างเด็ดขาด เป็นผู้หมดสิ้นความไม่รู้ความโง่ ความมืดมัวในจิตใจ อันเป็นต้นเหตุแห่งกิเลสและกองทุกข์ ทั้งปวง จิตใจของพระอรหันต์จะมีแต่ความสว่างด้วยญาณหยั่งรู้ทุกสิ่งตามความเป็นจริง เป็นผู้ที่ได้บรรลุถึงอุดมการณ์สูงสุดแห่งพระพุทธศาสนา คุณประโยชน์ของการละโมหะ ถึงความเป็นพระอรหันต์ เข้าถึงสภาวะวิมุตติหรือพระนิพพาน^{๒๖๐}

๑) มโนสุจริต ประการที่ ๑ (อนภิชฌา/ ไม่โลภอยากได้ของเขา)

มโนสุจริต ประการที่ ๑ (อนภิชฌา/ ไม่โลภอยากได้ของเขา) ได้แก่ กรรมที่บุคคลผู้ไม่มี ความโลภทำทางกาย วาจา และใจจัดเป็นกุศลกรรม แม้กรรมของบุคคลผู้มีความโลภ ความโลภไม่ครอบงำ จิตไม่ถูกความโลภกลุ้มรุมก่อความดีให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นด้วยเรื่องที่จริง ไม่เบียดเบียน ไม่จองจำ ไม่เสียทรัพย์ ไม่ถูกติเตียน ก็จัดเป็นกุศลกรรม กุศลกรรมจำนวนมากเหล่านี้ที่เกิดจากความไม่โลภ ไม่มีความโลภเป็นเหตุ ไม่มีความโลภเป็นแดนเกิด ไม่มีความโลภเป็นปัจจัยย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้ไม่มีความโลภ

อนภิชฌา ตรงกันข้ามกับ ภิชฌา ซึ่งมีความหมายว่า ความโลภ และศัพท์ที่เป็นไวยากรณ์ แม้จะเขียนไม่เหมือนกัน แต่ก็มีที่ความหมายตรงกันหรือใกล้เคียงกันซึ่งเป็นสาเหตุทำให้จิตใจเศร้าหมอง เป็นอาการของจิตที่อยากได้ อยากมี อยากเป็น ในสิ่งที่ตนยังไม่ได้ ยังไม่มียังไม่เป็น ซึ่งเป็นอาการของกิเลสที่ขัดขวางการพัฒนาในด้านจิตใจที่ไหลไปตามกระแสของ “กามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส”^{๒๖๑} ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ ความว่า

^{๒๖๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๗๘๒-๗๘๔.

^{๒๖๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๐.

สมณพราหมณ์เศร้าหมองเพราะราคะ (โลภะ) และโทสะ เป็น ผู้ถูกอวิชาหุ้มห่อไว้ เพลิดเพลินรูปที่น่ารัก พวกหนึ่งดื่มสุราเมรัย พวกหนึ่งเสพเมถุน พวกหนึ่งยินดีเงินและทอง พวกหนึ่งเป็นอยู่ด้วยมิฉฉา^{๒๖๒} ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายที่ละโลภะ (ความอยาก) ได้เราขอรับรองความเป็นอนาคามีของเธอทั้งหลาย โลภะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้โลกไปสู่ทุกคติ ผู้มีปัญญาเห็นแจ่มย่อมละโลภะนั้น เพราะรู้ได้โดยชอบ เมื่อละได้แล้วจึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก^{๒๖๓}

ความโลภที่ละเอียดเป็นกิเลสที่สะสมอยู่ในภวังคจิตหรือจิตไร้สำนึก^{๒๖๔} อภิขฌา แปลว่า โลกจนสูญเสียความปกติแห่งจิตและสติปัญญาเพราะอำนาจของความอยากจะได้เป็นเหตุ^{๒๖๕} อภิขฌา แปลว่า เพ่งเฉพาะ คือความเพ่งเล็งโลภอยากได้ของ ๆ ผู้อื่นมีลักษณะเป็น ๔ ประการ คือ จิตประกอบด้วยความโลภในของ ๆ คนอื่นด้วยตนเอง, ชักชวนปลุกเร้าให้คนอื่นเกิดความโลภในของ ๆ คนอื่น, มีความยินดีพอใจที่ได้คิดเช่นนั้น และกล่าวยกย่องสรรเสริญการละโมภในทรัพย์สินผู้อื่น^{๒๖๖} และความเพ่งเล็งโลภอยากได้ของ ๆ คนอื่นมีองค์ ๒ คือ ทรัพย์สินนั้นเป็นของคนอื่น และมีจิตน้อมมาเพื่อเป็นของตน^{๒๖๗}

โดยสาเหตุของความโลภในด้านปัจจัยภายในย่อมมาจากสภาพจิตใจที่เศร้าหมองขุ่นมัว นั่นคือ โมหะ ความลุ่มหลงมัวเมาซึ่งเป็นอกุศลมูลข้อที่ ๓ “โมหะเป็นสาเหตุให้เกิดความโลภที่เนื่องมาจากการตรึกนึกคิดของตนเองด้วยความอยากได้เพราะไม่มีโยนิโสมนสิการ”^{๒๖๘} ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ ความว่า

^{๒๖๒} อภิ.สง.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๙๐.

^{๒๖๓} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑/๓๔๕-๓๔๖.

^{๒๖๔} จำลอง ดิษยวณิช, จิตวิทยาของความดับทุกข์, (เชียงใหม่: กลางเวียงการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๕๕.

^{๒๖๕} พุทธศาสนิก, ตัวกูของกูฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๘๘.

^{๒๖๖} อ่างแล้ว, จำลอง ดิษยวณิช, จิตวิทยาของความดับทุกข์, หน้า ๓๖.

^{๒๖๗} พระเทพดิลก (ระแบบ จิตตภาโณ), อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวกวาท, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๙๕.

^{๒๖๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๓๖/๕๘๖.

พระราชผู้ตกอยู่ในอำนาจของความโลภ เพราะมีตัณหาเป็นกำลังสนับสนุนเป็นแรงจูงใจ จึงถูกทำวสัฏกะปลอมตัวเป็นชายหนุ่มเพื่อให้พระองค์เกิดสำนึกตน ด้วยเครื่องจูงใจว่าจะตีเมืองทั้ง ๓ เมืองมาถวาย เมื่อชายนั่นหายตัวไปไม่มาตามสัญญา พระราชาผู้มีความโลภจัดในราชสมบัตินั้น เมื่อระลึกถึงจึงเกิดความเสียดาย พระวรกายเร่าร้อนทำให้พระอุทรปั่นป่วน เป็นโรคโลหิตพิษคันธิกภาพ (โรคอาเจียนเป็นโลหิต) ไม่หยุดเกินกำลังของแพทย์ที่จะเยียวยาให้หายได้ต้องประสบกับความทุกข์ปางตาย^{๒๖๙}

สอดคล้องกับปัจจุบันที่นวัตกรรมใหม่ ๆ ต่างเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจากผลิตผลหรือสังคมของความอยาก สะท้อนออกผ่านปริมาณของวัตถุทางเทคโนโลยีในปัจจุบัน เช่น รถยนต์ ที่วี คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ เสื้อผ้า สิ่งของเครื่องใช้ สถานบริการ สถานเริงรมย์ เครื่องอุปโภคบริโภค ฯลฯ ไม่ว่ารุ่นไหนที่สร้างแล้วไม่ถูกใจผู้ใช้ไม่มี เพราะรุ่นไหน ๆ ก็ได้รับการตอบสนองจากผู้บริโภคเหมือนเดิม วัตถุดิบในโลกที่มีอยู่อย่างจำกัด ได้ถูกนำออกมาแปรสภาพตามความอยากของคนอย่างสิ้นเปลือง^{๒๗๐}

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา เป็นองค์ธรรมสำหรับแก้ปัญหาภายในจิตใจเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ที่แสดงออกทางสังคม เพราะความโลภมีมูลเหตุมาจากจิตใจ เป็นเรื่องของความคิดที่เป็นมโนทุจริต จึงต้องแก้ปัญหาเน้นที่การปรับแนวคิดและกระบวนทัศน์ให้สอดคล้องกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยในเบื้องต้น คือ การแก้ปัญหาลความโลภด้วยการให้ทาน ดังที่คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ ความว่า

ชนเหล่าใดมีใจเลื่อมใสให้ช้านั้นด้วยศรัทธาช้านั้นเองย่อมค้าชูชนเหล่านั้นทั้งในโลกนี้และโลกหน้าเพราะเหตุนั้น บุคคลพึงกำจัดความตระหนี่ครอบงำมลทินแล้วให้ทานเถิด เพราะบุญเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า เสรีเทพบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญนำอัครรรยจริงไม่เคยปรากฏพระผู้มีพระภาคตรัสเรื่องนี้ไว้ดียิ่งนักว่า ชนเหล่าใดมีใจเลื่อมใส ให้ช้านั้นด้วยศรัทธาช้านั้นเอง ย่อมค้าชูชนเหล่านั้นทั้งในโลกนี้และโลกหน้าเพราะเหตุนั้น บุคคลพึงกำจัดความตระหนี่ครอบงำมลทินแล้วให้ทานเถิดเพราะบุญเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า^{๒๗๑}

^{๒๖๙} อ.มงคล. (ไทย) ๕/๕๕๔/๑๔๑.

^{๒๗๐} ส. มหาปณณิกาย, การรู้ธรรมแบบรู้แจ้ง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไยใหม่, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑-๒๒.

^{๒๗๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๔/๑๑๒.

๒) มโนสุจริต ประการที่ ๒ (อพยบาต/ไม่พยบาตปองร้ายเขา)

มโนสุจริต ประการที่ ๒ (อพยบาต/ไม่พยบาตปองร้ายเขา) ได้แก่ ไม่คิดร้ายเบียดเบียนเขา^{๒๗๒} โดยสาเหตุที่ทำให้โกรธมีมากมาย อาทิ ถูกดูหมิ่นเกลียดชัง ถูกหักหลังรังแก ฯลฯ ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ ความว่า

บุคคลพึงละความโกรธแค้นได้เพราะอาศัยความไม่โกรธแค้น เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้เห็นประจักษ์ชัดดังนี้ว่า เราเป็นผู้มีความโกรธแค้น เพราะเหตุแห่งสังโยชน์เหล่าใด เราพึงปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์เหล่านั้นเสีย อนึ่ง เราเป็นผู้มีความโกรธแค้น แม้นตนเองก็ยังติเตียนตนได้เพราะความโกรธแค้นเป็นปัจจัย ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วพึงติเตียนได้เพราะความโกรธแค้นเป็นปัจจัย หลังจากตายแล้วทุกติเป็นอันหวังได้ เพราะความโกรธแค้นเป็นปัจจัย ความโกรธแค้นนั่นเองเป็นสังโยชน์ เป็นนิวรณ์ อนึ่งอาสวะ และความเร่าร้อนที่ทำให้ความคับแค้นเหล่าใด จะพึงเกิดขึ้นเพราะความโกรธแค้นเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลไม่มีความโกรธแค้น อาสวะและความเร่าร้อนที่ทำให้ความโกรธแค้นเหล่านั้นจะไม่มี คำที่เรากล่าวไว้ว่า บุคคลพึงละความโกรธแค้นได้เพราะอาศัยความไม่โกรธแค้น เพราะอาศัยเหตุนี้เราจึงกล่าวไว้^{๒๗๓}

อีกตอนหนึ่ง ความว่า “บุคคลฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการฆ่าความโกรธ ซึ่งมีรากเป็นพิษ มียอดหวาน เพราะบุคคล ฆ่าความโกรธนั้นได้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก” ^{๒๗๔} ดังกล่าวนี้นี้ แสดงให้เห็นว่า ความคิดประทุษร้ายบุคคลที่มีจิตเต็มไปด้วยโทสะ จะมีพฤติกรรมที่เป็นไปในทางที่ไม่พึงประสงค์ เพื่อโทสะเกิดแก่บุคคลใด ย่อมทำให้บุคคลนั้นมีจิตใจเดือดร้อนเศร้าหมอง เป็นสนิมอยู่ในจิตใจหนังสือสนิมอยู่ในใจมีรากะโทสะ และโมหะจิตใจเหมือนกับสนิมของศาสตรา เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมทำให้ศาสตรา ซึ่งเป็นของมีคมกร่อนไปจะใช้งานไม่ได้ จิตใจที่ถูกโทสะครอบงำก็ฉันทันโทสะ เป็นกิเลสปิดบังให้มีมิดมิด เห็นผิดเป็นชอบ เห็นชั่วเป็นดี เมื่อโทสะเกิดขึ้นในจิตใจก็ทำให้จิตมิดมิด ให้โทษเสียหายแก่ตัวเองและผู้อื่น โดยนัยนี้ ความโกรธมีอยู่ ๑๐ ประการ คือ

^{๒๗๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๑.

^{๒๗๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘-๓๙/๔๑.

^{๒๗๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔/ ๘๘-๘๙.

ประการที่ ๑ เขาเคยทำความเสียหายให้แก่เรา

ประการที่ ๒ เขากำลังทำความเสียหายให้แก่เรา

ประการที่ ๓ เขาจะทำความเสียหายให้แก่เรา

ประการที่ ๔ เขาเคยทำความเสียหายให้แก่คนที่เรารัก

ประการที่ ๕ เขากำลังทำความเสียหายให้แก่คนที่เรารัก

ประการที่ ๖ เขาจะทำความเสียหายให้แก่คนที่เรารัก

ประการที่ ๗ เขาเคยช่วยเหลือคนที่เราซิง

ประการที่ ๘ เขากำลังช่วยเหลือคนที่เราซัง

ประการที่ ๙ เขาจะช่วยเหลือคนที่เราซิง

ประการที่ ๑๐ โกรธโดยไร้สาเหตุ^{๒๗๕}

โทสะ มีรากเป็นพิษมียอดหวาน ที่ว่ามีรากเป็นพิษหมายความว่า ในเบื้องต้น ความโทสะ จะแสดงพิษสงต่อจิตใจ ทำให้หงุดหงิด เกรี้ยวกราด เตือดตาล จึงต้องรีบระบายความหงุดหงิด เกรี้ยวกราด เตือดตาลออกไปโดยเร็ว ด้วยการดำ่ว่าทุกข์ หรือทำลายบุคคลหรือสิ่งของ ที่เป็นต้นเหตุให้เกิดโทสะ เมื่อได้ทำจนสาแก่ใจแล้ว ในนั้นปลายจะรู้สึกโล่งใจ สบายใจ จึงเรียกว่ามียอดหวาน ดังนั้น ลักษณะ ของโทสะ คือ ความโกรธร้ายแรงกว่าอัคคีภัย ความเสียหายแก่ชีวิตและ ทรัพย์สินอันเนื่องมาจากไฟ ภายใน คือ โทสะ^{๒๗๖} คนที่มีความโกรธสามารถฆ่าได้ทุกคน ทั้งบิดา มารดา พระอรหันต์^{๒๗๗}

เมตตาช่วยกำจัดความมืดคือความโกรธให้สิ้นไป เนื่องด้วยการทำร้ายกัน หรือความรุนแรง โดยใช้อาวุธต่าง ๆ ก็จะไม่เกิดขึ้น เช่น ความขุ่นเคือง เกรี้ยวกราด ฉุนเฉียว โมโห เรา่ร้อน ความหงุดหงิด เพราะความโกรธเป็นอารมณ์ของผู้มีปัญญาทึบ ทำให้เป็นคนกราดเกรี้ยวดุตันโหดร้าย^{๒๗๘} วิธีแก้ความโกรธ ผลที่เกิดขึ้นจากความโกรธให้ปฏิบัติตามแนวศีล ๕ ศีล ๘ เป็นต้น จนถึงการเจริญเมตตาในภาวนาเพื่อความหลุดพ้น จากความทุกข์ในสังสารวัฏมีการเวียนว่ายตายเกิด เป็นต้น^{๒๗๙}

๒๗๕ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๔/๑๑๒.

๒๓๖ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๒๘/๒๒๒-๒๒๔.

๒๓๗ เสถียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๓๕.

๒๗ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), **วิปัสสนาที่ปณี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕),
หน้า ๑๙.

^{๒๗๙} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *วิถีแห่งชาวพุทธและหลักการปฏิบัติของชาวพุทธ*, (กรุงเทพฯ-มกราคม: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๖๒.

๓) มโนสุจิริต ประการที่ ๓ (สัมมาทิฐิ/เห็นชอบคลองธรรม)

มโนสุจิริต ประการที่ ๓ (สัมมาทิฐิ/เห็นชอบคลองธรรม) ได้แก่ ได้แก่ ความรู้แจ้งอริยสัจ ๔ อีกประการหนึ่ง บุคคลดำเนินตามอริยมรรค เขาย่อมรู้แจ้งในนิพพานนี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ เธอเป็นผู้ตื่นในนิพพาน^{๒๘๐} ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ ความว่า

บุคคลผู้เป็นเอก เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บุคคลผู้เป็นเอกคือใคร คือ บุคคลผู้เป็นสัมมาทิฐิ มีความเห็นไม่วิปริต บุคคลนั้นทำให้คนหมู่มากออกจากอสังขาร ให้ตั้งอยู่ในสังขาร บุคคลผู้เป็นเอกนี้แล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ^{๒๘๑}

“สัมมา” แปลกันโดยทั่วไปว่า “ถูก” (Right) และการใช้คำว่า “สัมมา” มานำหน้าคำว่า ทิฐิ รวมทั้งองค์ประกอบของมรรคข้ออื่น ๆ เป็นการชี้ให้เห็นถึงจุดยืนแบบสายกลางของพระพุทธศาสนา คือ ความเป็นกลางระหว่างการยึดมั่นในทิฐิอย่างงมงาย (Dogmatic View) ว่าเป็นความเป็นความจริงสูงสุด กับการปล่อยปละละเลยโดยไม่ยึดทิฐิอะไรเลย ด้วยเหตุนี้เอง สัมมาทิฐิจึงมีความยืดหยุ่นสูง สามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกขอบเขตแห่งประสบการณ์ ความรู้ และความเข้าใจของมนุษย์^{๒๘๒}

สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หรือเห็นว่าทุกข์เป็นผลเกิดแต่เหตุ ความดิ้นรนของจิต เป็นเหตุก่อให้เกิดทุกข์ ความดับแห่งความดิ้นรนของจิต เป็นเหตุให้ถึงความดับทุกข์ ความดำเนินปฏิบัติให้เป็นไปโดยชอบ เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์^{๒๘๓} สัมมาทิฐิคือความเห็นชอบ หมายถึง ความเห็นชอบหรือความเห็นที่ถูกต้อง คำว่า เห็น ในที่นี้ไม่ใช่เห็นด้วยตา แต่เห็นด้วยใจ เรียกว่า เห็นว่า ความเข้าใจที่ถูกต้อง ความรู้ที่ถูกต้อง ความเชื่อที่ถูกต้อง หรือความรู้สึกนึกคิดที่ถูกต้อง นั่นเอง^{๒๘๔}

^{๒๘๐} พระอุปติสสเถระ, คัมภีร์วิมุตติมรรค, หน้า ๓๒๓.

^{๒๘๑} อ.เอก. (ไทย) ๒๐/๓๐๙/๔๐.

^{๒๘๒} David J. Kalupahana, *Ethics in Early Buddhism*, (Honolulu: The University Press of Hawaii, 1995), pp. 79.

^{๒๘๓} พระพุทธวิงค์มุนี (บุญมา ทีปธมโม), *ทีปธรรม: เทศนา โอวาท คติธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๕), หน้า ๖.

^{๒๘๔} พินิจ รักทองหล่อ, *ธรรมานุกรมธรรมโฆษณ์ ฉบับประมวลธรรม เล่ม ๓*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๙๓.

ในองค์มรรค ๘ นั้นจักแสดงองค์มรรคข้อที่ ๑ คือ สัมมาทิฐิเป็นอันดับต้น สัมมาทิฐิ ปัญญาเห็นชอบ ๔ ทุกข์ ๔ สมุทัย ๔ นิโรธ และ ๔ มรรค เรียกว่า สัมมาทิฐิ ได้แก่ อริยสัจธรรมทั้ง ๔ ประการ คือ รู้เห็นที่ตัวเราว่า เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ ทุกข์จะตั้งอยู่ได้ก็เพราะสมุทัยเป็นเหตุ คือ ไม่รู้จักตัว และตน เป็นสัตว์เป็นบุคคล เป็นเราเป็นเขาขึ้น^{๒๘๕}

สัมมาทิฐิ สิ่งนั้นประกอบด้วย ความเข้าใจถูกต้องในความไม่แน่นอน และการปรุงแต่ง ของจิต วิญญาณ สัญญา สังขาร ไม่เที่ยง เป็นความเห็นถูกต้อง เห็นชอบทั้งหมดทั้งมวล เพราะ ความเห็นในสรรพสิ่งที่จริงแท้ นำไปสู่ความสงบ ความสุขและความมั่นคงในชีวิต เป็นความเข้าใจ ถูกต้องต่ออริยสัจ ๔ ประการ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประกาศสั่งสอนไว้ ผู้ฉลาดย่อมไม่ฟัง คำหิณินทรีย์ ไม่ฟังโต้แย้ง ไม่ฟังข้ามผ่าน นี่คือการเห็นชอบ^{๒๘๖}

สัมมาทิฐิ มี ๒ ระดับ คือ โลภียสัมมาทิฐิ และโลกุตตรสัมมาทิฐิ หรือสัมมา ทิฐิ เบื้องต่ำ และสัมมาทิฐิเบื้องสูง ดังนี้

โลภียสัมมาทิฐิ หรือสัมมาทิฐิเบื้องต้น ได้แก่ ความเห็นชอบ คือ ความเห็นถูกต้อง เห็น และเชื่อว่า บุคคลทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วได้รับผลชั่ว บาปบุญมีจริง นรกสวรรค์ในโลกอื่นมีจริง มารดาบิดา เห็นถูกเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การดำเนินชีวิตประจำวัน

โลกุตตรสัมมาทิฐิ หรือสัมมาทิฐิเบื้องสูง ได้แก่ ความรู้หรือญาณในอริยสัจ ๔ คือ เห็น ทุกข์ในชีวิตตามที่เป็นจริง ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ก็มีอยู่ เรียกว่ามรรค หรืออริยมรรคมีองค์ ๘

โดยนัยนี้ โลกุตตรสัมมาทิฐิเป็นความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องตามอย่าง ที่มันเป็น หรือความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตถูกต้องตามความเป็นจริงตามสภาวะของธรรมชาติ ซึ่งเป็นความรู้ในระดับที่เหนือกระแสโลก เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สัมมาทิฐิอันเป็นอริยะ หรือสัมมาทิฐิที่ ไม่มีอาสวะ ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ ความว่า “สัมมาทิฐิอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค เป็นอย่างไร องค์แห่งมรรค ข้อสัมมาทิฐิ ที่เป็นตัวปัญญา ปัญญา ทริย ปัญญา พละ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ของภิกษุผู้มีจิตไกลจากข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ เพียบพร้อม ด้วยอริยมรรค เจริญองค์แห่งมรรคอยู่ นี่เป็นสัมมาทิฐิอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็น องค์แห่งมรรค”^{๒๘๗}

^{๒๘๕} พระพรหมมุนี (บุญ สุฉินฺโณ), *ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระพรหมมุนี*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มรรคธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๗๒.

^{๒๘๖} Yogavacara Rahula, *The Way to Peace and Happiness*, (Sri Lanka: Systematic Print (Pvt.) Ltd, 1996), pp. 136-141.

^{๒๘๗} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๕๘/๑๘๑.

สรุปได้ว่า ในทางกฎหมาย คำว่า “สุจริต” หมายถึง สภาวะทางจิตใจอันประกอบด้วย (๑) ความซื่อสัตย์ในความเชื่อหรือวัตถุประสงค์ (๒) ความซื่อตรงต่อหน้าที่หรือหนี้ของตน (๓) ความสอดคล้องกับมาตรฐานทางการค้าหรือธุรกิจใด ๆ อันชอบด้วยเหตุผลในการต่อรองกันอย่างเป็นธรรม และ (๔) การไร้ซึ่งเจตนาแสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบ ซึ่งมีนัยแห่งความหมายตรงกันกับคำว่า “สุจริต” ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึง ความประพฤติดี ประพฤติชอบ ประพฤติถูกต้องตามคลองธรรม ซึ่งในพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย ระบุไว้ ๓ ประการ คือ (๑) กายสุจริต (๒) วาจาสุจริต และ (๓) มโนสุจริต

กายสุจริต หมายถึง ความประพฤติชอบ หรือความประพฤติดีด้วยกาย ได้แก่ (๑) การละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบคั้นเบียดเบียน มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กัน (๒) การละเว้นการแย่งชิง ลักขโมย และการเอาไรต์เอาเปรียบ เคารพในสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน และ (๓) การละเว้นการประพฤติดล่่วงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น ไม่ข่มเหงจิตใจหรือทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกันและกัน การงดเว้นจากการประพฤติดในกามทั้งหลาย โดยนัยนี้ ในทัศนะของพระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญกับกายสุจริตอันเป็นหลักจริยธรรมที่ถูกต้องต่อการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมไทย กายสุจริตจึงเป็นหลักปฏิบัติที่ตรงจุดในการแก้ไขปัญหาของชีวิตในด้านต่าง ๆ ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ทางกายได้ ฉะนั้น ถ้าสถาบันต่าง ๆ ทางสังคมอันมีสถาบันครอบครัว เป็นต้น ต้องการเห็นสังคมแห่งสันติสุขที่แท้จริงแล้ว สถาบันที่เกี่ยวข้องเหล่านั้นควรยึดหลักกายสุจริตในพระพุทธศาสนาเถรวาท มาเป็นแนวทางในแก้ไขปรับปรุงพฤติกรรมของพลเมืองในประเทศชาติด้วยการส่งเสริมการประพฤติปฏิบัติชอบตามแนวทางกายสุจริต ๓ ประการ นั้นเอง

วาจาสุจริต หมายถึง ความประพฤติชอบ หรือความประพฤติดีด้วยวาจา ได้แก่ (๑) เว้นจากการพูดเท็จ คือ ดำรงคำสัตย์ เพราะสืบทอดคำสัตย์ไว้ด้วยความจริง (๒) เว้นจากการพูดส่อเสียด คือ การพูดคำที่ทำให้เกิดความสามัคคี พูดสมานคนที่แตกต่างกัน (๓) เว้นจากการพูดคำหยาบ คือ การกล่าววาจาที่ไม่มีโทษ ไพเราะโสต และ (๔) เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกกาล เพราะพูดถูกกาลอันควร โดยนัยนี้ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับวาจาอย่างยิ่ง เพราะการใช่วาจาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เนื้อหาคำสอนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยคุณค่าในทางความประพฤติปฏิบัติ การสอนที่จะให้ได้ผลดี นอกจากให้เกิดความเข้าใจแล้ว จะต้องให้เกิดความรู้สึกรับรู้เห็นคุณค่า ความสำคัญ จนมีความเลื่อมใสศรัทธาที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติด้วย วาจาสุจริตจึงเป็นหลักปฏิบัติที่ตรงจุดในการแก้ไขปัญหาของชีวิตที่เกิดจากการสื่อสารได้ สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ทางวาจาได้ ฉะนั้น ถ้าสถาบันต่าง ๆ ทางสังคมอันมีสถาบันครอบครัว เป็นต้น หากต้องการเห็นสังคมแห่งสันติสุขที่แท้จริงแล้ว สถาบันที่เกี่ยวข้องเหล่านั้นควรยึดหลักวาจาสุจริตในพระพุทธศาสนา มาเป็นแนวทางในแก้ไขปรับปรุงพฤติกรรมของพลเมืองในประเทศชาติด้วยการส่งเสริมการพูดที่ให้คุณ

มโนสุจริต หมายถึง ความประพฤติชอบหรือความประพฤติดีด้วยใจ ได้แก่ (๑) อนภิชชา คือ ไม่โลภอยากได้ของเขา เป็นกิริยาที่อดทนต่อความโลภเพราะขันติ ทำให้มีคุณค่าทางจิตใจและปัญญา ไม่ลุ่มหลงหมกมุ่นมัวเมา บริโภคทรัพย์อย่างรู้เท่าทันเห็นคุณโทษ มีจิตเป็นอิสระ และอาศัยทรัพย์ เพื่อให้ได้โอกาสที่จะพัฒนาจิตปัญญายิ่ง ๆ ขึ้นไป (๒) อพยาบาท คือ ไม่พยาบาทปองร้ายเขา เป็นลักษณะของวิธีละความโกรธที่สามารถทำได้โดยการเจริญเมตตา เพราะทำให้เกิดประโยชน์ปัจจุบันแก่ ผู้ปฏิบัติมีสุขภาพ ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพจิตดี และ (๓) สัมมาทิฐิ คือ เห็นชอบตามคลองธรรม ซึ่ง แบ่งเป็น ๒ ระดับ ได้แก่ โลภียสัมมาทิฐิ หรือสัมมาทิฐิเบื้องต้น ได้แก่ ความเห็นชอบ คือ ความเห็น ถูกต้อง เห็นและเชื่อว่า บุคคลทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วได้รับผลชั่ว บาปบุญมีจริง นรกสวรรค์ในโลก อื่นมีจริง มารดาบิดา เห็นถูกเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การดำเนินชีวิตประจำวัน และอีกระดับหนึ่ง คือ โลกุตตรสัมมาทิฐิ หรือสัมมาทิฐิเบื้องต้น ซึ่งเป็นความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องตาม อย่างที่มันเป็นหรือความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตถูกต้องตามความเป็นจริงตามสภาวะของธรรมชาติ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สัมมาทิฐิอันเป็นอริยะ หรือสัมมาทิฐิที่ไม่มีอาสวะ โดยนัยนี้ มโนสุจริต จึงเป็น จุดเริ่มของการศึกษาที่ถูกต้อง เป็นจุดเริ่มของการปรับโครงสร้างรากฐานของสังคมให้แข็งแรงขึ้น เข้มแข็งขึ้น ด้วยการพัฒนามนในสังคมทางด้านจิตใจ ให้เป็นคนดี มีความคิดเห็นที่ถูกต้อง มีปัญญา พิจารณาสังต่าง ๆ ในชีวิตได้อย่างดี ฉะนั้น ถ้าสถาบันต่าง ๆ ทางสังคมอันมีสถาบันครอบครัว เป็นต้น หากต้องการเห็นสังคมแห่งสันติสุขที่แท้จริงแล้ว สถาบันที่เกี่ยวข้องเหล่านั้นควรยึดหลักมโนสุจริตใน พระพุทธศาสนา มาเป็นแนวทางในแก้ไขปรับปรุงพฤติกรรมของพลเมืองในประเทศชาติด้วย กระบวนการสร้างความคิดความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริง ตั้งตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม เพื่อให้คุณธรรมภายในเจริญงอกงาม

สุจริตทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นค่านิยมที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาสังคมไทยหรือพัฒนาชุมชน เพราะการพัฒนานั้นจะต้องพัฒนามนก่อน เพื่อสร้างคนให้มีความเข้มแข็ง ๓ ประการ คือ ความ เข้มแข็งทางพฤติกรรม ความเข้มแข็งทางจิตใจ และความเข้มแข็งทางปัญญา เมื่อสร้างคนให้มีความ เข้มแข็งดังกล่าวแล้ว ก็จะสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างยั่งยืน

๒.๓ หลักการแนวคิดการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย

บริบทนี้ ครอบคลุมสาระว่าด้วยหลักการแนวคิดการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๒.๓.๑ หลักการและแนวคิดการสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัว

ครอบครัว หมายถึง สถาบันพื้นฐานของสังคมที่ประกอบด้วยสามีภรรยาและหมายความ ถึงลูกด้วย^{๒๘๘} ครอบครัวเป็นกลุ่มบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันโดยการเกิดการแต่งงานหรือการรับเป็นบุตรบุญธรรมและอาศัยอยู่ร่วมกัน ลักษณะครัวเรือนที่นอกเหนือจากนี้ ถือว่ามีใช่ครอบครัว^{๒๘๙} ครอบครัว คือ สถาบันพื้นฐานที่มีหน้าที่ถ่ายทอดให้การเรียนรู้วัฒนธรรมและค่านิยมแก่สมาชิกของครอบครัวรวมทั้งกลุ่มเกลาพฤติกรรมหรือบุคลิกภาพให้เป็นไปตามบทบาทและความคาดหวังของสังคมโดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม^{๒๙๐}

สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดของสังคม เป็นหน่วยย่อยของสังคมที่มีความสัมพันธ์และร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด เป็นสถาบันที่คงทนที่สุดและยังไม่เคยปรากฏว่า สังคมมนุษย์เป็นสังคมที่ไม่มีสถาบันครอบครัว เพราะมนุษย์ทุกคนต้องอยู่ในสถาบันครอบครัว เนื่องจากเป็นกลุ่มสังคมกลุ่มแรก ที่มนุษย์ทุกคนเจอ ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งเติบโต และมีครอบครัวแยกออกมา ครอบครัวจะให้ตำแหน่ง ชื่อ และสกุลซึ่งเป็นเครื่องบอกสถานะภาพ บทบาทตลอดจนกำหนดสิทธิหน้าที่ที่สมาชิกมีต่อกันและต่อสังคม ครอบครัวเป็นสถาบันแห่งแรกและแห่งสำคัญของสังคมในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปตามระเบียบแบบแผน ซึ่งมีการกำหนดมาตรฐานความประพฤติของครอบครัว^{๒๙๑} ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงความสำคัญของสถาบันครอบครัว จึงพอสรุปได้ว่า ...

... ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานทางการศึกษาของสังคม ครอบครัวเป็นแหล่งถ่ายทอดองค์ความรู้ ฝึกฝนและอบรมให้สมาชิกได้เรียนรู้ระเบียบสังคมหรือการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ทั้งอย่างเป็นทางการ (Formal) และ ไม่เป็นทางการ (Informal)

^{๒๘๘}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๒๓๐.

^{๒๘๙}อุมาพร ตรังคสมบัติ, จิตบำบัดและการให้คำปรึกษาครอบครัว, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัยและบำบัดครอบครัว, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

^{๒๙๐}อัมพร สุคันธวิช และคณะ, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๙๑.

^{๒๙๑}สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖.

... ครอบครัวเป็นเป้าหมายทางบุคลิกภาพและคุณลักษณะของสมาชิก การมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างสมาชิกในครัวเรือนเดียวกัน มีการถ่ายโยงค่านิยม ความรู้สึกนึกคิด ทัศนคติ ความเชื่อ ความศรัทธาและวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตจากสมาชิกรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ตลอดจนมีการพักผ่อน สันทนาการ และการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน บรรยากาศ และวิธีการอบรมเลี้ยงดูการอบรมสั่งสอน การเป็นพ่อแบบ แม่แบบ ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งโดยที่รู้ตัวหรือไม่รู้ตัว สิ่งแวดล้อมภายในครอบครัวไม่ว่าจะในทางบวกหรือในทางลบได้ค่อย ๆ หล่อหลอมพื้นฐานทางบุคลิกภาพและคุณลักษณะทางด้านร่างกาย สังคม อารมณ์ และจิตใจของสมาชิกในครอบครัวในรูปแบบต่าง ๆ มีผลต่อโดยตรงต่อการแสดงบทบาททางสังคมของสมาชิกในสถาบันอื่นต่อไป

... ครอบครัวสร้างคุณภาพชีวิต คุณลักษณะต่าง ๆ ที่บ่งชี้ถึงลักษณะของชีวิตที่มีคุณภาพ ข้างต้นนี้ ครอบครัวจะเป็นสถาบันที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดขึ้นกับชีวิตของสมาชิกในครอบครัวได้

... ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานในการพัฒนาสังคม สถาบันที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาสังคมและชุมชน เช่นเดียวกับสถาบันทางสังคมอื่น ๆ วัฏจักรของการเกิด การเติบโต เข้าสู่วัยเรียน วัยทำงาน วัยแต่งงาน วัยเลี้ยงดูลูกของตนเอง วัยดูแลพ่อแม่เมื่อแก่ชราลง สอนและฝึกให้ทุกคนต้องมีบทบาทหน้าที่ในฐานะต่าง ๆ ในครอบครัว หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การเข้าไปมีบทบาท ภาระหน้าที่ และมีความรับผิดชอบในฐานะสมาชิกของชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ

... ครอบครัวเป็นหน่วยวางรากฐานการปกครองในระดับต่าง ๆ ครอบครัวทำหน้าที่ปฐมภูมิที่สำคัญที่สุดคือการให้กำเนิดเด็ก ให้การเลี้ยงดูผู้เยาว์ ให้การศึกษา สร้างคนให้รู้จักระเบียบสังคม เพราะการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้คนรุ่นหลังรับไว้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพสังคมของชนกลุ่มนั้น เด็กที่เติบโตมาจากครอบครัวแบบใด ย่อมได้รับการถ่ายทอดแนวความคิด เจตคติและพฤติกรรมต่าง ๆ ติดมาไม่มากนัก และนำไปใช้ปฏิบัติในสังคมที่เขาอยู่อาศัย

นอกจากนี้ ครอบครัวยังเป็นเสมือนแหล่งบ่มเพาะทักษะทางการเมือง การอยู่ร่วมกันอย่างมีกติกา มีบทบาท หน้าที่รับผิดชอบ เคารพสิทธิซึ่งกันและกัน การตัดสินใจร่วมกัน รู้จักรับฟังและสื่อสารเจรจาประนีประนอมกันด้วยความรัก ความเข้าใจ และเหตุผล รู้จักการให้อภัยกัน มีการแบ่งอำนาจหน้าที่และแบ่งงานกันในครอบครัวอย่างชัดเจน จะเห็นว่าในสมัยก่อนแม้ภรรยาจะมีฐานะเป็นรองสามี แต่ก็มีบทบาทหน้าที่ที่หนัก ซึ่งฝ่ายสามีมีอำนาจการตัดสินใจภายนอกบ้าน การเป็นผู้นำ ในขณะที่ภรรยาดูแลบ้านเรือนและผู้คนในบ้านเป็นหน้าที่ของฝ่ายภรรยา สำหรับผู้สูงอายุจะทำหน้าที่อบรม สั่งสอน ขัดเกลาสมาชิกที่เป็นเด็กให้เรียนรู้การดำเนินชีวิตเพื่อสืบทอดวงศ์ตระกูล^{๒๙๒}

^{๒๙๒}มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, มนุษย์กับอารยธรรม (ฉบับปรับปรุง) หน่วยที่ ๑-๗, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๗-๑๓๙.

ในเชิงโครงสร้าง ครอบครัว คือ สถาบันทางสังคมที่เป็นพื้นฐานที่มีหน่วยเล็กที่สุดที่คนตัดสินใจมาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน และหากพิจารณาจากลำดับที่มีการก่อตั้งครอบครัว (Family Formation) ของคนในรุ่นต่าง ๆ รวมไปถึงขนาดของครอบครัวด้วย สามารถจำแนกได้ ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

ประเภทที่ ๑ ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยพ่อแม่ลูกเท่านั้น สังคมตะวันตกจะเป็นแบบนี้เด็กจะถูกเลี้ยงให้สามารถพึ่งตนเองได้เร็ว โดยจะให้การดูแลจนอายุ ๑๘ ปีเด็กจะต้องดิ้นรนเอาตัวรอดเองหรือไปสร้าง (Nuclear Family) ของตนเอง ครอบครัวเดี่ยว มักเกิดปัญหาการอยู่อย่างสูง จนเกิดลักษณะ (Single Parent Home) คือ ครอบครัวเดี่ยวที่มีเฉพาะพ่อหรือแม่กับลูกเท่านั้น การเลี้ยงลูกในสังคมตะวันตกจะเน้นฝึกให้มีความรับผิดชอบ รู้จักหน้าที่ ถ้าเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำแต่ถ้าไม่ใช่หน้าที่พ่อแม่จะต้องจ้างทำ

ในครอบครัวเดี่ยวเด็กมีโอกาสดูแบบทางสังคม (Social Role Model) ได้ง่ายและไม่มีคนทดแทน เด็กจะเกิดการต่อต้านสังคม (Anti-Social Behavior) เพราะครอบครัวไม่เป็นที่พึ่ง ครอบครัวไร้ความหมาย ไม่มีจุดยึดเหนี่ยว จากการเลี้ยงดูที่บีบให้ลูกต้องพึ่งตนเองได้เร็วและแยกออกไปเร็วทำให้ขาดความผูกพันกับครอบครัวเดิมของตนเอง ความผูกพันของพ่อแม่ลูกมีน้อยไม่อาทรพ่อแม่ยามแก่เฒ่า จึงพบว่าปัญหาคนชราถูกทอดทิ้งจะมีมากในสังคมตะวันตก บั้นปลายชีวิตของคนชราจึงเปรียบเสมือนส่วนเกินทางสังคม อัตราการตายของคนชราจะสูงมากในเทศกาลครอบครัวเกิดภาวะซึมเศร้าเพราะลูกไม่มาหา บางคนจึงหันความสนใจไปที่สัตว์เลี้ยงที่เปรียบเสมือนเพื่อนที่ดีที่สุดในยามนี้ บางคนจึงยกทรัพย์สินสมบัติให้กับหมาแมว เป็นต้น

ประเภทที่ ๒ ครอบครัวขยาย (Extended Family) คือ ครอบครัวที่ประกอบด้วยครอบครัวเดี่ยวตั้งแต่สองครอบครัวมารวมกันเข้า ครอบครัวขยายที่แท้จริงจะประกอบไปด้วยสมาชิกสามชั่วอายุคนหรือมากกว่าที่เป็นญาติกัน ครอบครัวขยายเกิดขึ้นได้เพราะลูกที่แต่งงานแล้วไม่ออกไปตั้งบ้านเรือนของตนใหม่ ส่วนมากมักไม่ค่อยมีครอบครัวขยายเต็มรูปแบบ มี ๒ รูปแบบ ได้แก่ ขยายโดยเน้นชายเป็นหลัก (Patrilineal Extended Family) โดยจะมีพ่อแม่ลูกชายลูกสะใภ้และหลาน ๆ และขยายโดยเน้นหญิงเป็นหลัก (Matrilineal Extended Family) โดยจะมีพ่อแม่ลูกสาวลูกเขยและหลาน ๆ^{๒๙๓}

โดยแท้จริง ครอบครัวมีบทบาทหน้าที่ที่ต้องให้สิ่งต่าง ๆ กับสมาชิก ได้แก่ นิสัย (Habit), ค่านิยม (Value), การมองโลกหรือโลกทัศน์ (World View) ซึ่งเป็นเรื่องของการรับรู้ (Perception), บุคลิกภาพ (Personality), ทศนคติ (Attitude) ดังนั้น หากกล่าวถึงหน้าที่ของครอบครัว (Functions of the Family) ตามหลักวิทยาครอบครัว สามารถจำแนกหน้าที่ของครอบครัวได้ ๗ ประการ ดังนี้

^{๒๙๓} พูนสุข ช่วยทอง, ครอบครัวและคุณภาพเด็ก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิบูลย์การปก, ๒๕๔๘),

๑. หน้าที่ด้านเศรษฐกิจ ในสมัยโบราณคนในครอบครัวเดียวกันต้องช่วยกันทำมาหากิน ลูกต้องรับภารกิจของพ่อ แต่ยังไม่ได้เป็นเจ้าของจนกว่าพ่อจะตาย ครอบครัวเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภค ในปัจจุบันการผลิตต่าง ๆ ถูกตัวแทนนอกครอบครัวรับไปทำแทนทั้งสิ้น อาหารที่เคยทำในบ้านก็มี ตัวแทนทำนอกร้าน ในสังคมปัจจุบันสิ่งต่าง ๆ อาจหาซื้อได้ไม่ว่าอาหาร หรือเสื้อผ้า นอกจากนั้นยังมี เครื่องมือเครื่องใช้ทุนแรง

๒. หน้าที่ในการให้การศึกษา ในสมัยก่อนแม่สอนเรื่องการบ้านการเรือนให้ลูกสอนให้อ่าน เขียน หรือทำเลขง่าย ๆ แต่ทุกวันที่เด็กใช้เวลาในโรงเรียน หรือในการเรียนมากกว่าอยู่บ้าน กินข้าว กลางวันที่โรงเรียนถึงบ้านในเวลาเย็น โรงเรียนเล็กก็มีกิจกรรมนอกหลักสูตร แต่กระนั้นครอบครัวก็ยังเป็นตัวแทนวัฒนธรรมที่จะถ่ายทอดขนบธรรมเนียมและประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม งานอดิเรกและ กิจกรรมที่จะเรียนได้ในบ้านเด็กซึ่งจะเรียนจากที่อื่นไม่ได้ เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูจากครอบครัวที่ทำอะไร ๆ ร่วมกันจะต่างจากเด็กที่มาจากบ้านที่ต่างคนต่างอยู่ต่างคนต่างทำ การปฏิบัติและดำเนินชีวิต ในครอบครัวเป็นตัวแทนในการเรียนที่เข้มแข็งกว่าจะเรียนจากหนังสือที่โรงเรียน ถ้าครอบครัวไม่ยอม ทำอะไรเลยก็จะสูญเสียหน้าที่ทางการศึกษาและเด็กที่ดีจะขาดความสนับสนุนที่ควรได้จากครอบครัว

๓. หน้าที่ในการปกป้องสวัสดิภาพ หน้าที่สำคัญอีกประการที่ไม่ควรละเลยของครอบครัว คือ ครอบครัวต้องปกป้องสวัสดิภาพของสมาชิก อาจอาศัยตำรวจหรือหน่วยงานอื่น ๆ เช่น สาธารณสุข ยา ประกันชีวิต ประกันรถ

๔. หน้าที่ในการสันทนาการ มีสันทนาการซึ่งเป็นส่วนสำคัญของชีวิตครอบครัวในปัจจุบัน เช่น ฟุตบอล ภาพยนตร์ การใช้เวลาสันทนาการร่วมกันนั้นจะทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวดีขึ้น

๕. หน้าที่ทางศาสนา การศาสนาในบ้านเรามีน้อยลงไปเรื่อย ๆ เพราะความไม่สะดวกคนหนุ่มสาวไม่สนใจการเข้าวัด ในชนบทเวลามีงานวัดก็เข้าไปเพื่อสนุกมากกว่าที่จะสนใจกับพิธีศาสนา ความเชื่อพื้นฐานต่าง ๆ เด็กก็มักจะได้จากครอบครัว ครอบครัวควรช่วยให้เขามีปรัชญาชีวิต ศีลธรรม ที่เขามี เขาได้มาจากครอบครัวของเขาเอง การศึกษาพบว่า หนุ่มสาวเรียกตนเองว่าพุทธศาสนิกชน เพราะเกิดมาในครอบครัวที่นับถือศาสนาพุทธ แต่แท้จริงแล้วครอบครัวส่วนมากไม่สามารถให้คุณค่าทางศาสนาแก่เด็กได้อย่างแท้จริงและได้ผลสำเร็จ

๖. หน้าที่ในการให้ความรัก ในวัยทารกเด็กจะได้รับการอุ้มชูกอดรัดในระหว่างให้นม มารดาจะทำให้เขาเกิดความไว้วางใจ เขาได้รับการเปลี่ยนผ้าที่เปียกฉะ และมีคนในครอบครัวมาเล่น ด้วย เมื่ออายุได้ ๓ เดือน เขาก็เริ่มจะเห็นความแตกต่างระหว่างบุคคลแต่ละคน รู้ว่าใครเป็นใครใน ครอบครัว การอุ้มชูแสดงความรักเด็กจะเกิดความรู้สึกอบอุ่นมั่นคงปลอดภัย ซึ่งจะช่วยให้เขาปรับตัว ให้เข้ากับโลกภายนอกได้

๗. หน้าที่ทางชีววิทยาของครอบครัว ครอบครัวมีหน้าที่ให้เกิดบุตรเมื่อมนุษย์สามารถสืบพันธุ์อยู่ต่อไปได้ เด็กที่เกิดไม่ถูกกฎหมายในครอบครัวที่ไม่ต้องการมักจะเป็นปัญหาและภาระของสังคม ซึ่งมีอยู่มากในสังคมไทย ดังนั้นทุกชีวิตที่เกิดต้องมีสิทธิที่จะได้รับความรักและความเอาใจใส่^{๒๙๔}

อย่างไรก็ตาม ครอบครัวทุกครอบครัวมีการทำหน้าที่ต่าง ๆ แบบเดียวกันในทุกสังคมของมนุษย์ จนเราอาจเรียกได้ว่าเป็นหน้าที่สากล คือเป็นหน้าที่ซึ่งครอบครัวของทุกสังคมต้องกระทำโดยทั่วไป ดังนี้

๑. หน้าที่ในการให้กำเนิดแก่สมาชิก ความต้องการทางสรีระอย่างหนึ่งของมนุษย์ คือ เพศรส ซึ่งเป็นสาเหตุให้มีบุตร การให้กำเนิดแก่สมาชิกต้องอาศัยพฤติกรรมทางเพศ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางชีววิทยา การให้กำเนิดแก่สมาชิกควรจะเป็นตามธรรมชาติ กล่าวคือ เมื่อชายหญิงกระทำการกิจกรรมทางเพศร่วมกัน ฝ่ายหญิงก็มีครรภ์ เมื่อครบกำหนดก็คลอดบุตรถ้าสุขภาพของมารดาและบุตรดี บุตรก็จะเจริญเติบโตไปตามลำดับ บิดามารดาจะต้องเลี้ยงดูบุตรให้มีคุณภาพ สามารถทำประโยชน์ให้สังคมได้ ถ้าคู่สมรสไม่สามารถให้กำเนิดแก่สมาชิกได้ด้วยเหตุบางประการ สังคมก็ผ่อนปรนให้คู่สมรสรับเด็กอื่นมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมได้ การรับบุตรบุญธรรม ถ้าปฏิบัติตามประเพณีและกฎหมายแล้ว บุตรบุญธรรมก็มีฐานะเหมือนกับบุตรที่เกิดจากสายโลหิตทุกประการ

๒. หน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก เมื่อครอบครัวผลิตเด็กออกมาแล้ว พ่อ แม่ ญาติ พี่น้องจะต้องช่วยกันเลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนให้เด็กได้เจริญเติบโตเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมต่อไป หน้าที่นี้นับว่าสำคัญมาก ซึ่งประกอบด้วยลักษณะสำคัญ ๒ ประการด้วยกัน คือ การเลี้ยงดูเด็กอ่อนเพื่อให้มีร่างกายแข็งแรงเจริญเติบโต มีจิตใจสมบูรณ์ และการอบรมสั่งสอนขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามให้เด็กโดยที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีภาวะเป็นเด็กอ่อน ต้องพึ่งพาอาศัยอยู่กับครอบครัวของตนนานมากกว่าลูกของสัตว์ประเภทอื่น ๆ

๓. หน้าที่ในการให้ความรัก หน้าที่นี้ยังไม่มีสถาบันใดทำแทนได้ดีกว่าครอบครัวความรักที่เด็กได้รับจากบิดามารดา หรือจากครอบครัวตนเป็นความรักที่ต่อเนื่อง ไม่มีวันสิ้นสุด เด็กที่ขาดความรักขาดความเอาใจใส่จากครอบครัว มักจะก่อปัญหาขึ้นเพื่อเรียกร้องความสนใจ เด็กมักจะมีอาการโกรธ ขี้ฉ้อฉล ไม่รักใคร่ จะปรับตัวให้เข้ากับบุคคลภายนอก ครอบครัวก็มักจะปรับไม่ได้ หรือได้ก็ไม่ดีพอ เมื่อถึงวัยแต่งงานก็ปรับตัวให้เข้ากับคู่สมรสของตนไม่ได้

^{๒๙๔}พรพนทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, จิตวิทยาครอบครัว, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชัน จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๓๔-๓๕.

๔. หน้าที่ในทางเศรษฐกิจ คือการหาเงินมาใช้จ่ายเลี้ยงดูสนองความต้องการตามปัจจัยสำคัญ ๕ ประการ คือ อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย และการศึกษา อันเป็นความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ หน้าที่ทางเศรษฐกิจของครอบครัวชาวตะวันตกกับครอบครัวชาวตะวันออก มีลักษณะแตกต่างกันบ้าง ในสังคมชาวตะวันตกถือว่าชีวิตสมรสคือหุ้นส่วน มีการแบ่งความรับผิดชอบ

๕. หน้าที่ในการให้ความปลอดภัย บิดา มารดา มีหน้าที่ให้ความปลอดภัยแก่บุตรนับตั้งแต่บุตรปฏิสนธิ เมื่อคลอดออกมาแล้วบุตรจะต้องได้รับการปกป้องอย่างรอบคอบความก้าวหน้าในทางวิทยาศาสตร์ ความก้าวหน้าในทางโภชนาการ จะช่วยให้ครอบครัวปลอดภัย

๖. หน้าที่ในการให้การศึกษา การศึกษาในตอนเริ่มแรกชีวิตนั้น เด็กไม่ได้รับไปจากการสั่งสอนด้วยวาจาอย่างเดียว แต่เรียนรู้โดยการเลียนแบบด้วยในฐานะครูคนแรกของบุตร บิดา มารดา จะต้องให้ความรู้ทุก ๆ ด้านแก่บุตร ให้บุตรยอมรับและเข้าใจวัฒนธรรมของชุมชน ถ้าครอบครัวมีสิ่งแวดล้อมที่ดีให้กับเด็ก การศึกษาของเด็กก็จะดีทั้งด้านคุณภาพและปริมาณ การศึกษาในครอบครัวจะเป็นผลเพียงไรนั้นย่อมขึ้นอยู่กับแรงเสริมที่ครอบครัวให้แก่เด็ก

๗. หน้าที่ในทางศาสนา ศาสนาเป็นเครื่องผ่อนคลายความกดดันในชีวิตประจำวันผู้ที่ใช้ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวและเป็นเครื่องชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ ย่อมมีโอกาสที่จะมีชีวิตที่มีคุณภาพมากกว่าคนที่ละเลยต่อศาสนา สภาพของสังคมในปัจจุบันได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาต่าง ๆ มากมาย อาทิ เช่น ปัญหาอาชญากรรม การฉ้อราษฎร์บังหลวง การไม่ละอายต่อบาปล้วนแต่แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยที่มีจำนวนไม่น้อยเป็นพุทธศาสนิกชนแต่ชื่อ สักแต่ว่านับถือศาสนาพุทธ แต่ไม่ได้ประพฤติและปฏิบัติตนตามกฎและหลักการแห่งศาสนาพุทธ ครอบครัวควรจะอบรมสั่งสอนและชักจูงให้บุตรได้กระทำหน้าที่อันเป็นศาสนกิจประจำวัน เช่น การทำบุญตักบาตร การสวดมนต์ไหว้พระ การทำใจให้สะอาดปราศจากอกิงสา (ราคะ โลภะ โทสะ โมหะ) ประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในพรหมวิหาร ๔ (เมตตา กรุณา มุทิตา และ อุเบกขา) ถ้าบุตรเข้าใจและปฏิบัติได้ ก็จะทำให้จิตใจเป็นสุขครอบครัวควรจะทำหน้าที่เหล่านี้ตั้งแต่บุตรของตนยังอยู่ในวัยเด็ก ซึ่งเป็นเวลาที่เด็กเรียนรู้ได้ง่าย

๘. หน้าที่ในทางสันตินาการ การขจัดปลดปล่อยความเคร่งเครียดทั้งทางร่างกายและจิตใจ เป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ครอบครัวจึงควรจัดสันตินาการให้กับเด็กทั้งในบ้านและในบริเวณบ้าน รวมทั้งนอกบ้านด้วย

๙. หน้าที่ในการสงเคราะห์คนชรา เป็นหน้าที่ในการให้ผู้สูงอายุได้อยู่ร่วมกับครอบครัวอย่างมีความสุขในบั้นปลายชีวิต^{๒๙๕}

^{๒๙๕} เฉลิยา บุญยงค์, การศึกษาชีวิตครอบครัว, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐), หน้า ๔๗.

สรุปได้ว่า สถาบันครอบครัวมีความสำคัญในฐานะที่เป็นสถาบันแรกที่ทำหน้าที่ทางสังคม ในการ ถ่ายทอดค่านิยม ปลุกฝังความเชื่อ สร้างเสริมทัศนคติ กำหนดบุคลิกภาพ วิธีประพฤติปฏิบัติ ตน รวมทั้งการสร้างบรรทัดฐานทางสังคมให้แก่สมาชิกรุ่นใหม่ ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาสังคมและ ประเทศโดยรวม สถาบันครอบครัวจึงเปรียบเสมือนจักรกลชิ้นแรกที่ทำหน้าที่หล่อหลอมบุคลิกภาพ ของบุคคลให้เป็นไปตามที่สังคมต้องการ นำไปสู่การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข และครอบครัว ยังถือเป็นหน่วยเศรษฐกิจย่อยที่สุดที่มีความสำคัญสูงต่อระบบเศรษฐกิจส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการ การผลิต การบริโภค และการอบรม ที่ต้องเริ่มจากครอบครัวก่อนทั้งสิ้น รวมทั้งเป็นรากฐานการสร้าง ชุมชนและสังคมที่เข้มแข็งอีกด้วย โดยนัยนี้ สถาบันครอบครัวจึงมีหน้าที่สำคัญ ๆ หลากหลายประการ อาทิ หน้าที่ในการให้กำเนิดสมาชิก หน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก หน้าที่ในการให้ความรัก หน้าที่ใน ทางเศรษฐกิจ หน้าที่ในการให้ความปลอดภัย หน้าที่ในการให้การศึกษา หน้าที่ในทางศาสนา หน้าที่ ใน ทางสันติภาพ หน้าที่ในการสงเคราะห์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม พื้นฐานหลักที่สำคัญของสถาบัน ครอบครัวที่มีต่อสังคม ได้แก่ การทำหน้าที่เลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว การทำหน้าที่เสริมสร้าง ขวัญกำลังใจแก่สมาชิกในครอบครัว การทำหน้าที่วางรูปแบบการดำรงชีวิตของครอบครัวที่เหมาะสม และทำหน้าที่สร้างให้เกิดกระบวนการทางสังคม (การขัดเกลา) ของสมาชิกในครอบครัว นั่นเอง

๒.๓.๒ หลักการและแนวคิดการสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันศาสนา (พระพุทธศาสนา)

สถาบันศาสนา เป็นสถาบันที่ผลิตคนดี มีความรู้ โดยความเป็นคนดี คือ การรู้ศีล รู้ธรรม ซึ่งเป็นบรรทัดฐานของสังคมมนุษย์ที่มุ่งสันติสุข^{๒๙๖} โดยทั่วไปคนเราจะมองศาสนาไปใน ๒ ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ ๑ หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ตัวหลักธรรมคำสอนเป็นสิ่งสำคัญสำหรับ มนุษย์เพราะเป็นแนวทางปฏิบัติสามารถจัดความทุกข์ได้ และยังเป็นหลักปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุข ของหมู่ชน เพราะฉะนั้นหลักธรรมคำสอนของศาสนาจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่งของศาสนา

ลักษณะที่ ๒ ในแง่ที่เป็นสัญลักษณ์ เช่น พระสงฆ์ วัตถุอาราม เป็นต้น ตามปกติถือว่าเป็นตัวแทนในการสืบทอดศาสนาให้ยั่งยืนมาจนถึงปัจจุบัน เพราะเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางศาสนา ที่นำเอาทั้งหลักคำสอนมาปฏิบัติเป็นตัวอย่างแก่สังคม และเผยแผ่หลักธรรมคำสอนนั้นออกไปให้ กว้างขวาง ดังนั้นสถาบันทางศาสนาในแง่นี้จึงมีส่วนรับผิดชอบต่อความเจริญหรือความเสื่อมของ ศาสนาเป็นอย่างมาก เป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวกับควบคู่กับศาสนาที่เป็นหลักธรรมคำสอน^{๒๙๗}

^{๒๙๖} พัทยา สายหู, *กลไกของสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๔๑.

^{๒๙๗} พระสมุห์สนทยา มหัพฺพโล, “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดในอำเภอเมืองเพชรบุรีจังหวัด เพชรบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕, หน้า ๓๗.

พระสงฆ์และวัด เป็นตัวแทนสถาบันพระพุทธศาสนา เป็นผู้ดำเนินกิจการงานพระศาสนาในสังคมไทยทุกส่วนทุกระดับ โดยคณะสงฆ์ซึ่งมีมหาเถรสมาคมและพระสังฆาธิการเป็นผู้ปกครองบริหารคณะสงฆ์และการพระศาสนาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย กฎหมายบ้านเมือง และระเบียบประเพณีของสังคมไทยในทุกส่วนทุกระดับ การคณะสงฆ์และการพระศาสนาที่พระสงฆ์และวัดได้ดำเนินการเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนในสังคมไทย แบ่งออกได้เป็น ๖ ด้าน ได้แก่

๑. การปกครอง ได้แก่ การดำเนินการเพื่อให้พระภิกษุสามเณร ทั้งสังฆมณฑลปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างบริสุทธิ์ถูกต้อง เพื่อเป็นตัวอย่างและจะได้อบรมสั่งสอนประชาชนให้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ตามหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนาอย่างทั่วถึงทั่วประเทศ

๒. การศาสนศึกษา ได้แก่ การดำเนินการให้พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย จนมีความรู้ความเข้าใจและสามารถปฏิบัติได้ตามสมควรแก่ฐานะานุรูป อย่างเที่ยงแท้ได้

๓. การศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่ การดำเนินการสงเคราะห์ช่วยเหลือให้เด็กและประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งในและนอกระบบการศึกษาของรัฐ เพื่อสามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของประเทศ

๔. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ การดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้ประชาชนได้ทราบ เข้าใจ และน้อมนำไปปฏิบัติ เพื่อลวงพ้นความทุกข์และประสบความสุขตามอุปนิสัยและผลของการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาของแต่ละคน อันจะยังสังคมตลอดจนประเทศชาติให้มีความผาสุกสันติสุข และเจริญก้าวหน้า

๕. การสาธารณูปการ ได้แก่ การดำเนินการให้วัดทั่วประเทศเป็นวัดโดยสมบูรณ์ เป็นที่พำนักอาศัย ศึกษาเล่าเรียน และปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระภิกษุสามเณร เป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศล ฟังเทศน์ปฏิบัติธรรม และกระทำกิจกรรมของสังคมของประชาชนในท้องถิ่นที่ตั้งแห่งวัดนั้น ตลอดจนการรักษาวัฒนธรรม และอนุรักษ์ศิลปโบราณวัตถุสถานของสังคมนั้นๆ ด้วย

๖. การสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ การดำเนินการสงเคราะห์ประชาชนทางด้านจิตใจและทางวัตถุที่ไม่ขัดพระธรรมวินัยและสมณวิสัย เพื่อประโยชน์และความสุขของประชาชนแห่งวัดนั้นและทั่ว ๆ ไป^{๒๔๘}

^{๒๔๘}ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และกิจการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖), หน้า ๓-๔.

หากกล่าวโดย บริบทของสังคมไทย พระสงฆ์และวัดซึ่งเป็นตัวแทนของสถาบันพระพุทธศาสนา มีบทบาทต่อสังคม นานัปการ เช่น

... เป็นสถานที่ศึกษาสำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมารับใช้พระรับการอบรมทางศีลธรรมและเล่าเรียนวิชาต่าง ๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น รวมทั้งเป็นศูนย์รวมของเยาวชน

... เป็นสถานสงเคราะห์บุตรหลานของชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ขัดสนมาอาศัยวัด

... เป็นสถานพยาบาลที่แจกจ่ายพวกรักษาผู้เจ็บป่วย

... เป็นที่พักคนเดินทาง

... เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจ หาความรู้เพิ่มเติม

... เป็นสถานบันเทิงที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้าน

... เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตและครอบครัวและความทุกข์ต่าง ๆ

... เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ เสมือนพิพิธภัณฑ์

... เป็นคลังวัสดุสำหรับเก็บของไว้ ซึ่งชาวบ้าน จะได้ขอยืมไปใช้เมื่อคนมีงานต่าง ๆ

... เป็นศูนย์กลางการปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุมกันบอกแจ้งกิจกรรมต่าง ๆ

... เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะต่าง ๆ^{๒๙๙}

ประการสำคัญ คือ การดำเนินงานของสถาบันพระพุทธศาสนา นี้ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่สังคมโดยรวม ดังที่ พระพุทธเจ้าทรงประทานโอวาทให้แก่เหล่าพระสาวกชุดแรกที่ทรงส่งให้ไปประกาศพรหมจรรย์ว่า “พวกเธอจงเที่ยวจาริกเพื่อประโยชน์และความ สุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุখেกายและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปร่วมทางเดียวกันสองรูป”^{๓๐๐} โดยคำว่า “ความสุข” นี้ ถือเป็นความสำคัญอย่างยิ่งในการปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนา กล่าวให้ชัดเจนคือ การปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อให้เกิดเป็นสุข เริ่มตั้งแต่ขั้นต้น คือ บุญ

^{๒๙๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษา: เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, หน้า ๑๕-๑๙.

^{๓๐๐}วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

พุทธพจน์ตอนหนึ่งรับรองว่า บุญเป็นชื่อของความสุข คนจะถึงความสุขได้ต้องมีศีลเป็นพื้นฐาน ในการบำเพ็ญเพียรทางจิตหรือเจริญภาวนา ศีลถือเป็นตัวทำให้จิตนิ่ง เกิดเป็นฌาน ความสุขก็เป็นองค์ประกอบของฌาน ฌานยิ่งสูงขึ้นความสุขก็ยิ่งประณีตขึ้น เป้าหมายของพระพุทธศาสนาคือนิพพานก็เป็นสุขและเป็นบรมสุขด้วย ดังพุทธพจน์ความว่า “นิพพานํ ปรมํ สุขํ แปลว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง”^{๓๐๑}

พระพุทธศาสนามุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจของคนให้มีปัญญา เป็นอิสระจากกิเลสเป็นสำคัญ จนเกิดเป็นประโยชน์สูงสุดสำหรับตนเองและผู้อื่น โดยพระพุทธเจ้าทรงคัดค้านการแบ่งมนุษย์ พร้อมทั้งทรงสนับสนุนศักยภาพทางปัญญา ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ ความว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลายเห็นอังกumanพหลานของเรานี้หรือไม่ เห็น ขอรับ อังกumanพเป็นผู้มีรูปร่าง น่ารัก น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก ดุจพรหม มีกายดุจพรหม โอกาสที่ได้เห็นยากนัก ในที่ประชุมนี้นอกจากพระสมณโคดมแล้วไม่มีใครมีผิวพรรณเสมอกับอังกumanพเลย อังกumanพเป็นผู้คงแก่เรียนทรงจำนรรจ์รู้จบไตรเพท.. เป็นผู้มีความดีทั้งฝ่ายบิดาและมารดา ถือปฏิบัติสัจธรรมดีตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ แต่อังกumanพยังฆ่าสัตว์ ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ล่วงละเมิดภรรยาของผู้อื่น กล่าวเท็จ ดื่มน้ำเมาในกรณีอย่างนี้ ผิวพรรณ มนต์ และชาติกำเนิดจะทำอะไรได้เล่า^{๓๐๒}

พระพุทธศาสนาสนับสนุนความสามารถในการพัฒนาจิตใจของคนให้เกิดปัญญาเห็นความเป็นอิสระจากกิเลสเป็นสำคัญ จนเกิดเป็นประโยชน์สูงสุดสำหรับตนเองและผู้อื่น การนำชาติกำเนิดมากล่าวอ้างสำหรับผู้ที่จะพัฒนาตนนั้นเป็นสิ่งที่เลือนลอย การแสดงธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจของบุคคลเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง ดังกล่าวนี พระพุทธเจ้าจึงทรงใช้วิธีการอบรมจิตใจหลากหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับประเภทและศักยภาพของแต่ละบุคคล โดยคำนึงถึงผู้ฟังเป็นหลัก ซึ่งจำแนกได้ ๖ รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ ๑ สอนจากที่สิ่งที่รู้เห็นเข้าใจกันอยู่แล้ว หรือสิ่งที่เคยปฏิบัติ ที่ความคุ้นเคยของบุคคลกลุ่มนั้นไปหาสิ่งที่รู้เห็นหรือเข้าใจยาก หรือยังไม่รู้เห็นไม่เข้าใจ เพื่อให้เขาเข้าใจ พระธรรมเทศนาตามลำดับจนสามารถจับใจความสำคัญที่ทรงแสดง ดังเช่น การสอนชฎิล ๓ พี่น้อง (อุรุเวลกัสสปะ นทิกัสสปะ และคยาภัสสปะ) ที่เคยบูชาไฟมาก่อน ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ ความว่า

^{๓๐๑}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๘๗/๒๘๑.

^{๓๐๒}ที.สี. (ไทย) ๙/๓๑๑/๑๑๘-๑๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ก็อะไรเล่าชื่อว่าสิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ภิกษุทั้งหลาย จักขุเป็นของร้อน ภิกษุทั้งหลาย รูปทั้งหลายเป็นของร้อน ภิกษุทั้งหลาย จักขุวิญญาณ เป็นของร้อน ภิกษุทั้งหลาย จักขุสัมผัสเป็นของร้อน แม้ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขหรือทุกข์ หรือที่ไม่ใช่สุขมิใช่ทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยก็เป็นของร้อน^{๓๐๓}

รูปแบบที่ ๒ สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น สอนไปตามลำดับขั้นตอนและความต่อเนื่อง กันลงไปเปรียบเหมือนความลึกของทะเล เช่น เรื่องอนุบุพพิกา และอริยสัจ ๔ เป็นต้น ดังเช่น การที่พระองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า (ภิกษุทั้งหลาย) แปลว่า พวกเจริญ เป็นชื่อคณะสงฆ์ ๓๐ คน ที่พากันเข้ามาในไร่ฝ้ายแห่งหนึ่งเพื่อตามหาหญิงแพศยาผู้ลักห่อเครื่องประดับหนีไป และได้พบพระพุทธเจ้าซึ่งพอดีเสด็จแวะเข้าไปประทับพักอยู่ที่ไร่ฝ้ายนั้น ได้ฟังเทศนาอนุบุพพิกา และอริยสัจ ๔ ได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วขออุปสมบท^{๓๐๔} ความตอนหนึ่งว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา”^{๓๐๕}

รูปแบบที่ ๓ ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ฟังสอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟัง และการปฏิบัติจริง อย่างที่เรียกว่า ประสบการณ์ตรง เช่น การที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนนางกิสสาโคตมี ที่ระทมเพราะลูกชายตายจนเกือบจะเป็นบ้า ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ ความว่า

ไปสิ เข้าพระนคร เรือนหลังใดไม่เคยมีคนตาย จงนำเมล็ดผักกาดจากเรือนหลังนั้นมานางรับพุทธดำรัสแล้วเข้าไปในพระนคร พบเรือนหลังแรก พูดยว่า พระศาสดาโปรดให้ข้าพเจ้าเมล็ดผักกาดไป เพื่อทำยาสำหรับลูกชายของข้า ถ้าในเรือนหลังนี้ไม่เคยมีใคร ๆ ตาย นางได้รับคำตอบว่า ใครเล่าจะสามารถนับคนที่ตายไปแล้วจากเรือนหลังนี้ได้^{๓๐๖}

รูปแบบที่ ๔ ทรงสอนอย่างมีเหตุผล ยกตัวอย่างประกอบ เพื่อให้ผู้ฟังพิจารณาตามจนเห็นจริงได้ เช่น เมื่อพระองค์ตรัสกับภิกษุเรื่องการเกิดขึ้นแห่งการสัมปทานสูตร ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ ความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นก่อน สิ่งที่เป็นนิมิตมาก่อน คือ แสงเงินแสงทอง สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นนิมิตมาก่อน เพื่อความบังเกิดแห่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ของภิกษุ คือ ความถึงพร้อมแห่งการกระทำไว้ในใจโดยแยบคายฉันนั้นเหมือนกัน”^{๓๐๗}

^{๓๐๓}วิ.ม. (ไทย) ๔/๔๕/๖๓.

^{๓๐๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๘๒.

^{๓๐๕}วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๖/๔๖.

^{๓๐๖}ข.อุ. (ไทย) ๓๓/๗๘-๗๙/๔๖๖.

^{๓๐๗}ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๓/๕๔.

รูปแบบที่ ๕ สอนตามศักยภาพของผู้ฟัง การสอนเท่าที่จำเป็นและพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจแก่ผู้ฟัง จุดหมายปลายทางข้อนี้หมายความว่า ความรู้ของพระพุทธรองค์มากมาย ไม่ทรงสอนความจริงอื่นที่ไม่นำไปสู่ความดับทุกข์ ทรงสอนให้รู้แจ้งเห็นจริงเฉพาะเท่าที่จำเป็นเท่านั้น ดังที่พระพุทธรองค์ทรงสอนภิกษุ ๓ สีสปาวัน เมืองโกสัมพี ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ ความเป็น

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหยิบใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบขึ้นมาแล้วรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความหมายนั้นว่าอย่างไร ใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบที่เราหยิบมากับใบไม้ที่มีอยู่บนต้น อย่างไหนมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ใบไม้ที่มีอยู่บนต้นไม้นั้นแหละมากกว่าใบประดู่ ๒-๓ ใบที่พระองค์ทรงหยิบขึ้นมาเพียงเล็กน้อยพระพุทธเจ้าข้า ทรงตรัสตอบว่า ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เรารู้แล้วแต่ไม่ได้บอกเธอทั้งหลายก็มีมากเหมือนกัน เพราะเหตุไร เราจึงมิได้บอก เพราะสิ่งนี้ไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่จุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อความคลายกำหนัด ไม่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้อย่าง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน^{๓๐๘}

รูปแบบที่ ๖ สอนสิ่งที่มีความหมายควรที่ผู้ฟังจะเรียนรู้และเข้าใจเป็นประโยชน์แก่ตัวผู้ฟังเอง โดยทรงแสดงธรรมที่มีคุณอนันต์ สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับสามัญผลสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตนได้ ดังในทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ที่พระพุทธรองค์ประทานโอวาทแก่ภิกษุภิกษุณี ดังที่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ ความเป็น

เปรียบสระน้ำบนยอดเขาใสสะอาดไม่ขุ่นมัว บุรุษมีจักขุยืนอยู่บนขอบสระนั้น พึงเห็นหอยโข่งและหอยกาบต่าง ๆ บ้าง ก้อนกรวดและก้อนหินบ้าง ผุ่งปลาบ้าง กำลังว่ายอยู่ บ้าง หด อยู่ บ้าง ในสระน้ำนั้น.. ดังนี้ ฉันทิ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้วไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ครอบงำ ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่ออาสวักขยญาณ ย่อมรู้ชัดตามความจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้อาสวะ นี้อาสวะสมุทัย นี้อาสวะนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้เห็นอย่างนี้จิตย่อมหลุดพ้น แม้จากกามาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็มีญาณว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว สิ่งที่ต้องทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มี^{๓๐๙}

^{๓๐๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓.

^{๓๐๙} ที.สี. (ไทย) ๙/๔๘๑/๒๑๓.

ปัจจุบัน สถาบันพระพุทธศาสนา ได้แก่ วัดในพระพุทธศาสนา สามารถช่วยแบ่งเบาภาระในการให้บริการของรัฐบาลไปได้มาก ทั้งยังก่อให้เกิดรากฐานอันมั่นคง และเสริมบริการในด้านสวัสดิการสังคมของรัฐอีกด้วย นอกจากนี้ วัดยังเป็นฐานของศิลปวัฒนธรรม จรรยา และศีลธรรมของคนไทย^{๓๑๐}

สรุปได้ว่า สถาบันศาสนา เป็นสถาบันที่ผลิตคนดี มีความรู้ โดยความเป็นคนดี คือ การรู้ศีล วัตรธรรมซึ่งเป็นบรรทัดฐานของสังคมมนุษย์ที่มุ่งสันติสุข อย่างไรก็ตาม บุคคลทั่วไปอาจเห็นสถาบันศาสนาใน ๒ ลักษณะ คือ หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ได้แก่ ในแง่ของตัวหลักธรรมคำสอนเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์ เป็นแนวทางปฏิบัติสามารถจัดความทุกข์ และยังเป็นหลักปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของหมู่ชน และในแง่ที่เป็นสัญลักษณ์ เช่น พระสงฆ์ วัดวาอาราม เป็นต้น ซึ่งตามปกติถือว่าเป็นตัวแทนในการสืบทอดศาสนาให้ยั่งยืนมาจนถึงปัจจุบัน เพราะเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางศาสนาที่นำเอาหลักคำสอนมาปฏิบัติเป็นตัวอย่างแก่สังคม และเผยแพร่หลักธรรมคำสอนนั้นออกไปให้กว้างขวาง ประการสำคัญ คือ การดำเนินงานของสถาบันพระพุทธศาสนาเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่สังคมโดยรวม เพราะพระพุทธศาสนามุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจของคนให้มีปัญญา เป็นอิสระจากกิเลสเป็นสำคัญ จนเกิดประโยชน์สูงสุดทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

๒.๓.๓ หลักการและแนวทางการสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันการปกครอง

การปกครอง (Governance) มีความหมายเกี่ยวกับ การบริหาร การวางระเบียบกฎเกณฑ์สำหรับสังคม เพื่อให้สังคมมีความสงบสุข^{๓๑๑} การปกครอง หมายถึง การจัดทำกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย และการตัดสินกรณีขัดแย้งเกี่ยวกับการตีความหมายและการใช้กฎหมาย ซึ่งทุกคนในสังคมจะต้องยอมรับและปฏิบัติตาม หากมีใครขัดขึ้นไม่ยอมรับหรือทำการ บางอย่างในลักษณะที่จะนำความเดือดร้อนมาสู่คนอื่น ย่อมจะได้รับโทษทัณฑ์บางประการตามควรแก่กรณี ทั้งนี้เพื่อการปกป้องมิให้มีใครมาทำความเดือดร้อนวุ่นวายให้เกิดขึ้นแก่สังคม และเพื่อให้เป็นการคุ้มครองคนที่ยอมรับปฏิบัติตามกฎหมายทั้งทางสังคมหรือกฎหมายให้ดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุข^{๓๑๒}

^{๓๑๐}ทินพันธุ์ นาคะตะ, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: หจก. สหยาบสื่อการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๓.

^{๓๑๑}สุชุม นวลสกุล, การเมืองการปกครองไทยตามรัฐธรรมนูญไทยฉบับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

^{๓๑๒}แสวง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒.

จากสภาพสังคมโลกปัจจุบัน สามารถจำแนกลักษณะของการปกครองโดยพิจารณาจากจำนวนผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย และจุดมุ่งหมายในการใช้อำนาจการปกครอง มี ๓ รูปแบบ ดังนี้

รูปแบบที่ ๑ การปกครองโดยคนคนเดียว การปกครองโดยคนคนเดียว หมายความว่า อำนาจอธิปไตยอยู่กับบุคคลเพียงคนเดียว บุคคลคนเดียวนี้อยู่ในฐานะเป็นอธิปัตย์สามารถวางกำหนด กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ได้ตามลำพัง อำนาจสูงสุดในการปกครองเป็นของคน ๆ เดียว แม้ว่าบุคคลนั้นอาจจะมอบหมายให้องค์กรอื่นทำหน้าที่แทนก็ตาม แต่สิทธิ์ขาดและอำนาจสูงสุดเป็นของบุคคลนั้นอยู่ รูปการปกครองที่อำนาจอธิปไตยอยู่ที่คน ๆ เดียวนี้ ได้แก่ ราชาธิปไตยและทูลนาธิปไตย (ทรราชย์)

รูปแบบที่ ๒ การปกครองโดยคณะบุคคล ถ้าอำนาจอธิปไตยตกอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อย หรือคณะบุคคล หมายความว่า คณะบุคคลหนึ่งเป็นผู้ที่สามารถวาง กำหนด กฎเกณฑ์หรือบริหาร ประเทศได้ตามที่กลุ่มของตนปรารถนา ในบางครั้งบุคคลคณะนั้นอาจจะเป็นผู้บริหารเอง อาจมอบหมายให้บุคคลอื่นทำหน้าที่ แต่บุคคลคณะนั้นยังมีอำนาจและอิทธิพลสามารถควบคุมหรือบงการ ทิศทาง การบริหารได้ ก็ต้องถือว่าอำนาจอธิปไตยอยู่ในกลุ่มบุคคลคณะนั้น รูปแบบการปกครองก็จะเป็นแบบใดแบบหนึ่งระหว่างอภิชนาธิปไตยกับคณาธิปไตย

รูปแบบที่ ๓ การปกครองโดยคนทั้งหมดหรือเสียงส่วนใหญ่ รูปแบบการปกครองโดยคนทั้งหมดหรือประชาชนเป็นรากฐานของอำนาจ โดยปกติทั่วไปรู้จักกันดีในนามของประชาธิปไตยซึ่งมีความหมายว่า ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย บุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดจะเป็นผู้ปกครองจะต้องได้รับความเห็นชอบจากประชาชน นโยบายในการปกครองประเทศจะต้องสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ แต่การที่จะเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงนั้น จะต้องเป็นการปกครองโดยอาณัติของคนส่วนมาก และเป็นประโยชน์ต่อคนส่วนมาก^{๓๑๓}

หากพิจารณาตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา รูปแบบของการปกครองตามหลักการแห่งพระพุทธศาสนา เรียกว่า อธิปไตย หมายถึง ความเป็นใหญ่ ภาวะที่ถือเอาเป็นใหญ่ (Dominant Influence ; Supremacy) ประกอบด้วย

อัตตาธิปไตย ความมีตนเป็นใหญ่, ถือตนเป็นใหญ่, กระทำการด้วยปรารถนาตนเป็นประมาณ (Supremacy of Self ; Self-Dependence)

โลกาธิปไตย ความมีโลกเป็นใหญ่, ถือโลกเป็นใหญ่, กระทำการด้วยปรารถนา นิยมของโลกเป็นประมาณ (Supremacy of the World or Public Opinion)

^{๓๑๓} อ่างแล้ว, แสง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๓.

ธัมมาธิปไตย ความมีธรรมเป็นใหญ่, ถือธรรมเป็นใหญ่, กระทำการด้วยปรารถนาความถูกต้อง เป็นจริง สมควรตามธรรม เป็นประมาณ (Supremacy of the Dharma or Righteousness)

ผู้เป็นอัคราธิป กิ่งใช้สติให้มาก ผู้เป็นโลกาธิป กิ่งมีปัญญาครองตนและรู้พินิจ ผู้เป็นธรรมาธิป กิ่งประพฤติให้ถูกหลักธรรม ผู้เป็นหัวหน้าหมู่ นักปกครอง กิ่งถือธรรมาธิปไตย^{๓๑๔}

สำหรับ รูปแบบการปกครองของไทยในปัจจุบัน คือ ประชาธิปไตยแบบมีตัวแทนหรือโดยอ้อม ได้แก่ รูปแบบการปกครองที่ประชาชนมอบอำนาจอธิปไตยทั้งอำนาจบริหาร ตุลาการ นิติบัญญัติให้แก่ผู้แทนไปทำหน้าที่ใช้อำนาจดังกล่าวแทน^{๓๑๕} และหากพิจารณาเฉพาะ การปกครองส่วนท้องถิ่นของไทย เห็นได้ว่า ภาครัฐได้แบ่งรูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่น ออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

ประเภทที่ ๑ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นแบบทั่วไป มี ๓ รูปแบบ คือ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)

ประเภทที่ ๒ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นแบบพิเศษ มี ๒ รูปแบบ คือ กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา

โดยนัยนี้ การปกครองท้องถิ่น คือ การปกครองที่รัฐบาลกลางให้อำนาจหรือ กระจายอำนาจไปให้หน่วยการปกครองท้องถิ่น เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นนั้นได้มีอำนาจในการปกครองร่วมรับผิดชอบทั้งหมดหรือเพียงบางส่วน ในการบริหารงานท้องถิ่นตามแนวความคิดที่ว่า ถ้าอำนาจการปกครองมาจากประชาชนในท้องถิ่นแล้วรัฐบาลของท้องถิ่นก็ย่อมจะเป็น “รัฐบาลของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน”^{๓๑๖} ซึ่งมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

๑. มีสถานะตามกฎหมาย หน่วยการปกครองท้องถิ่นจะต้องมีการจัดตั้งขึ้นโดยกฎหมาย

๒. มีพื้นที่และระดับหน่วยการปกครองท้องถิ่นจะต้องมีพื้นที่การปกครองที่แน่นอนและชัดเจน และควรจะต้องมีการแบ่งระดับการปกครองท้องถิ่นว่ามีกี่ระดับ เช่น ขนาดเล็ก ขนาดกลาง ขนาดใหญ่ เป็นต้น เกณฑ์ที่ใช้ในการกำหนดพื้นที่และระดับของการปกครองท้องถิ่นมีมากมาย เช่น สภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ประสิทธิภาพในการบริหาร รายได้ และความหนาแน่นของประชากร เป็นต้น สำหรับประเทศไทยมีเกณฑ์จัดตั้งและยกฐานะหน่วยการปกครองท้องถิ่น ๓ ประการ คือ รายได้ย้อนหลัง ๓ ปี ไม่รวมเงินอุดหนุน, จำนวนประชากร และขนาดพื้นที่

^{๓๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๘.

^{๓๑๕} จีระโชค วีระสย และคณะ, รัฐศาสตร์ทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย รามคำแหง, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖๗-๒๖๘.

^{๓๑๖} ชูวงศ์ ฉายะบุตร, การปกครองท้องถิ่นไทย, (กรุงเทพมหานคร: สมาคมนิสิตเก่ารัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๑.

๓. มีการกระจายอำนาจและหน้าที่ การปกครองท้องถิ่นจะต้องมีการกระจายอำนาจการปกครองไปให้ท้องถิ่น โดยการกำหนดอำนาจและหน้าที่ของหน่วยการปกครองท้องถิ่นไว้ในกฎหมายอย่างชัดเจน ดังนั้น การที่หน่วยการปกครองท้องถิ่นจะมีอำนาจและหน้าที่ที่มากนักน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับนโยบายทางการเมืองการปกครองเป็นสำคัญ

๔. ความเป็นนิติบุคคล หน่วยการปกครองท้องถิ่นจะต้องเป็นองค์การนิติบุคคล โดยเอกเทศจากองค์กรของรัฐบาลกลาง ทั้งนี้ เพื่อดำเนินงานที่ถูกต้องตามกฎหมายและเพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพราะหน่วยการปกครองท้องถิ่นจะต้องมีงบประมาณทรัพย์สิน หนี้สิน และเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานเป็นของตนเอง

๕. มีการเลือกตั้ง การปกครองท้องถิ่นจะต้องมีหน่วยการปกครองท้องถิ่นที่มาจาก การเลือกตั้งโดยประชาชนในท้องถิ่นเป็นสำคัญ กล่าวคือ จะต้องให้สิทธิแก่ประชาชนในท้องถิ่นในการเลือกตั้งคณะเจ้าหน้าที่ผู้บริหารการปกครองท้องถิ่นทั้งหมดหรือบางส่วน เพื่อแสดงการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง

๖. มีอำนาจอิสระ หน่วยการปกครองท้องถิ่นจะต้องไม่อยู่ในสายบังคับบัญชาของหน่วยงานรัฐบาลกลาง และมีอำนาจอิสระในการกำหนดนโยบายและการบริหารงานภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย สามารถกำหนดนโยบาย ออกกฎข้อบังคับ เพื่อกำกับควบคุมให้มีการปฏิบัติตามนโยบายหรือความต้องการของท้องถิ่น และสามารถใช้ดุลยพินิจของตนในการปฏิบัติกิจการในขอบเขตของกฎหมายโดยไม่ต้องขออนุมัติจากรัฐบาล

๗. มีงบประมาณของตนเอง หน่วยการปกครองท้องถิ่นจะต้องมีอำนาจในการจัดเก็บรายได้ จัดเก็บภาษีตามขอบเขตที่กฎหมายให้อำนาจในการจัดเก็บ เพื่อให้ท้องถิ่นมีรายได้เพียงพอที่จะทำนุบำรุงท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้า

๘. มีการกำกับดูแลของรัฐ หน่วยการปกครองท้องถิ่นจะต้องมีฐานะเป็นหน่วยการปกครองระดับรองของรัฐ และอยู่ในการกำกับดูแลของรัฐ ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ของประชาชนส่วนรวมและความมั่นคงแห่งรัฐ

โดยความสำคัญของการปกครองส่วนท้องถิ่น อยู่บนพื้นฐานแนวคิดของประโยชน์จากการกระจายอำนาจการบริหารการปกครองของภาครัฐให้ประชาชน ขึ้นเพื่อแบ่งเบา และสนองความต้องการของคนในท้องถิ่น^{๓๑๗}

^{๓๑๗} อ่างแล้ว, ชวงศ์ ฉายะบุตร, การปกครองท้องถิ่นไทย, หน้า ๑๐.

สรุปได้ว่า สถาบันการปกครองหรือราชการ (ส่วนท้องถิ่น) ประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐในชุมชน อาทิ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน อบต. สาธารณสุขตำบล เกษตรตำบล รวมทั้งระบบกลไกในการบริหารที่มาจากรัฐในรูปแบบอื่น ๆ มีหน้าที่โดยตรงในการปกครองและดำเนินการต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของรัฐและผลประโยชน์ของท้องถิ่น มีอำนาจในการกำหนดนโยบายและควบคุมให้มีการปฏิบัติเป็นไปตามนโยบายของตนเอง โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมทางการเมือง มีส่วนร่วมรับรู้และช่วยกันแก้ปัญหาของท้องถิ่นโดยสอดคล้องกับความต้องการของคนในท้องถิ่นเป็นสำคัญด้วย

๒.๔ ข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย

บริบทนี้ ครอบคลุมสาระว่าข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย ซึ่งได้แก่ ภาคตะวันตก โดยมีจุดเน้นที่ จังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี และเพชรบุรี ซึ่งมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

ภาคตะวันตก เป็นภูมิภาคหนึ่งของประเทศไทยในระบบการแบ่งแบบ ๖ ภูมิภาค ตามรูปแบบของคณะกรรมการภูมิศาสตร์แห่งชาติ และเป็นภูมิภาคย่อยของภาคกลางของระบบการแบ่งแบบ ๔ ภูมิภาค (ซึ่งรวมภาคตะวันออก และภาคตะวันตก) โดยภาคตะวันตกนี้มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศพม่าทางทิศตะวันตก ติดต่อกับภาคเหนือทางทิศเหนือ ติดต่อกับภาคกลางทางทิศตะวันออก และติดต่อกับภาคใต้ทางทิศใต้ ภาคตะวันตกประกอบไปด้วยจังหวัดเพียง ๕ จังหวัด ได้แก่ ตาก กาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์^{๓๑๘}

๑) จังหวัดกาญจนบุรี

กาญจนบุรีเป็นเมืองเก่าแก่ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนานในอดีตเคยเป็นเมืองหน้าด่านการศึกสงครามกับสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ สภาพภูมิประเทศเต็มไปด้วย ภูเขา ป่าไม้นานาพันธุ์

พื้นที่ของจังหวัดกาญจนบุรี ใหญ่เป็นลำดับที่ ๓ ของประเทศ โดยมีเนื้อที่ ๑๙,๔๘๓ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๑๒,๑๗๖,๙๖๘ ไร่ เป็นพื้นที่ป่าไม้ประมาณ ๗.๔ ล้านไร่ เป็นพื้นที่ถือครองทางการเกษตร ๒.๕ ล้านไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ ระยะทางประมาณ ๓๗๑ กิโลเมตร ประกอบด้วย ช่องทางเข้าออก ประมาณ ๔๓ ช่องทาง

^{๓๑๘}วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, “ภาคตะวันตก (ประเทศไทย)”, <[https://th.wikipedia.org/wiki/ภาคตะวันตก_\(ประเทศไทย\)](https://th.wikipedia.org/wiki/ภาคตะวันตก_(ประเทศไทย))>, มกราคม ๒๕๖๐.

จังหวัดกาญจนบุรี แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๓ อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอเมืองกาญจนบุรี อำเภอไทรโยค อำเภอบ่อพลอย อำเภอศรีสวัสดิ์ อำเภот่ามะกา อำเภอท่าม่วง อำเภอทองผาภูมิ อำเภอสังขละบุรี อำเภอพนมทวน อำเภอเลาขวัญ อำเภอด่านมะขามเตี้ย อำเภอหนองปรือ และอำเภอห้วยกระเจา โดยเมื่อพิจารณาในภาพรวมของจังหวัด พบว่า มีอาณาเขต ดังนี้

- ทิศเหนือ ติดต่อ จังหวัดตากและอุทัยธานี
- ทิศใต้ ติดต่อ จังหวัดราชบุรี
- ทิศตะวันออก ติดต่อ จังหวัดสุพรรณบุรี และนครปฐม
- ทิศตะวันตก ติดต่อ สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์^{๓๑๙}

สภาพพื้นที่ทางทิศเหนือและทิศตะวันตก มีลักษณะเป็นป่าไม้ และภูเขา พื้นที่ทางทิศตะวันออก เฉียงเหนือและบางส่วนของทิศเหนือเป็นที่ราบกว้างใหญ่สลับกับเนินเขาเตี้ย ๆ แต่แห้งแล้ง พื้นที่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ และตอนกลางของจังหวัดเป็นบริเวณที่ราบมีความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากจังหวัดกาญจนบุรีมีสภาพท้องที่กว้างขวางมาก ลักษณะของภูมิอากาศจึงแตกต่างกันไป บริเวณ ที่ราบจะมีสภาพภูมิอากาศคล้ายคลึงกับจังหวัดในภาคกลาง และภาคตะวันตก ส่วนบริเวณที่เป็นป่าและภูเขาจะแตกต่างกัน คือ ในฤดูร้อนจะร้อนจัด ในฤดูหนาวจะหนาวจัด ฤดูฝนจะเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม

จังหวัดกาญจนบุรี มีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ ลำน้ำแควน้อย แควใหญ่ และแม่กลอง การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย จึงได้สร้างเขื่อนกักเก็บน้ำไว้ใช้ในการผลิตกระแสไฟฟ้าถึง ๓ เขื่อน คือ เขื่อนสิรินธร ในพื้นที่อำเภอทองผาภูมิ เขื่อนศรีนครินทร์ ในอำเภอศรีสวัสดิ์ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็น ดินแดนมหัศจรรย์แห่งสายน้ำและขุนเขา และเขื่อนท่าทุ่งนา ในพื้นที่อำเภอเมืองกาญจนบุรี นอกจากนี้กรมชลประทานยังได้สร้างเขื่อนชลประทานเพื่อการเกษตรอีก ๑ แห่ง ได้แก่ เขื่อนแม่กลอง ในพื้นที่อำเภอท่าม่วง^{๓๒๐} จากการเก็บข้อมูลของสำนักงานสถิติจังหวัดกาญจนบุรี พบว่า ประชากรจังหวัดกาญจนบุรีประกอบอาชีพด้านการเกษตรและการประมงมากเป็นอันดับ ๑ รองลงมา คือ ประกอบอาชีพทางด้านความสามารถทางฝีมือและธุรกิจอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และประกอบอาชีพขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ในด้านการขายและการให้บริการ^{๓๒๑}

^{๓๑๙}สำนักงานจังหวัดกาญจนบุรี, แผนพัฒนาจังหวัดกาญจนบุรี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๘ - พ.ศ. ๒๕๖๑, (กาญจนบุรี: สำนักงานจังหวัดกาญจนบุรี, ๒๕๕๖), หน้า ๑.

^{๓๒๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๓๒๑}สำนักงานจังหวัดกาญจนบุรี, แผนพัฒนาจังหวัดกาญจนบุรี ๔ ปี พ.ศ. ๒๕๕๗ - พ.ศ. ๒๕๖๐ (ฉบับทบทวน), (กาญจนบุรี: สำนักงานจังหวัดกาญจนบุรี, ๒๕๕๗), หน้า ๑.

๒) จังหวัดราชบุรี

จังหวัดราชบุรี มีชื่ออันเป็นมงคลยิ่ง หมายถึง “เมืองพระราชา” เป็นเมืองเก่าแก่ เมืองหนึ่งของประเทศไทย จากการศึกษาและขุดค้นของนักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี พบว่าดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำแม่กลองแห่งนี้เป็นถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของคนหลายยุคหลายสมัย และมีความรุ่งเรืองมาตั้งแต่อดีต จากหลักฐานทางโบราณสถานและโบราณวัตถุจำนวนมาก ทำให้เชื่อได้ว่ามีผู้คนตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ ตั้งแต่ยุคหินกลาง ตลอดจนได้ค้นพบเมืองโบราณสมัยทวารวดีที่ตำบลคูบัว อำเภอเมืองราชบุรี^{๓๒๒}

จังหวัดราชบุรีเป็นจังหวัดในภาคกลางด้านตะวันตกที่มีภูมิประเทศหลากหลาย มีเนื้อที่ทั้งสิ้นประมาณ ๕,๑๙๖ ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองเป็น ๑๐ อำเภอ คือ อำเภอเมืองราชบุรี อำเภอโพธาราม อำเภอดำเนินสะดวก อำเภอปากท่อ อำเภอจอมบึง อำเภอบางแพ อำเภอมะเข่ง อำเภอสวนผึ้ง อำเภอบ้านโป่ง และอำเภอบ้านคา โดยมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

- ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอด่านมะขามเตี้ย อำเภอท่าม่วงและอำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี

- ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอเขาย้อย และอำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี

- ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอกำแพงแสน อำเภอเมืองนครปฐม อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร และอำเภอบางคนที อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

- ทิศตะวันตก ติดต่อกับสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์^{๓๒๓}

จังหวัดราชบุรี มีสภาพภูมิประเทศ แบ่งได้เป็น ๔ ลักษณะ คือ

- พื้นที่ภูเขาสูง ได้แก่บริเวณชายแดนด้านตะวันตกติดกับสหภาพพม่า และ เขตแดนด้านใต้ติดกับจังหวัดเพชรบุรี มีสภาพเป็นเทือกเขาสูง อุดมด้วยป่าดิบ ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง และป่าไผ่ ในระดับความสูง ตั้งแต่ ๒๐๐ เมตร ถึง ๑,๑๐๐ เมตร ในเขตอำเภอสวนผึ้ง อำเภอบ้านคา และอำเภอปากท่อด้านตะวันตก

^{๓๒๒} คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ จังหวัดราชบุรี, แผนพัฒนาจังหวัดราชบุรี พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๔, (ราชบุรี: คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ จังหวัดราชบุรี, ๒๕๖๐), หน้า ๑.

^{๓๒๓} วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, “จังหวัดราชบุรี”, <<https://th.wikipedia.org/wiki/จังหวัดราชบุรี>>, มกราคม ๒๕๖๐.

- พื้นที่ราบสูง ได้แก่บริเวณถัดจากบริเวณเทือกเขามาทางด้านตะวันออก จนถึงตอนกลางของพื้นที่จังหวัด มีลักษณะเป็นที่ราบสูง และที่เนินลาด มีแม่น้ำภาชี และลำห้วย สาขา เป็นสายน้ำหลัก สภาพเนื้อดิน เป็นดินปนทรายมีการชะล้างพังทลายของหน้าดินค่อนข้าง สูงถึงปานกลาง อยู่ในเขตอำเภอสวนผึ้ง อำเภอบ้านคา อำเภอจอมบึง และด้านตะวันตกของ อำเภอปากท่อ อำเภอเมืองฯ อำเภอโพธาราม และอำเภอบ้านโป่ง

- ที่ราบลุ่ม ได้แก่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำแม่กลอง และด้านตะวันออกของจังหวัดเนื้อดินเป็นดินร่วนและดินร่วนปนดินเหนียว มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งมีระบบชลประทานครอบคลุมพื้นที่ ได้แก่บริเวณเขตอำเภอบ้านโป่ง อำเภอโพธาราม อำเภอบางแพ อำเภอเมืองฯ และอำเภอปากท่อ

- ที่ราบลุ่มต่ำ ได้แก่บริเวณตอนปลายของแม่น้ำแม่กลองที่เชื่อมต่อกับจังหวัดสมุทรสงคราม อยู่สูงจากระดับน้ำทะเล ๑- ๒ เมตร ดินมีความสมบูรณ์ เหมาะแก่การทำสวนผักผลไม้^{๓๒๔}

จังหวัดราชบุรีตั้งอยู่ในเขตที่ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ แต่เนื่องจากมีเทือกเขาตะนาวศรีกั้นอยู่จึงทำให้ได้รับลมมรสุมจากมหาสมุทรอินเดียและทะเลอันดามันไม่เต็มที่ จึงมีฝนตกน้อยในพื้นที่อำเภอที่ติดกับเทือกเขาตะนาวศรี ได้แก่ อำเภอสวนผึ้ง อำเภอบ้านคา และอำเภอจอมบึง อุณหภูมิอยู่ระหว่าง ๒๑ - ๓๘ องศาเซลเซียส แต่ในฤดูหนาวบริเวณเชิงเขาหรือหุบเขาในพื้นที่อำเภอสวนผึ้ง และกิ่งอำเภอบ้านคาจะมีสภาพอากาศหนาว

ทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งน้ำของจังหวัดราชบุรีที่สำคัญ คือ

- ทรัพยากรป่าไม้ มีพื้นที่ป่าเหลืออยู่ประมาณ ๑,๒๓๙,๒๓๖ ไร่ หรือ ๓๘.๑๖% ของพื้นที่จังหวัด ป่าไม้ส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่เขาและเทือกเขาตะนาวศรี

- แหล่งน้ำ แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ แม่น้ำแม่กลองไหลผ่านจังหวัด ราชบุรีในเขตอำเภอบ้านโป่ง โพธาราม เมืองฯ และดำเนินสะดวก รวมความยาวในเขตจังหวัดราชบุรี ๖๗ กิโลเมตร แม่น้ำ แควอ้อม เป็นสาขาของแม่น้ำแม่กลองในเขตอำเภอเมืองฯ และอำเภอวัดเพลง แม่น้ำภาชี มีต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาตะนาวศรีในเขตอำเภอบ้านคา ไหลผ่านอำเภอสวนผึ้ง อำเภอจอมบึง ไปบรรจบแม่น้ำไทรโยคในเขตจังหวัดกาญจนบุรี มีความยาวเฉพาะ ในเขตจังหวัดราชบุรี ๘๐ กิโลเมตร^{๓๒๕}

^{๓๒๔} คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ จังหวัดราชบุรี, แผนพัฒนาจังหวัดราชบุรี พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๔, หน้า ๑.

^{๓๒๕} มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, “รายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์: โครงการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์จังหวัดราชบุรี พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙”, รายงานการวิจัย, (ศูนย์พยากรณ์เศรษฐกิจและธุรกิจ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย), ๒๕๕๕, หน้า ๓/๒.

๓) จังหวัดเพชรบุรี

จังหวัดเพชรบุรีมีที่ตั้งอยู่ทางภาคตะวันตกของประเทศไทย มีเนื้อที่ประมาณ ๖,๒๒๕.๑๓๘ ตารางกิโลเมตร หรือ ๓,๘๙๐,๗๑๑ ไร่ โดยแบ่งการปกครองออกเป็น ๘ อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอเมืองเพชรบุรี อำเภอเขาย้อย อำเภอหนองหญ้าปล้อง อำเภอชะอำ อำเภอท่ายาง อำเภอบ้านลาด อำเภอบ้านแหลม และอำเภอแก่งกระจาน

จังหวัดเพชรบุรี มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงและประเทศเพื่อนบ้าน ดังนี้

- ทิศเหนือ ติดกับอำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี และอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม
- ทิศใต้ ติดกับอำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
- ทิศตะวันออก ติดกับอ่าวไทย
- ทิศตะวันตก ติดกับสาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่า

ทางด้านทิศตะวันตกในเขตอำเภอแก่งกระจานและอำเภอหนองหญ้าปล้อง มีลักษณะเป็นที่ราบสูงและภูเขาสูงชัน แล้วค่อยๆลาดต่ำมาทางทิศตะวันออกเกิดเป็นสันปันน้ำ แบ่งน้ำส่วนหนึ่งให้ไหลลงสู่ประเทศพม่าและอีกส่วนหนึ่งไหลมาทางทิศตะวันออกเป็นต้นน้ำของแม่น้ำเพชรบุรีและแม่น้ำปราณบุรี สภาพเช่นนี้ทำให้ทางทิศตะวันตกของจังหวัดเพชรบุรีซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ และแร่ธาตุ แต่มีประชากรอาศัยอยู่น้อยเนื่องจากเป็นพื้นที่ทุรกันดารและการคมนาคมไม่สะดวก จะมีเพียงชาวกะเหรี่ยงและชาวกระเหรี่ยงที่อพยพข้ามแดนมาจากพม่าเข้ามาอาศัยเท่านั้น^{๓๒๖}

จังหวัดเพชรบุรีมีผลผลิตมวลรวมของจังหวัดประมาณ ๕๖,๕๘๒ ล้านบาท มีรายได้มวลรวมต่อประชากร ๑๑๙,๒๑๙ บาท ต่อคนต่อปี โดยมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจหลักอยู่ที่ภาคการเกษตรกรรม และการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ ในด้านการเกษตร มีผลผลิตหลักของจังหวัดคือ ข้าว สับปะรด กล้วยหอมทอง ชมพู และมะนาว รวมถึงการเพาะเลี้ยงโคเนื้อ ไก่เนื้อ และกุ้ง โดยประชากรในจังหวัดมีอาชีพเกษตรกรเป็นหลัก ซึ่งมีเกินกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดภายในจังหวัด รวมถึงการผลิตมะนาว ในจังหวัดเพชรบุรีสามารถผลิตได้กว่า ๖๐% ของปริมาณการผลิตทั้งหมดของประเทศ ส่วนด้านการท่องเที่ยว มีผลผลิตมวลรวมในสาขาการท่องเที่ยวประมาณ ๑๓,๓๕๗.๔๑ ล้านบาท มีรายได้มวลรวมต่อประชากร ๒๐,๕๘๑.๒๘ บาท ต่อคนต่อปี

^{๓๒๖} กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด, แผนพัฒนาจังหวัดเพชรบุรี พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๔, (เพชรบุรี: กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดเพชรบุรี, ๒๕๕๗), หน้า ๑-๒.

ลักษณะการท่องเที่ยวของจังหวัดมีหลากหลาย ทั้งด้านนิเวศ ชายทะเล ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม รวมถึงโครงการตามแนวพระราชดำริอีกด้วย ซึ่งจากสถิติของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มีจำนวนผู้มาท่องเที่ยวและทัศนอาจร จำนวน ๔,๙๔๙,๑๖๗ คน ระยะเวลาพำนักรเฉลี่ยของนักท่องเที่ยว ๑.๖๒ วัน^{๓๒๗}

สรุปได้ว่า พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ภาคตะวันตกของประเทศไทย โดยมีจุดเน้นในพื้นที่ จังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี และเพชรบุรี เพราะเน้นบริบททางสังคมที่ใกล้เคียงกัน คือ มีความหลากหลายทางเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ ประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติ คือ ชาวไทยพื้นถิ่น ชาวไทยเชื้อสายจีน ชาวไทยเชื้อสายเขมร ชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยง ชาวไทยเชื้อสายมอญ ชาวไทยเชื้อสายลาว โส้ง (โซ่ง) ชาวไทยเชื้อสายไทยยวน และชาวไทยเชื้อสายลาวเวียง และประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บริบทนี้ ครอบคลุมสาระว่าด้วยงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเน้นการวิจัยในประเทศซึ่งมีบริบทสอดคล้องกับสภาพสังคมไทย โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

พระเด่นชัย เมตติโก ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวคิดเรื่องกายสุจริตในพระพุทธศาสนาเถรวาท” จากผลการวิจัยพบว่า รูปแบบและการพัฒนากายสุจริตในสังคมไทยตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทมี ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะที่ ๑ ใช้ในการพัฒนามนุษย์ด้วยหลักกายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา ซึ่งเป็นการพัฒนาที่มีความเกี่ยวเนื่องกันหรือสัมพันธ์กันไม่มีการแยกพัฒนา และลักษณะที่ ๒ คือ หลักการพัฒนาสิ่งแวดล้อมรอบตัวมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์กันในฐานะเกื้อกูลเป็นมิตรกัน โดยใช้เกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมที่ดี (ความดี) และพฤติกรรมที่ไม่ดี (ความชั่ว) ของชีวิตมนุษย์ในสังคมไทย ตามหลักเกณฑ์ตัดสิน ๒ ประการ ได้แก่ เกณฑ์ตัดสินหลัก ตัดสินด้วยความเป็นกุศลหรืออกุศลโดยพิจารณามูลเหตุที่เกิดว่าดีและไม่ดี แต่เกณฑ์ตัดสินรอง ตัดสินพิจารณาที่มีผลสะท้อนกลับต่อตนเองและผู้อื่นเป็นที่ยอมรับหรือไม่ และผลของการกระทำที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร แนวทางการประยุกต์ใช้หลักกายสุจริตในสังคมไทยปัจจุบัน การประยุกต์หลักกายสุจริตในสังคมไทยปัจจุบันสามารถควบคุมพฤติกรรมและพัฒนาทางร่างกาย และจิตใจของตนเองได้สุจริต จึงทำให้สังคมมนุษย์อยู่อย่างสงบสุข ภายใต้กฎระเบียบวินัย และกฎเกณฑ์ของสังคม^{๓๒๘}

^{๓๒๗} กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด, แผนพัฒนาจังหวัดเพชรบุรี พ.ศ.๒๕๕๗-๒๕๖๐ (ฉบับทบทวน), (เพชรบุรี: กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดเพชรบุรี, ๒๕๕๗), หน้า ๘.

^{๓๒๘} พระเด่นชัย เมตติโก, “แนวคิดเรื่องกายสุจริตในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖, หน้า ก-ข.

คณะกรรมการฝ่ายวิจัยโรงเรียนสุจริต โรงเรียนวิสุทธิกษัตริ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาแบบกิจกรรมต้นกล้าศรีวิสุทธิเพื่อพัฒนาคุณลักษณะสุจริตของนักเรียนโรงเรียนวิสุทธิกษัตริ จังหวัดสมุทรปราการ” จากผลการวิจัยพบว่า (๑) ผลการพัฒนาแบบกิจกรรมต้นกล้าศรีวิสุทธิ ที่เสริมสร้างคุณลักษณะสุจริตของนักเรียนโรงเรียนวิสุทธิกษัตริ ได้รูปแบบที่ประกอบด้วย ๗ องค์ประกอบ ได้แก่ ๑) หลักการ ๒) วัตถุประสงค์ ๓) กิจกรรมต้นกล้าศรีวิสุทธิ ๔) กระบวนการจัดกิจกรรม ๕) บทบาทครู ๖) บทบาทนักเรียน ๗) คุณลักษณะสุจริต พบว่า ผลการตรวจสอบคุณภาพแบบกิจกรรมต้นกล้าศรีวิสุทธิ มีคุณภาพอยู่ในระดับมาก และ (๒) การส่งเสริมคุณลักษณะสุจริตของนักเรียนโรงเรียนวิสุทธิกษัตริโดยใช้กิจกรรมต้นกล้าศรีวิสุทธิ ซึ่งประกอบไปด้วยกิจกรรม ๕ ต้นกล้า คือ ๑) ต้นกล้าเสียงตามสาย ๒) ต้นกล้า ๓ ตรวจ ๓) ต้นกล้าของหายได้คืน ๔) ต้นกล้าแนะนำอาชีพอิสระพอเพียง และ ๕) ต้นกล้า ๑ ห้องเรียน ๑ จิตอาสา ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวส่งผลให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่แสดงถึงคุณลักษณะสุจริต ๕ ด้าน คือ ๑) ด้านทักษะกระบวนการคิด ๒) ด้านการมีวินัย ๓) ด้านซื่อสัตย์สุจริต ๔) ด้านอยู่อย่างพอเพียง ๕) ด้านจิตสาธารณะ จากค่าความก้าวหน้าของแบบประเมินคุณลักษณะสุจริตผลที่ได้มีค่าความก้าวหน้าเป็นบวกทุกคุณลักษณะสุจริต^{๓๒๙}

คณะกรรมการฝ่ายวิจัย โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สตรีวิทยา พุทธมณฑล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “คุณลักษณะสุจริตของนักเรียนโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สตรีวิทยา พุทธมณฑล” จากผลการวิจัยพบว่า ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของนักเรียนโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สตรีวิทยา พุทธมณฑล เรื่องคุณลักษณะสุจริต เพื่อศึกษาตัวชี้วัดด้านคุณลักษณะสุจริตที่ควรนำไปกำหนดแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะสุจริตของนักเรียน พบว่า คุณลักษณะสุจริต ๕ ประการ มีสองตัวชี้วัดที่มีค่าเฉลี่ยสูงกว่า ๔.๐๐ คือ คุณลักษณะด้านทักษะกระบวนการคิด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๘ และคุณลักษณะซื่อสัตย์สุจริต มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๗ ส่วนอีกสามตัวชี้วัดมีค่าเฉลี่ยต่ำกว่า ๔.๐๐ คือ คุณลักษณะด้านการมีวินัยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๙ คุณลักษณะด้านการอยู่อย่างพอเพียง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๙ และคุณลักษณะสุจริตที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ คุณลักษณะด้านจิตสาธารณะ พบว่ามีค่าเฉลี่ยต่ำสุดอยู่ที่ ๓.๘๕ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าตัวชี้วัดด้านจิตสาธารณะเป็นประเด็นที่ควรได้รับการพัฒนาให้เกิดขึ้นควบคู่กับตัวชี้วัดด้านการมีวินัยและการอยู่อย่างพอเพียง^{๓๓๐}

^{๓๒๙}คณะกรรมการฝ่ายวิจัยโรงเรียนสุจริต โรงเรียนวิสุทธิกษัตริ, “การพัฒนาแบบกิจกรรมต้นกล้าศรีวิสุทธิเพื่อพัฒนาคุณลักษณะสุจริตของนักเรียนโรงเรียนวิสุทธิกษัตริ จังหวัดสมุทรปราการ”, รายงานการวิจัย, (ฝ่ายวิจัย โรงเรียนวิสุทธิกษัตริ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๖ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ), ๒๕๕๙, หน้า ก-ข.

^{๓๓๐}คณะกรรมการฝ่ายวิจัย โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สตรีวิทยา พุทธมณฑล, “คุณลักษณะสุจริตของนักเรียนโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สตรีวิทยา พุทธมณฑล”, รายงานการวิจัย, (ฝ่ายวิจัย โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สตรีวิทยา พุทธมณฑล สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต ๑), ๒๕๕๗, หน้า ก.

อภิญญา อิงอาจ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมความซื่อสัตย์สุจริตของนักศึกษาระดับอุดมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล” จากผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาที่มีเพศ สาขาวิชา ระดับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน ระดับความใกล้ชิดศาสนาของครอบครัว และระดับทัศนคติที่มีต่อพฤติกรรมจริยธรรมต่างกัน มีพฤติกรรมความซื่อสัตย์สุจริตแตกต่างกัน ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ ๐.๐๑ โดยตัวแปรอิสระชุดนี้ร่วมกันอธิบายผลต่อตัวแปรพฤติกรรมความซื่อสัตย์สุจริตได้ร้อยละ ๑๒.๘๐ และเมื่อควบคุมตัวแปรลักษณะเพื่อน ปรากฏว่า ชุดของตัวแปรอิสระร่วมกันอธิบายผลต่อตัวแปรจริยธรรมด้านพฤติกรรมความซื่อสัตย์สุจริตเพิ่มสูงขึ้นเป็นร้อยละ ๑๗.๒๐^{๓๓๑}

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาพฤติกรรมกรรมการปฏิบัติงานเพื่อการพัฒนาของข้าราชการสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ” จากผลการวิจัยพบว่า แนวทางในการพัฒนาเพิ่มประสิทธิภาพ ได้แก่ ควรเสริมสร้างและพัฒนาพฤติกรรมของผู้บริหารหรือหัวหน้าหน่วยงานให้เป็นต้นแบบที่ดี ควรให้รางวัล เสริมขวัญ กำลังใจ ทำให้เกิดการกระตุ้น การทำงานดียิ่งขึ้น ควรมีการพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ควรจัดบุคลากรให้เต็มตามกรอบอัตรากำลัง และจัดการพัฒนาบุคลากรให้ตรงกับหน้าที่การงาน เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ ควรนำระบบการประเมินผลการปฏิบัติงานมาใช้กับบุคลากรอย่างจริงจัง ควรจัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาบุคลากร และควรรณรงค์การสร้างค่านิยมการรักองค์กร เพิ่มแรงจูงใจในการรักษาภาพลักษณ์ขององค์กร^{๓๓๒}

ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเพื่อเสริมสร้างความซื่อตรงในสังคมไทย” จากผลการวิจัยพบว่า สังคมไทยมีปัญหาและมีความบกพร่องในความซื่อตรงที่ดำรงอยู่ในทุกแวดวง ในทุกกลุ่มทุกภาคส่วน โดยที่ความไม่ซื่อสัตย์ซื่อตรงของผู้นำหรือบุคลากรทางการเมือง และเจ้าหน้าที่ภาครัฐนั้น จะถูกสะท้อนออกสู่สังคมหรือสาธารณะมากกว่าบุคคลทั่วไป ในขณะที่บุคคลดังกล่าวแม้ได้กระทำความผิด กระทำการอันไม่ซื่อสัตย์ซื่อตรง แต่โดยส่วนใหญ่แล้วไม่ได้รับการลงโทษ ทั้งทางกฎหมาย และการลงโทษทางสังคมแต่อย่างใด ในขณะที่ สถาบันหลักของสังคมทั้งสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนายังขาดความเข้มแข็งในการปลูกฝังหล่อหลอมกลุ่มเอกลาสมาชิกลงในสังคม ด้วยสาเหตุหลักจากระบบการศึกษาและการเรียนรู้ทั้งในและนอกยังไม่เอื้อและไม่เหมาะสม^{๓๓๓}

^{๓๓๑}อภิญญา อิงอาจ, “พฤติกรรมความซื่อสัตย์สุจริตของนักศึกษาระดับอุดมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล”, รายงานการวิจัย, (วิทยาลัยการวิจัยและวิทยาการปัญญา มหาวิทยาลัยบูรพา), ๒๕๕๓, หน้า ก-ข.

^{๓๓๒}สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, “การศึกษาพฤติกรรมกรรมการปฏิบัติงานเพื่อการพัฒนาของข้าราชการสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ”, รายงานการวิจัย, (กลุ่มงานคุ้มครองจริยธรรม สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ), ๒๕๕๓, หน้า ๒.

^{๓๓๓}ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, “การศึกษาเพื่อเสริมสร้างความซื่อตรงในสังคมไทย”, รายงานการวิจัย, (สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า), ๒๕๕๔, หน้า ๑๗๑.

พิชิต ธิอิน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การใช้สื่อรณรงค์ต่อต้านการทุจริตของสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ปีพุทธศักราช ๒๕๔๒-๒๕๕๓” จากผลการวิจัยพบว่า สถานภาพการใช้สื่อรณรงค์ต่อต้านการทุจริตที่ปรากฏ มีแนวทางการสื่อสารหลัก ๙ แนวทาง ได้แก่ (๑) มือสะอาด ชาติไม่ล่ม (๒) ตรงเวลา รักษาวินัย ด้านภัยคอร์รัปชัน (๓) รวมพลังไทยทั้งชาติ ประกาศล้างคอร์รัปชัน (๔) ล้างทุจริตให้สิ้นแผ่นดินไทย เพื่อเทิดไท้องค์ราชัน (๕) คอร์รัปชันกัดกินอนาคต เราไม่ยอมมีส่วนร่วม (๖) ยอมไหม ถ้าใครจะโกง (๗) ช่อสะอาด (๘) เป็นหู เป็นตา และ (๙) คุณธรรม นำธุรกิจ^{๓๓๔}

อิทธิศักดิ์ พรหมภักดี ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาจิตสุจริตของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนหน้าพระลาน (พิบูลสงคราม) อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า แนวทางและวิธีการพัฒนาจิตสุจริตของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนหน้าพระลาน (พิบูลสงคราม) โดยใช้แนวทางจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและมีส่วนสำคัญในการประชุมกลุ่มระดมความคิดเห็นในการพัฒนาได้ยิ่ววิธีการอบรมให้ความรู้ จำนวน ๖ คาบ การจัดตั้งชมรมจิตสุจริต กิจกรรมของชมรมประกอบด้วย ประชาสัมพันธ์หน้าเสาธง จัดกิจกรรม ฝึกพูดจิตสุจริต ติดบอร์ดหน้าห้องเรียน ทำบุญตักบาตรทุกวันพระ นิมนต์พระมาแสดงธรรม จัดทำสมุดบันทึกโดยการติดตามการบันทึก กิจกรรมการตรวจสอบการบันทึกของนักเรียน กิจกรรมชมเชยการบันทึกความดีจิตสุจริตได้ดีที่สุดทุก ๆ เดือน^{๓๓๕}

ไมตรี สุวรรณไตรย์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างคุณธรรมนักเรียนภายใต้โมเดลโรงเรียนสุจริต โรงเรียนบ้านโพนงาม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามุกดาหาร” จากผลการวิจัยพบว่า การจัดกิจกรรมการเสริมสร้างคุณธรรมนักเรียน ภายใต้โมเดลโรงเรียนสุจริต โรงเรียนบ้านโพนงามนั้น มี ๓ แนวทาง ประกอบด้วย (๑) การอบรมเชิงปฏิบัติการ (๒) การนิเทศติดตาม และ (๓) กิจกรรมเสริมสร้างคุณธรรมนักเรียนโรงเรียนบ้านโพนงาม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามุกดาหาร ซึ่งมี ๗ กิจกรรม ประกอบด้วย กิจกรรมละครโรงเรียน กิจกรรมปลูกผักสวนครัว กิจกรรมโรงเรียนน่าอยู่ กิจกรรมคนดีศรีโพนงาม กิจกรรมเด็กดีวินัย กิจกรรมวิเคราะห์ข่าว และกิจกรรมจิตอาสา^{๓๓๖}

^{๓๓๔}พิชิต ธิอิน, “การใช้สื่อรณรงค์ต่อต้านการทุจริตของสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ปีพุทธศักราช ๒๕๔๒-๒๕๕๓”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๕๓, หน้า ง.

^{๓๓๕}อิทธิศักดิ์ พรหมภักดี, “การพัฒนาจิตสุจริตของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนหน้าพระลาน (พิบูลสงคราม) อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี), ๒๕๕๐, หน้า ก.

^{๓๓๖}ไมตรี สุวรรณไตรย์, “การเสริมสร้างคุณธรรมนักเรียนภายใต้โมเดลโรงเรียนสุจริต โรงเรียนบ้านโพนงาม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามุกดาหาร”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร), ๒๕๕๔, หน้า ก-ข.

ราวุฒิ ฐิติวรรณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การนำหลักสุจริตมาใช้ในสัญญาทางปกครอง” จากผลการวิจัยพบว่า หลักสุจริตมีความเป็นนามธรรม ยากที่จะเข้าใจความหมาย และบทบาทหน้าที่ของการนำมาใช้ได้อย่างชัดเจน ประกอบกับในสัญญาทางปกครองก็มีลักษณะ ที่แตกต่างกับสัญญาทางแพ่ง ซึ่งต้องให้ความสำคัญกับการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ จากเหตุผลดังกล่าว จึงเห็นควรเสนอแนะให้มีการศึกษาถึงความหมาย ลักษณะ รวมถึงบทบาทหน้าที่ของหลักสุจริต เพื่อสามารถนำหลักดังกล่าวมาปรับใช้กับปัญหาข้อพิพาทเกี่ยวกับสัญญาทางปกครองได้ และเป็นบรรทัดฐานให้กับคู่สัญญาหรือเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการวินิจฉัยคดีของศาลต่อไป^{๓๓๓๗}

ก่อเกียรติ พิมพ์ทอง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักสุจริตทางพาณิชย์” จากผลการวิจัยพบว่า หลักสุจริตตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยในความเป็นจริงแล้ว หลักสุจริต ในมาตรา ๕ ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้รับอิทธิพลมาจากกฎหมายโรมันและมีต้นแบบมาจากมาตรา ๒ ของกฎหมายแพ่ง ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ซึ่งถูกออกแบบไว้ใช้สำหรับในทางแพ่ง และในช่วงเวลาที่ผ่านมาแนวคิดที่จะแยกกฎหมายพาณิชย์ออกจากกฎหมายแพ่ง เพื่อให้มีการพัฒนากฎหมายพาณิชย์ก้าวหน้าและสอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงของธุรกิจการค้า หลักสุจริต ซึ่งมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการแก้ไขความไม่เป็นธรรม จึงสมควรที่จะมีการปรับปรุงระบบกฎหมายพาณิชย์ที่มีอยู่ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เพื่อให้สอดคล้องกับธุรกรรมทางพาณิชย์ในปัจจุบัน อันจะเป็นประโยชน์ต่อระบบการค้าพาณิชย์และเศรษฐกิจของประเทศต่อไป^{๓๓๓๘}

เนาวรัตน์ ทองโสภะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาชุดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริต สำหรับนักเรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ ชั้นปีที่ ๑” จากผลการวิจัยพบว่า (๑) ชุดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริต ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ ชั้นปีที่ ๑ ที่พัฒนาขึ้นมีประสิทธิภาพ ๘๒.๓๘/๘๙.๒๐ (๒) การเปรียบเทียบพฤติกรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ ชั้นปีที่ ๑ พบว่า หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ และ (๓) ความพึงพอใจต่อการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริตสำหรับนักเรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ ชั้นปีที่ ๑ อยู่ในระดับมากที่สุด^{๓๓๓๙}

^{๓๓๓๗} ราวุฒิ ฐิติวรรณ, “การนำหลักสุจริตมาใช้ในสัญญาทางปกครอง”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต), ๒๕๕๗, หน้า ก-ข.

^{๓๓๓๘} ก่อเกียรติ พิมพ์ทอง, “หลักสุจริตทางพาณิชย์”, สารนิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีปทุม), ๒๕๕๓, หน้า ๑-๒.

^{๓๓๓๙} เนาวรัตน์ ทองโสภะ, “การพัฒนาชุดกิจกรรม ส่งเสริมคุณธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริต สำหรับนักเรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ ชั้นปีที่ ๑”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี), ๒๕๕๘, หน้า ง.

พิศมัย เทียนทอง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การดำเนินการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียนโรงเรียนบ้านเขามะกา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสระแก้ว เขต ๑” จากผลการวิจัยพบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก คือ โรงเรียนมีคำสั่งแต่งตั้งครูรับผิดชอบโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียน มีการประชุมชี้แจงขั้นตอนเกี่ยวกับการดำเนินการ ปฏิบัติงานตามโครงการอย่างเป็นระบบ ครูและนักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมตามโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียน ผลจากการดำเนินการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริตทำให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงดีขึ้น และผลการปฏิบัติตนของนักเรียนด้านความซื่อสัตย์สุจริต พบว่า มีความซื่อสัตย์สุจริตทั้งด้านกาย วาจา และใจ ระดับมาก^{๓๔๐}

ชรินทร์ ดิงประโคน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การใช้สิทธิโดยไม่สุจริต: ศึกษาเฉพาะกรณีการใช้สิทธิเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้” จากผลการวิจัยพบว่า การพิจารณาความรับผิดของเจ้าหนี้ในการใช้สิทธิเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้โดยไม่สุจริตนั้น จะพิจารณาเจตนาของเจ้าหนี้เป็นหลัก ว่าการกระทำของเจ้าหนี้มีเจตนาร้าย โดยจงใจแกล้งให้เกิดความเสียหายแต่ฝ่ายเดียวหรือไม่ และพิจารณาว่าการกระทำสมเหตุสมผลกับหลักการใช้สิทธิโดยสุจริตหรือไม่ การกระทำนั้นก่อผลร้ายแรงกับลูกหนี้เพียงใดเมื่อเทียบกับประโยชน์ที่เจ้าหนี้จะได้รับจากการกระทำของตน ดังนั้น ถ้าเจ้าหนี้ได้กระทำการโดยเข้าหลักเกณฑ์ข้างต้นแล้ว ถือว่าเจ้าหนี้ได้ใช้สิทธิโดยไม่สุจริตอันเป็นการกระทำซึ่งมีแต่จะก่อให้เกิดความเสียหายและเป็นละเมิด ซึ่งจะต้องรับผิดชอบใช้ค่าเสียหาย^{๓๔๑}

ชุติมา สังทรัพย์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนสุจริต สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต ๓” จากผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนสุจริต สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต ๓ โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก เรียงอันดับจากมากไปน้อยตามลำดับ ได้แก่ ด้านความมีวินัย ด้านความซื่อสัตย์สุจริต ด้านมีจิตสาธารณะและด้านอยู่อย่างพอเพียง ส่วนผลการเปรียบเทียบพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนสุจริตสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต ๓ จำแนกตามสภาพครอบครัว โดยรวมและรายด้าน ไม่แตกต่างกัน^{๓๔๒}

^{๓๔๐}พิศมัย เทียนทอง, “การดำเนินการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียนโรงเรียนบ้านเขามะกา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสระแก้ว เขต ๑”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยปทุมธานี), ๒๕๕๓, หน้า ก.

^{๓๔๑}ชรินทร์ ดิงประโคน, “การใช้สิทธิโดยไม่สุจริต: ศึกษาเฉพาะกรณีการใช้สิทธิเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช), ๒๕๕๔, หน้า ง.

^{๓๔๒}ชุติมา สังทรัพย์, “พฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนสุจริต สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต ๓”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา), ๒๕๕๙, หน้า ง.

ศิริพร ปัญญาเสน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาพพจน์ของความสุขจิตและความโปร่งใสของประชาคมในองค์การบริหารส่วน ตำบลพิชัย จังหวัดลำปาง” จากผลการวิจัยพบว่า ด้านความสุขจิตและความโปร่งใสในการทำงานของคณะกรรมการประชาคมหมู่บ้าน ในงานด้านโครงสร้างพื้นฐานของ อบต.พิชัยนั้น ในมุมมองทั้งโดยตัวประชาคมเองและประชาชน มีความพึงพอใจในการทำงานสามารถได้มีโอกาสแสดงบทบาทและความสามารถที่ตนเองมีในงานของ อบต. อย่างเต็มที่ ได้มีศักยภาพจนทำให้ประชาชนเชื่อมั่น ศรัทธาและให้ความไว้วางใจเข้าร่วมในการดำเนินงานให้มีความสุขจิตและความโปร่งใสขององค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย ที่เป็นเช่นนี้เพราะองค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย ได้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนได้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ อาทิ แต่งตั้งคณะกรรมการประชาคมเข้าไปร่วมเป็นคณะกรรมการเปิดรับของสอราคา การแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจรับพัสดุ คณะกรรมการตรวจรับงานช่าง ทำให้การดำเนินงานในด้านโครงสร้างพื้นฐานและงานด้านต่าง ๆ มีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ และมีข้อทักท้วงน้อยที่สุด เนื่องจากคณะกรรมการที่เป็นตัวแทนของประชาชนได้กลั่นกรองและเสนอคำชี้แนะต่อคณะผู้บริหารอยู่เสมอ ทั้งโดยตรงคือการร่วมประชุมคณะกรรมการและโดยอ้อมคือการพบปะพูดคุยกับคณะผู้บริหารในโอกาสต่าง ๆ ตัวแทนของประชาชนที่เป็นคณะกรรมการประชาคมของของแต่ละหมู่บ้านต่างทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่ในการตรวจสอบการทำงานโดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลักองค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย^{๓๔๓}

นพมาศ คงมีสุข ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ผลการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวเพื่อพัฒนามีจิตสุจริตของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนเทศบาล ๓ วัดชัยมงคล จังหวัดอ่างทอง” จากผลการวิจัยพบว่า (๑) ภายหลังการทดลอง นักเรียนกลุ่มทดลองมีจิตสุจริตสูงขึ้น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ (๒) ภายหลังการทดลองนักเรียน กลุ่มทดลองที่ได้รับการฝึกด้วยชุดกิจกรรมแนะแนวมีจิตสุจริตสูงกว่าของกลุ่มควบคุมที่ได้รับข้อเสนออย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ และ (๓) ผลการเปรียบเทียบจิตสุจริตของนักเรียนกลุ่มทดลองในระยะหลังการทดลองกับในระยะหลังการติดตามผลไม่แตกต่างกัน^{๓๔๔}

^{๓๔๓}ศิริพร ปัญญาเสน, “ภาพพจน์ของความสุขจิตและความโปร่งใสของประชาคมในองค์การบริหารส่วน ตำบลพิชัย จังหวัดลำปาง”, รายงานการวิจัย, (วิทยาลัยปกครองส่วนท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น), ๒๕๕๑, หน้า ก-ข.

^{๓๔๔}นพมาศ คงมีสุข, “ผลการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวเพื่อพัฒนามีจิตสุจริตของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนเทศบาล ๓ วัดชัยมงคล จังหวัดอ่างทอง”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช), ๒๕๕๖, หน้า ง.

สรุปได้ว่า แนวทางการต่อต้านการทุจริต คือ การเสริมสร้างค่านิยมสุจริตแก่ทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถาบันทางสังคมที่สำคัญ ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการปกครอง ซึ่งทั้ง ๓ ล้วนเป็นสถาบันหลักของสังคมไทยที่เป็นสายใยยึดเหนี่ยวชุมชนมาแต่อดีต ที่ก่อให้เกิดการเกื้อกูลสนับสนุนซึ่งกันและกัน ช่วยให้สังคมไทยดำรงอยู่อย่างสันติสุขมาช้านาน มาใช้ในการพัฒนาและแก้ปัญหาในระดับชุมชน ลักษณะ ๓ ประสาน เพื่อร่วมมือบำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชนอย่างเกื้อกูลกัน โดยสถาบันครอบครัว (บ้าน) ประกอบด้วย ชาวบ้าน และกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในชุมชน และสถาบันศาสนา (วัด) ประกอบด้วย เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และกลุ่มหรือชมรมทางศาสนา และสถาบันการปกครองหรือราชการ/การศึกษา (ราชการ/โรงเรียน) ประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐทุก ๆ ส่วนงานในชุมชน/องค์กรทางการศึกษา ประกอบด้วย บุคลากรทางการศึกษา ทั้งในโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย และองค์กรทางการศึกษาอื่น ๆ ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ จำเป็นต้องมีสถานะในการเป็นสถาบันหลักในชุมชนขับเคลื่อนกลไกในการพัฒนาและสร้างชุมชนให้เข้มแข็งต่อต้านการทุจริตทุกรูปแบบ และเสริมสร้างค่านิยมสุจริต โดยทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนาตัดสินใจ แก้ปัญหา โดยกำหนดแผนแม่บทชุมชน ด้วยการร่วมกันคิด ร่วมกันสร้าง และร่วมกันบริหารจัดการในรูปแบบภาคีเครือข่าย

บทที่ ๓

รูปแบบการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการปกครอง

แผนงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย ได้วิเคราะห์การปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการปกครอง โดยใช้โครงการย่อยทั้ง ๓ โครงการ เป็นฐานคิดสำคัญในการสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน และออกแบบต้นแบบกิจกรรมการพัฒนา ศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสถาบันทางสังคม

- ๓.๑ รูปแบบของการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา
- ๓.๒ รูปแบบของกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน
- ๓.๓ รูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๓.๑ รูปแบบของการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา

บริบทนี้ เป็นบทวิเคราะห์ รูปแบบของการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นกรณีศึกษาจากโครงการวิจัยย่อยที่ ๑ บริบทพื้นที่จังหวัดราชบุรี มีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๓.๑.๑ สภาพปัจจุบันของค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัว

ค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัว โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ด้านการละเว้นกาเมสุมิจฉาจาร อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๑ รองลงมาได้แก่ ด้านการละเว้นอทินนาทาน อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๑ ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ ด้านการละเว้นมุสาวาท อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๑ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า

ก. ด้านการละเว้นปาณาติบาต

ค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัว ด้านการละเว้นปาณาติบาต อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ๓ อันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๖ พัฒนาคุณภาพชีวิตของตนโดยยึดถือการปฏิบัติศีลข้อที่หนึ่งเป็นหลักประกันชีวิต และข้อ ๒ ละเว้นจากการประทุษร้ายร่างกายและจิตใจของมนุษย์และสัตว์ อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๕ อันดับสอง ได้แก่ ข้อ ๑ ละเว้นจากการทำลายชีวิตมนุษย์และสัตว์ อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๘ และอันดับสาม ได้แก่ ข้อ ๓ ละเว้นจากการเบียดเบียนมนุษย์และสัตว์ อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๕ ตามลำดับ

ข. ด้านการละเว้นอทินนาทาน

ค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัว ด้านการละเว้นอทินนาทาน อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๑ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ๓ อันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๖ พัฒนาคุณภาพชีวิตของตนโดยยึดถือการปฏิบัติศีลข้อที่สองเป็นหลักประกันทรัพย์สิน อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๘ อันดับสอง ได้แก่ ข้อ ๑ ละเว้นจากการนำสิ่งของของผู้อื่นมาเป็นของตน อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๕ และอันดับสาม ได้แก่ ข้อ ๒ ละเว้นจากการนำสิ่งที่เป็นสาธารณสมบัติมาเป็นของตน อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๒ ตามลำดับ

ค. ด้านการละเว้นกาเมสุมิจฉาจาร

ค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัว ด้านการละเว้นกาเมสุมิจฉาจาร อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๑ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ๓ อันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๒ ละเว้นการร่วมประเวณีกับผู้อื่นที่ไม่ใช่คู่รักหรือคู่สมรส อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๒ อันดับสอง ได้แก่ ข้อ ๑ ซื่อสัตย์ต่อคู่รักหรือคู่สมรส อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๖ และอันดับสาม ได้แก่ ข้อ ๓ ละเว้นการร่วมประเวณีกับผู้ขายบริการทางเพศ อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๓ ตามลำดับ

ง. ด้านการละเว้นมุสาวาท

ค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัว ด้านการละเว้นมุสาวาท อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๑ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ๓ อันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๖ พัฒนาคุณภาพชีวิตของตนโดยยึดถือการปฏิบัติศีลข้อที่สี่เป็นหลักประกันสังคม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๗ อันดับสอง ได้แก่ ข้อ ๒ เป็นคนรักษาคำสัตย์/คำสัญญา อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๓ และอันดับสาม ได้แก่ ข้อ ๑ ไม่พูดโกหก และข้อ ๕ มีความเชื่อมั่นในอานิสงส์ของศีลข้อที่สี่ที่ทำให้ผู้คนเคารพเชื่อถือ อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๐ ตามลำดับ

จ. ด้านการละเว้นสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน

ค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัว ด้านการละเว้นสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ๓ อันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๔ ไม่เสพสิ่งเสพติดที่ให้โทษต่อร่างกาย อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๙ อันดับสอง ได้แก่ ข้อ ๖ พัฒนาคุณภาพชีวิตของตนโดยยึดถือการปฏิบัติศีลข้อที่ห้าเป็นหลักประกันสุขภาพ อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๗ และอันดับสาม ได้แก่ ข้อ ๓ ไม่เสพสิ่งเสพติดที่ผิดกฎหมาย อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๖ ตามลำดับ

๓.๑.๒ แนวทางการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา

ก. ด้านการละเว้นปาณาติบาต

แนวทางการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย ด้านการละเว้นปาณาติบาต ได้แก่ การส่งเสริมกิจกรรมจิตสาธารณะ, การส่งเสริมการดำเนินกิจกรรมสร้างความปรองดองสามัคคีอย่างต่อเนื่อง, การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายในการสนับสนุนการดำเนินงานตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕, การส่งเสริมการให้ตามหลักอภัยทาน, การส่งเสริมกิจกรรมต้นแบบชุมชนอยู่ดีมีสุขสามัคคี, การส่งเสริมการจัดตั้งกองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้ยากไร้หรือผู้ด้อยโอกาส

ข. ด้านการละเว้นอนินนาทาน

แนวทางการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา ด้านการละเว้นอนินนาทาน ได้แก่ การส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช อย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคม โดยต่อเนื่องถึงกัน, การรณรงค์ให้คนในชุมชนเฝ้าระวังภัยที่อาจเกิดขึ้น โดยช่วยกันสอดส่องดูแลความปลอดภัยของทรัพย์สินซึ่งกันและกัน, หน่วยงานภาครัฐต้องเป็นฝ่ายส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ อย่างต่อเนื่อง, การส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจระดับครัวเรือนในเรื่องของการเกษตรและงานอาชีพเสริม, การสนับสนุนการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความสามัคคีโดยประสานความร่วมมือกับหน่วยงานราชการ สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรภาคเอกชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และองค์กรเครือข่ายชาวพุทธในพื้นที่

ค. ด้านการละเว้นปาณาติบาต

แนวทางการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา ด้านการละเว้นกาเมสุมิฉฉาจาร ได้แก่ การประพฤติตนของผู้นำครอบครัวให้เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่สมาชิกในครอบครัว, การสร้างภูมิคุ้มกันครอบครัวอบอุ่น, การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมร่วมกันของสมาชิกในครอบครัว, การเฝ้าระวังและสร้างภูมิคุ้มกันสังคมอยู่เย็นเป็นสุขตามแนววิถีพุทธ, ภาครัฐต้องเป็นหน่วยสนับสนุนการดำเนินงานตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ อย่างต่อเนื่อง, สนับสนุนการจัดประกวดครอบครัวรักษาศีล ๕ ร้อยเปอร์เซ็นต์ เพื่อยกย่องให้เป็นรูปธรรมทางสังคม

ง. ด้านการละเว้นมฺสาวาท

แนวทางการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา ด้านการละเว้นมฺสาวาท ได้แก่ การสร้างสิ่งแวดล้อมที่เป็นคุณทางสังคม, การจัดกิจกรรมทางสังคมระดับชุมชนที่ส่งเสริมความสามัคคีและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข, การส่งเสริมวิถีการคิดวิเคราะห์ในการใช้คำพูดในเชิงบวก

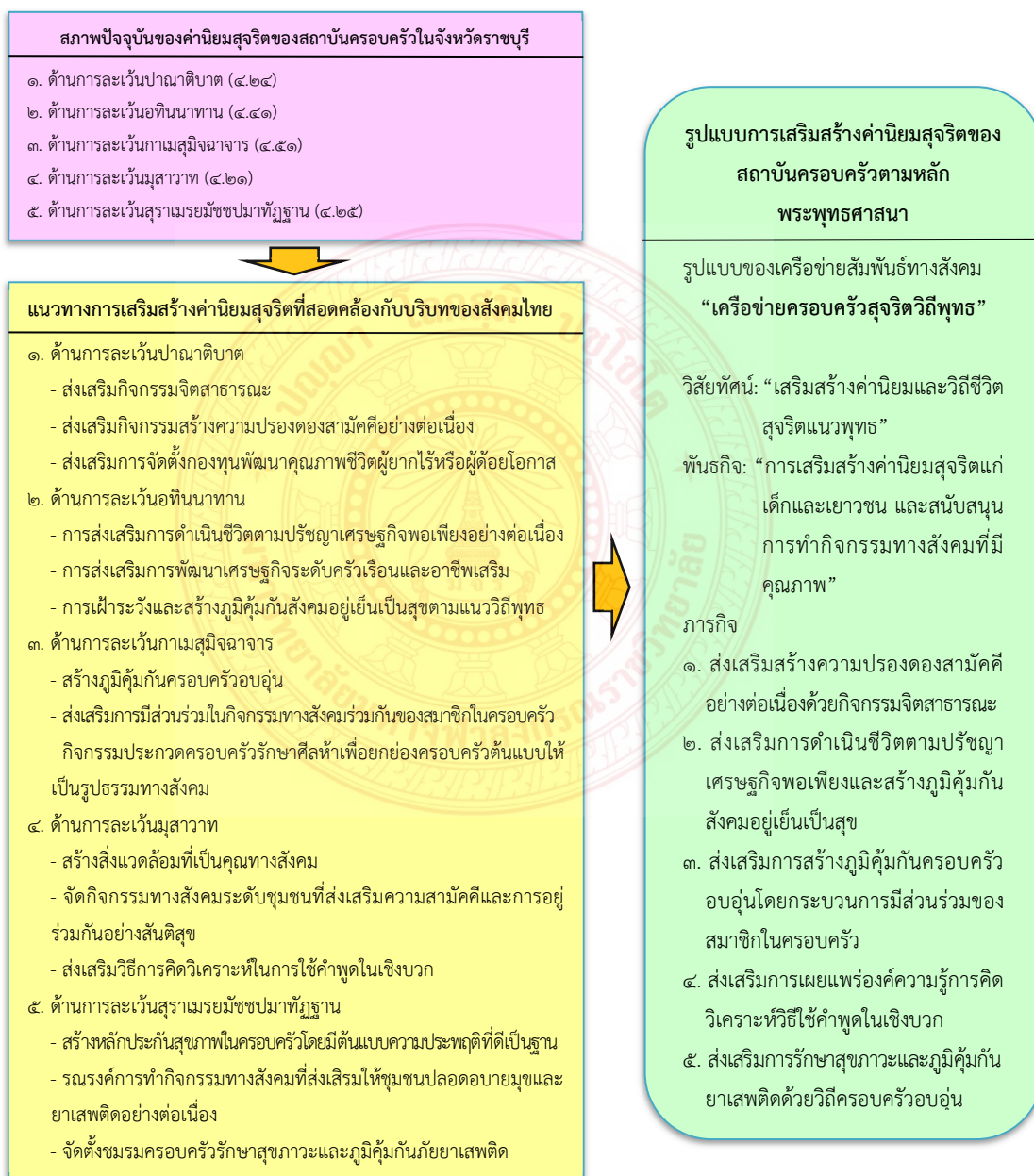
จ. ด้านการละเว้นสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐฐาน

แนวทางการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา ด้านการละเว้นสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐฐาน ได้แก่ การสร้างหลัก ประกันสุขภาพในครอบครัวโดยมีต้นแบบความประพฤติที่ดีเป็นฐาน, การรณรงค์การทำกิจกรรมทางสังคมที่ส่งเสริมให้ชุมชนปลอดภัยและยาเสพติดอย่างต่อเนื่อง, การรณรงค์การปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนตระหนักและเห็นโทษและพิษภัยของยาเสพติดอย่างต่อเนื่อง, การจัดตั้งชมรมครอบครัวรักษาสุภาพและภูมิคุ้มกันภัยยาเสพติด

๓.๑.๓ รูปแบบการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา

ภาพที่ ๓.๑

รูปแบบของการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา^๑

^๑พระพรหมเวที (สุเทพ ฝุสฺสธมฺโม), “การเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๖๐.

รูปแบบการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน ได้แก่ รูปแบบของเครือข่ายสัมพันธ์ทางสังคม ที่เรียกว่า เครือข่ายครอบครัวสุจริตวิถีพุทธ ที่มุ่งขับเคลื่อนการทำงานระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องระดับพื้นที่จากเล็กไปหาใหญ่ โดยอาศัยโครงการสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หมู่บ้านรักษาศีล ๕ เป็นฐาน ทั้งนี้ “เครือข่ายครอบครัวสุจริตวิถีพุทธ” พึงมีวิสัยทัศน์ คือ “เสริมสร้างค่านิยมและวิถีชีวิตสุจริตแนวพุทธ” และมีพันธกิจ คือ “การเสริมสร้างค่านิยมสุจริต แก่เด็กและเยาวชน และสนับสนุนการทำกิจกรรมทางสังคมที่มีคุณภาพ” และมีภารกิจหลัก คือ

๑. ส่งเสริมสร้างความปรองดองสามัคคีอย่างต่อเนื่องด้วยกิจกรรมจิตสาธารณะ
๒. ส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและสร้างภูมิคุ้มกันสังคมอยู่เย็นเป็นสุข
๓. ส่งเสริมการสร้างภูมิคุ้มกันครอบครัวอบอุ่นโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในครอบครัว
๔. ส่งเสริมการเผยแพร่องค์ความรู้การคิดวิเคราะห์ใช้คำพูดในเชิงบวก
๕. ส่งเสริมการรักษาสุขภาพและภูมิคุ้มกันยาเสพติดด้วยวิถีครอบครัวอบอุ่น

๓.๒ รูปแบบของกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน

บริบทนี้ เป็นบทวิเคราะห์ รูปแบบของกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน ซึ่งเป็นกรณีศึกษาจากโครงการวิจัยย่อยที่ ๒ บริบทพื้นที่จังหวัดเพชรบุรี มีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๓.๒.๑ สภาพปัจจุบันของการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน

เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมที่มีพุทธศาสนาเป็นฐาน ไม่ว่าจะเป็นฐานทางด้านวัฒนธรรม ประเพณีที่ทางหน่วยงานราชการต่าง ๆ ก็ยังมีการส่งเสริมพระพุทธศาสนาอยู่ต่อเนื่องและมีการส่งเสริมพระพุทธศาสนาภายในระบบการศึกษาของโรงเรียนต่าง ๆ ที่ยังมีการสอนสอดแทรกคำสอนทางพระพุทธศาสนาเข้าไปในหลักวิชาการ เช่น ธรรมาภิบาลในการบริหารงาน คุณธรรมจริยธรรมในความซื่อสัตย์สุจริต ซึ่งมีการส่งเสริมอย่างชัดเจนและปรับเปลี่ยนรูปแบบการส่งเสริมพุทธจริยธรรมมาอย่างต่อเนื่อง แต่จากการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่นำความเจริญเติบโตทางด้านวัตถุ และเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว อีกทั้งสังคมไทยในปัจจุบันกำลังเผชิญกับวิกฤติการณ์และปัญหาทั้งเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การศึกษา และสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีรากเหง้ามาจากวิกฤตศีลธรรม ซึ่งโยงไปถึงทิศต่อการดำเนินชีวิตและสังคมที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากหลักธรรมคำสั่งของพุทธศาสนา

ในระยะเวลาที่ผ่านมาภาครัฐก็มีความพยายามแก้ไขปัญหาด้วยการนำเทคโนโลยีมาใช้ สอดแทรกการเรียนการสอนแก่เยาวชน มีการนำงบประมาณของประเทศมาแก้ไขปัญหา มีการปรับปรุงและบังคับใช้กฎหมายเพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข แต่ก็เห็นได้ว่า ปัจจัยหรือวิธีการเหล่านั้นสามารถแก้ไขปัญหาได้เพียงครั้งคราว หรือก่อให้เกิดปัญหาใหม่ ๆ ตามมา โดยประเด็นหลักเกี่ยวกับสภาพปัจจุบัน และปัญหา อุปสรรคในการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน จังหวัดเพชรบุรี มีดังนี้

๑. การขาดความร่วมมือกับชุมชนเพราะประชาชนบางกลุ่มไม่ได้สนับสนุนให้เยาวชนมาร่วมกิจกรรม

๒. ขาดความร่วมมือจากเยาวชน และผู้ปกครอง เยาวชนไม่ใส่ใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมของวัดและชุมชน ไม่สนใจส่วนรวม เห็นแก่ตนเองเป็นหลัก มีความเห็นแก่ในประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ที่สังคมควรจะได้รับ และไม่เห็นความสำคัญของค่านิยมสุจริต

๓. การห่างเหินวัดของเยาวชน โดยหันไปให้ความนิยมชมชอบแบบอย่างค่านิยมตะวันตก ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบ คือ ความดีชั่วร้ายของกลุ่มเยาวชนที่ได้รับการถ่ายทอดจากครอบครัวที่กระทำตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่ถาโถมเข้ามา ทำให้เยาวชนหลงใหลฟุ้งเฟ้อไปกับกระแสการบริโภคนิยม

๔. ปัจจุบันสังคมไทยกลายเป็นสังคมเดี่ยว ส่งผลให้เยาวชนขาดความรัก ความอบอุ่น เนื่องจากผู้ปกครองต้องประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวจึงไม่ได้เอาใจใส่อบรมสั่งสอนดูแลบุตรหลานของตนเอง เยาวชนจึงหันไปใช้เวลาอยู่กับเพื่อนมากกว่าการได้อยู่กับครอบครัว ซึ่งอาจทำให้เกิดความเชื่อและค่านิยมที่ผิด

การดำเนินการแก้ไขพัฒนาการสร้างค่านิยมสุจริตนั้น จึงจำเป็นจะต้องดำเนินการพัฒนาที่คุณภาพของคนเป็นหลักโดยเฉพาะในเรื่องของศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรมในตัวเองและเยาวชน เพื่อให้เยาวชนของชาติเติบโตขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพมาพัฒนาประเทศชาติต่อไป ดังนั้น สังคมไทยจึงต้องมีการฟื้นฟูศีลธรรมโดยเร่งด่วน และจะต้องไม่มองว่า ปัญหาและอุปสรรคในการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชนในจังหวัดเพชรบุรี เป็นเพียงปัญหาระดับบุคคลเท่านั้น แต่ควรจะต้องเชื่อมโยงกับโครงสร้างสังคมในระบบทุนนิยมและอำนาจนิยมที่เป็นกระแสหลักในปัจจุบัน และจะต้องทบทวนกระบวนการสร้างศีลธรรมใหม่แทนที่จะเน้นการเทศน์ การสั่งสอน โดยควรให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ให้มากขึ้นควบคู่ไปกับการทบทวนศีลธรรมให้สอดคล้องเหมาะสมกับคนยุคปัจจุบัน

โดยนัยนี้ การดำเนินงานเสริมสร้างค่านิยมในความซื่อสัตย์เป็นงานที่จะต้องกระทำอย่างต่อเนื่องใช้ระยะเวลายาวนานในการส่งเสริมให้เยาวชนได้เรียนรู้สภาพชีวิตและสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะปัญหาเกี่ยวกับการทุจริตประทุติมิชอบที่บ่อนทำลายความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติและสังคมไทย เพื่อให้เยาวชนได้ศึกษาวิเคราะห์สภาพที่แท้จริง สาเหตุและผลเสียที่จะเกิดขึ้นต่อส่วนรวมเพื่อสร้างทัศนคติที่จะเกลียดชังการทุจริตและมีส่วนร่วมในการป้องกันการทุจริตในสังคม อีกทั้ง ครู อาจารย์ทุกคนควรจะได้สอดแทรกเพื่อสร้างทัศนคตินิยมในความซื่อสัตย์สุจริตในระหว่างการสอนบทเรียนใด ๆ ได้ตามความเหมาะสม การสอนสอดแทรกเช่นนี้จะช่วยตอกย้ำในเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ให้อยู่ในพื้นฐานที่ถูกต้องเหมาะสม และส่งเสริมให้เกิดความซื่อสัตย์สุจริตไม่ว่าจะเป็นการจัดกิจกรรมเพื่อความรู้ ความบันเทิง หรือการกีฬาก็ตาม เพื่อให้เยาวชนเกิดความตระหนักในความซื่อสัตย์สุจริตซึ่งเป็นจริยธรรมที่สำคัญที่บุคคลพึงจะมีไว้เป็นคุณสมบัติของตน โดยผู้ที่มีความซื่อสัตย์สุจริตมีความจริงใจ ซื่อตรงทำจริงเป็นผู้ที่มีเกียรติเชื่อถือได้ และความซื่อสัตย์เป็นธรรมอันประเสริฐที่สุดที่บุคคลพึงมีโดยเฉพาะในเรื่องของศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรมในตัวเองและเยาวชนเพื่อให้เด็กและเยาวชนของชาติเติบโตขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพมาพัฒนาประเทศชาติต่อไปในอนาคต

๓.๒.๒ ปัจจัยที่เอื้อต่อการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน

การทุจริตเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบเป็นอย่างมากต่อการพัฒนาทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศชาติ ที่ส่งผลกระทบทางลบต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชาติไทยและหลักการธรรมาภิบาลของประเทศ และส่งผลกระทบถึงความร่วมมือทางเศรษฐกิจ การทุจริตจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ผู้ที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรต่าง ๆ จำเป็นต้องร่วมมือกันในทุกภาคส่วน ในการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชนมีปัจจัยที่เอื้อต่อการสร้างค่านิยมสุจริต ดังนี้

๑. การพัฒนาต้องใช้ “คุณธรรมนำการพัฒนา” คือ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน โดยเฉพาะการพัฒนาด้านจิตใจ ทุกสถาบันในสังคมต้องร่วมมือกันบ่มเพาะ ปลูกฝัง ส่งเสริมให้ประชาชนทุกช่วงวัย ทุกกลุ่ม ทุกพื้นที่ เป็นคนดี คิดดี พุทธิ ทำดี มีคุณธรรมเป็นรากฐานสำคัญในการดำเนินชีวิตและแสดงออกเป็นการประพฤติปฏิบัติที่ดีจนเคยชินก่อให้เกิดประโยชน์สุขในสังคม ซึ่งแบ่งได้เป็น ๔ ลักษณะ ดังนี้

๑.๑ คุณธรรมที่เป็นปัจจัยหลักต้นที่ทำให้เกิดความเพียรพยายามเพื่อทำในสิ่งที่ตนเองมุ่งหมายไว้ให้สำเร็จ ประกอบด้วย วินัย อดทน ขยัน

๑.๒ คุณธรรมที่เป็นปัจจัยสร้างแรงผลักดันให้เกิดคุณธรรม ประกอบด้วย ซื่อสัตย์ ซื่อตรง รับผิดชอบ

๑.๓ คุณธรรมที่เป็นปัจจัยเหนี่ยวรั้งไม่ให้อำนาจในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ประกอบด้วย มีสติ พอเพียง

๑.๔ คุณธรรมที่เป็นปัจจัยสนับสนุนให้เข้าไปมีส่วนร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยมุ่งหวังผลประโยชน์ส่วนรวม ประกอบด้วย เมตตา กรุณา กตัญญู เสียสละ

นอกจากนี้แล้วยังมีคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน ซึ่งมีหลักพึงปฏิบัติที่สำคัญ คือ การไม่ทำให้ผู้อื่นและส่วนรวมมีความทุกข์ และการทำให้ผู้อื่นและส่วนรวมมีความสุข

๒. ความศรัทธาในศาสนาทำให้วัดเข้ามามีบทบาทในการเสริมสร้างค่านิยม ทั้งนี้ เมื่อเยาวชนมีความเชื่อ และความศรัทธาในศาสนาแล้ว ชุมชนก็เข้ามามีส่วนในการสนับสนุนและเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม และเกิดเป็นพลังแห่งความคิดของคนในชุมชน เนื่องจากคนในชุมชนมีหลากหลายความคิด แต่ก็สามารถนำมาสังเคราะห์ให้เกิดค่านิยมสุจริตขึ้นในชุมชนได้ อย่างไรก็ตาม ปัจจัยครอบครัวยังเป็นสถาบันแรกที่สำคัญในการเป็นต้นแบบที่ดีแก่เยาวชน ส่วนปัจจัยชุมชนถือเป็นสิ่งแวดล้อมในชุมชนช่วยสนับสนุนให้เยาวชนในการเสริมสร้างค่านิยมซื่อสัตย์สุจริตให้เกิดขึ้น

๓. ปัจจัยความร่วมมือร่วมใจกันของวัดและชุมชนที่สนับสนุนส่งเสริมให้เยาวชนได้เห็นและได้รับรู้แบบอย่างที่ดี ซึ่งเป็นปัจจัยสนับสนุนที่วัดและชุมชนพึงกระทำ เช่น การทำให้ดูเป็นตัวอย่างของผู้ใหญ่ การสั่งสอนของพระ การอบรมคุณธรรม จริยธรรม ความยุติธรรมความถูกต้อง เป็นต้น ถือเป็นปัจจัยที่นำความเจริญมาสู่ชุมชนและสังคม โดยปัจจัยที่โดดเด่นของวัดในการสนับสนุนและเข้ามามีบทบาทในการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตก็คือการที่โรงเรียนให้ครูพระสอนศีลธรรมเข้ามามีส่วนร่วมในการสอนและปลูกฝังในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม ให้กับเยาวชนโดยสอดแทรกเข้าไปในเนื้อหาของบทเรียน รวมถึงการหาบุคคลต้นแบบในการทำความดี มีความซื่อสัตย์สุจริตโดยการคัดเลือกจากคนในชุมชนเพื่อเป็นแบบอย่างให้กับเยาวชนในการให้โอกาสและเห็นคุณค่าในตัวเองของการเป็นเยาวชนที่ดี

๔. การพัฒนาทางด้านจิตใจ ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ดีที่พึงกระทำในปัจจุบันนี้ เนื่องจากสภาพในปัจจุบันนี้ทำให้คนเรามีความคิดจิตใจที่ไม่ปกติเหมือนสมัยก่อน การสร้างนิยามในเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตจึงจำเป็นที่จะต้องทำการปลูกฝังแก่เยาวชนตั้งแต่เด็ก ๆ เพื่อจะได้เติบโตเป็นพลเมืองที่ดีมีคุณภาพของชาติในอนาคต ซึ่งการพัฒนาทางด้านจิตใจสามารถกระทำได้ด้วยการอบรมเยาวชนค่ายพุทธบุตร/มีโครงการศีล ๕ และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน อันเป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนเกิดความรักใคร่สามัคคีไม่มีการแบ่งแยกศาสนา เพราะคนในชุมชนนี้มีการนับถือศาสนาที่แตกต่างกันออกไป แต่ทุก ๆ ศาสนาต่างก็สอนให้คนทุกคนเป็นคนดีของสังคมและรู้จักการให้ความเคารพอ่อนน้อมซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังเป็นการเสริมสร้างความตระหนักถึงความซื่อสัตย์สุจริต จนเป็นสิ่งจงใจให้เยาวชน และประชาชนทั่วไป มีความมั่นใจที่จะทำความดี มีความซื่อสัตย์ โดยอาศัยวัดเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยง เนื่องจากพระภิกษุมักจะเป็นแบบอย่างที่ดีต่อเยาวชน และสังคมไทยก็มีการพึงพาไว้รับเอาสิ่งที่ดี ๆ มาใช้ในชีวิตประจำวันตั้งแต่ครั้งสมัยโบราณกาล โดยบทบาทของวัดก็คือ การสอดแทรกเนื้อหาหลักธรรมเข้ากับกิจกรรมของวัดที่ได้จัดขึ้นร่วมกับชุมชนและกิจกรรมของทางวัดและชุมชนเพื่อเป็นการปลูกฝังทางอ้อมอีกด้วย

โดยนัยนี้ ปัจจัยที่เอื้อต่อการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชนในการดำเนินการเพื่อเสริมสร้างอุดมการณ์ความซื่อสัตย์สุจริตให้เกิดขึ้นแก่เยาวชนของชาติถือเป็นภาระกิจของสถานศึกษาที่จะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องใช้เวลายาวนาน ในสภาพปัจจุบันที่บ้านเมืองกำลังประสบปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยปัญหาของเยาวชนนี้สถานศึกษาควรเร่งรัดดำเนินการปลูกฝังและเสริมสร้างคุณธรรมค่านิยมที่มีความสำคัญยิ่งต่อเยาวชนของชาติและต่อชาติบ้านเมือง อันเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการสร้างค่านิยมสุจริตให้แก่เยาวชนดังนี้

๑. การส่งเสริมให้เยาวชนได้ตระหนักถึงเหตุผลที่มาและคุณประโยชน์ของการประพฤติปฏิบัติตนตามกฎระเบียบที่มีต่อบุคคล และส่วนรวม

๒. การส่งเสริมให้เยาวชนรู้จักประหยัดและออมเพื่อสร้างอุปนิสัยหรือคุณลักษณะประจำตัวในเรื่องการประหยัดและออม ไม่ฟุ้งเฟ้อเกินความจำเป็นเพื่อสร้างฐานพัฒนาชีวิต อันเป็นเป้าหมายที่ดีในการพัฒนาชีวิต และการสร้างเสริมความซื่อสัตย์สุจริต

๓. ส่งเสริมให้เยาวชนเกิดความรู้สึกรักนึกคิดในความเป็นเจ้าของร่วมกัน มีความรัก ห่วงแหน ถือเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องช่วยกันปกป้อง ค้ำครอง และมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาองค์ประกอบต่าง ๆ ที่นำไปสู่คุณธรรมและค่านิยมในความซื่อสัตย์สุจริต

๓.๓.๓ รูปแบบการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน

จากสภาพทางสังคมไทยในปัจจุบันกำลังแปรเปลี่ยนไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ มีความเจริญเติบโตทางด้านวัตถุ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีอย่างกว้างขวางรวดเร็ว จนทำให้เยาวชนของชาติมีกระแสความคิดในความเป็นอิสระเสรีจนเกินขอบเขตแพร่กระจายออกไปตามอิทธิพลของชาติมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ ในขณะที่ค่านิยมของคนไทยถูกชักนำให้มุ่งหวังและแสวงหาความสุข ความพึงพอใจด้วยวัตถุนิยมจนเกิดเป็นความฟุ้งเฟ้อเกินความจำเป็นส่งผลให้เป็นหนี้สินทั้งส่วนบุคคลและระดับชาติ พฤติกรรมของบุคคลถูกกระทบให้แปรเปลี่ยนไปไกลนั้น ทำให้เยาวชนห่างออกจากศีลธรรมทางศาสนา และกลายเป็นการประพฤติปฏิบัติอันมิชอบนานาประการโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการทุจริต การโกง การฉ้อราษฎร์บังหลวง ซึ่งล้วนเป็นภัยอันตรายต่อประเทศชาติบ้านเมืองอย่างมหันต์และด้วยการประพฤติปฏิบัติอันมิชอบของการทุจริต การโกง ผลประโยชน์ทับซ้อน การฉ้อราษฎร์บังหลวง นี้เอง ที่เป็นอุปสรรคกีดกันความเจริญก้าวหน้าและการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของประเทศ

รูปแบบการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชนในปัจจุบัน ต้องปลูกฝังให้ลึกเข้าไปในจิตใจไม่ใช่สอนกันเพียงผิวเผิน ซึ่งแนวการเสริมสร้างค่านิยมและทัศนคติเกี่ยวกับความซื่อสัตย์สุจริตของวัดและชุมชน สรุปได้ดังนี้

๑. การสร้างค่านิยมสุจริตให้กับเยาวชนต้องปลูกจิตสำนึกให้กับเยาวชนตั้งแต่ยังเล็ก ๆ โดยเริ่มจากครอบครัว ชุมชน โรงเรียน และสถาบันการศึกษา จนถึงที่ทำงาน เนื่องจากสภาพปัจจุบันมีปัญหามากมาย อาทิเช่น ผลประโยชน์ทับซ้อน ทุจริตนอกกฎหมาย การคอร์รัปชัน การพนัน โสเภณี การล่อลวง ฯลฯ เหตุเกิดเพราะความไม่ซื่อสัตย์สุจริตของข้าราชการ นักการเมือง พ่อค้าและประชาชน กล่าวได้ว่า ความไม่ซื่อสัตย์สุจริตของข้าราชการ นักการเมือง พ่อค้า และประชาชน เป็นสาเหตุสำคัญและเป็นรากเหง้าของปัญหาหลาย ๆ อย่าง ถ้าข้าราชการ นักการเมือง พ่อค้า และประชาชน เป็นคนดี มีความซื่อสัตย์สุจริต ปัญหาหลายอย่างจะไม่เกิด หรือเกิดก็ไม่มาก ถ้าข้าราชการ นักการเมือง

พ่อค้า และประชาชน ซื่อสัตย์ไม่ทุจริต ก็จะไม่มีความหวังให้คนอื่นอาศัยประโยชน์ ถ้าข้าราชการ นักการเมืองมีความซื่อสัตย์เห็นแก่ประโยชน์โดยรวมของประชาชนการกำหนดนโยบาย และการตัดสินใจโครงการสำคัญต่าง ๆ ก็จะเกิดผลดีกับประเทศชาติและประชาชน ถ้าพ่อค่านักธุรกิจ ซื่อสัตย์ ไม่ติดสินบาทคาดสินบนไม่เอาเปรียบคนอื่น ก็จะไม่ทำให้อื่นเกิดความสงสัยเคลือบแคลงในเรื่องความซื่อสัตย์สุจริต แต่กลับจะเป็นการช่วยกันเฝ้าระวังไม่ให้เกิดคนกระทำความผิดขึ้น การสร้างค่านิยมสุจริตจึงจำเป็นต้องคิดปลูกฝังเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตให้กับเยาวชนทุกคนตั้งแต่ยังเล็ก ๆ คนไทยทั้งชาติไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ ผู้หญิงหรือผู้ชาย คนรวยหรือคนจน ประชาชนหรือข้าราชการ เพื่อให้เป็นพื้นฐานความเจริญรุ่งเรืองของชาติไม่ใช่เพียงข้าราชการเท่านั้นที่ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต คนไทยทุกคนต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตด้วย

๒. การสร้างความซื่อสัตย์สุจริตต้องเริ่มจากการสร้างนิสัยความซื่อสัตย์สุจริตตั้งแต่แรกเกิด และปลูกฝังความซื่อสัตย์สุจริตให้เริ่มก่อตัวขึ้นจากความรักความอบอุ่นที่พ่อแม่ญาติพี่น้องได้แสดงออกแก่เด็ก พ่อแม่จึงต้องเป็นต้นแบบที่สำคัญให้แก่เยาวชนตั้งแต่ในวัยเด็ก เมื่อถึงวัยเข้าสู่วัยเรียน ครูก็เสมือนเป็นพ่อแม่คนที่สองแก่เยาวชน ซึ่งเด็กจะเชื่อในสิ่งที่ครูสอน และการที่ครูประพฤติปฏิบัติตัวทำให้อุทิศตนอย่างไม่ว่าตั้งใจหรือไม่ก็ตาม การปลูกฝังค่านิยมและทัศนคติในเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตจึงเป็นบทบาทของครูทุกคนในโรงเรียนและผู้บริหารที่ต้องประพฤติปฏิบัติตนทำตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่เยาวชน

๓. บทบาทหน้าที่หลักในการปลูกฝังความซื่อสัตย์สุจริตให้แก่เยาวชนมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

๓.๑ ครอบครัว พ่อแม่ ผู้ปกครอง ญาติพี่น้องต้องช่วยกันดูแลสร้างและปลูกฝังจิตสำนึกนี้ด้วยการแนะนำสั่งสอน ทำตัวอย่างที่ดีให้กับคนในครอบครัวของตน

๓.๒ โรงเรียนและสถานศึกษา เป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ให้การศึกษอบรมบ่มนิสัยคือ ให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง การสร้างนิสัย การประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องหัวใจสำคัญของการศึกษาคือทำให้คนเป็นคนดีเป็นคนที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นทั้งต่อสังคมที่ตนอยู่อาศัย และต่อประเทศชาติ การปลูกฝังจิตสำนึกเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตก็เหมือนกัน ต้องทำให้ผู้เรียน เกิดศรัทธา เชื่อในสิ่งที่ดี และปฏิบัติจนเป็นกิจนิสัย

๓.๓ สถาบันสังคมต่าง ๆ เช่น วัด องค์กรทางศาสนาต่าง ๆ เป็นต้น ต้องมีบทบาทส่งเสริมสนับสนุนการสร้างลักษณะนิสัยความซื่อสัตย์สุจริต วัดและองค์กรทางศาสนาต่าง ๆ ช่วยได้มากในการอบรมสร้างเชื่อความศรัทธาให้เกิดขึ้น และสนับสนุนส่งเสริมการปลูกฝังค่านิยมความซื่อสัตย์สุจริตให้แก่เยาวชนตั้งแต่ในวัยเด็ก

๔. การเรียนการสอนเพื่อปลูกฝังความซื่อสัตย์สุจริต โดยผู้ที่มีบทบาทสำคัญยังคงเป็นของโรงเรียนและสถานศึกษา ซึ่งมีหน้าที่หลักคือการพัฒนาผู้เรียนให้เกิดความงอกงามในทุก ๆ ด้านอย่างมีคุณภาพ คือ ต้องให้เยาวชนทุกคนได้พัฒนาทั้งทางด้านจิตใจ ปัญญา ร่างกาย และทางสังคม ความซื่อสัตย์สุจริตเป็นคุณลักษณะทางจิตใจ ประการหนึ่งที่พึงปลูกฝังพัฒนาให้เกิดขึ้นกับเยาวชนทุกคน แต่การพัฒนาคุณลักษณะด้านความซื่อสัตย์สุจริตก็ต้องพัฒนาไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาทางด้านปัญญา คือ ความรู้ความเข้าใจและการพัฒนาทางร่างกายและสังคม เช่นเดียวกันเพื่อให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการพัฒนานิสัยเรื่องความซื่อสัตย์สุจริต จึงจำเป็นจะต้องมีกระบวนการจัดการเรียนการสอนของสถานศึกษาดังนี้

๔.๑ การกระตุ้นให้เยาวชนเกิดความสนใจเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตสามารถทำได้โดยวิธีง่าย ๆ เช่น ข่าวเหตุการณ์ประจำวัน การเล่านิทาน ถ้าเด็กโตก็สามารถเล่าเรื่องจริงและมีรายละเอียดมาประกอบเพื่อให้เยาวชนได้เห็นภาพเกิดเป็นความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

๔.๒ การยกย่องสรรเสริญผู้ทำความดีต่าง ๆ โดยเฉพาะผู้ที่แสดงออกถึงความซื่อสัตย์สุจริตควรยกย่องให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่เยาวชนคนอื่น ๆ

๔.๓ การให้เยาวชนได้ศึกษาค้นคว้า หาบุคคลตัวอย่างที่แสดงถึงความเป็นคนซื่อสัตย์สุจริต โดยพูดคุยกับคนในชุมชนเพื่อหาคนที่ชุมชนยกย่องนับถือและให้เยาวชนบอกเหตุผลในการเลือกบุคคลนั้นมาเป็นตัวอย่าง

๔.๔ ให้เยาวชนจัดนิทรรศการแสดงประวัติและความประพฤติที่เยาวชนยกย่องว่าเป็นผู้มีซื่อสัตย์สุจริต

๔.๕ โรงเรียนประกาศยกย่องนักเรียนหรือครูที่มีความซื่อสัตย์สุจริต ให้ปรากฏแก่นักเรียน โดยทั่วไปทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ขึ้น ฯลฯ

๕. กิจกรรมปลูกฝังจิตสำนึกความซื่อสัตย์สุจริต

๕.๑ การให้เห็นตัวอย่างที่ดีอย่างสม่ำเสมอ

๕.๒ ยกย่องสรรเสริญให้ขวัญและกำลังใจกับผู้ประกอบความดี เป็นต้น

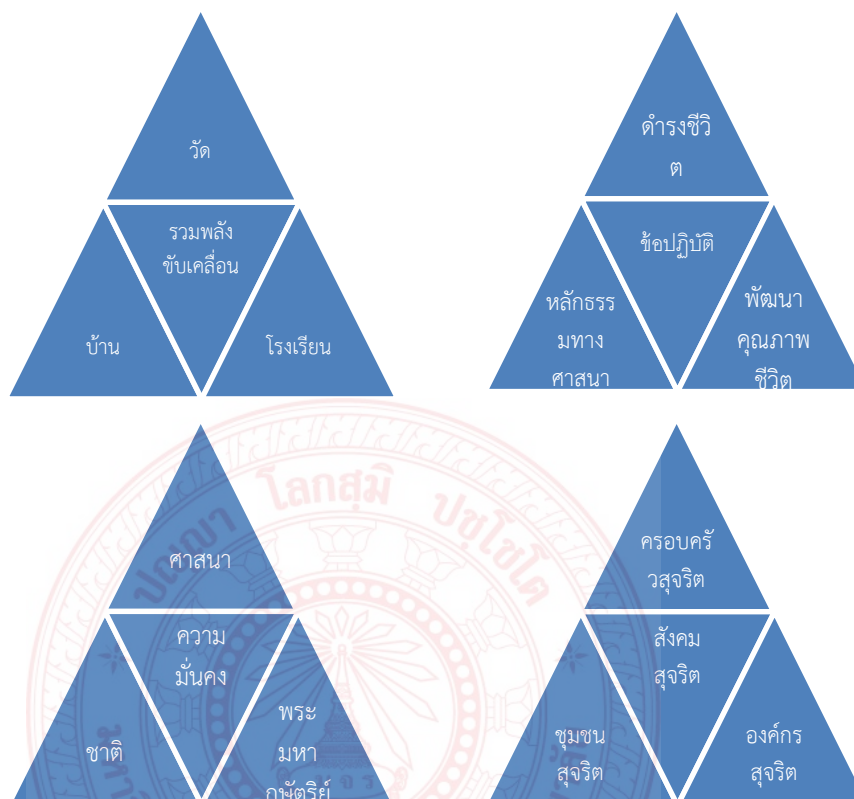
การสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชนจำเป็นต้องได้รับร่วมมือกันในทุกภาคส่วน โดยเริ่มตั้งแต่สถาบันครอบครัวที่ต้องให้ความรักความอบอุ่นและการอบรมสั่งสอน ต่อจากนั้นโรงเรียนโดยผู้บริหารและครูอาจารย์ทุกคนจะต้องปลูกฝังค่านิยมในเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตให้กับเยาวชนทราบในรูปแบบของกิจกรรมต่าง ๆ จึงนับว่าทุกคนต้องมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมความซื่อสัตย์สุจริตให้เกิดขึ้นกับเยาวชนเพื่อจะได้เป็นกำลังสำคัญในอนาคตของประเทศชาติต่อไป

ประการสำคัญ คือ การทุจริต การโกง การฉ้อราษฎร์บังหลวงซึ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมานานแล้ว เป็นต้นเหตุให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมามากมาย เป็นต้นว่า การพนัน โสเภณี สิ่งเสพติดให้โทษ สินค้าเถื่อน อาชญากรรม ฯลฯ ล้วนสร้างความสูญเสียให้กับชาติบ้านเมืองทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ปัญหาการทุจริต การโกง การฉ้อราษฎร์บังหลวงจึงเป็นปัญหาใหญ่ยิ่งของชาติที่คนไทยทุกคนจะต้องร่วมมือกันแก้ปัญหาที่เลวร้ายนี้ให้หมดสิ้นไป และถือว่าความซื่อสัตย์สุจริตเป็นวาระแห่งชาติที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่ง โดยช่วยกันสร้างเมืองไทยให้ใสสะอาดเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองและเกิดสันติสุขขึ้นภายในประเทศ

ทั้งนี้ การสร้างความรู้สึกรู้จักคิด ความตระหนัก และค่านิยมที่ดีในเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตเกลียดชังการทุจริต และเกิดความสำนึกที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาการทุจริตในสังคมให้หมดสิ้นไป เปรียบเสมือนการสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นในจิตใจของเยาวชนทุกคนให้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่จะไม่กระทำการใด ๆ ที่เป็นการทุจริตอันจะมีผลดีในระยะยาวต่อความมั่นคงยั่งยืนถาวร ทั้งนี้ กลุ่มเป้าหมายที่สำคัญยิ่งที่จะต้องเร่งเสริมสร้างค่านิยมที่ดีในทางความซื่อสัตย์สุจริต คือ “กลุ่มเยาวชน” โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนในสถานศึกษาทุกระดับ ซึ่งในการพัฒนาและส่งเสริมให้เยาวชนมีค่านิยมสุจริตด้วยการพัฒนาตนเองทางด้านคุณธรรม จริยธรรม ตามหลักธรรมของศาสนา ย่อมนำไปสู่การปลูกฝังอุดมการณ์ในความซื่อสัตย์สุจริตนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติในฐานะเป็นพลเมืองดีของชาติ และการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหการทุจริตได้กระทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลไปสู่การแก้ปัญหาพฤติกรรมทางทุจริตในสังคมไทย และส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในการสร้างบ้านเมืองไทยให้ใสสะอาดปราศจากการทุจริตอย่างยั่งยืน ตลอดจนเป็นพลังสำคัญของแผ่นดินทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ และพัฒนาชุมชนชาติบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง

ภาพที่ ๓.๒

รูปแบบของกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน^๒

รูปแบบของกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน ได้แก่ “ชุมชนคุณธรรมขับเคลื่อนด้วยพลังบวร” ตามลักษณะมุมมองพระมิต ๔ ด้าน ได้แก่

ด้านที่ ๑ ใช้ “บวร” (บ้าน-ชุมชน/วัด-ศาสนสถาน/โรงเรียน-ราชการ) เป็นพลังขับเคลื่อน

ด้านที่ ๒ ยึดข้อปฏิบัติหลัก ๓ ประการ คือ ปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนา และดำรงชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมไทย เป็นหลักในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

ด้านที่ ๓ ให้ความสำคัญกับความมั่นคงของชาติ ใน ๓ สถาบันหลัก คือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นพลังนำพาชาติก้าวสู่ความมั่นคงและยั่งยืน

ด้านที่ ๔ สร้างสังคมคุณธรรม ด้วยการพัฒนาคน/ครอบครัว/ชุมชน/องค์กร ให้มีคุณธรรม

^๒ณรงค์ธรรม บัวทอง และภักดีสิริ แอนิหน, “กระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๖๐.

๓.๓ รูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

บริบทนี้ เป็นบทวิเคราะห์ รูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นกรณีศึกษาจากโครงการวิจัยย่อยที่ ๓ บริบทพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี มีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๓.๓.๑ สภาพปัจจุบันของเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

การบริหารจัดการเครือข่ายต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร ตั้งศูนย์ข้อมูลข่าวสารและจัดสถานที่ให้ประชาชนเข้ามาตรวจสอบ มีป้ายประชาสัมพันธ์ศูนย์ข้อมูลข่าวสาร มีการมอบหมายหรือแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ดูแลงานศูนย์ข้อมูลข่าวสาร มีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารทางอินเทอร์เน็ต มีการเก็บบันทึกสถิติประชาชนมาใช้บริการศูนย์ข้อมูลข่าวสาร และมีการจัดทำบัญชีรายชื่อหรือดัชนีรายการข้อมูลข่าวสารที่อยู่ในศูนย์ข้อมูลข่าวสาร นอกจากนี้ยังมีการรับเรื่องร้องเรียนผ่านช่องทางเว็บไซต์ ไลน์ และเพจ (Facebook page) ของหน่วยงาน

กิจกรรมและโครงการของกลุ่มเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีการประชาสัมพันธ์รายรับรายจ่ายให้ประชาชนทราบอย่างกว้างขวาง เช่น เอกสาร วิชชุ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น มีการประชาสัมพันธ์กำหนดวันเวลาที่จะตรวจรับงานจ้างเหมาก่อสร้างให้ประชาชนรับทราบ มีการจัดทำเอกสารสิ่งพิมพ์หรือสื่อประเภทอื่นเพื่อประชาสัมพันธ์รายละเอียดโครงการและราคากลาง ในการจัดซื้อจัดจ้าง มีการประกาศสอบราคาทางอินเทอร์เน็ต มีการเผยแพร่ข่าวสารการสอบราคาประกวดราคาทางสื่อประชาสัมพันธ์ วิชชุกระจายเสียง สถานีโทรทัศน์หรือสื่อต่าง ๆ มีการแต่งตั้งประชาชนเข้าร่วมในการจัดซื้อจัดจ้างโดยผ่านประชาคม มีกำหนดวันเวลาที่จะตรวจสอบรับงานจ้างเหมาก่อสร้างให้ประชาชนรับทราบ มีป้ายประกาศรับแจ้งข่าวสารการประชาสัมพันธ์ มีการพัฒนาจิตสำนึกและจรรยาบรรณเจ้าหน้าที่ และมีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเข้ารับฟังการประชุมสภาท้องถิ่นทางสื่อต่าง ๆ

นอกจากนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เข้าร่วมงานวันต่อต้านคอร์รัปชันสากล (ประเทศไทย) หอการค้าและสภาอุตสาหกรรม ภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนได้ผนึกความร่วมมือต่อต้านทุจริต เพื่อกระตุ้นให้ทุกภาคส่วนตระหนักถึงผลเสียที่เกิดจากการทุจริตคอร์รัปชัน เป็นการประสานความร่วมมือระหว่างองค์กร ภาคีเครือข่าย หน่วยงานและทุกภาคส่วน กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นรณรงค์ เพื่อให้เกิดการป้องกันการทุจริต และรับฟังบรรยายเรื่อง แนวทางการป้องกันการทุจริตในสังคมไทย และมีโครงการและกิจกรรมในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละแห่ง อีกมากมาย อาทิเช่น

๑. กิจกรรมประกาศเจตจำนงต่อต้านการทุจริตของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
๒. โครงการเสริมสร้างวินัยเชิงบวกให้แก่บุคลากรในสังกัด
๓. โครงการอบรมสัมมนาสร้างจิตสำนึกที่ดีในการให้บริการของบุคลากรในสังกัด
๔. โครงการสร้างความโปร่งใสในการทำงานในองค์กร
๕. โครงการอบรมและปฐมนิเทศข้าราชการใหม่เพื่อการเป็นข้าราชการที่ดี
๖. โครงการฝึกอบรมและทัศนศึกษาดูงานของคณะผู้บริหาร สมาชิกสภา ลูกจ้าง และพนักงาน
๗. โครงการฝึกอบรมบุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อเตรียมความพร้อมรองรับการจัดเก็บภาษีที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง
๘. กิจกรรมเดินรณรงค์ต่อต้านการทุจริตคอร์รัปชัน
๙. โครงการโตไปไม่โกง
๑๐. โครงการฝึกอบรมยุวทูตท้องถิ่นต้านคอร์รัปชัน เป็นต้น

๓.๓.๒ กระบวนการเครือข่ายการต่อต้านการทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

กระบวนการเครือข่ายการต่อต้านการทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีปัจจัยในการเสริมสร้าง ดังนี้

๑. การสร้างอุดมการณ์ มีการสร้างอุดมการณ์ร่วม เป็นการสร้างอุดมการณ์ร่วมผ่านการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ปัญหาอุปสรรคจะเป็นฐานข้อมูลความสำคัญของชุมชนที่ถูกรวบรวมออกมาเป็นเป้าหมายและวัตถุประสงค์หรือเป็นอุดมการณ์ร่วมของแกนนำชุมชนและภายในองค์กร โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ให้แนวทางที่ดีในการปฏิบัติราชการให้เป็นไปตามระเบียบของทางราชการ แสดงวิสัยทัศน์เรื่องการปฏิบัติงานของข้าราชการ ให้เป็นรูปแบบการทำงานที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัว และได้ประกาศเจตนารมณ์การป้องกันและต่อต้านการทุจริตคอร์รัปชันให้แก่ผู้บริหาร สมาชิกสภา ข้าราชการ ลูกจ้างประจำ และพนักงานจ้างได้ปฏิบัติตาม โดยต้องการสร้างเสริมการเป็นต้นแบบในด้านการป้องกันการทุจริตคอร์รัปชัน และขยายเครือข่ายหรือองค์กรอื่นเข้าร่วมเป็นภาคีเครือข่าย มีการสร้างอุดมการณ์โดยผ่านการเรียนรู้ประสบการณ์ปัญหาอุปสรรค โดยเป็นการประชุมประจำเดือนของผู้บริหาร หัวหน้าส่วนราชการทุกเดือน ได้ทำหน้าที่ตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง ทำตามแผนการป้องกันปราบปรามการทุจริต รวมทั้งการดำเนินการตามแผนปฏิบัติการการป้องกันการทุจริต หลังจากประชุมหรือบรรยายก็จะเปิดโอกาสให้ผู้ฟังได้สอบถามและตอบปัญหาให้ทราบในข้อมูลความเป็นจริง

นอกจากนี้ ยังมีการปลูกฝังการต่อต้านการทุจริตให้นักเรียนในระดับมัธยมปลายร่วมเป็นเครือข่ายในการต่อต้านการทุจริต โดยส่งเสริมให้นักเรียนได้รับความรู้ในเรื่องการต่อต้านทุจริตโดยนำไปอบรมดูงานจากสำนักงาน ป.ป.ช. และสำนักงานตรวจเงินแผ่นดิน (สตง.) รวมไปถึงการปลูกจิตสำนึกตั้งแต่วัยเรียน และยังมีการปลูกฝังคุณธรรมความสุจริต ส่งเสริมให้บุคลากรและประชาชนมีจริยธรรมดี เพราะเมื่อคนเกรงกลัวต่อบาปก็ไม่กล้าทำความชั่ว เกรงกลัวที่จะกระทำผิดก็เป็นจุดที่สำคัญ ยกตัวอย่าง การเข้าแถว แล้วมีคนแซงคิว คนที่ถูกแซงก็กล้าเรียกร้องสิทธิ์ คนที่อยู่ใกล้ก็กล้าบอกว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำผิด และส่งเสริมให้บุคลากรและประชาชนให้มีศีล ๕ ข้อ ไม่ไปพยายาบท เบียดเบียนหรือทำร้ายคนอื่น ไม่ไปคบไปโกง หรือถือเอาเงินภาษีของประชาชนมาเป็นของตน รักดูแลครอบครัวให้มีความสุข มีสัจจะเป็นที่เชื่อถือของประชาชน และไม่ดื่มสุรา ยาตอง ของมึนเมา

๒. การก่อรูปเครือข่าย เป็นการกำหนดโครงสร้างและกลยุทธิ์ในการดำเนินการระดมความคิดไปเผยแพร่ให้กลุ่มทราบถึงแนวทาง เพื่อให้เขามีความสนใจหรือมีผลประโยชน์สูงสุดร่วมกัน ทำให้เกิดความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของและการควบคุมงานได้ด้วยตนเอง โดยการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการป้องกันปราบปรามการทุจริต ร่วมกับอีกหลายหน่วยงาน โดยผู้ว่าราชการจังหวัด และได้ประกาศเจตนารมณ์การป้องกันและต่อต้านการทุจริตคอร์รัปชั่น ให้แก่ผู้บริหาร สมาชิกสภา ข้าราชการ ลูกจ้างประจำ และพนักงานจ้างได้ปฏิบัติตาม โดยต้องการสร้างเสริมการเป็นต้นแบบในด้านการป้องกันการทุจริตคอร์รัปชั่น และขยายเครือข่ายหรือองค์กรอื่นเข้าร่วมเป็นภาคีเครือข่าย และแต่งตั้งประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับเครือข่าย โดยได้กำหนดให้มีการประชุมประจำเดือนของผู้บริหาร หัวหน้าส่วนราชการ ตามแผนการป้องกันปราบปรามการทุจริต รวมทั้งการดำเนินการตามแผนปฏิบัติการการป้องกันการทุจริต หลังจากประชุม หรือบรรยายก็จะเปิดโอกาสให้ผู้ฟังได้สอบถามและตอบปัญหาให้ทราบในข้อมูลความเป็นจริง เพื่อกำหนดกลยุทธ์การดำเนินการผ่านการประชุมกำหนดกลยุทธ์การดำเนินการเพื่อเผยแพร่ให้ได้รับทราบข้อมูลโดยทั่วกัน

๓. การพัฒนาศักยภาพ ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระดมความคิด และสรุปบทเรียนการดำเนินการของเครือข่าย เพื่อให้เขามีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน และส่งเสริมให้บุคคลได้ตอบสนองความต้องการของตนเองและแก้ปัญหาด้วยตนเอง การพัฒนาบุคลากรให้มีจิตสำนึกรักความซื่อสัตย์ และความยุติธรรม โดยเล็งเห็นตั้งแต่การสอบคัดเลือกเข้ามาจะมีวิธีปฏิบัติที่โปร่งใสตรวจสอบได้ มีรับสมัครสอบด้วยวิธีการทำข้อสอบและสัมภาษณ์โดยใช้บุคคลจากภายนอกมาเป็นกรรมการและเมื่อได้รับเลือกเข้ามาก็พัฒนาบุคลากรด้วยการปฐมนิเทศ

พร้อมกันนี้บุคลากรทุกคนต้องเข้าร่วมโครงการ เช่น โครงการฝึกอบรมบุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อเตรียมความพร้อมรองรับการจัดเก็บภาษีที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง หรือการพัฒนาบุคลากรในองค์กรเมื่อแรกเข้าหากมีจำนวนน้อยจะเรียกเข้ามาพูดคุยในเรื่องบทบาทการทำงานในองค์กรและมอบนโยบายขององค์กรให้รับทราบ แต่หากเข้ามาหลายคนพร้อมกันก็จัดอบรมในรูปของโครงการ เช่น โครงการอบรมและปฐมนิเทศข้าราชการใหม่เพื่อการเป็นข้าราชการที่ดี และจัดให้มีการพัฒนาบุคลากรทุกปี เช่น โครงการอบรมสัมมนาสร้างจิตสำนึกที่ดีในการให้บริการของบุคลากร ทั้งนี้ กระบวนการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรเน้นความสำคัญของความมีคุณธรรม และอุดมการณ์ของเครือข่ายเป็นหลักเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับสมาชิกองค์กรจัดโครงการมีการพัฒนาจิตประกาศตนเป็นพุทธมามกะ รับผิดชอบต่อสังคม ทำความสะอาดวัด และฝึกสมาธิ

๔. การวางแผน เพื่อการดูแลปกป้องการฟื้นฟูสภาพ การพัฒนาให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น และมีการนำมาใช้ประโยชน์ และเพื่อให้สมาชิกทุกคนในเครือข่ายมีส่วนร่วมวางแผน ให้อำนาจและความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน มีการตรวจสอบภายในมีการทำงานอย่างมีอิสระ โดยภาครัฐ ภาคเอกชน รัฐวิสาหกิจ และประชาชนเข้าร่วมในการจัดทำรายงานและการตรวจสอบการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีการกำกับติดตามเป็นรายไตรมาส หรือราย ๖ เดือน มีการควบคุมภายในนำไปใช้ปรับปรุงเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการป้องกันการทุจริต และเผยแพร่ผลการควบคุมภายในให้สาธารณชนทราบ

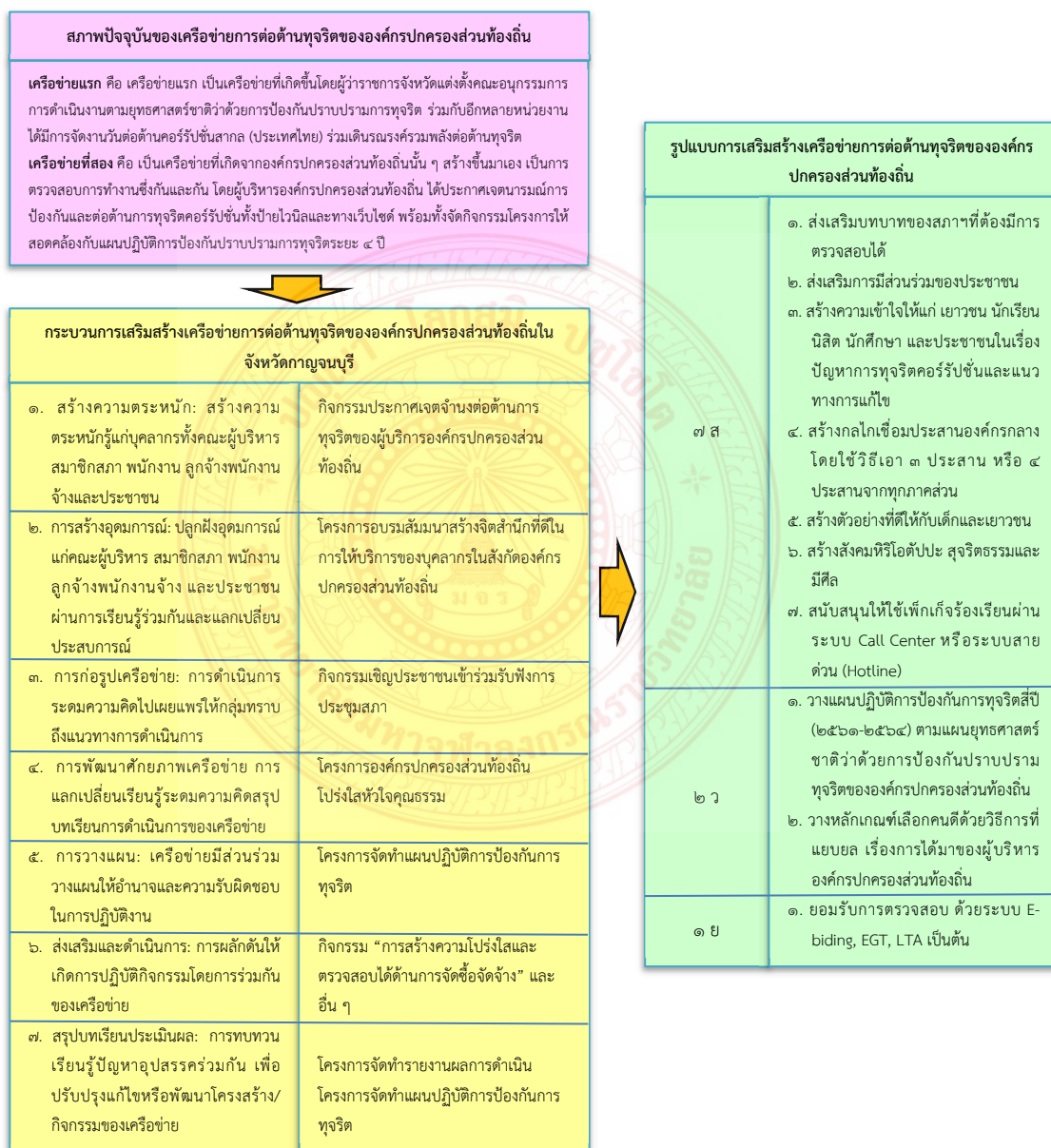
๕. การส่งเสริมและดำเนินการ เป็นการผลักดันให้เกิดการปฏิบัติกิจกรรมโดยการร่วมกันของเครือข่าย โดยการระดมทรัพยากร จัดเครื่องทุนแรง สนับสนุนปัจจัยเพื่อการพัฒนาการสร้างและเพิ่มพูนประสิทธิภาพและความสามารถของบุคคล และมีการจัดเครื่องมือและทรัพยากรอย่างพร้อมเพรียง จัดให้มีและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารในช่องทางที่เป็นการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนได้มีส่วนร่วมตรวจสอบ การปฏิบัติราชการตามอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การรับฟังความคิดเห็นการรับและตอบสนองเรื่องร้องเรียน/ร้องทุกข์ของประชาชน การส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมบริหารกิจการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การดำเนินการโครงการ/กิจกรรมมีการประกาศและมีการเผยแพร่รายละเอียดของข้อมูลการดำเนินงานโครงการและการใช้งบประมาณ และการเข้าร่วมโครงการให้ประชาชนทราบล่วงหน้าทุกขั้นตอน

๖. การสรุปบทเรียนประเมินผล เป็นการทบทวน เรียนรู้ปัญหาอุปสรรคร่วมกัน เพื่อปรับปรุงแก้ไขหรือพัฒนาโครงสร้าง/กิจกรรมของเครือข่าย ตามตัวชี้วัดในคู่มือการจัดทำแผนปฏิบัติการป้องกันการทุจริต (๒๕๖๐-๒๕๖๔) และจัดให้มีการเผยแพร่รายงานสรุปผลการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการประจำปี โดยค้นหาข้อมูลได้ทางเว็บไซต์

๓.๓.๓ รูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ภาพที่ ๓.๓

รูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น^๓

^๓สมชาย ชูเมือง, “การเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๖๐.

รูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีดังนี้

๑. เครือข่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดกาญจนบุรี มี ๒ เครือข่ายคือ

เครือข่ายแรก เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้งคณะกรรมการการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการป้องกันปราบปรามการทุจริต ร่วมกับอีกหลายหน่วยงาน

เครือข่ายที่สอง เป็นเครือข่ายที่เกิดจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น ๆ สร้างขึ้นมาเอง โดยผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นประกาศเจตนารมณ์การป้องกันและต่อต้านการทุจริตคอร์รัปชันทั้งป้ายไวนิลและทางเว็บไซต์ พร้อมทั้งจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับแผนปฏิบัติการป้องกันปราบปรามการทุจริตระยะ ๔ ปี

๒. การเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดกาญจนบุรี มีการเชื่อมโยงกับปัจจัยการเสริมสร้างเครือข่ายทั้ง ๗ ด้าน

กระบวนการสร้างความตระหนักรู้คุณค่าของการต่อต้านการทุจริต ผ่านกระบวนการเรียนร่วมกัน แสดงวิสัยทัศน์ และประกาศเจตนารมณ์การป้องกันและต่อต้านการทุจริตคอร์รัปชัน

กระบวนการสร้างอุดมการณ์ โดยผ่านการเรียนรู้ประสบการณ์ปัญหา อุปสรรคโดยเป็นการประชุมประจำเดือน

กระบวนการก่อรูปเครือข่าย แต่งตั้งคณะกรรมการการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการป้องกันปราบปรามการทุจริต แต่งตั้งประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับเครือข่าย

กระบวนการพัฒนาศักยภาพบุคลากร ส่งเสริมบุคลากรด้วยการปลูกจิตสำนึกรักความซื่อสัตย์และความยุติธรรม

กระบวนการวางแผน จัดทำแผนปฏิบัติการการป้องกันการทุจริต ๔ ปี (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔)

กระบวนการส่งเสริมและดำเนินการ ผลักดันให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือในการเฝ้าระวังการทุจริต

กระบวนการสรุปบทเรียนประเมินผล มีรายงานสรุปผลการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการประจำปี และจัดให้มีการเผยแพร่

๓. การเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดกาญจนบุรี ตามแบบ ๗ ส ๒ ๖ ๑ ย มีดังนี้

๗ ส คือ

ส ๑ ส่งเสริมบทบาทของสภาที่ต้องมีการตรวจสอบได้

ส ๒ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

ส ๓ สร้างความเข้าใจให้แก่ เยาวชน นักเรียน นิสิต นักศึกษาและประชาชนในเรื่องปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันและแนวทางการแก้ไข

ส ๔ สร้างกลไกเชื่อมประสานองค์กรกลาง โดยใช้วิธีเอา ๓ ประสาน หรือ ๔ ประสานจากทุกภาคส่วน

ส ๕ สร้างตัวอย่างที่ดีให้กับเด็กและเยาวชน

ส ๖ สร้างสังคมทริโอดัปปะ สุจริตธรรมและมีศีล

ส ๗ สนับสนุนให้ใช้แฟกซ์แจ้งร้องเรียนผ่านระบบ Call Center หรือระบบสายด่วน (Hotline)

๒ ๖ คือ

ว ๑ วางแผนปฏิบัติการป้องกันการทุจริตสี่ปี (๒๕๖๑-๒๕๖๔)

ว ๒ วางหลักเกณฑ์เลือกคนดีด้วยวิธีการที่แยบยล เรื่องการได้มาของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๑ ย คือ

ย ๑ ยอมรับการตรวจสอบ ด้วยระบบ E-biding, EGT, LTA

บทที่ ๔

การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและ ค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน

แผนงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย ได้วิเคราะห์แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน โดยใช้การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยผู้ทรงคุณวุฒิจากสถาบันครอบครัว สถาบันพระพุทธศาสนา และสถาบันการปกครอง/สถาบันการศึกษา จากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) ๘ รูป/คน พร้อมทั้งต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย ในลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยผู้สมัครเข้าร่วมกิจกรรมจากอาสาสมัครในพื้นที่ จำนวน ๕๐ คน โดยมีผลการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๔.๑ แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน

๔.๒ ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย

๔.๓ องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน

ผลการวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน เป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิจากสถาบันครอบครัว สถาบันพระพุทธศาสนา และสถาบันการปกครอง/สถาบันการศึกษา จากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) จำนวน ๘ รูป/คน ประกอบด้วย

๑. พระปิฎกโกศล, ดร.	รองเจ้าคณะจังหวัดราชบุรี
๒. พระครูวัชรชลธรรม	เจ้าคณะอำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรี
๓. พระครูโสภิตวัชรการ	เจ้าคณะตำบลหัวสะพาน
อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี
๔. นายธนภัทร ณ ระนอง	นายอำเภอเมืองเพชรบุรี
๕. นางวิพร แวศรีผ่อง	นายอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี
๖. นายสมศักดิ์ พนมชัยสว่าง	นายกเทศมนตรีเทศบาลพนมทวน
อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี
๗. นางสาวปณณัฏฐา ภูจิตจารุงษ์	นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ
สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองกาญจนบุรี
๘. นายมนเทียร สุธะ	ผู้อำนวยการโรงเรียนช่องพรานวิทยา
อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี
๙. นายสิงหา สิทธิกุล	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๒ ตำบลเตาปูน
อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญผู้ทรงคุณวุฒิ เกี่ยวกับ แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน มีรายละเอียด ดังนี้

๑. สถาบันทางสังคม ซึ่งในที่นี้ ได้แก่ สถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันการปกครอง ซึ่งหากพิจารณาโดยความสัมพันธ์แล้ว ย่อมเห็นได้ชัดเจนว่า เป็นรูปแบบของ “บ-ว-ร” ซึ่งองค์กรหรือหน่วยงานทั้งหลายเหล่านี้ มีบทบาททั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยเป็นภาคปฏิบัติปกติอยู่แล้ว แต่อาจเป็นไปได้ในลักษณะต่างคนต่างทำ ซึ่งส่งผลให้ขาดความเข้มแข็งและยั่งยืน ทั้งนี้ หากกล่าวในบริบทของสถาบันพระพุทธศาสนานั้น ปัจจุบันนี้ ได้เฝ้าระวังและสร้างภูมิคุ้มกันให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุข โดยอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ศีล ๕ ซึ่งเป็นรูปแบบที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างสังคมสุจริตตามแนววิถีพุทธได้อย่างมีประสิทธิภาพ^๑

๒. การปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบันนี้ ต้องพุ่งเป้าไปที่กลุ่มเยาวชน วัยรุ่น ที่เป็นคนรุ่นใหม่ซึ่งเป็นอนาคตของชาติ ด้วยเหตุที่เด็ก ๆ เหล่านี้คือรากฐานและอนาคตของชาติ การพัฒนาศักยภาพของเยาวชนคนรุ่นใหม่ในการเรียนรู้และซึมซับคุณธรรมจะช่วยสร้างความเจริญทางสังคม^๒

๓. จากสภาพการณ์ปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องขับเคลื่อนกิจกรรมทางสังคมโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสถาบันทางสังคมที่บูรณาการการทำงานในลักษณะเครือข่าย และมุ่งเป้าไปที่กลุ่มคนรุ่นใหม่ ซึ่งอาจใช้ชื่อว่า “เครือข่ายคนรุ่นใหม่ต้านทุจริต”^๓

๔. สถาบันทางสังคมต้องร่วมกันทำงานเป็นเครือข่าย โดยทุก ๆ ภาคส่วนต้องมีเป้าหมายร่วมกัน ร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน ร่วมกันทำงาน และร่วมกันประเมินผลสำเร็จจากการดำเนินงาน กล่าวคือ ให้มีปฏิสัมพันธ์กันในแนวนอน ด้วยความเสมอภาค และเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง^๔

๕. กิจกรรมการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตแก่กลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ นั้นควรขับเคลื่อนในรูปแบบของกิจกรรม “จิตอาสา” ที่ช่วยแสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสังคม ปัจจุบันนี้ มีการรณรงค์การทำกิจกรรมจิตอาสามากขึ้น หลายองค์กรได้ดำเนินกิจกรรมที่ช่วยเหลือสังคมต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก เพราะการดำเนินกิจกรรมจิตอาสาส่งผลให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างองค์กรและชุมชน สร้างความตระหนักในคุณค่าของตนเอง ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการกระทำความดีช่วยเหลือสังคม นอกจากนี้ กิจกรรมจิตอาสายังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างพื้นฐานของการมีคุณธรรมและจริยธรรมในบุคคลอีกด้วย^๕

^๑สนทนากลุ่มเฉพาะ พระปิฎกโกศล, ดร., รองเจ้าคณะจังหวัดราชบุรี, เมื่อวันที่ ๑๓ เดือน กันยายน ๒๕๖๒.

^๒สนทนากลุ่มเฉพาะ พระครูวัชรพลธรรม, เจ้าคณะอำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรี, เมื่อวันที่ ๑๓ เดือน กันยายน ๒๕๖๒.

^๓สนทนากลุ่มเฉพาะ พระครูโสภิตวัชรกร, เจ้าคณะตำบลห้วยสะพาน อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี, เมื่อวันที่ ๑๓ เดือน กันยายน ๒๕๖๒.

^๔สนทนากลุ่มเฉพาะ นายธนภัทร ณ ระนอง, นายอำเภอเมืองเพชรบุรี, เมื่อวันที่ ๑๓ เดือน กันยายน ๒๕๖๒.

^๕สนทนากลุ่มเฉพาะ นางวิพร แวศรีผ่อง, นายอำเภอเขาชัย จังหวัดเพชรบุรี, เมื่อวันที่ ๑๓ เดือน กันยายน ๒๕๖๒.

๖. “เครือข่ายคนรุ่นใหม่ด้านทุจริต” นี้ ไม่ควรเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีบทบาทเพียงรู้และสำนึกในคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในตนเองเท่านั้น ควรเป็นกลุ่มคนที่ทำประโยชน์เพื่อสังคมด้วย กล่าวคือ สามารถเผยแพร่สำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตหรือต่อต้านทุจริตไปสู่ชุมชนและสังคมในเชิงพื้นที่ด้วย ซึ่งอาจเริ่มจากชุมชนเล็ก ๆ แล้วจึงขยายไปสู่ชุมชนรอบข้างเป็นระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับภูมิภาค^๖

๗. สมาชิกเครือข่ายซึ่งเป็นวัยรุ่นคนรุ่นใหม่ จำเป็นต้องได้รับความรู้ ซึ่งความรู้นี้ นอกจากองค์ความรู้ที่เป็นธรรมะที่ส่งเสริมให้ประพฤติตนโดยสุจริตแล้ว ยังจำเป็นต้องได้รับการการอบรมเทคนิคเกี่ยวกับการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพด้วย เพราะสมาชิกเครือข่ายซึ่งเป็นวัยรุ่นคนรุ่นใหม่เหล่านั้น เหมือนเป็นผู้ส่งสารซึ่งทำหน้าที่ส่งสารไปยังผู้รับสาร ฉะนั้น จึงมีบทบาทในการชี้แนะว่าพฤติกรรมทางสังคมด้วย เพราะเป็นผู้กระตุ้นความรู้สึกนึกคิดของผู้ฟัง นั่นเอง^๗

๘. ในขั้นแรก ต้องมุ่งเน้นกระบวนการกล่อมเกลางานทางสังคม สร้างวัฒนธรรมต่อต้านการทุจริต ปลุกฝังความพอเพียง มีวินัย ซื่อสัตย์สุจริต มีจิตสาธารณะ จิตอาสา และเสียสละเพื่อส่วนรวม ให้สมาชิกเครือข่ายสามารถคิดแยกแยะระหว่างประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์ส่วนรวม และประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเครื่องมือด้านทุจริต^๘

๙. การขับเคลื่อนกิจกรรมที่จะเป็นต้นแบบของการปลุกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตแก่เครือข่ายคนรุ่นใหม่ด้านทุจริต ควรขอใช้วิทยาลัยสงฆ์เป็นศูนย์กลางการดำเนินงานกิจกรรมนี้ ด้วยเหตุที่เป็นสถาบันที่มีศักยภาพในการนำองค์ความรู้ทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาศีลธรรมและจริยธรรมของสังคมได้เป็นอย่างดี^๙

สรุปได้ว่า แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลุกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน คือ ขับเคลื่อนกิจกรรมทางสังคมโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสถาบันทางสังคมที่บูรณาการการทำงานในลักษณะเครือข่าย และมุ่งเป้าไปที่กลุ่มคนรุ่นใหม่ ซึ่งอาจใช้ชื่อว่า “เครือข่ายคนรุ่นใหม่ด้านทุจริต”

^๖ สทนากลุ่มเฉพาะ นายสมศักดิ์ พนมชัยสว่าง, นายกเทศมนตรีเทศบาลพนมทวน อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี, เมื่อวันที่ ๑๓ เดือน กันยายน ๒๕๖๒.

^๗ สทนากลุ่มเฉพาะ นางสาวปณณณัฐา ภูจิตจาวรุ่งษ์, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองกาญจนบุรี, เมื่อวันที่ ๑๓ เดือน กันยายน ๒๕๖๒.

^๘ สทนากลุ่มเฉพาะ นายมณเฑียร สุทธะ, ผู้อำนวยการโรงเรียนช่องพระนาวิทยา อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี, เมื่อวันที่ ๑๓ เดือน กันยายน ๒๕๖๒.

^๙ สทนากลุ่มเฉพาะ นายสิงหา สิทธิกุล, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๒ ตำบลเตาปูน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี, เมื่อวันที่ ๑๓ เดือน กันยายน ๒๕๖๒.

๔.๔ ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย

ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยนี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากการวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบันโดยเชื่อมโยงความรู้จากพระพุทธศาสนาและทุนทางสังคม

กิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย เป็นความร่วมมือของ “บ-ว-ร” ประกอบด้วย สถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา/สถาบันการปกครอง เพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมทางสังคมที่บูรณาการการทำงานในลักษณะเครือข่าย มุ่งเป้าไปที่กลุ่มคนรุ่นใหม่ ชื่อว่า “เครือข่ายคนรุ่นใหม่ด้านทุจริต”

สมาชิกเครือข่ายคนรุ่นใหม่ด้านทุจริต มีเป้าหมายร่วมกันในการส่งเสริมการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย โดยมีการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบและมีปฏิสัมพันธ์กันในเนวราบด้วยความเสมอภาคและเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ “เครือข่ายคนรุ่นใหม่ด้านทุจริต” นี้ มีบทบาทในการรับรู้และเผยแพร่สำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริต/ต่อต้านทุจริตไปสู่ชุมชนและสังคมในเชิงพื้นที่ระดับจุลภาค

ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยนี้ เป็นรูปแบบของกิจกรรมเชิงวิชาการ พร้อมทั้งกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ ในลักษณะของ “กิจกรรมจิตอาสา” ที่แสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสังคม และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างองค์กรชุมชน

กิจกรรมภาควิชาการ เป็นกระบวนการกล่อมเกลாத่างสังคม สร้างวัฒนธรรมต่อต้านการทุจริต ปลูกฝังความพอเพียง มีวินัย ซื่อสัตย์สุจริต มีจิตสาธารณะ จิตอาสา และเสียสละเพื่อส่วนรวม ให้สมาชิกเครือข่ายสามารถคิดแยกแยะระหว่างประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์ส่วนรวม และประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเครื่องมือด้านทุจริต

กิจกรรมภาคปฏิบัติการ เป็นกระบวนการเพื่อเผยแพร่สำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตหรือต่อต้านทุจริตไปสู่ชุมชนและสังคม ซึ่งเริ่มจากชุมชนเล็ก ๆ และขยายไปสู่ชุมชนรอบข้างเป็นระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับภูมิภาคโดยขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เอื้ออำนวย

ทั้งนี้ ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย มีรูปแบบกิจกรรมภาควิชาการและภาคปฏิบัติการ ดังนี้

ภาพที่ ๔.๑

กิจกรรม “เครือข่ายคนรุ่นใหม่ด้านทุจริต” ภาควิชาการ^{๑๐}

- ชื่อกิจกรรม** เครือข่ายคนรุ่นใหม่ด้านทุจริต: ภาควิชาการ
- ลักษณะกิจกรรม** กิจกรรมเชิงวิชาการเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตแก่สมาชิกเครือข่ายคนรุ่นใหม่ด้านทุจริต
- ผู้เข้าร่วมกิจกรรม** อาสาสมัครคนรุ่นใหม่ จำนวน ๕๐ คน
- สถานที่** ห้องประชุมวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

^{๑๐}ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย: “เครือข่ายคนรุ่นใหม่ด้านทุจริต”, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน ๒๕๖๒.

ภาพที่ ๔.๒

กิจกรรม “เครือข่ายคนรุ่นใหม่ต้านทุจริต” ภาคปฏิบัติการ^{๑๑}

ชื่อกิจกรรม เครือข่ายคนรุ่นใหม่ต้านทุจริต: ภาคปฏิบัติการ

ลักษณะกิจกรรม กิจกรรมเชิงปฏิบัติการเพื่อเผยแพร่สำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตหรือต่อต้านทุจริตไปสู่ชุมชนและสังคม

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม ประชาชนทั่วไป จำนวน ๕๐ คน

สถานที่ ชุมชนหมู่ที่ ๔ ตำบลแพงพวย

อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

^{๑๑}ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย: “เครือข่ายคนรุ่นใหม่ต้านทุจริต”, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน ๒๕๖๒.

การประเมินการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย ในลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) ได้ใช้แบบประเมินผลการปฏิบัติการที่มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า ๕ ระดับ (Rating Scale) โดยกำหนดสัญลักษณ์ที่ใช้ในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อความเข้าใจที่ตรงกันในการแปลความหมายข้อมูล ดังนี้

N แทน ประชากร

μ แทน ค่าเฉลี่ย

σ แทน ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

การประเมินการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรม ครอบคลุมการประเมินด้านบริบท (Context Evaluation) การประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) การประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation) และการประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation) มีรายละเอียด ดังนี้

๔.๔.๑ การประเมินด้านบริบท (Context Evaluation)

ผลการประเมินด้านบริบท (Context Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย
ด้านบริบท

(N = ๕๐)

ข้อ	ด้านบริบท	μ	σ	ระดับ
๑	เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับความต้องการของผู้สมัครเข้าร่วมกิจกรรม	๔.๓๒	๐.๖๒๑	มาก
๒	เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน	๔.๕๒	๐.๖๔๖	มากที่สุด
๓	เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับปัญหา อันนำไปสู่ความจำเป็นของการดำเนินกิจกรรม	๔.๐๐	๐.๔๐๔	มาก
รวม		๔.๒๘	๐.๓๔๖	มาก

จากตารางที่ ๔.๑ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินด้านบริบท (Context Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๘ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๒ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๒ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๑ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับความต้องการของผู้สมัครเข้าร่วมกิจกรรม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๒ และข้อ ๓ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับปัญหา อันนำไปสู่ความจำเป็นของการดำเนินกิจกรรม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๐ ตามลำดับ

๔.๔.๒ การประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation)

ผลการประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนา ศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ ๔.๒

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการพัฒนา ศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย ด้านปัจจัยนำเข้า

(N = ๕๐)

ข้อ	ด้านปัจจัยนำเข้า	μ	σ	ระดับ
๑	จำนวนผู้รับสมัครเข้าอบรมมีความเหมาะสม	๓.๘๐	๐.๕๗๑	มาก
๒	จำนวนวิทยากรพิเศษมีความเหมาะสม	๓.๘๖	๐.๕๓๕	มาก
๓	วิทยากรมีทักษะ ความรู้ และท่าทางในการบรรยายด้วย ความสุภาพเหมาะสม	๓.๗๖	๐.๗๗๑	มาก
๔	วิทยากรเปิดโอกาสให้ซักถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น	๔.๐๒	๐.๔๒๘	มาก
๕	ระยะเวลาของกิจกรรมมีความเหมาะสม	๓.๙๔	๐.๔๒๔	มาก
๖	เอกสารประกอบมีความเหมาะสม	๓.๙๖	๐.๗๒๗	มาก
๗	สถานที่ที่ใช้ในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม	๓.๘๒	๐.๗๒๐	มาก
๘	ระบบแสง สี เสียงที่นำมาใช้ มีความเหมาะสม	๓.๗๖	๐.๗๗๑	มาก
๙	การจัดการเดินทางไปสถานที่ทำกิจกรรมภาคปฏิบัติการณ์ ความเหมาะสม	๓.๙๐	๐.๔๖๓	มาก

ตารางที่ ๔.๒ (ต่อ)

ข้อ	ด้านปัจจัยนำเข้า	μ	σ	ระดับ
๑๐	สถานที่ทำกิจกรรมภาคปฏิบัติการมีความเหมาะสม	๓.๙๐	๐.๔๑๖	มาก
๑๑	ระยะเวลาการทำกิจกรรมภาคปฏิบัติการมีความเหมาะสม	๓.๙๖	๐.๔๙๓	มาก
๑๒	ขั้นตอนการปฏิบัติงานภาคปฏิบัติการมีความเหมาะสม	๓.๘๖	๐.๕๓๕	มาก
รวม		๓.๘๘	๐.๓๑๗	มาก

จากตารางที่ ๔.๒ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๘ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๔ วิทยากรเปิดโอกาสให้ซักถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๒ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๖ เอกสารประกอบมีความเหมาะสม และข้อ ๑๑ ระยะเวลาการทำกิจกรรมภาคปฏิบัติการมีความเหมาะสม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๙๖ และข้อ ๕ ระยะเวลาของกิจกรรมมีความเหมาะสม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๔ ตามลำดับ

๔.๔.๓ การประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation)

ผลการประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนา ศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ ๔.๓

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการพัฒนา ศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย
ด้านกระบวนการ

(N = ๕๐)

ข้อ	ด้านกระบวนการ	μ	σ	ระดับ
๑	การจัดกิจกรรมตามกำหนดเวลา/ตารางที่วางไว้	๓.๙๐	๐.๗๓๕	มาก
๒	เนื้อหาภาคทฤษฎีสอดคล้องกับเป้าประสงค์	๓.๘๒	๐.๗๒๐	มาก
๓	กระบวนการจัดลำดับขั้นกิจกรรมมีความเหมาะสม	๓.๘๐	๐.๗๐๐	มาก
๔	มีการจัดลำดับขั้นของเนื้อหาภาคทฤษฎีได้อย่างเหมาะสม	๓.๘๒	๐.๗๒๐	มาก
๕	การจัดกิจกรรมภาคปฏิบัติการสอดคล้องกับเป้าประสงค์	๓.๖๔	๐.๙๔๒	มาก
๖	คณะทำงานดำเนินงานด้วยมนุษย์สัมพันธ์ที่ดี	๓.๘๒	๐.๗๒๐	มาก
๗	คณะทำงานช่วยประสานระหว่างผู้เข้าร่วมกิจกรรมและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เป็นอย่างดี	๓.๗๖	๐.๗๗๑	มาก
๘	คณะทำงานดำเนินงานตามขั้นตอนที่กำหนดไว้	๓.๗๐	๐.๙๐๙	มาก
๙	คณะทำงานมีกระบวนการในการบริหารจัดการที่ดี	๓.๘๘	๐.๕๒๑	มาก

ตารางที่ ๔.๓ (ต่อ)

ข้อ	ด้านกระบวนการ	μ	σ	ระดับ
๑๐	คณะทำงานช่วยแก้ไขปัญหาคูสมรรถที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานได้เป็นอย่างดี	๔.๑๘	๐.๖๙๑	มาก
รวม		๓.๘๓	๐.๓๓๗	มาก

จากตารางที่ ๔.๓ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๓ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๑๐ คณะทำงานช่วยแก้ไขปัญหาคูสมรรถที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานได้เป็นอย่างดี อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๘ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๑ การจัดกิจกรรมตามกำหนดเวลา/ตารางที่วางไว้ อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๙๐ และข้อ ๙ คณะทำงานมีกระบวนการในการบริหารจัดการที่ดี อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๘ ตามลำดับ

๔.๔.๔ การประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation)

ผลการประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ ๔.๔

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย
ด้านผลผลิต

(N = ๕๐)

ข้อ	ด้านผลผลิต	μ	σ	ระดับ
๑	การพัฒนาความรู้ด้านการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตที่ได้รับจากภาค ทฤษฎี	๓.๘๒	๐.๓๒๐	มาก
๒	การพัฒนาความรู้ด้านการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตที่ได้รับจากภาค ปฏิบัติการ	๓.๗๒	๐.๔๗๐	มาก
๓	การพัฒนาทักษะวางแผนงานแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ	๔.๔๖	๐.๖๔๖	มาก
๔	การพัฒนาทักษะความสัมพันธ์และกระบวนการกลุ่ม	๔.๒๒	๐.๖๔๘	มาก
๕	การพัฒนาประสบการณ์การทำงานเป็นเครือข่าย	๔.๐๒	๐.๔๑๕	มาก
รวม		๔.๐๕	๐.๔๖๙	มาก

จากตารางที่ ๔.๔ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๓ การพัฒนาทักษะวางแผนงานแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๖ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๔ การพัฒนาทักษะความสัมพันธ์และกระบวนการกลุ่ม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๒ และข้อ ๕ การพัฒนาประสบการณ์การทำงานเป็นเครือข่าย อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๒ ตามลำดับ

๔.๓.๕ การสะท้อนผลการประเมินเป็นภาพรวม

ผลการประเมินการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย ทั้งในส่วนของ การประเมินบริบท (Context Evaluation) การประเมินปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) การประเมินผลผลิต (Product Evaluation) สามารถสะท้อนผลการประเมินเป็นภาพรวม ดังนี้

ตารางที่ ๔.๕

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย
โดยภาพรวม

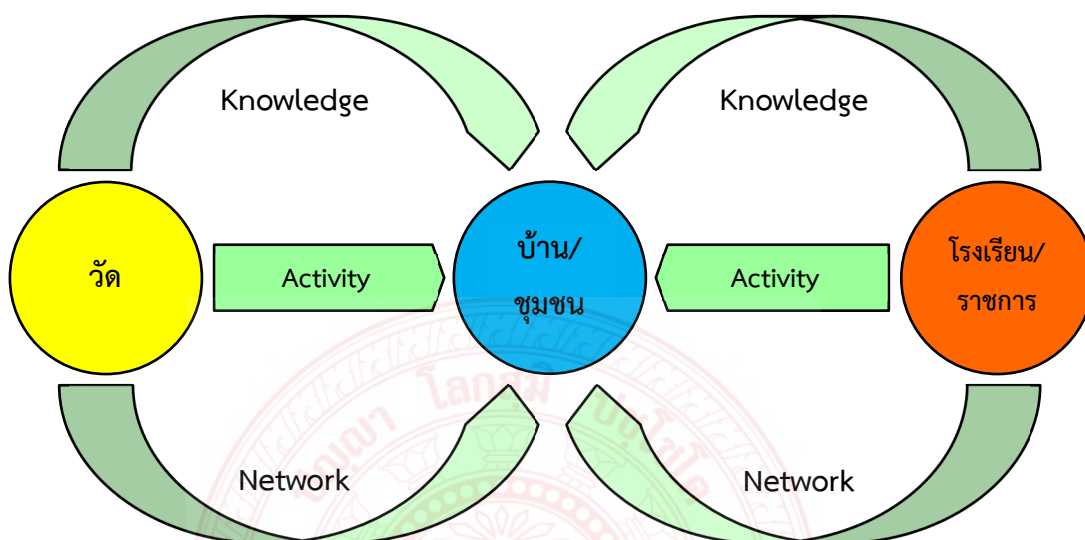
(N = ๕๐)

ผลการประเมินการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด)					
ด้าน	ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคม ในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตใน สังคมไทย	μ	σ	ระดับ	
๑	บริบท (Context Evaluation)	๔.๒๘	๐.๓๔๖	มาก	
๒	ปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation)	๓.๘๘	๐.๓๑๗	มาก	
๓	กระบวนการ (Process Evaluation)	๓.๘๓	๐.๓๓๗	มาก	
๔	ผลผลิต (Product Evaluation)	๔.๐๕	๐.๔๖๙	มาก	
รวม		๔.๐๑	๐.๒๙๘	มาก	

จากตารางที่ ๔.๕ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินการปฏิบัติการต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๑ โดยเรียงลำดับด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดไปหาด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ ด้านบริบท (Context Evaluation) อยู่ในระดับมาก ๔.๒๘ ด้านผลผลิต (Product Evaluation) อยู่ในระดับมาก ๔.๐๕ ด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) อยู่ในระดับมาก ๓.๘๘ และด้านกระบวนการ (Process Evaluation) อยู่ในระดับมาก ๓.๘๓ ตามลำดับ

๔.๓ องค์ความรู้จากการวิจัย

ภาพที่ ๔.๓
องค์ความรู้จากการวิจัย^{๑๒}

การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน พบว่า มีลักษณะเป็นการขับเคลื่อนกิจกรรมทางสังคมโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสถาบันทางสังคมที่บูรณาการการทำงานในลักษณะเครือข่าย “บ-ว-ร” ประกอบด้วย สถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา/สถาบันการปกครอง ขับเคลื่อนกิจกรรมทางสังคมที่บูรณาการการทำงานในลักษณะเครือข่าย โดยมุ่งเป้าไปที่กลุ่มคนรุ่นใหม่ ทั้งนี้ กิจกรรม (ต้นแบบ) การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย ที่เรียกว่า กิจกรรมเครือข่ายคนรุ่นใหม่ด้านทุจริต เป็นรูปแบบของกิจกรรมจิตอาสาที่แสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมเชิงวิชาการ ที่เป็นกระบวนการกล่อมเกลாதงสังคม สร้างวัฒนธรรมต่อต้านการทุจริต ปลูกฝังความพอเพียง มีวินัย ซื่อสัตย์สุจริต มีจิตสาธารณะ จิตอาสา และเสียสละเพื่อส่วนรวม ให้สมาชิกเครือข่ายสามารถคิดแยกแยะระหว่างประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์ส่วนรวม และประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเครื่องมือด้านทุจริตเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตแก่สมาชิกเครือข่ายคนรุ่นใหม่ด้านทุจริต และกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ ที่เน้นการเผยแพร่สำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตหรือต่อต้านทุจริตไปสู่ชุมชนและสังคม ซึ่งเริ่มจากชุมชนเล็ก ๆ และขยายไปสู่ชุมชนรอบข้างเป็นระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับภูมิภาคโดยขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เอื้ออำนวยเพื่อเผยแพร่สำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตหรือต่อต้านทุจริตไปสู่ชุมชนและสังคม

^{๑๒}สังเคราะห์โดยคณะผู้วิจัย.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

แผนงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) ศึกษารูปแบบของการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา (๒) ศึกษารูปแบบของกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน (๓) ศึกษารูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (๔) วิเคราะห์แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน (๕) นำเสนอต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย โดยการวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ตามรูปแบบการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ การวิเคราะห์เนื้อหาจากกรณีศึกษาของโครงการย่อยทั้ง ๓ โครงการ และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิจากสถาบันครอบครัว สถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันการศึกษา/การปกครอง ด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง จำนวน ๘ รูป/คน ซึ่งวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา และแบบประเมินผลปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย จากอาสาสมัครผู้เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน ๕๐ คน ซึ่งวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติ คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

แผนงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรม และค่านิยมสุจริตในสังคมไทย สามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

๕.๑.๑ รูปแบบของการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา

รูปแบบของการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา ได้แก่ รูปแบบของเครือข่ายสัมพันธ์ทางสังคม ที่เรียกว่า เครือข่ายครอบครัวสุจริตวิถีพุทธ ที่มุ่งขับเคลื่อนการทำงานระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องระดับพื้นที่จากเล็กไปหาใหญ่ โดยอาศัยโครงสร้าง ความปรองดองสมานฉันท์ที่ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หมู่บ้านรักษาศีล ๕ เป็นฐาน ทั้งนี้ เครือข่ายครอบครัวสุจริตวิถีพุทธ มีวิสัยทัศน์ คือ เสริมสร้างค่านิยมและวิถีชีวิตสุจริตแนวพุทธ และมี พันธกิจ คือ การเสริมสร้างค่านิยมสุจริตแก่เด็กและเยาวชน และสนับสนุนการทำกิจกรรมทางสังคมที่มีคุณภาพ และมีภารกิจหลัก คือ (๑) ส่งเสริมสร้างความปรองดองสามัคคีอย่างต่อเนื่องด้วยกิจกรรม จิตสาธารณะ (๒) ส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและสร้างภูมิคุ้มกันสังคมอยู่เย็นเป็นสุข (๓) ส่งเสริมการสร้างภูมิคุ้มกันครอบครัวอบอุ่นโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกใน ครอบครัว (๔) ส่งเสริมการเผยแพร่องค์ความรู้การคิดวิเคราะห์วิธีใช้คำพูดในเชิงบวก และ (๕) ส่งเสริม การรักษาสภาพและภูมิคุ้มกันยาเสพติดด้วยวิถีครอบครัวอบอุ่น

๕.๑.๒ รูปแบบของกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน

รูปแบบของกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน ได้แก่ รูปแบบของการ กระตุ้นให้เยาวชนเกิดความสนใจเรื่องความซื่อสัตย์สุจริต โดยมีโรงเรียน/สถานศึกษาเป็นสถาบันที่ทำ หน้าที่ให้การศึกษาอบรม สร้างนิสัย ให้ความรู้ ควบคู่กับการพัฒนาทักษะทางด้านปัญญา และมี องค์กรทางศาสนาต่าง ๆ ทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนการสร้างลักษณะนิสัยความซื่อสัตย์สุจริต บน พื้นฐานของความศรัทธาเชื่อในสิ่งที่ดีจนปฏิบัติเป็นกิจนิสัย ประกอบด้วย (๑) การสร้างค่านิยมสุจริต ให้กับเยาวชนโดยเริ่มจากครอบครัว (๒) การสร้างความซื่อสัตย์สุจริตจากการสร้างนิสัยความซื่อสัตย์ สุจริตตั้งแต่แรกเกิดโดยแบบอย่างทางความประพฤติของคนในครอบครัว (๓) การปลูกฝังความ ซื่อสัตย์สุจริตให้แก่เยาวชนโดยความร่วมมือของสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบัน สังคมอื่น ๆ ด้วย (๔) การพัฒนาผู้เรียนของสถาบันการศึกษาให้เกิดความองอาจในทุก ๆ ด้านอย่างมี ดุลยภาพ และ (๕) การขับเคลื่อนกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชนด้วยกิจกรรม ปลูกฝังจิตสำนึกความซื่อสัตย์สุจริต

๕.๑.๓ รูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

รูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ รูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามแผนปฏิบัติการป้องกันการทุจริต คือ การสร้างอุดมการณ์ การก่อรูปเครือข่าย การพัฒนาศักยภาพ การวางแผน การส่งเสริมและดำเนินการ และการสรุปทบทวนประเมินผล ตามกระบวนการดำเนินงาน ดังนี้ (๑) การเลือกคนดีเป็นผู้บริหาร (๒) การใช้ระบบการตรวจสอบการปฏิบัติงาน (๓) การสนับสนุนการให้บริการข้อมูลต่าง ๆ แก่ประชาชน (๔) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน (๕) การสร้างหน่วยงานกลางรองรับการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม (๖) การจัดสรรงบประมาณสำหรับการป้องกันและปราบปรามการทุจริต (๗) การสร้างเครือข่ายภาคประชาชนที่มาจากทุกภาคส่วน (๘) การสร้างความเข้าใจและเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับเด็กและเยาวชน (๙) การส่งเสริมให้เยาวชนมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา และ (๑๐) การสร้างสังคมสุจริตธรรม

๕.๑.๔ แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน

แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน พบว่า มีลักษณะเป็นการขับเคลื่อนกิจกรรมทางสังคมโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสถาบันทางสังคมที่บูรณาการการทำงานในลักษณะเครือข่าย และมุ่งเป้าไปที่กลุ่มคนรุ่นใหม่ ชื่อว่า “เครือข่ายคนรุ่นใหม่ต้านทุจริต” โดยสมาชิกเครือข่ายคนรุ่นใหม่ต้านทุจริต มีเป้าหมายร่วมกันในการส่งเสริมการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย โดยมีการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบและมีปฏิสัมพันธ์กันในแนวราบด้วยความเสมอภาคและเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง และมีบทบาทในการรับรู้และเผยแพร่สำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริต/ต่อต้านทุจริตไปสู่ชุมชนและสังคมในเชิงพื้นที่ระดับจุลภาค

๕.๑.๕ ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย

ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย พบว่า เป็นรูปแบบของกิจกรรมเชิงที่เป็นกระบวนการกล่อมเกลாத่างสังคม สร้างวัฒนธรรมต่อต้านการทุจริต ปลูกฝังความพอเพียง มีวินัย ซื่อสัตย์สุจริต มีจิตสาธารณะ จิตอาสา และเสียสละเพื่อส่วนรวม ให้สมาชิกเครือข่ายสามารถคิดแยกแยะระหว่างประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์ส่วนรวม และประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเครื่องมือต้านทุจริต พร้อมทั้งกิจกรรมเชิงปฏิบัติการในลักษณะของกิจกรรมจิตอาสา ที่เป็นกระบวนการเพื่อเผยแพร่สำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตหรือต่อต้านทุจริตไปสู่ชุมชนและสังคม แสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสังคม และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างองค์กรชุมชน

๕.๒ อภิปรายผล

แผนงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย พบประเด็นที่น่าสนใจสำหรับการอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

กิจกรรมการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสถาบันทางสังคม ได้แก่ “กิจกรรมเครือข่ายคนรุ่นใหม่ต้านทุจริต” ในรูปแบบของกิจกรรมจิตอาสาที่แสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมเชิงวิชาการเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตแก่สมาชิกเครือข่ายคนรุ่นใหม่ต้านทุจริต และกิจกรรมเชิงปฏิบัติการเพื่อเผยแพร่สำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตหรือต่อต้านทุจริตไปสู่ชุมชนและสังคม แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า สถาบันทางสังคมที่สำคัญ ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการปกครอง/การศึกษา ล้วนเป็นสถาบันหลักของสังคมไทยที่เป็นสายใยยึดเหนี่ยวชุมชนมาแต่อดีต ที่ก่อให้เกิดการเกื้อกูลสนับสนุนซึ่งกันและกัน ช่วยให้สังคมไทยดำรงอยู่อย่างสันติสุขมาช้านาน มาใช้ในการพัฒนาและแก้ปัญหาในระดับชุมชน ลักษณะสามประสาน เพื่อร่วมมือบำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชนอย่างเกื้อกูลกัน โดยสถาบันครอบครัว (บ้าน) ประกอบด้วย ชาวบ้าน และกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในชุมชน และสถาบันศาสนา (วัด) ประกอบด้วย เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และกลุ่มหรือชมรมทางศาสนา และสถาบันการปกครองหรือราชการ/การศึกษา (ราชการ/โรงเรียน) ประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐทุก ๆ ส่วนงานในชุมชน/องค์กรทางการศึกษา ประกอบด้วย บุคลากรทางการศึกษา ทั้งในโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย และองค์กรทางการศึกษาอื่น ๆ ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ จำเป็นต้องมีสถานะในการเป็นสถาบันหลักในชุมชนขับเคลื่อนกลไกในการพัฒนาและสร้างชุมชนให้เข้มแข็งต่อต้านการทุจริตทุกรูปแบบ และเสริมสร้างค่านิยมสุจริต โดยทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนาตัดสินใจ แก้ปัญหา โดยกำหนดแผนแม่บทชุมชน ด้วยการร่วมกันคิด ร่วมกันสร้าง และร่วมกันบริหารจัดการในรูปแบบภาคีเครือข่าย ดังกล่าวข้างต้นนี้ สอดคล้องกับที่ **ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ^๑** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเพื่อเสริมสร้างความซื่อตรงในสังคมไทย” จากผลการวิจัยพบว่า สังคมไทยมีปัญหาและมีความบกพร่องในความซื่อตรงที่ดำรงอยู่ในทุกแวดวง ในทุกกลุ่มทุกภาคส่วน โดยที่ความไม่ซื่อสัตย์ซื่อตรงของผู้นำหรือบุคลากรทางการเมือง และเจ้าหน้าที่ภาครัฐนั้น จะถูกสะท้อนออกสู่สังคมหรือสาธารณะมากกว่าบุคคลทั่วไป โดยส่วนใหญ่แล้วไม่ได้รับการลงโทษ ทั้งทางกฎหมาย และการลงโทษทางสังคมแต่อย่างใด ในขณะที่ สถาบันหลักของสังคมทั้งสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนายังขาดความเข้มแข็งในการปลูกฝังหล่อหลอมกล่อมเกลาสมาชิกในสังคม ด้วยสาเหตุหลักจากระบบการศึกษาและการเรียนรู้ทั้งในและนอกยังไม่เอื้อและไม่เหมาะสม และสอดคล้องกับที่

^๑ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, “การศึกษาเพื่อเสริมสร้างความซื่อตรงในสังคมไทย”, รายงานการวิจัย, (สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า), ๒๕๕๔, หน้า ๑๗๑.

ศิริพร ปัญญาเสน^๒ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาพพจน์ของความสุจริตและความโปร่งใสของประชาคมในองค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย จังหวัดลำปาง” จากผลการวิจัยพบว่า ด้านความสุจริตและความโปร่งใสในการทำงานของคณะกรรมการประชาคมหมู่บ้าน ในงานด้านโครงสร้างพื้นฐานของ องค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย จังหวัดลำปาง ในมุมมองทั้งโดยตัวประชาคมเองและประชาชน มีความพึงพอใจในการทำงานสามารถได้มีโอกาสแสดงบทบาทและความสามารถที่ตนเองมีในงานของ องค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย อย่างเต็มที่ เต็มศักยภาพ ทำให้ประชาชนเชื่อมั่น ศรัทธาและให้ความไว้วางใจเข้าร่วมในการดำเนินงานด้วยความสุจริตและความโปร่งใส และสอดคล้องกับที่ **ไมตรี สุวรรณไตรย์**^๓ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างคุณธรรมนักเรียนภายใต้โมเดลโรงเรียนสุจริต โรงเรียนบ้านโป่งงาม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาแม่ฮ่องสอน” จากผลการวิจัยพบว่า การจัดกิจกรรมการเสริมสร้างคุณธรรมนักเรียนภายใต้โมเดลโรงเรียนสุจริตโรงเรียนบ้านโป่งงามนั้น มี ๓ แนวทาง ประกอบด้วย การอบรมเชิงปฏิบัติการ การนิเทศติดตาม และกิจกรรมเสริมสร้างคุณธรรมนักเรียน ซึ่งมีกิจกรรมย่อยต่าง ๆ อาทิเช่น กิจกรรมจิตอาสา เป็นต้น และสอดคล้องกับที่ **คณะกรรมการฝ่ายวิจัยโรงเรียนสุจริต โรงเรียนวิสุทธิกษัตริย์**^๔ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาารูปแบบกิจกรรมต้นกล้าศรีวิสุทธิเพื่อพัฒนาคุณลักษณะสุจริตของนักเรียนโรงเรียนวิสุทธิกษัตริย์ จังหวัดสมุทรปราการ” จากผลการวิจัยพบว่า รูปแบบกิจกรรมต้นกล้าศรีวิสุทธิเพื่อพัฒนาคุณลักษณะสุจริตของนักเรียนโรงเรียนวิสุทธิกษัตริย์ จังหวัดสมุทรปราการ มีองค์ประกอบต่าง ๆ หลายประการ เช่น กระบวนการจัดกิจกรรม บทบาทครู บทบาทนักเรียน เป็นต้น และการส่งเสริมคุณลักษณะสุจริตของนักเรียนโรงเรียนวิสุทธิกษัตริย์โดยใช้กิจกรรมต้นกล้าศรีวิสุทธิ ประกอบไปด้วยกิจกรรม ๕ ต้นกล้า คือ ต้นกล้าเสี่ยงตามสาย ต้นกล้า ๓ ตรวจ ต้นกล้าของหายได้คืน ต้นกล้าแนะแนวอาชีพอิสระพอเพียง และต้นกล้า ๑ ห้องเรียน ๑ จิตอาสา ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวส่งผลให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่แสดงถึงคุณลักษณะสุจริตด้านทักษะกระบวนการคิด ด้านการมีวินัย ด้านซื่อสัตย์สุจริต ด้านอยู่อย่างพอเพียง และด้านจิตสาธารณะ และ

^๒ศิริพร ปัญญาเสน, “ภาพพจน์ของความสุจริตและความโปร่งใสของประชาคมในองค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย จังหวัดลำปาง”, รายงานการวิจัย, (วิทยาลัยปกครองส่วนท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น), ๒๕๕๑, หน้า ก-ข.

^๓ไมตรี สุวรรณไตรย์, “การเสริมสร้างคุณธรรมนักเรียนภายใต้โมเดลโรงเรียนสุจริต โรงเรียนบ้านโป่งงาม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาแม่ฮ่องสอน”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร), ๒๕๕๔, หน้า ก-ข.

^๔คณะกรรมการฝ่ายวิจัยโรงเรียนสุจริต โรงเรียนวิสุทธิกษัตริย์, “การพัฒนาารูปแบบกิจกรรมต้นกล้าศรีวิสุทธิเพื่อพัฒนาคุณลักษณะสุจริตของนักเรียนโรงเรียนวิสุทธิกษัตริย์ จังหวัดสมุทรปราการ”, รายงานการวิจัย, (ฝ่ายวิจัย โรงเรียนวิสุทธิกษัตริย์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๖ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ), ๒๕๕๔, หน้า ก-ข.

สอดคล้องกับที่ พระเด่นชัย เมตติโก^๕ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวคิดเรื่องกายสุจริตในพระพุทธศาสนาเถรวาท” จากผลการวิจัยพบว่า รูปแบบและการพัฒนากายสุจริตในสังคมไทยตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทมี ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะการพัฒนามนุษย์ด้วยหลักกายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา และอีกลักษณะคือการพัฒนาสิ่งแวดล้อมรอบตัวมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์กันในฐานะเกื้อกูลเป็นมิตรกันโดยใช้เกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมที่ดี (ความดี) และพฤติกรรมที่ไม่ดี (ความชั่ว) ของชีวิตมนุษย์ในสังคมไทย และข้อค้นพบสำคัญของการวิจัยครั้งนี้ คือ การประยุกต์หลักกายสุจริตในสังคมไทยปัจจุบันสามารถควบคุมพฤติกรรมและพัฒนาทางร่างกายและจิตใจของตนเองได้สุจริต จึงทำให้สังคมมนุษย์อยู่อย่างสงบสุข ภายใต้กฎระเบียบวินัย และกฎเกณฑ์ของสังคม และสอดคล้องกับที่ นพมาศ คงมีสุข^๖ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ผลการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวเพื่อพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนเทศบาล ๓ วัดชัยมงคล จังหวัดอ่างทอง” จากผลการวิจัยพบว่า ภายหลังการทดลอง นักเรียนกลุ่มทดลองมีจริยธรรมสูงขึ้นกว่ากลุ่มควบคุมและกลุ่มควบคุมที่ได้รับข้อเสนอแนะ และสอดคล้องกับที่ คณะกรรมการฝ่ายวิจัย โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สตรีวิทยา พุทธมณฑล^๗ ได้ศึกษา วิจัยเรื่อง “คุณลักษณะสุจริตของนักเรียนโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สตรีวิทยา พุทธมณฑล” จากผลการวิจัยพบว่า ตัวชี้วัดด้านจิตสาธารณะเป็นประเด็นที่ควรได้รับการพัฒนาให้เกิดขึ้นควบคู่กับตัวชี้วัดด้านการมีวินัยและการอยู่อย่างพอเพียง และสอดคล้องกับที่ พิศมัย เทียนทอง^๘ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การดำเนินการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียนโรงเรียนบ้านเขามะกา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสระแก้ว เขต ๑” จากผลการวิจัยพบว่า ผลจากการดำเนินการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริตทำให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงดีขึ้น และผลการปฏิบัติตนของนักเรียนด้านความซื่อสัตย์สุจริต พบว่า มีความซื่อสัตย์สุจริตทั้งด้านกาย วาจา และใจ

^๕พระเด่นชัย เมตติโก, “แนวคิดเรื่องกายสุจริตในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖, หน้า ก-ข.

^๖นพมาศ คงมีสุข, “ผลการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวเพื่อพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนเทศบาล ๓ วัดชัยมงคล จังหวัดอ่างทอง”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช), ๒๕๕๖, หน้า ง.

^๗คณะกรรมการฝ่ายวิจัย โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สตรีวิทยา พุทธมณฑล, “คุณลักษณะสุจริตของนักเรียนโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สตรีวิทยา พุทธมณฑล”, รายงานการวิจัย, (ฝ่ายวิจัย โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สตรีวิทยา พุทธมณฑล สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต ๑), ๒๕๕๓, หน้า ก.

^๘พิศมัย เทียนทอง, “การดำเนินการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียนโรงเรียนบ้านเขามะกา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสระแก้ว เขต ๑”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยปทุมธานี), ๒๕๕๓, หน้า ก.

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

แผนงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย คือ ควรส่งเสริมการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยโดยอาศัยโครงการสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา “หมู่บ้านรักษาศีล ๕” เป็นฐาน

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากข้อจำกัดเรื่องขอบเขตด้านระยะเวลา การเข้าถึงประชากรกลุ่มตัวอย่าง ตลอดจนขอบเขตด้านงบประมาณ ดังนั้น ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปที่สร้างผลกระทบต่อการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในกว้างขวางยิ่งขึ้น คือ ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย ในลักษณะแผนงานวิจัยต่อเนื่อง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือทั่วไป:

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. ความรู้ศาสนาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๔.

กรมการศึกษานอกโรงเรียน. การปฏิรูปการเรียนรู้การศึกษานอกระบบ. กรุงเทพมหานคร: กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน, ๒๕๔๓.

_____. แนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๖.

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. คุณธรรมและจริยธรรมหัวใจของข้าราชการ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๓.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือการจัดกระบวนการเรียนรู้หน้าที่พลเมืองศีลธรรมระดับประถมศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔.

_____. แนวคิดการนิเทศช่วยเหลือโรงเรียนปฏิรูปการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๑.

_____. แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อุษาการ, ๒๕๔๗.

กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด. แผนพัฒนาจังหวัดเพชรบุรี พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๖๔. เพชรบุรี: กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดเพชรบุรี, ๒๕๕๗.

_____. แผนพัฒนาจังหวัดเพชรบุรี พ.ศ.๒๕๕๗-๒๕๖๐ (ฉบับทบทวน). เพชรบุรี: กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดเพชรบุรี, ๒๕๕๗.

กุลธน ธนาพงศ์. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔.

เกรียงไกร เจียมบุญศรี และจักร อินทจักร. คู่มือการบริหารทรัพยากรบุคคล. กรุงเทพมหานคร: บิ๊กแบงก์, ๒๕๔๔.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เกิด ธนชาติ. **คู่มือคลังปรัยัติธรรม**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิอิทธิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ จังหวัดราชบุรี. **แผนพัฒนาจังหวัดราชบุรี พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๔**. ราชบุรี: คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ จังหวัดราชบุรี, ๒๕๖๐.
- โครงการพัฒนาดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย. **รายงานการศึกษาระดับสมบูรณ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๗.
- จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- จำลอง ดิษยวณิช. **จิตวิทยาของความดับทุกข์**. เชียงใหม่: กลางเวียงการพิมพ์, ๒๕๔๔.
- จิรัช วิระสย และคณะ. **รัฐศาสตร์ทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐.
- เฉลิมพงศ์ มีสมนัย. **วิธีการและเทคนิคการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๑.
- เฉลียว บุญยงค์. **การศึกษาชีวิตครอบครัว**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐.
- เฉลียว บุรีภักดี และคนอื่น ๆ. **ชุดการศึกษาค้นคว้าวิชา ๒๕๕๓๑๐๑ ทฤษฎีระบบและการประยุกต์ใช้ในการพัฒนา**. เพชรบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๕๓.
- ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี. **คู่มือองค์การแห่งความเป็นเลิศ**. กรุงเทพมหานคร: ปัญญาชน, ๒๕๕๑.
- ชำเลื่อง วุฒิจันทร์. **การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และกิจการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๖๖.
- ชูชีพ พุทธประเสริฐ. **การพัฒน่องค์การเทคนิคการบริหารการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒.
- ชูวงศ์ ฉายะบุตร และม่งหมาย ชื่อดรง. **สาระการเรียนรู้พื้นฐาน หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และดำเนินชีวิตในสังคม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ช่วงชั้นที่ ๓ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๘.
- ชูวงศ์ ฉายะบุตร. **การปกครองท้องถิ่นไทย**. กรุงเทพมหานคร: สมาคมนิสิตเก่ารัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- เชาว์ โรจนแสง. **แนวคิด การวางแผน และระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๑.
- ณรงค์วิทย์ แสนทอง. **มารู้จัก COMPETENCY กันเถอะ**. กรุงเทพมหานคร: เอช. อาร์. เซ็นเตอร์, ๒๕๔๗.

บรรณานุกรม (ต่อ)

ณัฐพันธ์ เขจรนันท์. การจัดการทรัพยากรบุคคล. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

_____. พฤติกรรมองค์การ. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๑.

ดวงเดือน พันธมนาวิน. ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม: การวิจัยและพัฒนาบุคคล. กรุงเทพมหานคร: โครงการ
ส่งเสริมเอกสารวิชาการสำนักงานกิจการ โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๔๔.

ตุลามาหาสุธานนท์. หลักการจัดการ หลักการบริหาร. กรุงเทพมหานคร: อินโนกราฟิกส์, ๒๕๔๕.

เต็มศักดิ์ ทองอินทร์. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. พระนครศรีอยุธยา: ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ทินพันธุ์ นาคะตะ. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: หจก. สหยาบสื่อการพิมพ์,
๒๕๔๓.

ทิพวรรณ หล่อสุวรรณ. ทฤษฎีองค์การสมัยใหม่. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ดี. เค. ปริ้นต์ติ้งเวิลด์ จำกัด,
๒๕๕๐.

ธีรยุทธ์ หล่อเลิศรัตน์. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์: ภูมูแห่งความสำเร็จในการปฏิรูปราชการ.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศรีเมืองการพิมพ์, ๒๕๔๓.

บุญมี แทนแก้ว. ความจริงของชีวิต. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒.

_____. จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.

ประกอบ กรรณสูตร. สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ด้าน
สุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒.

ประภาศรี สีหอำไพ. พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ประสิทธิ์ โฆวิไลกุล, กฎหมายแพ่งหลักทั่วไป: คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา
๔-๑๔. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๘.

ปวย อังภากรณ์. ทักษะว่าด้วยการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลด์คิมทอง, ๒๕๔๕.

ฝ่ายโครงการและวิจัย วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา. คุณธรรมแห่งความเป็นพลเมืองดีของ
นักศึกษาวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จ
เจ้าพระยา, ๒๕๔๖.

พงศ์สันท์ ศรีสมทรัพย์ และชลิดา ศรมณี. หลักการจัดองค์การและการจัดการ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพ-
มหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดแสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๔๑.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์. **จิตวิทยาครอบครัว**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๕.
- พระคันธสาราภิวังศ์ (สมลักษณ์ คนธสาโร). **อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี (แปล)**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๖.
- พระเทพดิลก (ระแบบ จิตภาโณ). **นิเทศธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: บริษัท แปดสิบเจ็ด (๒๕๔๕) จำกัด, ๒๕๔๘.
- _____. **อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวโกวาท**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘.
- พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณโณ). **การพัฒนาจิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต). **วิถีแห่งชาวพุทธและหลักการปฏิบัติของชาวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาวิเคราะห์พุทธศาสนา (คำวัด)**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและบันลือธรรม, ๒๕๔๘.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ). **คำถาม-คำตอบ เรื่องวิปัสสนากรรมฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- _____. **หลักปฏิบัติสมณะวิปัสสนากรรมฐาน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๑.
- _____. **การศึกษา: เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.
- _____. **จริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๓.
- _____. **จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๙.
- _____. **ธรรมกับสังคมไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๑.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ พระคาถาธรรมบท เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๖.

บรรณานุกรม (ต่อ)

พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปนโน). **อภิธัมมัตถวินิยาวัตนี**. กาญจนบุรี: ม.ป.พ., ๒๕๕๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. นนทบุรี: โรงพิมพ์เพิ่มทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๕๓.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพฯ มหานคร: บริษัท ธนรัชการพิมพ์, ๒๕๕๓.

_____. **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒.

_____. **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.

พระพรหมมุนี (ปู่ สุจินโณ). **ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระพรหมมุนี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ร่มธรรม, ๒๕๔๓.

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร). **วิปัสสนาที่ปณี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.

พระพุทธรังษี (บุญมา ธีปธมโม). **ทีปธรรม: เทศนา โอวาท คติธรรม**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๕.

พระมหาอดิสร ธีรสีโล. **คุณธรรมสำหรับครู**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐.

พระสัทธัมมโชติกะ ธีมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๑-๒-๖, จูฬอภิธรรมิกะตรี**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ การพิมพ์, ๒๕๔๖.

พทยา สายหู. **กลไกของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พินิจ รักทองหล่อ. **ธรรมานุกรมธรรมโฆษณ์ ฉบับประมวลธรรม เล่ม ๓**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ, ๒๕๔๐.

พิภพ วังเงิน. **พฤติกรรมองค์กร**. กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น, ๒๕๔๗.

พิมพ์มล พลเวียง. **ทิศทางและรูปแบบการจัดสวัสดิการสังคมของประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เทพเพ็ญวานิชย์, ๒๕๔๙.

พุทธทาสภิกขุ. **ตัวถูกของกฎฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

_____. **วิธีแก้ปัญหาชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงธรรม, ม.ป.ป.

_____. **สมาธิและวิปัสสนาตามธรรมชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๙.

พูนสุข ช่วยทอง. **ครอบครัวและคุณภาพเด็ก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิฑูรย์การปก, ๒๕๔๘.

เพ็ญแข ประจันปัจฉินีก และคณะ. **การยกระดับคุณธรรมจริยธรรมของสังคมไทยเพื่อการปฏิรูป สังคม: แนวทางและการปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๑.

บรรณานุกรม (ต่อ)

ไพฑูรย์ สีนลาร์ตัน. **ความรู้คู่คุณธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **เบญจศีลและเบญจธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. **มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. **มิลินทปัญหา ฉบับแปลในมหามกุฏราชวิทยาลัย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๓ ตอน ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____. **อภิธัมมัตถสังคหบาลีและอภิธัมมัตถวินิฎฎิกา ฉบับแปลเป็นไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยรามคำแหง. **แผนพัฒนาบุคลากรของมหาวิทยาลัยรามคำแหง ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๕**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๒.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. **ประมวลสาระชุดวิชาทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๔.

_____. **มนุษย์กับอารยธรรม (ฉบับปรับปรุง) หน่วยที่ ๑-๗**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๒.

_____. **องค์การและการจัดการ**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๓.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖.

รุจิร ภูสาระ. **แบบเรียนแนวหน้าชุดพัฒนากระบวนการหลักสูตรใหม่ กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ๖**. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๓.

วิเชียร วิทยาอุดม. **ทฤษฎีองค์การ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนธัช การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๔.

วิวัฒน์ ชัดติยะมาน. **เอกสารประกอบการสอนวิชาคุณลักษณะและจรรยาบรรณครู**. สงขลา: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๙.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. **ความหมายของการพัฒนา คำที่มีความหมายใกล้เคียง และแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนา**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๔.

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ. **พฤติกรรมองค์กร**. กรุงเทพมหานคร: ธีระฟิล์มและไซเท็กซ์, ๒๕๔๑.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- _____ . องค์การและการจัดการ. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๕.
- ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม). **สังคมมีคุณค่าจากต้นกล้าคุณธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์คุณธรรม, ๒๕๕๑.
- ส. มหาปณฺโณภิกขุ. **การรู้ธรรมแบบรู้แจ้ง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไยไหม, ๒๕๕๐.
- สนธยา พลศรี. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗.
- สมคิด บางโม. **องค์การและการจัดการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: บริษัทวิทยพัฒน์ จำกัด, ๒๕๕๔.
- สมจิต ชีวปรีชา. **จรรยาบรรณและคุณธรรมในการพูด**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศรีสง่า, ๒๕๔๔.
- สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อ.จ. อาสภมหาเถร). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- สมาน รังสิโยภุมย์ และสุธี สุทธิสมบุญ. **หลักการบริหารเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๙. กรุงเทพมหานคร: สวัสดิการสำนักงาน ก.พ., ๒๕๔๔.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **การพัฒนาชุมชนแบบจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: เอมีเทรดดิ้ง, ๒๕๔๑.
- สัมฤทธิ์ ยศสมศักดิ์. **รัฐประศาสนศาสตร์: แนวคิดและทฤษฎี**. กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์เปอร์เน็ท, ๒๕๔๙.
- สายหยุด ใจสำราญ และสุภาพร พิศาลบุตร. **การพัฒนาองค์การ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์เอกสารและตำรา สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๙.
- สาโรช บัวศรี. **จริยธรรมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๙.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **ภาพอนาคตและคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์**. กรุงเทพมหานคร: วี.พี.ซี. คอมมิวนิเคชั่น, ๒๕๔๖.
- สำนักงานจังหวัดกาญจนบุรี. **แผนพัฒนาจังหวัดกาญจนบุรี ๔ ปี พ.ศ. ๒๕๕๗ - พ.ศ. ๒๕๖๐ (ฉบับทบทวน)**. กาญจนบุรี: สำนักงานจังหวัดกาญจนบุรี, ๒๕๕๗.
- _____ . **แผนพัฒนาจังหวัดกาญจนบุรี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๘-พ.ศ. ๒๕๖๑**. กาญจนบุรี: สำนักงานจังหวัดกาญจนบุรี, ๒๕๕๖.
- สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. **วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน**. ปทุมธานี: สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, ๒๕๕๗.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สุกัญญา รัศมีธรรมโชติ. แนวทางการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ด้วย Competency Based Learning, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘.
- สุขุม นวลสกุล. การเมืองการปกครองไทยตามรัฐธรรมนูญไทยฉบับประชาชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒.
- สุจิตรา จันทนา. การพัฒนาบุคคลและการฝึกอบรม. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาบริหารธุรกิจและสหกรณ์ คณะวิทยาการจัดการ สถาบันราชภัฏพระนคร, ๒๕๔๙.
- สุจิตรา ธนันทน์. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- สุนันทา เลานันท์. การบริหารทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: คณะวิทยาการจัดการ ภาควิชาบริหารธุรกิจและสหกรณ์ สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๔๒).
- สุพัตรา สุภาพ. สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๒๒. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐.
- สุรพล สุยะพรหม และคณะ. ทฤษฎีองค์การและการจัดการเชิงพุทธ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. คำบรรยายพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓.
- เสนาะ ตีเยาว์. การบริหารงานบุคคล. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕.
- แสวง อุดมศรี. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- ไสว มาลาทอง. จริยธรรม. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒.
- อัจฉรา โพธิยานนท์. การศึกษากับการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: เทคนิคปริ้นติ้ง, ๒๕๓๙.
- อัมพร สุคันธวิช และคณะ. มนุษย์กับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐.
- อาภรณ์ ภูวิทยาพันธ์. Career Development in Practice. กรุงเทพมหานคร: เอช. อาร์. เซ็นเตอร์, ๒๕๔๗.
- อุทัย เลาหิเชียร. รัฐประศาสนศาสตร์: ลักษณะวิชาและมิติต่าง ๆ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสมาธรรม, ๒๕๔๒.
- อุมาพร ตรังคสมบัติ. จิตบำบัดและการให้คำปรึกษาครอบครัว. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัยและบำบัดครอบครัว, ๒๕๔๔.

บรรณานุกรม (ต่อ)

๑.๒.๒ หนังสือแปล:

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน**. แปลโดย พระคันธสารากวีวงศ์ (สมลักษณ์ คนธสโร). กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙.

พระอุปติสสเถระ. **คัมภีร์วิมุตติมรรค**. แปลโดยพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

_____ **วิมุตติมรรค**. แปลโดย คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (แปลจากฉบับภาษาอังกฤษของพระเอฮารา พระโสมเถระ และพระเขมินทเถระ). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

๑.๒.๓ บทความ:

บงกช สุทัศน์ ณ อยุธยา. “แนวทางเสริมสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทยด้วยการสร้างจิตสำนึก ค่านิยมผ่านสื่อบุคคล คำพังเพย”. **วารสารสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน**. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๗): ๓๐.

พระครูนิพัทธปริยัติกิจ (บุญมี อดตฺรโก). “คุณธรรมของครู”. **ปาฐกถาธรรม**. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑๒ (กันยายน-ตุลาคม ๒๕๔๕): ๑๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). หัวใจพระพุทธศาสนา. **วารสารพุทธจักร**. ปีที่ ๖๑ ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๕๐): ๗.

สมบุรณ์ ชาวชายโง และธวัชชัย กุณวณิช. “คนรุ่นใหม่กับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน”. **วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร**. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๔ (มีนาคม-เมษายน ๒๕๕๕): ๕.

สิทธิโชค ศรีเจริญ. “หลักสุจริตในการปฏิบัติตามกฎหมายประกันภัย”. **วารสารกฎหมาย**. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มิถุนายน ๒๕๕๒): ๕๒.

สุกัญญา รัศมีธรรมโชติ. “Competency: เครื่องมือการบริหารที่ปฏิเสธไม่ได้”. **วารสารเพื่อการพัฒนาผลผลิต Productivity World**. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๕๓ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๕๗): ๔๘.

สุธรรม ชุสตัยสกุล. “จริยศาสตร์ของอริสโตเติล: ความดีคือความสุข”. **ปัญญาจักขุ**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓๐ (เมษายน-พฤษภาคม ๒๕๕๗): ๔๗.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. “มัชฌิมาปฏิปทา: สายกลางสองมิติ”. **ข่าวสด**. (๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙): ๒๙.

บรรณานุกรม (ต่อ)

๑.๒.๔ รายงานการวิจัย/วิทยานิพนธ์:

ก่อเกียรติ พิมพ์ทอง. “หลักสุจริตทางพาณิชย์”. สารนิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๕๓.

คณะกรรมการฝ่ายวิจัย โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สตริวิทยา พุทธมณฑล. “คุณลักษณะสุจริตของนักเรียนโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สตริวิทยา พุทธมณฑล”. รายงานการวิจัย. ฝ่ายวิจัย โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สตริวิทยา พุทธมณฑล สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๑, ๒๕๕๗.

คณะกรรมการฝ่ายวิจัยโรงเรียนสุจริต โรงเรียนวิสุทธิกษัตริ. “การพัฒนารูปแบบกิจกรรมต้นกล้าศรีวิสุทธิเพื่อพัฒนาคุณลักษณะสุจริตของนักเรียนโรงเรียนวิสุทธิกษัตริ จังหวัดสมุทรปราการ”. รายงานการวิจัย. ฝ่ายวิจัย โรงเรียนวิสุทธิกษัตริ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๖ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๙.

จารุวรรณ สุขุมลพงษ์. “แนวโน้มของคอร์รัปชันในประเทศไทย”. รายงานการวิจัย. สำนักงานกฎหมาย สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๖.

ชรินทร์ ดึงประโคน. “การใช้สิทธิโดยไม่สุจริต: ศึกษาเฉพาะกรณีการใช้สิทธิเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้”. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๔.

ชุติมา สังทรัพย์. “พฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนสุจริต สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต ๓”. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๙.

ณรงค์ธรรม บัวทอง และภักสิริ แอนิน. “กระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน”. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ. “การศึกษาเพื่อเสริมสร้างความซื่อตรงในสังคมไทย”. รายงานการวิจัย. สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๔.

นพมาศ คงมีสุข. “ผลการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวเพื่อพัฒนามีสุจริตของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนเทศบาล ๓ วัดชัยมงคล จังหวัดอ่างทอง”. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๖.

นราวุฒิ ฐีวรรณ. “การนำหลักสุจริตมาใช้ในสัญญาทางปกครอง”. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๗.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เนาวรัตน์ ทองโสภะ. “การพัฒนาชุดกิจกรรม ส่งเสริมคุณธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริต สำหรับนักเรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ ชั้นปีที่ ๑”. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๕๘.
- พระเด่นชัย เมตติโก. “แนวคิดเรื่องกายสุจริตในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- พระพรหมเวที (สุเทพ ฝุสฺสธมฺโม). “การเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา”. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.
- พระสมุห์สนทยา มหัพฺพโล. “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดในอำเภอเมืองเพชรบุรีจังหวัดเพชรบุรี”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- พิชิต อธิ์น. “การใช้สื่อรณรงค์ต่อต้านการทุจริตของสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ปีพุทธศักราช ๒๕๕๒-๒๕๕๓”. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พิศมัย เทียนทอง. “การดำเนินการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียนโรงเรียนบ้านเขมะเกา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสระแก้ว เขต ๑”. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยปทุมธานี, ๒๕๕๓.
- มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย. “รายงานการศึกษาแบบสมบูรณ์: โครงการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์จังหวัดราชบุรี พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙”. รายงานการวิจัย. ศูนย์พยากรณ์เศรษฐกิจและธุรกิจ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, ๒๕๕๔.
- ไมตรี สุวรรณไตรย์. “การเสริมสร้างคุณธรรมนักเรียนภายใต้โมเดลโรงเรียนสุจริต โรงเรียนบ้านโพนงาม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามุกดาหาร”. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, ๒๕๕๙.
- ศิริพร ปัญญาเสน. “ภาพพจน์ของความสุจริตและความโปร่งใสของประชาคมในองค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย จังหวัดลำปาง”. รายงานการวิจัย. วิทยาลัยปกครองส่วนท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๑.
- สมชาย ชูเมือง. “การเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

บรรณานุกรม (ต่อ)

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. “การศึกษาพฤติกรรมการปฏิบัติงานเพื่อการพัฒนาของข้าราชการ
สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ”. รายงานการวิจัย. กลุ่มงานคุ้มครองจริยธรรม
สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๓.

อภิญญา อิงอาจ. “พฤติกรรมความซื่อสัตย์สุจริตของนักศึกษาระดับอุดมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร
และปริมณฑล”. รายงานการวิจัย. วิทยาลัยการวิจัยและวิทยาการปัญญา มหาวิทยาลัย
บูรพา, ๒๕๕๓.

อิทธิศักดิ์ พรหมภักดิ์. “การพัฒนาวจิสูจริตของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนหน้าพระลาน
(พิบูลสงคราม) อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๕๐.

๑.๒.๕ สทนากลุ่มเฉพาะ:

นางวิพร แวศรีผ่อง. นายอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี. สทนากลุ่มเฉพาะ, ๑๓ กันยายน ๒๕๖๒.

นางสาวปณณณัฐรา ภูซิดจารุงษ์. นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ
เมืองกาญจนบุรี. สทนากลุ่มเฉพาะ, ๑๓ กันยายน ๒๕๖๒.

นายธนภัทร ณ ระนอง. นายอำเภอเมืองเพชรบุรี. สทนากลุ่มเฉพาะ, ๑๓ กันยายน ๒๕๖๒.

นายมนต์เกียรติ์ สุดยะ. ผู้อำนวยการโรงเรียนช่องพระนาวิทยา อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี. สทนากลุ่ม
เฉพาะ, ๑๓ กันยายน ๒๕๖๒.

นายสมศักดิ์ พนมชัยสว่าง. นายกเทศมนตรีเทศบาลพนมทวน อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี.
สทนากลุ่มเฉพาะ, ๑๓ กันยายน ๒๕๖๒.

นายสิงหา สิทธิกุล. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๒ ตำบลเตาปูน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี. สทนากลุ่มเฉพาะ,
๑๓ กันยายน ๒๕๖๒.

พระครูวัชรชลธรรม. เจ้าคณะอำเภอยาย่าง จังหวัดเพชรบุรี. สทนากลุ่มเฉพาะ, ๑๓ กันยายน ๒๕๖๒.

พระครูโสภิตวัชรการ. เจ้าคณะตำบลหัวสะพาน อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี. สทนากลุ่ม
เฉพาะ, ๑๓ กันยายน ๒๕๖๒.

พระปิฎกโกศล, ดร. รองเจ้าคณะจังหวัดราชบุรี. สทนากลุ่มเฉพาะ, ๑๓ กันยายน ๒๕๖๒.

๑.๒.๖ สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

คณะทำงานส่งเสริมธรรมาภิบาลของ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. “ธรรมาภิบาล สลค.”. <www.socgg.soc.go.th/corruptoon.htm>, มกราคม ๒๕๖๐.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ทศพนธ์ นรทัศน์. “วัดกับการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่ประชาชนและชุมชน”. <<https://www.gotoknow.org/posts/>>, มกราคม ๒๕๖๐.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. “จังหวัดราชบุรี”. <<https://th.wikipedia.org/wiki/จังหวัดราชบุรี>>, มกราคม ๒๕๖๐.
- _____. “ภาคตะวันตก (ประเทศไทย)”. <[https://th.wikipedia.org/wiki/ภาคตะวันตก_\(ประเทศไทย\)](https://th.wikipedia.org/wiki/ภาคตะวันตก_(ประเทศไทย))>, มกราคม ๒๕๖๐.

๒. ภาษาอังกฤษ

- Bernardin J. H. *Human Resource management: An Experiential Approach*. New York: McGraw-Hill, 2003.
- David J. Kalupahana. *Ethics in Early Buddhism*. Honolulu: The University Press of Hawaii, 1995.
- David C. Mc Clelland. *Testing for Competence Rather than Intelligence*. Boyatzis: American Psychologist, 1982.
- Delahaye B. L. *Human Resource Development: Adult learning and Knowledge Management*. 2nd ed. Sydney Australia: John Wiley & Sons, 2005.
- Gordon Judith R. and other. *Management and Organizational Behavior*. Boston: Allyn and Bacon, 1990.
- Herzberg F., Bernard M. and Babara B.S. *The Motivation to Work*. New York: John Wiley and Sons, 1959.
- Hicks H. G., & Gullett R. C. *The Management of Organizations*. 3rd ed. New York: McGraw-Hill, 1967.
- Hu Angang. “Public Exposure of Economic Losses Resulting from Corruption”. *China & World Economy Journal*. 10, 4 (2002): 44.
- Ivancevich J. M. *Human Resource Management*. 10th ed. New York: McGraw-hill, 2007.
- Jackson S.E., Schuler R.S. & Werner S. *Managing Human Resources*. Mason, OH: South-Western Cengage Learning, 2009.
- Kate D., & Kahn R. *The Social Psychology of Organizations*. New York: John Wiley & Sons, 1978.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- Kossek E.E. & Block R.N. **Managing Human Resource in the 21st Century: From Core Concepts to Strategic Choice**. Cincinnati OH: South-Western College, 2002.
- Lawal Gbenga. "Corruption and Development in Africa: Challenges for Political and Economic Change". **Humanity & Social Sciences Journal**. 2, 1 (2007): 112.
- Luthans F. **Organizational Behavior**. New York: Mc Graw-Hill, 1992.
- Maslow Abraham. **Motivation and Personality**. New York: Harper and Row Publishers, 1987.
- Mc Clelland D.C. **The Achieving Society**. New York: The Free Press, 1961.
- Mondy R.W. & Mondy J.B. **Human Resource Management**. 9th ed. Upper Saddle River NJ: Pearson Education, 2008.
- Nadler L. & Nadler Z. **Every Manager's Guide to Human Resource Development**. San-Francisco: Jossey-Bass, 1992.
- Noe R.A., Hollenbeck J.R., Gerhart B. & Wright P. **Fundamentals of Human Resource Management**. 2nd ed. New York: McGraw-Hill, 2007.
- Sims R.R. **Human Resource Management: Contemporary Issues Challenges and Opportunities**. Charlotte, NC: Information Age, 2007.
- World Commission on Environment and Development. **Our Common Future**. New York Oxford University: Great Britain R. Clay Ltd., 1987.
- Yogavacara Rahula. **The Way to Peace and Happiness**. Sri lanka: Systematic Print (Pvt.) Ltd., 1996.
- Yorks L. **Strategic Human Resource Development**. N.J.: Thomson South-Western, 2005.

แบบประเมินผลการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด)
ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรม
และค่านิยมสุจริตในสังคมไทย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมกิจกรรม

๑. เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง
๒. สังกัด ☐ ภาคประชาสังคม ☐ หน่วยงานราชการ ☐ โรงเรียน/สถานศึกษา
☐ อื่น ๆ (ระบุ)

ตอนที่ ๒ ประเมินผลการปฏิบัติการต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการ
ปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย

รายการ	ผลการประเมิน				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑. ประเมินบริบท (Context Evaluation)					
เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับความต้องการของผู้สมัครเข้าร่วมกิจกรรม					
เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน					
เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับปัญหา อันนำไปสู่ความจำเป็นของการดำเนินกิจกรรม					
๒. ประเมินปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation)					
จำนวนผู้รับสมัครเข้าอบรมมีความเหมาะสม					
จำนวนวิทยากรพิเศษมีความเหมาะสม					
วิทยากรมีทักษะ ความรู้ และทำทางในการบรรยายด้วยความสุภาพเหมาะสม					
วิทยากรเปิดโอกาสให้ซักถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น					
ระยะเวลาของกิจกรรมมีความเหมาะสม					
เอกสารประกอบมีความเหมาะสม					
สถานที่ที่ใช้ในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม					
ระบบแสง สี เสียงที่นำมาใช้ มีความเหมาะสม					

รายการ	ผลการประเมิน				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
การเดินทางไปสถานที่ทำกิจกรรมภาคปฏิบัติการมีความเหมาะสม					
สถานที่ทำกิจกรรมภาคปฏิบัติการมีความเหมาะสม					
ระยะเวลาการทำกิจกรรมภาคปฏิบัติการมีความเหมาะสม					
ขั้นตอนการปฏิบัติงานภาคปฏิบัติการมีความเหมาะสม					
๓. ประเมินกระบวนการ (Process Evaluation)					
การจัดกิจกรรมตามกำหนดเวลา/ตารางที่วางไว้					
เนื้อหาภาคทฤษฎีสอดคล้องกับเป้าประสงค์					
กระบวนการจัดลำดับขั้นกิจกรรมมีความเหมาะสม					
มีการจัดลำดับขั้นของเนื้อหาภาคทฤษฎีได้อย่างเหมาะสม					
การจัดกิจกรรมภาคปฏิบัติการสอดคล้องกับเป้าประสงค์					
คณะทำงานดำเนินงานด้วยมนุษยสัมพันธ์ที่ดี					
คณะทำงานช่วยประสานระหว่างผู้เข้าร่วมกิจกรรมและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เป็นอย่างดี					
คณะทำงานดำเนินงานตามขั้นตอนที่กำหนดไว้					
คณะทำงานมีกระบวนการในการบริหารจัดการที่ดี					
คณะทำงานช่วยแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงานได้เป็นอย่างดี					
๔. ประเมินผลผลิต (Product Evaluation)					
การพัฒนาความรู้ด้านการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตที่ได้รับจากภาค ทฤษฎี					
การพัฒนาความรู้ด้านการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตที่ได้รับจากภาค ปฏิบัติการ					
การพัฒนาทักษะวางแผนงานแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ					
การพัฒนาทักษะความสัมพันธ์และกระบวนการกลุ่ม					
การพัฒนาประสบการณ์การทำงานเป็นเครือข่าย					

ขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการ.

ภาคผนวก ข

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ, รายชื่อผู้ให้ข้อมูลวิจัย และอื่น ๆ

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลวิจัยโดยการสนทนากลุ่มเฉพาะ

๑. พระปิฎกโกศล, ดร.	รองเจ้าคณะจังหวัดราชบุรี
๒. พระครูวัชรชลธรรม	เจ้าคณะอำเภอท่าทาง จังหวัดเพชรบุรี
๓. พระครูโสภิตวัชรการ	เจ้าคณะตำบลหัวสะพาน
อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี
๔. นายธนภัทร ณ ระนอง	นายอำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี
๕. นางวิพร แวศรีผ่อง	นายอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี
๖. นายสมศักดิ์ พนมชัยสว่าง	นายกเทศมนตรีเทศบาลพนมทวน
อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี
๗. นางสาวปิ่นณัฐธา ภูจิตจารุงษ์	นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ
สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองกาญจนบุรี
จังหวัดกาญจนบุรี
๘. นายมนเทียร สุธะ	ผู้อำนวยการโรงเรียนช่องพรานวิทยา
อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี
๙. นายสิงหา สิทธิกุล	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๒ ตำบลเตาปูน
อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

ภาพถ่ายกิจกรรมการวิจัยต่าง ๆ (โดยสังเขป)

แบบฟอร์มการนำผลงานวิจัย หรืองานสร้างสรรค์ไปใช้ประโยชน์

งานวิจัย หรืองานสร้างสรรค์ เรื่อง

การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย

ชื่อหน่วยงานที่นำผลงานไปใช้

โรงเรียนช่องพระนาวิทยา

การนำไปใช้ประโยชน์

หน่วยงาน/บุคคล ได้นำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ทางด้านใน (ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ)

☒ ๑. เชิงสาธารณะ (โปรดระบุรายละเอียด)

นำใช้เพื่อเป็นสารสนเทศสำหรับสถานศึกษานำไปใช้ในการจัดประสบการณ์ให้แก่ผู้เรียนร่วมกับภาคีเครือข่าย เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในขอบข่ายกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

☒ ๒. เชิงนโยบาย (โปรดระบุรายละเอียด)

นำใช้เพื่อเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ สำหรับจัดทำ/ทบทวน/ปรับปรุง แผนพัฒนาการจัดการศึกษา และ แผนปฏิบัติการประจำปี ที่สนองตอบภารกิจการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน รักในความเป็นไทย ใฝ่เรียนรู้ คู่คุณธรรม

☐ ๓. เชิงพาณิชย์ (โปรดระบุรายละเอียด)

โปรดระบุถึงหลักฐานการนำไปใช้ประโยชน์ พร้อมแนบหลักฐานประกอบ (ถ้ามี)

ผู้อำนวยการโรงเรียนช่องพระนาวิทยา

๒๗ ธันวาคม ๒๕๖๒

หมายเหตุ: ให้ประทับตราตำแหน่ง/หน่วยงานที่นำผลงานไปใช้ประโยชน์ (ถ้ามี)

ผลลัพธ์	ผลผลิต	การบรรลุ วัตถุประสงค์	ผลกระทบ
๑. ผลวิเคราะห์รูปแบบของการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา	ข้อมูลเชิงประจักษ์ของรูปแบบการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ และปริมาณ	ข้อที่ ๑	หน่วยงานภาครัฐ องค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรศาสนา สถานศึกษา และภาคประชาสังคมมีฐานข้อมูลสารสนเทศ รูปแบบการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนาที่เป็นปัจจุบัน
๒. ผลวิเคราะห์รูปแบบของกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน	ข้อมูลเชิงประจักษ์ของรูปแบบกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ	ข้อที่ ๒	หน่วยงานภาครัฐ องค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรศาสนา สถานศึกษา และภาคประชาสังคมมีฐานข้อมูลสารสนเทศ รูปแบบกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชนที่เป็นปัจจุบัน
๓. ผลวิเคราะห์รูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	ข้อมูลเชิงประจักษ์ของรูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ	ข้อที่ ๓	หน่วยงานภาครัฐ องค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรศาสนา สถานศึกษา และภาคประชาสังคมมีฐานข้อมูลสารสนเทศ รูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านการทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นปัจจุบัน

ผลลัพธ์	ผลผลิต	การบรรลุ วัตถุประสงค์	ผลกระทบ
๔. ผลวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน	ข้อมูลผลวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยในปัจจุบัน	ข้อที่ ๔	หน่วยงานภาครัฐ องค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรศาสนา สถานศึกษา และภาคประชาสังคมมีฐานข้อมูลสารสนเทศแนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตที่ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย
๕. ผลการทดลองต้นแบบกิจกรรมพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย	ตัวแบบกิจกรรมพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตสำหรับการปลูกฝังสำนึกคุณธรรมในเชิงปฏิบัติการ	ข้อที่ ๕	หน่วยงานภาครัฐ องค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรศาสนา สถานศึกษา และภาคประชาสังคม ประสานเครือข่ายร่วมกันถ่ายทอด แลกเปลี่ยนองค์ความรู้เพื่อการขับเคลื่อนภารกิจการปลูกฝังสำนึกคุณธรรม/ค่านิยมสุจริตในระดับจุลภาค

ผลลัพธ์	ผลผลิต	การบรรลุ วัตถุประสงค์	ผลกระทบ
๔. รายงานการวิจัยฉบับ สมบูรณ์	ได้รายงานการวิจัยตาม เป้าหมายของผลผลิต ผลลัพธ์ ตัวชี้วัด และความ คุ้มค่าตามที่กำหนดไว้	ข้อที่ ๑-๓	หน่วยงานภาครัฐ องค์กร การปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรศาสนา สถานศึกษา และภาคประชาสังคม นำ ต้นแบบกิจกรรมพัฒนา ศักยภาพสถาบันทาง สังคมในการปลูกฝัง จิตสำนึกคุณธรรมและ ค่านิยมสุจริตในสังคมไทย ไปบูรณาการใช้ในการ สร้างสังคมต่อต้านทุจริต

แบบสรุปโครงการวิจัย

สัญญาเลขที่	MCU RS 610760257
ชื่อโครงการ	การพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย
หัวหน้าโครงการ	พระครูสังฆรักษ์ทรงพรพรณ ชยทตฺโต, ผศ.ดร. และคณะ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี โทร. ๐๙-๔๙๙๒-๒๒๙๕ E-mail: songphan_new@hotmail.com
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา ปัญหาการทุจริตไม่ได้มีอยู่เฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนาเท่านั้น แต่ยังเป็นปัญหาสากลของนานาประเทศทั่วโลกด้วย แม้ว่าปัญหาการทุจริตของแต่ละประเทศจะมาจากพื้นฐานความคิดและบริบทที่แตกต่างกัน แต่ต่างยอมรับกันว่าการทุจริตเป็นภัยร้ายแรงและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศเนื่องจากการทุจริตทำลายระบบโครงสร้างโดยรวมและส่งผลกระทบในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การบริหารจัดการ วัฒนธรรมทัศนคติความมั่นคงของประเทศ ตลอดจนการแข่งขันทางธุรกิจและการศึกษา ผลเสียหายที่เกิดจากการทุจริตก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาหลายประการ ทั้งความขัดแย้งและเพิ่มปัญหาทางสังคมมากยิ่งขึ้น อาทิ ระบบบริการและสวัสดิการของรัฐเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ เกิดช่องว่างระหว่างประชาชนในชาติเกิดความไม่เสมอภาคในการได้รับการอย่างเท่าเทียมกัน เกิดการเอื้อประโยชน์ให้แก่ญาติหรือพวกพ้องของตน การพัฒนาการเมืองไม่บรรลุผล การบริหารจัดการของรัฐก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรม บิดเบือนกระบวนการทำงานของภาคราชการ ทำให้การใช้จ่ายเงินของทางราชการเป็นไปอย่างฟุ่มเฟือย ขัดขวางการเจริญเติบโตหรือการลงทุนของประเทศ กลไกการลงทุนทางการตลาดบิดเบือนไปเพราะเป็นระบบผูกขาด เกิดการแข่งขันทางธุรกิจที่ไม่เป็นธรรม สูญเสียรายได้ของประเทศจากการที่บริษัทหลบหลีกหรือหลีกเลี่ยงภาษี เกิดการทับซ้อนของผลประโยชน์ทางธุรกิจของรัฐ การกระจายสินค้าและบริการต่าง ๆ ทั้งของภาครัฐด้วยคุณภาพ เศรษฐกิจของประเทศโดยรวมเจริญเติบโตช้าลงและพัฒนาไปอย่างไม่มั่นคงและยั่งยืนเนื่องจากทิศทางการพัฒนาประเทศไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ตามความเป็นจริง ปัญหาทางศีลธรรมเกิดจากเปลี่ยนแปลงการรับรู้ของสังคมไปจากความดี ความมีคุณธรรม นึกถึงแต่ความก้าวหน้าของสังคม ละทิ้งความร่ำรวย ความมั่งคั่ง ไม่ซื่อสัตย์ต่อจริยธรรม คุณธรรมและการทำความดี	

นานาอารยประเทศต่างเห็นพ้องกันว่า การทุจริตเป็นปัญหาที่นำไปสู่ความยากจน และเป็นอุปสรรคที่ขัดขวางการพัฒนาอย่างแท้จริง ในส่วนของประเทศไทยนั้น เป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า ปัญหาเรื่องการทุจริตเป็นปัญหาสำคัญลำดับต้น ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก ปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นมาช้านานจนฝังรากลึกและพบเกือบทุกกลุ่มอาชีพในสังคมไทย เกี่ยวพันกับวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน

ปัญหาการทุจริตมีความซับซ้อน และมีรูปแบบที่หลากหลาย ซึ่งสามารถเรียนรู้และทำความเข้าใจได้โดยอาศัยมุมมองทางประวัติศาสตร์และปัจจัยทางการเมืองประกอบกัน แต่สาเหตุหลักนั้นย่อมมาจากความไม่ซื่อสัตย์สุจริตของตัวบุคคล และความอ่อนแอของสังคมเป็นสำคัญ ทั้งนี้ รูปแบบของการทุจริตในสังคมไทย โดยสรุป มี ๑๕ ลักษณะ ดังนี้ (๑) การแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ เช่น การผูกขาด การให้สัมปทาน และการเรียกเก็บส่วนแบ่งอย่างผิดกฎหมายโดยการสร้างความขาดแคลนเทียม (๒) โจราธิปไตย (Kleptocracy) เป็นการฉกฉวยทรัพย์สินของรัฐบาลเป็นของครอบครัวและอาจกระทำโดยการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ (๓) การมีผลประโยชน์ทับซ้อน เป็นสถานการณ์ที่เจ้าหน้าที่ของรัฐมีผลได้รับผลประโยชน์ส่วนตัว และผลดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจหรือการกระทำหน้าที่โดยขาดความเที่ยงธรรม (๔) การใช้อิทธิพลทางการเมืองหาผลประโยชน์จากตลาดหลักทรัพย์ (ปั่นราคาหุ้นของตัวเอง) (๕) ปกปิดการบริหารงานที่ไม่ถูกต้อง การปิดบังและให้การเท็จ (๖) การใช้นโยบาย กฎหมาย กฎเกณฑ์ ขอบบังคับต่าง ๆ อย่างมีอคติและลำเอียง (๗) การใช้อิทธิพลทางการเมืองค้า แสวงบงาบเป็นนายหน้าหรือมีผลประโยชน์ทับซ้อน จากการค้าต่างตอบแทน การแลก เปลี่ยนสินค้าเกษตรกับประเทศคู่ค้า (๘) การใช้ทรัพยากรของรัฐไปในทางมิชอบ การปลอมแปลงเอกสาร การฉ้อฉล การใช้กองทุนของรัฐ เพื่อไปหาผลประโยชน์ทางการเมือง (๙) ไม่กระทำการตามหน้าที่ แต่ใช้ลัทธิพรรคพวกแทน (๑๐) การให้และการรับสินบน การขู่เข็ญบังคับ และการให้สิ่งล่อใจ (๑๑) การยอมรับของขวัญที่ไม่ถูกต้อง (๑๒) ผู้บริหารประเทศทำตัวเป็นผู้อุปถัมภ์รายใหญ่ของประเทศโดยการใช้นโยบายประชานิยม (๑๓) ใช้อำนาจของตำรวจ ทหาร ข้าราชการ ในทางที่ผิด (๑๔) ทุจริตการเลือกตั้ง ทั้งการซื้อเสียง และการทุจริตด้วยวิธีต่าง ๆ และ (๑๕) การบริจจาคเพื่อช่วยเหลือการณรงค์ที่ผิดกฎหมาย

หากพิจารณาโดยละเอียดถึงสาเหตุแท้จริงที่ทำให้เกิดการทุจริตในประเทศไทยแล้ว อาจพบสาเหตุหลายประการ อาทิเช่น สาเหตุทางด้านบุคคล ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมส่วนตัวของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีความโลภเห็นแก่ได้ไม่รู้จักพอรวมถึงเป็นความเคยชินที่ได้รับค่าน้ำร้อนน้ำชาจากผู้ที่มาติดต่อราชการโดยขาดจิตสำนึก สาเหตุทางด้านเศรษฐกิจ คือ เจ้าหน้าที่ของรัฐมีรายได้น้อยไม่พอใช้จ่ายและจำเป็นต้องรักษาสถานภาพทางสังคมของตนไว้จึงต้องหาทางทุจริตสาเหตุทางด้านสังคม คือ ค่านิยมที่ยกย่องคนร่ำรวยและมีแรงจูงใจจากวัตถุนิยม รวมทั้งการสร้าง

ระบบอุปถัมภ์ สาเหตุทางด้านวัฒนธรรม คือ แบบอย่างที่ไม่เป็นในการใช้อำนาจและเวลาไปหาผลประโยชน์หรือรายได้เพิ่มเติมได้ รวมถึงมีการจ่ายเงินเพื่อแลกเปลี่ยนกับความสะดวก รวดเร็ว หรือบริการที่ดี เมื่อมาติดต่อกับทางราชการ และสาเหตุทางด้านการเมืองที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับนักการเมืองที่ขาดจิตสำนึก ตัดสินใจพิจารณาโครงการต่าง ๆ โดยจัดสรรประโยชน์ในทางมิชอบระหว่างคนสองกลุ่มนี้

การทุจริตที่เป็นมะเร็งร้ายของระบบสังคมไทย ส่วนใหญ่เกิดจากพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่ของรัฐ หากเจ้าหน้าที่ของรัฐได้ให้ความสำคัญและตระหนักในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม เพิ่มมากขึ้น ก็จะเป็นการเพิ่มภูมิคุ้มกันให้เจ้าหน้าที่ของรัฐได้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม เริ่มจากการสร้างจิตสำนึกคุณธรรม จริยธรรม ที่ตัวเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยนำหลักธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานเข้ามาเป็นเครื่องมือในการสร้างจิตสำนึกที่จะนำไปสู่การมี คุณธรรม จริยธรรม เพื่อร่วมกันป้องกันและแก้ไขปัญหาการทุจริตให้มีประสิทธิภาพและเกิดผลสัมฤทธิ์

ปัจจุบันประเทศไทยให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการประเทศโดยมุ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน ในทุกกลุ่มทุกภาคส่วนของสังคมไทย ให้มีพื้นฐานทางจิตใจที่ยึดมั่นใน “คุณธรรม” “จริยธรรม” “ความซื่อสัตย์สุจริต” และ “ความรอบรู้” อันเป็นเงื่อนไขที่จะทำให้เกิดการประพฤติปฏิบัติตนได้อย่าง “มีเหตุผล” “รู้จักสิทธิ หน้าที่” และ “ความรับผิดชอบในฐานะพลเมืองไทย” ตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข เพื่อสร้างความมั่นคงให้ประเทศและสังคมอยู่รอดปลอดภัย อันจะเป็นการสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” และส่งเสริม ให้เกิดการบริหารจัดการและการพัฒนาประเทศให้เกิดดุลยภาพ ทั้งในมิติของเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากร-ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความมั่นคง ซึ่งจะนำไปสู่สันติสุขและยั่งยืน ด้วยเหตุนี้ คำว่า “จิตสำนึก คุณธรรมและค่านิยมสุจริต” จึงได้รับความสำคัญอันดับต้น ๆ จากนโยบายของรัฐบาล ที่ต้องการป้องกันและแก้ไขปัญหาการทุจริตประพตติมิชอบในส่วนงานราชการและหน่วยงานของรัฐ ตามยุทธศาสตร์การพัฒนาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ ยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต ระยะที่ ๓ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔)

อย่างไรก็ดี สังคมไทยโชคดีที่มีพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันศาสนาที่ยึดเหนี่ยวจิตใจในการทำความดี พระพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนที่มุ่งให้ผู้ปฏิบัติ “ไม่กระทำความชั่วทุกชนิดทั้งทางกายวาจาและใจ ให้กระทำความดีทุกอย่างทั้งทางกายวาจาและใจ และชำระจิตให้บริสุทธิ์ เพราะจิตบริสุทธิ์จะทำให้กายและวาจาบริสุทธิ์ด้วย” ประการสำคัญ คือ การพัฒนาสังคมไทยหรือพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องมีการพัฒนาคนก่อน เพื่อสร้างคนให้มีความเข้มแข็ง ๓ ประการ คือ ความเข้มแข็งทางพฤติกรรม ความเข้มแข็งทางจิตใจ และความเข้มแข็งทางปัญญา เมื่อสร้างคนให้มีความเข้มแข็งแล้วก็จะสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมได้

ในทางพระพุทธศาสนานั้นมีสุจริตธรรมซึ่งเป็นธรรมะที่สามารถเอาชนะความประพฤติกุจจริตได้ในระดับรากเหง้า โดยคำว่า สุจริต หมายถึง ความประพฤติดี ประพฤติชอบ ประพฤติถูกต้องตามคลองธรรม ซึ่งสอดคล้องกันกับความหมายในทางกฎหมาย เพราะในทางกฎหมาย คำว่า “สุจริต” หมายถึง สภาวะทางจิตใจอันประกอบด้วย (๑) ความซื่อสัตย์ในความเชื่อหรือวัตถุประสงค์ (๒) ความซื่อตรงต่อหน้าที่หรือหนี้ของตน (๓) ความสอดคล้องกับมาตรฐานทางการค้าหรือธุรกิจใด ๆ อันชอบด้วยเหตุผลในการต่อรองกันอย่างเป็นธรรม และ (๔) การไร้ซึ่งเจตนาแสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบ

อย่างไรก็ตาม แม้สังคมไทยจะมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาคอยกำกับอยู่ แต่โดยความเป็นจริงนั้น สังคมย่อมมีกลไกทางสังคมที่ประกอบด้วยกลุ่มสังคมต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่สนับสนุนให้การกระทำระหว่างสมาชิกบรรลូវัตถุประสงค์ร่วมกันและดำเนินไปสู่วัตถุประสงค์ของกลุ่มสังคมนั้นร่วมกัน ดังนั้น การแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคม จึงจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนช่วยขับเคลื่อนให้บุคคลรู้จักการปรับตัวและปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสมตามระเบียบประเพณีและกฎเกณฑ์ทางสังคม ดังที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริหลักการ “บวร” ให้นำบ้าน วัด ราชการ/โรงเรียน ซึ่งเป็นสถาบันหลักของสังคมไทยที่เป็นสายใยยึดเหนี่ยวชุมชนมาแต่อดีต ที่ก่อให้เกิดการเกื้อกูลสนับสนุนซึ่งกันและกัน ช่วยให้สังคมไทยดำรงอยู่อย่างสันติสุขมาช้านาน มาใช้ในการพัฒนาและแก้ปัญหาในระดับชุมชน ลักษณะ ๓ ประสาน เพื่อร่วมมือบำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชนอย่างเกื้อกูลกัน ดังนี้

สถาบันครอบครัว (บ้าน) ซึ่งประกอบด้วย ชาวบ้าน และกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในชุมชน

สถาบันศาสนา (วัด) ประกอบด้วยเจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และกลุ่มหรือชมรมทางศาสนา ซึ่งในความหมายในเชิงกว้าง อาจจะหมายรวมถึงองค์กร หรือสถาบันทางศาสนาต่าง ๆ ในชุมชนนั้น ๆ ด้วย

สถาบันการปกครองหรือราชการ/การศึกษา (ราชการ/โรงเรียน) ประกอบด้วยหน่วยงานภาครัฐในชุมชน อาทิ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน อบต. สาธารณสุขตำบล เกษตรตำบล รวมทั้งระบบกลไกในการบริหารที่มาจากรัฐในรูปอื่น ๆ รวมถึง องค์กรทางการศึกษา ประกอบด้วย บุคลากรทางการศึกษาทั้งในโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย และองค์กรทางการศึกษาอื่น ๆ ด้วย

“บวร” จึงหมายถึงการนำสถาบันหลักในชุมชนมาเป็นกลไกพัฒนาและสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนา ตัดสินใจ แก้ปัญหาตนเอง และชุมชน กำหนดแผนแม่บทชุมชนด้วยการร่วมกันคิด สร้าง และบริหารจัดการชุมชนของคนในท้องถิ่นที่ร่วมกัน

จากความเป็นมาและความสำคัญดังกล่าวข้างต้น การศึกษาวิจัยเพื่อ “พัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย” จึงเป็นความจำเป็นเร่งด่วน และควรมุ่งเป้าไปที่สถาบันทางสังคมสำคัญทั้ง ๓ สถาบัน ตามหลักการ “บวร” คือ

(๑) สถาบันครอบครัว อันเป็นสถาบันพื้นฐานแรกที่บุคคล ต้องผ่านตั้งแต่แรกเกิด เป็นสิ่งที่บุคคลเลือกไม่ได้เป็นสิ่งที่ได้มาโดยกำเนิด

(๒) สถาบันศาสนา อันเป็นสถาบันที่ผลิตคนดี มีความรู้ โดยความเป็นคนดี คือ การรู้ศีล รู้ธรรมซึ่งเป็นบรรทัดฐานของสังคมมนุษย์ที่มุ่งสันติสุข

(๓) สถาบันการปกครอง อันเป็นสถาบันที่มีหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อย ควบคุมป้องกันการขัดแย้งผลประโยชน์ของสมาชิกในสังคม

ดังกล่าวนี้ เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย จึงมุ่งเน้นการวิเคราะห์แนวทางการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริต จากโครงการวิจัยย่อย ๓ โครงการ ประกอบด้วยโครงการวิจัยย่อยที่ ๑ การเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา โครงการวิจัยย่อยที่ ๒ กระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน และโครงการวิจัยย่อยที่ ๓ การเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นข้อมูลประจักษ์จากกรณีศึกษาเกี่ยวกับการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตโดยสถาบันทางสังคมทั้ง ๓ เพื่อเป็นฐานคิดสำคัญที่นำไปสู่การสังเคราะห์รูปแบบการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบันได้อย่างชัดเจน

วัตถุประสงค์ของโครงการ

๑. เพื่อศึกษารูปแบบของการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา

๒. เพื่อศึกษารูปแบบของกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน

๓. เพื่อศึกษารูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๔. เพื่อวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน

๕. เพื่อนำเสนอต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย

สรุปผลการวิจัย

รูปแบบของการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระพุทธศาสนา ได้แก่ รูปแบบของเครือข่ายสัมพันธ์ทางสังคม ที่เรียกว่า เครือข่ายครอบครัวสุจริตวิถีพุทธ ที่มุ่งขับเคลื่อนการทำงานระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องของระดับพื้นที่จากเล็กไปหาใหญ่ โดยอาศัยโครงการสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หมู่บ้านรักษาศีล ๕ เป็นฐาน ทั้งนี้ เครือข่ายครอบครัวสุจริตวิถีพุทธ มีวิสัยทัศน์ คือ เสริมสร้างค่านิยมและวิถีชีวิตสุจริตแนวพุทธ และมีพันธกิจ คือ การเสริมสร้างค่านิยมสุจริตแก่เด็กและเยาวชน และสนับสนุนการทำกิจกรรมทางสังคมที่มีคุณภาพ และมีภารกิจหลัก คือ (๑) ส่งเสริมสร้างความปรองดองสามัคคีอย่างต่อเนื่องด้วยกิจกรรมจิตสาธารณะ (๒) ส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและสร้างภูมิคุ้มกันสังคมอยู่เย็นเป็นสุข (๓) ส่งเสริมการสร้างภูมิคุ้มกันครอบครัวอบอุ่นโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในครอบครัว (๔) ส่งเสริมการเผยแพร่องค์ความรู้การคิดวิเคราะห์วิธีใช้คำพูดในเชิงบวก และ (๕) ส่งเสริมการรักษาสุขภาพและภูมิคุ้มกันยาเสพติดด้วยวิถีครอบครัวอบอุ่น

รูปแบบของกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชน ได้แก่ รูปแบบของการกระตุ้นให้เยาวชนเกิดความสนใจเรื่องความซื่อสัตย์สุจริต โดยมีโรงเรียน/สถานศึกษาเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ให้การศึกษอบรม สร้างนิสัย ให้ความรู้ ควบคู่กับการพัฒนาทักษะทางด้านปัญญา และมีองค์กรทางศาสนาต่าง ๆ ทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนการสร้างลักษณะนิสัยความซื่อสัตย์สุจริต บนพื้นฐานของความศรัทธาเชื่อในสิ่งที่ดีจนปฏิบัติเป็นกิจนิสัย ประกอบด้วย (๑) การสร้างค่านิยมสุจริตให้กับเยาวชนโดยเริ่มจากครอบครัว (๒) การสร้างความซื่อสัตย์สุจริตจากการสร้างนิสัยความซื่อสัตย์สุจริตตั้งแต่แรกเกิดโดยแบบอย่างทางความประพฤติของคนในครอบครัว (๓) การปลูกฝังความซื่อสัตย์สุจริตให้แก่เยาวชนโดยความร่วมมือของสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันสังคมอื่น ๆ ด้วย (๔) การพัฒนาผู้เรียนของสถาบันการศึกษาให้เกิดความงอกงามในทุก ๆ ด้านอย่างมีคุณภาพ และ (๕) การขับเคลื่อนกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชนด้วยกิจกรรมปลูกฝังจิตสำนึกความซื่อสัตย์สุจริต

รูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ รูปแบบของการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามแผนปฏิบัติ การป้องกันการทุจริต คือ การสร้างอุดมการณ์ การก่อรูปเครือข่าย การพัฒนาศักยภาพ การวางแผน การส่งเสริมและดำเนินการ และการสรุปบทเรียนประเมินผล ตามกระบวนการดำเนินงาน ดังนี้ (๑) การเลือกคนดีเป็นผู้บริหาร (๒) การใช้ระบบการตรวจสอบการปฏิบัติงาน

(๓) การสนับสนุนการให้บริการข้อมูลต่าง ๆ แก่ประชาชน (๔) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน (๕) การสร้างหน่วยงานกลางรองรับการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม (๖) การจัดสรรงบประมาณสำหรับการป้องกันและปราบปรามการทุจริต (๗) การสร้างเครือข่ายภาคประชาชนที่มาจากทุกภาคส่วน (๘) การสร้างความเข้าใจและเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับเด็กและเยาวชน (๙) การส่งเสริมให้เยาวชนมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา และ (๑๐) การสร้างสังคมสุจริตธรรม

๕.๑.๔ แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน

แนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน พบว่า มีลักษณะเป็นการขับเคลื่อนกิจกรรมทางสังคมโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสถาบันทางสังคมที่บูรณาการการทำงานในลักษณะเครือข่าย และมุ่งเป้าไปที่กลุ่มคนรุ่นใหม่ ชื่อว่า “เครือข่ายคนรุ่นใหม่ด้านทุจริต” โดยสมาชิกเครือข่ายคนรุ่นใหม่ด้านทุจริต มีเป้าหมายร่วมกันในการส่งเสริมการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย โดยมีการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบและมีปฏิสัมพันธ์กันในแนวราบด้วยความเสมอภาคและเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง และมีบทบาทในการรับรู้และเผยแพร่สำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริต/ต่อต้านทุจริตไปสู่ชุมชนและสังคมในเชิงพื้นที่ระดับจุลภาค

ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตในสังคมไทย พบว่า เป็นรูปแบบของกิจกรรมเชิงที่เป็นกระบวนการกลุ่มเกลาทางสังคม สร้างวัฒนธรรมต่อต้านการทุจริต ปลูกฝังความพอเพียง มีวินัย ซื่อสัตย์สุจริต มีจิตสาธารณะ จิตอาสา และเสียสละเพื่อส่วนรวม ให้สมาชิกเครือข่ายสามารถคิดแยกแยะระหว่างประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์ส่วนรวม และประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเครื่องมือต้านทุจริต พร้อมทั้งกิจกรรมเชิงปฏิบัติการในลักษณะของกิจกรรมจิตอาสา ที่เป็นกระบวนการเพื่อเผยแพร่สำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตหรือต่อต้านทุจริตไปสู่ชุมชนและสังคม แสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสังคม และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างองค์กรชุมชน

การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. หน่วยงานภาครัฐ องค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรศาสนา สถานศึกษา และภาคประชาสังคมมีฐานข้อมูลสารสนเทศรูปแบบการเสริมสร้างค่านิยมสุจริตของสถาบันครอบครัวตามหลักพระ-พุทธศาสนาที่เป็นปัจจุบัน

๒. หน่วยงานภาครัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น องค์การศาสนา สถานศึกษา และภาคประชาสังคมมีฐานข้อมูลสารสนเทศรูปแบบกระบวนการสร้างค่านิยมสุจริตของวัดและชุมชนที่เป็นปัจจุบัน

๓. หน่วยงานภาครัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น องค์การศาสนา สถานศึกษา และภาคประชาสังคมมีฐานข้อมูลสารสนเทศรูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายการต่อต้านการทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นปัจจุบัน

๔. หน่วยงานภาครัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น องค์การศาสนา สถานศึกษา และภาคประชาสังคมมีฐานข้อมูลสารสนเทศแนวทางการพัฒนาศักยภาพสถาบันทางสังคมในการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและค่านิยมสุจริตที่ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

๕. หน่วยงานภาครัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น องค์การศาสนา สถานศึกษา และภาคประชาสังคม ประสานเครือข่ายร่วมกันถ่ายทอด แลกเปลี่ยนองค์ความรู้เพื่อการขับเคลื่อนภารกิจการปลูกฝังสำนึกคุณธรรม/ค่านิยมสุจริตในระดับจุลภาค

การประชาสัมพันธ์

มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต

มีการประชาสัมพันธ์ทางวารสารที่อยู่ในฐาน TCI

ประวัติคณะผู้วิจัย

๑. หัวหน้าแผนงานวิจัย

ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย)	พระครูสังฆรักษ์ทรงพรพรณ ชยทตฺโต, ผศ.ดร.
ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)	Phrakhrusangharak Songphan Jayadatto, Asst.Prof., Dr.
ประวัติการศึกษา	พธ.บ. (การจัดการเชิงพุทธ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พธ.ม. (การจัดการเชิงพุทธ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พธ.ด. (การจัดการเชิงพุทธ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์ / รักษาการรองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม หมู่ที่ ๗ ตำบลแพ่งพวย อำเภอ ดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ๗๐๑๓๐ โทร. ๐๙-๔๙๙๒-๒๒๙๕ E-mail: songphan_new@hotmail.com

๒. ผู้ร่วมวิจัย คนที่ ๑

ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย)	พระสมุทรวชิรโสภณ, ดร.
ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)	Phrasamutrawachirasophon, Dr.
ประวัติการศึกษา	พธ.บ. (การจัดการเชิงพุทธ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พธ.ม. (การจัดการเชิงพุทธ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พธ.ด. (การจัดการเชิงพุทธ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์
หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม หมู่ที่ ๗ ตำบลแพ่งพวย อำเภอ ดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ๗๐๑๓๐

๓. ผู้ร่วมวิจัย คนที่ ๒

ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย)	พระครูวิสุทธิธานันทคุณ, ผศ.ดร.
ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)	Phrakhru Wisutthanantakhun, Asst.Prof., Dr.
ประวัติการศึกษา	พธ.บ. (การจัดการเชิงพุทธ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พธ.ม. (การจัดการเชิงพุทธ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พธ.ด. (การจัดการเชิงพุทธ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์
หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม หมู่ที่ ๗ ตำบลแพ่งพวย อำเภอ ดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ๗๐๑๓๐

๔. ผู้ร่วมวิจัย คนที่ ๓

ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย)	พระครูวาทีวรวัฒน์, ดร.
ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)	Phrakhru Wateeworawat, Dr.
ประวัติการศึกษา	ศศ.บ. (การพัฒนาชุมชน) มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี ค.ม. (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี พธ.ด. (การจัดการเชิงพุทธ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม หมู่ที่ ๗ ตำบลแพ่งพวย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ๗๐๑๓๐

๕. ผู้ร่วมวิจัย คนที่ ๔

ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย)	พระมหากังวาล ธีรธมโม, ผศ.ดร.
ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)	Phramaha Kangwal Dhiradhammo, Asst.Prof., Dr.
ประวัติการศึกษา	ป.ธ. ๙ พธ.ม. (การจัดการเชิงพุทธ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พธ.ด. (การจัดการเชิงพุทธ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์
หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม หมู่ที่ ๗ ตำบลแพ่งพวย อำเภอ ดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ๗๐๑๓๐